

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN FİNANSAL
LİBERALİZASYON SÜRECİ VE
BORÇLANMA İLE ARASINDAKİ İLİŞKİ**

Necdet SEZAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZİRAN-2013

**T.C.
KAHRAMANMARAS SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN FİNANSAL
LİBERALİZASYON SÜRECİ VE
BORÇLANMA İLE ARASINDAKİ İLİŞKİ**

DANIŞMAN: Doç. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU

Necdet SEZAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZİRAN-2013

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’NİN FİNANSAL LİBERALİZASYON SÜRECİ
VE BORÇLANMA İLE ARASINDAKİ İLİŞKİ**

Necdet SEZAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

**Bu Tez 06/06/2013 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği/Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.**

**Doç. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU Doç. Dr. Yücel AYRIÇAY Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Ağır
DANIŞMAN ÜYE ÜYE**

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

**Doç. Dr. Murat KARABULUT
Enstitü Müdürü**

Not: Bu projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE’NİN FİNANSAL LIBERALİZASYON
SÜRECİ VE BORÇLANMA İLE ARASINDAKİ İLİŞKİ**

Necdet SEZAL

Danışman : Doç. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU

Yıl : 2013, Sayfa: 116+10

Jüri : Doç. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU (Başkan)
: Doç. Dr. Yücel AYRIÇAY
: Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AĞIR

Liberalizmin özellikle 1970’lerde kendini iyice hissettiren bu yenilenmesi sadece fikir alanında kalmadı, aktüel, ekonomik ve politik hayata da taşındı, 1979’da İngiltere’de 1980’de Amerika’da liberal fikirlere şu veya bu ölçüde bağlı bilinen siyasi ekipler iktidara geldi. Diğer demokratik ülkelerde de liberal fikirler sosyal demokratların görüşlerine nazaran ağırlık kazanmaya başladı. 1980’lerin sonunda ise, birkaç yıl önce hayal edilmesi bile mümkün olamayan büyük dönüşümler gerçekleşti, yaygın bir tabirle, Doğu blokunu silip süpüren “liberalizm ve demokrasi devrimi” meydana geldi.

1970’li yıllardan sonra tüm dünya genelinde başlayan, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda bazı ortak değerlerin yerel ve uluslararası sınırları aşarak dünya çapında, yeni bir ekonomik yapının ortaya çıkmasına kürselleşme hareketleri yol açmaktadır. Ticari liberalizasyon, kamu müdahalelerinin azaltılmasını, dış ticaret serbestisini, özelleştirme uygulamalarını, ticaret engellerinin kaldırılmasını, ürün engellerinin kaldırılmasını, bölgesel sınırlamaların ortadan kaldırılmasını amaçlar. İhracata dayalı bir büyüme ile değişik mal, yeni bilgi, teknoloji ve fikirlerin uluslararası alanda yaygınlaşarak rekabet ve ölçek ekonomisi açısından ülkeler arası karşılaştırmalı avantajlardan yararlanma, teknoloji kaynaklı gelişme süreciyle teknolojik geliştirme, piyasaya dayalı ekonomik sistemlerin etkin işleyişini geliştiren muamele ve enformasyon kalitesindeki artışla önemli maliyet indirimleri sağlamaya yönelik çabalardan oluşur.

Finansal gelişmenin reel faiz oranları ile yakından ilgili olduğu düşüncesi Mc Kinnon-Shaw hipotezinden kaynaklanmaktadır. Hipotezin temeli, reel faiz oranlarındaki artış finansal tasarrufları, dolayısıyla yatırımların finansmanında kullanılacak fonları ve yatırımları artıracaktır. Mc Kinnon-Shaw'a göre; finansal gelişme ekonomideki yatırım hacmini ve ortalama yatırım verimliliğini artırmaktadır. Yüksek faiz oranları ile finansal büyüme ve ayrıca finansal büyüme ile Gayrisafi Yurt İçi Hasıla'nın büyüme oranı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Bu çalışmada, finansal liberalizasyonun iç ve dış borç üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu incelenerek uygulama sonucunda oluşan veriler tablolar halinde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Liberalizasyon, Finansal Piyasalar, Büyüme, Kriz.

T.C.
DEPARTMENT OF BUSINESS ADMINISTRATION
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
UNIVERSITY OF KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM

ABSTRACT

MA THESIS

**THE RELATIONSHIP BETWEEN TURKEY'S
FINANCIAL LIBERALIZATION PROCESS AND
THE DEBT**

Necdet SEZAL

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU

Year : 2013, Page: 116+10

**Jury : Assoc. Prof. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU
: Assoc. Prof. Dr. Yücel AYRIÇAY
: Asst. Prof. Dr. Hüseyin AĞIR**

Liberalism, especially in the 1970s, the idea of self-renewal which made itself feel strongly didn't only remain in the field of ideas, but also moved to economic and political life. As an example in 1970 in England and in 1980 in America political teams with liberal ideas came to power. In other democratic countries the idea of liberalism began to be popular over the views of social democrats. At the end of 1980's significant transformations which couldn't even be imagined a few years ago appeared, that is, liberalism and democracy revolution swept through the Eastern Block.

Globalization leads to the emergence of a new economic structure by going beyond the local and international borders worldwide, starting in 1970's. Trade liberalization aims at reduction of government interventions, freedom of trade, privatization process, the removal of trade barriers, the removal of barriers of products, and elimination of regional restrictions. The growth based on exports includes different commodities, new information, technology and economies of scale in terms of ideas between countries in international competition, widespread use of comparative advantages of a technology development process, technological development market-based economic systems, effective functioning of the improved quality of treatment and efforts to ensure significant cost reductions.

That financial development is closely related to the idea of real interest rates is due to the Mc-Kinnon-Shaw's hypothesis. The basic of the hypothesis is that the increase in real interest rates will also increase financial savings and accordingly funds used to finance investments and your investments. According to Mc Kinnon shaw financial development will increase average investment volume and its efficiency in the economy. There is a positive relationship between high interest rates on financial growth and the growth rate of Gross Domestic Product.

In this study by examining how financial liberalization has an effect on domestic and foreign debt, data in tables are interpreted.

Key words: Financial Liberalization, Financial Markets, Growth, Crisis.

ÖN SÖZ

İnsanlar özgürlüğün sınırları üzerine tarihin bütün dönemlerinde tartışmışlar, özgürlüğün şu ya da bu insan grubuna verilmesi ya da verilmemesi gerektiğine dair kafa yormuşlardır. Liberalizmin bu tartışmalara göre özgüllüğü, mevcut sistem içinde bir ya da iki ek özgürlük talebinde bulunmaması, yeni bir sistem içinde kendi aralarında birbirlerine bağlı, oldukça geniş bir özgürlük yelpazesi talep etmesidir. Liberal sözcüğü, bu yeni düşünce akımlarını belirtmek üzere İspanya'da, Napolyon savaşları sırasında kullanılmaya başlanmıştır. Sözcük, buradan, hızla diğer Avrupa dillerine geçmiştir.

Bugün tartışılan birçok siyasi ve iktisadi mesele, Osmanlı modernleşme hareketlerinin başladığı 19. yüzyılda ele alınmıştır. Liberalizmin, Türkiye'deki tarihi de bu döneme kadar gider. Türkiye özellikle 1980'lerden sonra başlayan ve dünyadaki genel gidişatla artarak devam eden bir liberalleşme dalgasının içindedir. Düne kadar sosyalist rejimin uygulandığı Doğu Avrupa ülkelerinin önemli mesafeler katettiği liberalleşmeyi, Türkiye'nin hala tartışıyor olması bizi sorunun kaynağına, yani tarihe yöneltiyor. Türkiye'de liberal düşüncenin önemli bir özelliği, bir gelenek teşkil etmemesi ve adeta her on yılda bir her neslin kendinden ibaret bir milatla yola çıkmasıdır.

Türkiye 1980'li yılların ilk yarısında mali piyasaları serbestleştirmeye başladı. Finansal liberalleşme politikalarının temel amacı, ekonominin giderek aratan fon ihtiyaçlarının hem yurt içi hem de yurt dışı kaynaklardan daha etkin işleyen ve giderek de kurumsallaşan bir finansal sistem yardımıyla karşılanmasıdır.

Tez çalışmam süresince desteğini, deneyimlerini ve çok değerli bilgilerini benden hiçbir zaman esirgemeyip her zaman yanımda olduğunu hissettiren, bana her zaman iyi bilgi sahibi olmam konusunda yol gösteren, beni geliştiren çok değerli hocam Sayın Doç. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU'na saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Sayın Doç. Dr. Yücel Ayrıçay ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Ağır Hocama bana yardımcı olduklarından dolayı saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans yaptığım süre içerisinde bana yön veren özellikle bölüm hocalarım başta olmak üzere tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Göstermiş oldukları hoşgörü, sabır, sevgi ve maddi ve manevi destekleriyle her zaman yanımda olan çok değerli aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

Necdet SEZAL
HAZİRAN - 2013

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
TABLolar LİSTESİ	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X
1. GİRİŞ	1
2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR	4
3. FİNANSAL LİBERALİZASYON	7
3.1. Liberal Dönemin Tarihçesi	10
3.2. Finansal Serbestleşmeye Yönelik Yaklaşımlar	13
3.2.1. Neoklasik Finansal Serbestleşme Yaklaşımı: McKinnon-Shaw Hipotezi	14
3.2.2. Finansal Liberalizasyonun Kritiği: Yapısalcı Okul	15
3.2.3. Asimetrik Bilgi	17
3.2.4. Neo Keynesyen Yaklaşım	18
3.2.5. Post Keynesyen Yaklaşım	19
3.3. Türkiye’de Liberal Düşüncenin Önündeki Engeller	19
3.3.1. Liberalizm ve Yapısal Engeller	21
3.3.2. Liberalizm ve Kültürel Engeller	23
3.4. Türkiye’de Liberalizm Ve Liberal Siyasi Partiler	25
3.4.1. Demokrat Parti Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım	28
3.4.2. Adalet Partisi Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım	31
3.4.3. Anavatan Partisi Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım	32
3.4.4. Liberal Demokrat Parti Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım	34
3.4.5. Adalet ve Kalkınma Partisi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım	36
3.5. Liberalizm Ve Liberal Politikalar	37
3.5.1. Klasik Liberalizm	40
3.5.1.1. John Locke Doğal Haklar Teorisi	42
3.5.1.2. David Hume ve Anti Rasyonalist (Evrimci Rasyonalist) Liberalizm	44
3.5.1.3. Adam Smith ve Doğal Özgürlük Sistemi	45
3.5.1.4. John Stuart Mill, Faydacılık ve Liberalizm	46
3.5.1.5. Herbert Spencer ve Laissez Faire Liberalizmi	47
3.5.1.6. Frederic Bastiat ve Doğal Ahenk Düzeni	47
3.5.1.7. Jean Baptiste Say Lord Keynes ve Say Yasası	49
3.5.2. Neo Klasik Liberalizm	50
3.5.2.1. Neo Avusturya Okulu Liberalizmi	50
3.5.2.2. Chicago Okulu Liberalizmi	53
3.5.2.3. Freiburg Okulu ve Ordo Liberalizmi	56
3.5.2.4. Manchester Okulu Liberalizmi	56
3.5.3. Liberteryenizm	57
3.6. Finansal Piyasalar	58
3.6.1. Döviz Piyasaları	60
3.6.2. Para Piyasaları	62
3.6.3. Sabit Getirili Menkul Kıymet Piyasaları	63
3.6.4. Tahvil Piyasaları	65
3.6.5. Hisse Senedi Piyasaları	66
3.6.6. Future Piyasalar	67
3.6.7. Opsiyon Piyasalar	68
3.7. Finansal Liberalizasyonun Etkileri	69
3.7.1. Finansal Liberalizasyonun Kriz Üzerine Etkisi	69
3.7.1.1. Türkiye’de 1994 Krizi	69
3.7.1.2. Türkiye’de 2001 Krizi	73
3.7.1.3. Amerika’daki Finansal Kriz	79

3.7.2. Finansal Liberalizasyonun Büyüme Üzerine Etkisi	82
3.7.2.1. İktisadi Büyüme Modelleri	86
3.7.2.1.1. Harrod-Domar Modeli	86
3.7.2.1.2. Neo-Klasik Model	87
3.7.2.1.3. Robert Solow'un Dışsal Ekonomik Büyüme Modeli	88
3.7.2.1.4. Lucas'ın Beşeri Sermaye Modeli	89
3.7.2.1.5. Romer'in Ar-Ge Modeli	90
3.7.2.1.6. Dış Ticaret ve Büyüme: Rivera-Batiz ve Romer Modeli	91
3.7.2.1.7. Grossman ve Helpman'ın Modeli: Ürün Çeşitlendirmesi ve İçsel Teknolojik Gelişme	91
4. TÜRKİYE'DEKİ FİNANSAL LİBERALİZASYON VE BORÇLANMA İLİŞKİSİ ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR UYGULAMA	92
4.1. Literatür Taraması	92
4.2. Ekonometrik Model Uygulaması	96
4.2.1. VAR Modeli	96
4.2.2. Birim Kök Testleri	98
4.2.3. Eşbütünleşme Testi	100
4.2.4. Varyans Ayrıştırması	103
5. SONUÇ ve TARTIŞMA	105
KAYNAKLAR	109
ÖZ GEÇMİŞ	117

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1: Ülkelerin Daha Liberal Bir Rejime Geçiş Tarihleri	10
Tablo 3.2. Türkiye'nin Dış Ticareti 1946-1960	30
Tablo 3.3. İmalat Sanayisinde Faaliyet Gösteren Devlet Kuruluşlarının Yıllara Bağlı Değişimi	30
Tablo 3.4. Konsolide Bütçe Dengesi.....	31
Tablo 3.5. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	34
Tablo 3.6. Artan Üretimin Dağılım Biçimi	48
Tablo 3.7. Hedge Fonlarının Avantajları ve Dezavantajları.....	61
Tablo 3.8. Menkul Kıymet Stokları	64
Tablo 3.9. Türkiye'de 1994 krizi makroekonomik göstergeler	71
Tablo 3.10. Ödemeler Dengesi (Gsyh'nin Yüzdesi Olarak) Ve Reel Döviz Kuru.....	72
Tablo 3.11. Türkiye'de 2001 Krizi Makroekonomik Göstergeler	74
Tablo 3.12. Türkiye'de 2001 Krizinde Bankaların Yapısal Özellikleri	76
Tablo 3.13. 2001 Yılında Türkiye'de Özel Bankalarda Ayrışma: Demirbank ve Diğerleri %	77
Tablo 3.14. TMSF Tarafından El Konulan Bankalar (1999-2001 dönemi)	78
Tablo 4.1. Tablo ADF Birim Kök Test Sonuçları.....	100
Tablo 4.2. Model 1 İçin Gecikme Uzunluğu Test Sonuçları.....	101
Tablo 4.3. Model 2 İçin Gecikme Uzunluğu Test Sonuçları.....	101
Tablo 4.4. Model 1 için Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	101
Tablo 4.6. Model 1 için Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Vektörü	102
Tablo 4.5. Model 2 için Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	102
Tablo 4.7. Model 2 için Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Vektörü	103
Tablo 4.8. Model 1 için IB'nin Varyans Ayrıştırması (%).....	104
Tablo 4.9. Model 2 için DB'nin Varyans Ayrıştırması (%).....	104

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Sekil</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 3.1. Leffer Eğrisi	33
Şekil 3.2. Liberal Sosyal Düzen, Liberal Ekonomik Düzen ve Liberal Siyasal Düzen ..	40
Şekil 3.3. Dünyada Tahvil ve Bono Piyasaları İşlem Hacimleri 2012/3 (Milyon ABD\$) (Türk Parlamenter Birliği İşlem Hacmine Göre İMKB 8. Sıradadır.)	66
Şekil 3.4. Finans Büyüme İlişkisine Teorik Bir Yaklaşım	84
Şekil 3.5. Yeni Modeller Çerçevesinde İçsel Büyüme ve Belirleyicileri.	89

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AP	: Avrupa Parlamentosu
AT	: Avrupa Topluluğu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYH	: Gayrisafı Yurt İçi Hasıla
IMF (International Monetary Fund)	: Uluslararası Para Fonu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TEFE	: Toplam Eşya Fiyatları Endeksi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
YTL	: Yeni Türk Lirası
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

1. GİRİŞ

Eski liberal sözcüğü, bu yeni düşünce akımını belirtmek üzere İspanya’da Napolyon savaşları sırasında kullanılmaya başlanmıştır. Sözcük buradan hızla diğer Avrupa dillerine geçmiştir. Bu başarıyı iki neden açıklayabilir. Smith, Turgot ve Jeforson vd. dönemin polemikçilerini bölen büyük tartışmaların çoğunda daha fazla özgürlüğü yeğledikleri için sözcük özellikle yerine iyi oturmuştur ve onların önerdikleri köleliğin, angaryaların, işkencenin vd. kaldırılması türünden önlemler, cömert (“liberal” sözcüğünün başlangıçtaki anlamı) hamleler olarak hissedildiği için bu adlandırma iki misli mutluluk vermiştir (Vergara, 2006: 10).

Modern bir siyasi doktrin olarak liberalizm esas olarak barışçı bir toplumsal varoluş içinde bireysel özgürlüğü garanti eden bir düzeni amaçlar. Diğer modern doktrinler gibi liberaliz de esas itibarıyla “Akıl Çağı”nın ürünüdür. Nitekim, liberalizm tarihsel olarak Yeni Çağ’ın düşünce atmosferinde ve yeni toplumsal-siyasi formasyonların oluşmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bu yeni düşünce ortamının en belirgin özelliği, Ortaçağın Tanrı merkezli toplum ve evren tasavvurunun terk edilmeye, geleneksel toplumsal bağların çözülmeye ve “doğru”nun (hakikatin) akıl yoluyla bulunabileceğine olan inancın yükselmeye başlamasıdır (Erdoğan, 2009: 7).

Modernliğin siyasi ifadesi ise kendisini merkeziyetçi devlet yapılanmasında somutlaşan siyasi birlik tasavvurunda gösteriyordu. Bu birlikçi anlayış iktidar ve otoritenin toplumsal varoluşun merkezine yerleşmesine yol açmıştır. Onun içindir ki, “iktidarın sınırlanması” modernliğin başlıca siyasi problemi haline gelmiştir. Bu tasavvur bugün hale etkisini sürdüren eşit yurttaşlık anlayışının da temelini oluşturmaktadır. Bu yeni dönemde insanlar, dini ve etnik mensubiyete dayalı eski sosyal formasyonlardan farklı olarak artık esas olarak siyasi kimlikleri ile ayırt edilmeye başlayacaklardır (Erdoğan, 2009: 8).

1950’lerden itibaren liberalizmde gittikçe hızlanan bir entelektüel yenilenme ve gelişme ortaya çıktı. Mont Pelerin Topluluğu’nun başkanı Hayek, hukuk, iktisat, siyaset felsefesi alanlarında peş peşe verdiği eserlerle başı çekmekteydi. Hayek’in fikirleri, Avusturya Okul’undan, İskoç Aydınlanması geleneğinden ve özellikle David Hume ve Adam Smith’den etkilenmekteydi. 19. yüzyılın sonlarında Carl Menger’in önderliğinde ortaya çıkan Avusturya Okulu da yeni bir canlanma içindeydi. Ludwig von Mises bu ekolün ayakta kalmasını sağlayan, ateşli bir liberalizm savunucusu olarak müthiş bir entelektüel mücadele yürütmekteydi. Bu arada, Amerika’da Milton Friedman’ın en tanınmış ismi olarak belirlediği Şikago Okulu da, Frank Knight, George Stigler, Henry Simons gibi iktisatçıların çalışmalarıyla gittikçe daha etkili olmakta ve güncel aktüel politikaları da etkilemeye başlamaktaydı. Virginia’da ise, James Buchanan ve Gordon Tullock’un başını çektiği bir grup Kamu Tercih Okulu olarak liberalizme yeni boyutlar kazandırmak yolunda hızla ilerlemekteydi (Yayla, 2011a: 18).

Liberalizm özellikle 1970’lerde kendini iyice hissettiren bu yenilemesi sadece fikir alanında kalmadı, aktüel, ekonomik ve politik hayata da taşındı. 1979’da İngiltere’de, 1980’de Amerika’da liberal fikirlere şu veya bu ölçüde bağlılığı bilinen siyasi ekipler iktidara geldi. Diğer demokratik ülkelere de liberal fikirler sosyal demokrat mutabakatın görüşlerine nazaran ağırlık kazanmaya başladı. 1980’lerin sonunda ise, birkaç yıl önce hayal edilmesi dahi mümkün olmayan büyük dönüşümler gerçekleşti, yaygın tabiriyle, Doğu Blok’unu silip süpüren “liberalizm ve demokrasi devrimi” meydana geldi (Yayla, 2003: 9).

Türkiye’de ekonomi dediğimiz zaman insanların ilk aklına gelen şey makro ekonomi sonrasında ise finansal piyasalardır. Türk insanı da ekonomistler konusunda çok kalender meşreptirler. Ekonomistlerin bir yandan büyümeden, enflasyondan, işsizlikten, dış ticaretten ve gelir dağılımından anlamalarını beklerken diğer yandan da finansal piyasalar konusunda uzman olmalarını ve faiz oranlarının, döviz kurlarının ve borsaların bir gün, bir ay ve bir yıl sonra ne yöne gideceğini hatasız bilmelerini beklerler. Aslına bakarsanız herksin her konuda uzman olduğu ülkemizde ekonomistlerden “tek” bir konu olan ekonomiden anlamalarını beklemek çoğu kişiye normal gelir. O yüzden de iktisat fakültelerinden mezun olmuş ekonomistlerimiz çoğu zaman sıradan kişilerin veya aile büyüklerinin tacizine maruz kalırlar. Konuya makro

ekonomik açıdan bakmamızın nedeni bir gün annemin “oğlum bize ekonomi kitabı yazdım diyorsun ama kitabın ekonomiden başka her şeye benziyor” demesinden korkmam yatıyor (Doğan, 2011: 20-21).

Uluslararası ekonomik ilişkiler, bir ülkenin kendi içindeki ekonomik ilişkilerden oldukça farklıdır. Dünya üzerindeki çok sayıda bağımsız ülke, kendilerinde üretilmeyen bazı mal, hizmet ve üretim faktörlerini başka ülkelere ithal, kendilerinde bulunan veya üretilen bazı mal, hizmet ve üretim faktörlerini ise ihraç ederler. Mesela Türkiye petrolü, İngiltere pamuğu, Japonya demir ve kömürü, Mısır otomobili dışarıdan alır. Bu mallar adı geçen ülkelerde ya hiç bulunmamakta veya diğer ülkelere göre nisbi olarak daha pahalı olarak üretilmektedir. Böylece, ülkeler birbirlerine giderek bağımlı duruma gelmektedir.

Diğer taraftan, bir Türk firması İngiltere’ye gömlek satmak istemektedir. Bu durumda bu firma, gümrük tarifesi, kota gibi bazı dış ticaret kısıtlamaları ile karşı karşıya kalabilir, dil, kültürel ve mevzuat farklılığından doğan sorunlarla karşılaşabilir. Ayrıca, Türk firması, İngiltere’ye yapacağı ihracat karşılığı elde edeceği geliri Türk Lirasına çevirmek isteyecek, ticarete getirilen kısıtlama ölçüsünde dahili piyasaya satış yapmak zorunda kalabilecektir. Bu sebeple, uluslararası ekonomik ilişkilerde ortaya çıkan sorunları analiz edebilmek amacıyla dahili ekonomik sorunları analiz edebilmek amacıyla dahili ekonomik sorunları çözmede mikro ve makro ekonomik analiz yöntemlerini birlikte kullanmalarını gerektirmektedir (Karluk, 1996: 1).

Yirminci yüzyılın son çeyreği finansal piyasaların ve finansal kurumların geçmişte benzeri görülmemiş bir biçimde gelişmesine ve bütünleşmesine tanıklık etti. Bugün finansal piyasalar arasındaki temelleri 1960’lı yıllara dayanan bir entegrasyon süreci yaşamaktadır. 1980’li yıllarda hemen her ülkede finansal piyasalar ve kurumlar üzerindeki kamusal düzenleme ve kısıtlamalarının kaldırılmasının yanı sıra, bilgi ve işlem teknolojilerindeki hızlı gelişmeler bu bütünleşme sürecini önemli ölçüde hızlandırmıştır. Özellikle uluslararası sermaye piyasalarının liberalleşme, küreselleşme ve menkulleşme yönünde geçirdikleri değişim sürecine gelişmekte olan ülkelerin de katılması, uluslararası sermaye hareketlerini hızlandırırken, bu ülkelerin piyasalarının da büyümesine yol açmıştır. Böylece finansal sistem uluslararası entegrasyon sürecinin ileri bir aşamasına gelmiştir. Bu değişim, sadece deregülasyon ve liberalizasyon yoluyla değil; piyasa tarafından getirilen yenilikleri tamamlayan reformlar ve düzenlemelerle de desteklenmiştir (Derosa, 2006: 3).

Devletlerin, piyasaların etkin bir şekilde çalışmasında yürütücü konumlarını denetleyici konuma dönüştürdükleri bu süreçte ülkelerin tanıştığı başka bir olgu da, daha çok kısa vadeli sermaye hareketlerinin kaynaklık ettiği finansal krizlerdir. Temel işlevi, ekonomide fon ve arz talebini dengelemek, kaynakların zaman ve miktar açısından sektörler, işletmeler ve bireyler arasında optimal dağılımını sağlamak olan finansal piyasalarda yaşanan krizlerin tüm ekonomik sistemin performansını zayıflatması, söz konusu krizlerin literatürde önemli bir yer edinmesine neden olmuştur (Derosa, 2006: 3).

McKinnon ve Shaw, özellikle gelişmekte olan ülkelerin asıl sorununun “yatırımcıları finanse edecek tasarrufların yetersizliğine” dikkat çekmişlerdir. Yetersiz tasarruflar, yatırımlar için gerekli olan fonların yokluğuyla ve dolayısıyla ekonomik büyümenin gerçekleşmemesi şeklindeki bir süreçle sonuçlanmaktadır. Bundan dolayı uygulanacak ekonomi politikalarının, tasarrufların artmasını sağlayacak şekilde oluşturulmasını önermişlerdir. Bunun gerçekleşebilmesi için genelde ekonominin işleyişini engelleyen her türlü kısıt ve sınırlamanın kaldırılmasını, özelde ise finansal sektöre müdahalenin en aza indirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda enflasyonun altında, piyasa güçleri dışında suni olarak belirlenen ve sonunda negatif reel faizle sonuçlanan faiz politikasının, tasarrufların gayrimenkul, döviz ve altın gibi verimsiz alanlarda değerlendirilmesine yol açtığı vurgulanmıştır. Enflasyonun üzerinde oluşacak bir nominal faiz, daha önce atıl olarak tutulan veya değerlendirilen varlıkları finansal sisteme (gelişmekte olan ülkelerde bankacılık sektörüne) çekecek ve yatırımlar için gerekli olan fonlar elde edilmiş olacaktır. Artan yatırımların ise, ekonomik büyümeyi hızlandırması öngörülmektedir (Ağır, 2010: 1).

Yirminci yüzyılın son çeyreği finansal piyasaların ve finansal kurumların geçmişte benzeri görülmemiş bir biçimde gelişmesine ve bütünleşmesine tanıklık etti. Bugün finansal piyasalar arasındaki temelleri 1960'lı yıllara dayanan bir entegrasyon süreci yaşamaktadır. 1980'li yıllarda hemen her ülkede finansal piyasalar ve kurumlar üzerindeki kamusal düzenleme ve kısıtlamalarının kaldırılmasının yanı sıra, bilgi ve işlem teknolojilerindeki hızlı gelişmeler bu bütünleşme sürecini önemli ölçüde hızlandırmıştır. Özellikle uluslararası sermaye piyasalarının liberalleşme, küreselleşme ve menkulleşme yönünde geçirdikleri değişim sürecine gelişmekte olan ülkelerin de katılması, uluslararası sermaye hareketlerini hızlandırırken, bu ülkelerin piyasalarının da büyümesine yol açmıştır. Böylece finansal sistem uluslararası entegrasyon sürecinin ileri bir aşamasına gelmiştir. Bu değişim, sadece deregülasyon ve liberalizasyon yoluyla değil; piyasa tarafından getirilen yenilikleri tamamlayan reformlar ve düzenlemelerle de desteklenmiştir (Derosa, 2006: 3).

Finansal sistem tasarruf sahiplerinin fonlarını yatırımcılara aktaran kurum ve süreçlerin oluşturduğu bir organizasyon şeklinde tanımlanabilir. Bu özelliğin bir sonucu olarak iktisadi kalkınma sürecinde finansal sistem, çok önemli rol oynayabilmekte ve ekonominin “merkezi sinir sistemi” gibi işlevini yerine getirmektedir. Finansal sistemin bu önemi, onun yerine getirdiği fonksiyonlardan kaynaklanmaktadır. Finansal sistem modern bir ekonominin ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin üretimine ve tüketimine katkıda bulunmaktadır. Örneğin, endüstriyel ve tarımsal çıktı, fonları yatırımlara kanalize edecek mekanizmaların varlığına da bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, finansal kaynakların transferi ve geliştirilmesi reel sektördeki ekonomik gelişme hızını etkilemektedir. Ayrıca finansal kaynakların etkin kullanımı, ekonominin diğer sektörlerinin gelişimine de katkıda bulunabilir. Burada, ekonomideki finansal sistem ile kalkınma/büyüme arasında yakın bir ilişki vardır (Kar vd., 2008: 185).

Birçok ülkede genellikle ekonomide kamu kesimine kaynak aktarılması isteği veya zorunluluğu çerçevesinde fiyatların baskı koşulları tarafından belirlenmesine izin verilmez. Finansal baskı olarak adlandırılan bu durum faiz kontrolleri ve sermaye hareketlerine kısıtlamalar şeklinde iki kategoriye indirgenebilir. Bu anlamda baskı altına alınmış ekonomilerde faiz oranı ve döviz kuru, piyasa koşulları tarafından belirlenecekleri düzeyden düşük olarak belirlenir. Enflasyonun varlığı halinde, faiz oranları sıfır hatta negatif olarak gerçekleştirilebilirken, ulusal para aşırı değerlenir (Williamson ve Mahar, 2002: 9).

Serbest bir finansal sistemin, baskı altında tutulan bir finansal sistemden daha yararlı olduğu yönünde ortak bir kabulden söz etmek mümkündür. Bu çerçevede ABD dışındaki gelişmiş ülkelerin hemen hepsinde 1970'li yıllarda korumacı ve müdahaleci ekonomi politikaları hüküm sürerken, bu dönemin sonundan itibaren gerek AT içinde, gerekse diğer serbest piyasa ekonomilerinde müdahaleci politikaların gevşetildiği ve zamanla minimum düzeylere indirildiği gözükmektedir (Williamson ve Mahar, 2002: 10).

Aynı dönemlerde yoğun finansal kontrollerin olumsuz etkileri, gelişmekte olan ülkelerde finansal sistemin çeşitli reformlarla yeniden yapılandırılmasının gerektiği hususunda önemli bir baskı yaratmıştır. Bu çerçevede, finansal liberalizasyon 1970'lerden itibaren birçok gelişmekte olan ülkede uygulamaya konulan istikrar programlarının hemen hepsinin ayrılmaz bir parçası olmuştur (Williamson ve Mahar, 2002: 10).

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR

Yayla (2011a), “Liberalizm” adlı kitabında, insanlık tarihinin en önemli siyasi, ekonomik ve hukuki düşüncesidir. Birçok insanın belirli fikirleri veya muayyen toplumsal sistemleri adlandırmak için kullandığı “Liberalizm” kavramı ne anlama gelmekte, neyi ifade etmektedir? Sosyal düşünce sözlüğüne ne zaman ve nasıl girmiştir? Hangi sosyal vakiya karşılık olarak kullanılmış ve kullanılmaktadır? Bir tek liberalizm mi vardır, yoksa çok sayıda liberalizm mi mevcuttur? Liberalizmin öğeleri ve özellikleri nelerdir? Atilla Yayla, bütün bu soruların cevaplarını araştırdığı kitabında genellikle konuya ilgili birinci kaynaklara gitmekte, ikinci – üçüncü elden bilgi ve yorum aktarmak yerine, liberalizmin temellerini, ana yapısını ve çatısını kuran düşünürlerin ve yazarların görüşlerini analitik ve tarihsel bir açıdan işleyerek okuyucuya sunmaktadır.

Yayla (2011b), “Siyasi Düşünce Sözlüğü” adlı kitabı, hem öğrencilerin hem de siyasi, sosyal, iktisadi ve hukuki meselelerle ilgilenen okuyucuların ihtiyaçlarını karşılamak için hazırlanmıştır. Sadece kelimelerin lugat anlamlarını vermekle kalmamakta, bunun ötesine geçerek, tematik bir sözlüğün bütün fonksiyonlarını üstlenmeye çalışmaktadır. Kapsadığı maddelerde, meraklı okuyuculara rehberlik yapmakta, okumalarını hangi istikamette yoğunlaştırmaları gerektiği hususunda yol göstermektedir. Bunun ne kadar gerekli olduğu her türlü izahtan varestedir. İçinde yaşadığımız enformasyon çağında, herkes bir muazzam bir bilgi ve haber bombardımanına tabi tutulmaktadır. Bu insanların, önemliyi, önemsizden, özü teferruattan ayırmasını zorlaştırmaktadır. Her insanın zamanı kit ve boşa harcanan zamanın telafisi imkansız olduğundan, lüzumsuz veya yanlış okuma ve yoğunlaşmaların maliyeti çok yüksek olmaktadır. Siyasi Düşünce Sözlüğü, zaman ve gayret israfını önlemek bakımından da okuyucuya çok yardımcı olabilecek bir eserdir.

Yayla (2003), “Liberalizm” adlı kitabında yüzyılımızın son yıllarının en gözde sosyal akımı haline gelmiş bulunmaktadır. Birçok insanın belirli fikirleri veya muayyen toplumsal sistemleri adlandırmak için kullandığı “liberalizm” kavramı ne anlama gelmekte, neyi ifade etmektedir. Sosyal düşünce sözlüğüne ne zaman ve nasıl girmiştir? Hangi sosyal vakiya karşılık olarak kullanılmış ve kullanılmaktadır? Bir tek liberalizm mi vardır, yoksa çok sayıda liberalizmler mi mevcuttur? Liberalizmin öğeleri ve özellikleri nelerdir? Atilla Yayla, bütün bu sorunların cevaplarını araştırdığı eserinde genellikle konuyla ilgili birincil kaynaklara gitmekte, ikinci – üçüncü elden bilgi ve yorum aktarmak yerine, liberalizmin temellerini, ana yapısını ve çatısını kuran düşünürlerin ve yazarların görüşlerini analitik ve tarihsel bir açıdan işleyerek okuyucuya sunmaktadır.

Doğan (2011), “Ekonomi Türk Ekonomide Hurafeler ve Gerçekler” adlı kitabında son on yılın çalkantılı gündeminin ilginç bir özelliği de topyekun Türk milletinin ekonomiye olan ilgisinin fazlasıyla artması oldu. Kronik yüksek enflasyon dönemlerinin alışkanlıkları, tek hanelere inen enflasyonlu yıllarda insanımızın epey kafasını karıştırdı. Siyasi propagandaların parçası olarak kullanılsa da, yıllarca cari açık lafıyla yatıp kalktık. Kahvedeki vatandaşın televizyon ekranındaki şık giyimli uzmanlara kadar çeşitli görüşlere bakılırsa ülke kimsenin ne olduğunu bilmediği bir uçurumun kenarındaydı, faizler yüksek, kurlar düşüktü; devletin kurumları peşkeş çekiliyordu, gelir dağılımı dengesizdi, öğretmen maaşları yükseltilmeli, yerli malı kullanımı teşvik edilmeli, yerli üretici korunmalı, Hans, Yorgo değil Ahmet, Mehmet kazanmalıydı. Akli başındakileri bile yoldan çıkarma ihtimaliyle halen dahi sürüp giden bu toz duman ortamında birileri çıkıp yanlış kullanılan kavramlara, hatalı hesaplamalara, saptarılan istatistiklere, bilerek veya bilmeyerek yapılan yönlendirmelere, siyasi hamaset nutuklarına, hesap sorulmayan fildişi kule akademisyen ve köşe yazarlarına bozulup internet üzerinden ekonomideki ”hurafe ve gerçekleri” birbirinden ayırmaya kalkıştı ve bu kitabın içeriği meydana gelmiş oldu ve bunu okuyucuya eğlenceli bir üslupla aktarmaktadır.

Williamson ve Mahar (2002), “Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme” adlı kitabında, çeşitli ülke deneyimleri göstermektedir ki, kriz gibi olağanüstü koşullarda liberalizasyon politikalarında birtakım değişiklikler yapılmakla birlikte, bir taraftan ekonomilerde tekrar iyileşme başlaması veya başlamışsa devam etmesi, diğer

tarafından dünya ekonomisine entegre olmanın yeniden benzer liberalizasyon politikalarının yürürlüğe konulmasına bağlıdır. Bu durumda, ilgili literatürde vurgu yapılan nokta, finansal politikaların makroekonomik çevreden ayrı düşünülmemesi; içeriği zamanlaması ve sıralamasına dikkat edilmesi gerekliliği konusunda bilgilendirmişlerdir.

Özatatay (2011a), “Finansal Krizler ve Türkiye” adlı kitabında, son 20 yılda Türkiye ikisi kendi eseri olan dört kriz yaşadı. Her birinde ekonomi keskin biçimde daraldı ve binlerce kişi işini kaybetti. Bunların sonuncusu olan küresel finansal krizin etkileri ise bu kitabın yazıldığı tarihte azalmakla birlikte hala sürüyordu. Öyle anlaşılıyor ki istihdam ve üretim kaybı açısından son kriz diğerlerini gölgede bırakacak. Gelişme çabalarında her defasında ülkemize çok değerli zamana mal olan, hepimizi şu ya da bu biçimde etkileyen, ama özellikle de işlerini yitirenleri derinden sarsan krizlerin temel nedenleri neler? İktisatçılar ne tür açıklamalar getiriyorlar? Pratikte olan biten ne? Krizlerin ortaya çıkma olasılığını azaltmak için neler yapılabilir? Kriz çıktıktan sonra uygulanabilecek politikalar neler? Fatih Özatatay bu soruların cevaplarını arıyor bu kitapta.

Çavdar (1992), “Türkiye’de Liberalizm” adlı kitabında, Türkiye, söylendiği gibi, liberal ekonomi politikalarıyla, 1980’den sonra tanışmamıştır. Liberalizmin kökleri yüz otuz yıl öncesine dayanır. Sadrazam Ali Paşa 1866’lı yıllarda Padişah Abdulazize “Mülkiyete hürriyet veriniz” diye yakarmıştır. Bu yakarış, Osmanlı evreninde liberalizmin ilk köşe taşıdır. Tefvik Çavdar, bu yapıtında son yüz elli yılın ekonomi düşünce tarihi ve politikalarını ele alarak, liberal ekonomik düşünceyle iktisadi hayata devletin müdahalesini öne çıkaran politikalar arasında sürekli bir çatışmanın genel hatları üzerinde durmaktadırlar.

Vergara (2006), adlı kitabında, insanlar özgürlüğün sınırları üzerine tarihin bütün dönemlerinde tartışmışlar, özgürlüğün şu ya da bu insan grubuna verilmesi ya da verilmemesi gerektiğine dair kafa yormuşlardır. Klasik liberalizmin incelenmesi, ne yazık ki “liberalizm” olarak adlandırılan sığ ve aşırılığa varan düşünce akımına karşı bir panzehir konumundadır. Bu akımın temsilcileri (Milton Friedman ve Friedrich Heyek vb.) kendilerini klasik liberallerin (özellikle Adam Smith’in mirasçıları olarak ilan etmişler ve çoğunlukla öyle adlandırılmışlardır. Bu kitabın başlıca amaçlarından biri, iki düşünürler ailesini ayıran ilkelerin derin farklılığını göz önüne sererek, söz konusu soy zincirine karşı çıkmakta olduklarını ortaya koymuşlardır.

Akyıldız ve Eroğlu (2004), “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları” adlı makalesinde Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar geçen dönemde Türkiye’nin ekonomik kalkınma süreci ve politikalarını incelemekte, ekonomik olarak nerden nereye geldiğimizi gözler önüne sermektedir. Türkiye geçen seksen yılda, ekonomik ve sosyal yapısını liberal ve rekabetçi bir politik sistem içinde geliştirmiştir. Cumhuriyetimizin kuruluşundan bugüne kadar geçen seksen yılda; Türkiye sanayisi olmayan az gelişmiş bir tarım ülkesi durumundan, özel sektörün desteklenmesi, devletçilik uygulamaları ve planlama ile ithal ikameci ve daha sonrada dışa açık büyüme politikaları ile ekonomik bağımsızlığını önemli ölçüde kazanmış ve yüksek gelir seviyelerine ulaşmış; ancak sık sık ekonomik krizlerle karşı karşıya kalan, birtakım problemleri devam eden modern bir ülke konumuna ulaşmış bulunmaktadır diye açıklamışlardır.

Ural (2003b), “Finansal Krizler ve Türkiye” adlı makalesinde, son otuz yıldır, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, liberalizasyon ve dışa açılma eğilimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak, pek çok gelişmekte olan ülkede, makroekonomik istikrarsızlık giderilmeden iç ve dış finansal liberalizasyon girişimlerinin sürdürülmesi, finansal krizlere yol açmıştır. Makroekonomik istikrarsızlıklar, finansal piyasaları kırılğan duruma getirmekte ve ekonominin krize sürüklenmesini kolaylaştırma olduğuna dair görüş bildirmişlerdir.

Bora ve Gültekingil (2005), “Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm” adlı kitabında, Türkiye’de liberalizmin, çok partili döneme geçildiğinden beri iktisadi ve siyasi merkezi oluşturduğu varsayımı güçlüdür. Diğer yandan, liberal siyasi kimliği benimseyenler, bu düşünce akımının Türkiye’de hiçbir zaman en azından Özal dönemine kadar tutarlı bir temele kavuşmadığını söylerler. Bu kitap, başta merkez

sağın partileri ve liderleri olmak üzere, liberalizmle bir biçimde ilintili sayılan figürler, liberal ideolojiyle bağları açısından tahlil ediliyor. Liberal siyasi düşüncüyü temellendirmeye çalışmış çoğu unutulmuş fikir insanları, çevreler ele anılıyor. Liberalizm modernizm, milliyetçilik, sağcılık, Kemalizm ve İslamcılıkta eklemleme ve zıtlasma tarzları inceleniyor. Liberal yönelimlere, dönemsel bağlamları içinde de bakılıyor.

Ağır (2010), “Türkiye’de Finansal Liberalizasyon ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi” adlı kitabında, finansal gelişmenin belirleyicilerinin incelenmesi ve özellikle de finansal liberalizasyon uygulamalarının bu süreçteki rolünü analiz ederek incelemiştir.

Levinson (2007), “Finansal Piyasalar Kılavuzu” adlı kitabında, finansal piyasalar insanların birbirleriyle ekinlerini birbirleriyle takas etmeye başlamalarından beri vardır. Bu piyasaların birçok farklı şekilleri bulunur ve çok farklı yollarla çalışırlar. Ama ister New York Borsası gibi yüksek derecede organize olmuş ya da Afrika’daki döviz alım satımcıları gibi son derece organize olmamış olsunlar; oluşabilecek riski yönetmek üzere, fiyatları belirleme ve varlıkları değerlemeden, sermayeyi artırma veya yatırım yapmaya kadar ilgili bir dizi fonksiyonları yerine getirirler. Finansal piyasaların, günümüzde modern hayat üzerinde fevkalade bir etkisinin olduğu bilinen bir gerçektir; ancak insanlar “Wall Street”, “tahvil piyasaları ya da “para piyasaları” hakkında rahat konuşmalar da bu kavramlara atfettikleri anlamlar genellikle belirsiz ve güncelliğini yitirmiştir. Bu kitap neden farklı finansal piyasaların var olduğunu, onların nasıl işlediğini ve kimlerin bu piyasalarda ticaret yaptığını açıklamakta; ayrıca fiyatları ve oranları etkileyen faktörler hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır.

Uslu (2009), “Doğal Hukuk ve Doğal Haklar İnsan Haklarının Felsefi Temelleri” adlı kitabında, insan hakları, doğuştan gelen, devredilemez, vazgeçilemez, mutlak haklardır. “Modern dünyada artık diktatörler bile insan haklarının bu mottosunu kabul etmek sorumluluğundan kendilerini kurtaramamaktadırlar. Peki ama, bu hakların kaynağı nedir? İnsan doğasında bulunan, akıl ile keşfedilebilen ve insan davranışlarının değerlendirilmesinde nihai ölçü olan evrensel ve objektif bir etiğin varlığının temelleri nasıl kurulmuştur? Uslu, Türkçe literatürüne önemli katkı yaparak, doğal hukuk ve doğal haklar arasındaki ilişkiyi objektif ve subjektif doğal hak ekolleri üzerinden ele almaktadır. Bu yaklaşımlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarak, siyasi toplum ve hukuk anlayışları ve modern siyaset teorisine etkileri karşılaştırmalı olarak ele almaktadır.

Conway (2011), “Klasik Liberalizm” başlıklı makalesinde klasik liberalizm ile liberalizmin modern kökleri arasındaki temel farkın, birincisinin, özgürlük ve adaletin sağlanması bakımından devlete toplumun temin edemediği sınırlı yelpazedeki malların üretilmesi ve sunulması şeklinde çok daha sınırlı bir yelpazedeki malların üretilmesi ve sunulması şeklinde çok daha sınırlı bir rol vermesi olduğuna işaret ediyor.

Davies (2011), “Liberteryenizme Tarihi ve Güncel Açından Kısa Bir Bakış”, başlıklı makalesinde, 20. yüzyılda liberalizmin eksen kaymasına uğraması yüzünden ABD’li liberallerin yeni bir kavram arayışına girdiğine ve önerilen alternatiflerden birinin “liberteryenizm” olduğuna, ancak bu kavramın henüz tam olarak benimsenmediğine ve bu yüzden ABD’de klasik liberallerin liberalizm kavramını da kullanmaya devam ettiklerine işaret etmektedir.

3. FİNANSAL LİBERALİZASYON

İktidarın sınırlı olması ve yönetilenlere hesap vermesi, insan haklarına saygı göstermesi, önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde işlemesi, parçalanması ve bir kontrol ve denge sistemine yerleştirilmesi peşinden koşulması gereken, insanlığa yararlı idealler ve pratiklerse, gidilmesi gereken adres, liberalizmdir (Yayla ve Mahçupyan, 2008: 27).

Liberalizm, siyaset teorisinde kullandığımız diğer birçok terime nispetle oldukça yenidir. Avrupa kaynaklı, İspanyolcadan türetilmiş bir kelime olmakla beraber aslı Latince'dir. İspanyolcadan İngilizceye geçmiş ve ilk defa 19. yüzyılın başlarında siyasi terminolojiye girmiştir. Kelime önceleri İngiltere kaynaklı (ulusal) olmayan politikaları ifade etmek amacıyla kötüyü suçlayıcı bir anlamda kullanılmıştır. Garip ve ilginç bir şekilde, izleyen yıllarda İspanyollar "liberal sıfatını İngiltere menşeli politikaları nitelendirmek amacıyla kullanılmaya başlamış ve Locke'cu anayasal monarşi parlamenter yönetim ilkelerini savunan milletvekillerini "liberales" olarak adlandırılmıştır. Bir başka görüşe göre, Adam Smith, "Uluslararası Zenginliği'ndeki" liberal ihracat ve ithalat sistemi" ifadesiyle liberal kavramını ilk kullanan yazar olmuştur. Zamanla kullanımı yaygınlaşan kavram, yüzyılın ortalarına ve sonlarına doğru siyaset sözlüğüne iyice yerleşerek, "laissez faire laissez passer" (bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler) ifadesinin yerini almış ve düşünce özgürlüğünü, ifade hürriyetini, basın özgürlüğünü ve serbest ticareti savunanların adlandırılmasında kullanılan etiket haline gelmiştir (Yayla, 2011a: 23-24).

Bretton-Woods sisteminin geçerli olduğu 1970'li yılların sonlarına kadar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları ekonomi politikalarının ortak noktası finansal piyasalara müdahale olmuştur. Bu müdahaleler; mevduat ve kredi faiz oranlarının sınırlanması, bakmaların yüksek karşılık oranları, selektif kredi politikalarının uygulanması ve sermaye hareketlerine kısıtlar getirilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bretton Woods sisteminin yıkılmasından sonra uygulanmış olan müdahaleci makro ekonomik politikalarının olumsuz etkilerinden kurtulmak için önerilen serbestlik yanlısı politikalar IMF ve Dünya Bankası önderliğinde pek çok ülke tarafından uygulama alanı bulmuştur. Modern anlamda sermaye hareketlerinin serbest dolaşımına imkan verecek finansal liberalizasyon politikaları da bu dönemde sistematize edilmeye başlanmıştır (Gündem ve Tunç, 2010: 1326).

IMF üyeleri, ödemeler bilançosunda yapısal dengesizlik ortaya çıktığında, Fon'un iznini önceden alarak milli paraların paritesini yüzde 10'dan daha fazla değiştirebileceklerdir. Yüzde 10'dan küçük ayarlamalar için IMF'nin iznini almaya gerek yoktur. IMF sisteminde döviz kurlarının ilke olarak sabit tutulması kabul edilmiş olmakla beraber bu, kararların hiçbir zaman değiştirilemeyeceği anlamına gelmemektedir (Karluk, 1996: 444).

IMF'nin Bretton Woods sisteminde başlıca üç görevi vardır (Karluk, 1996: 444):

- Milli paraların kurlarında düzenli ilişkiler sağlamak ve döviz piyasasını ilgilendiren sorunlara çözüm bulmak,
- Ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabındaki kalemlere uygulanan döviz kontrollerini ortadan kaldırarak bütün milli paraların birbirine serbestçe çevrilebileceği bir ekonomik düzeni gerçekleştirmek,
- Ödemeler bilançosu geçici açık veren üyelere likit kaynak tahsisinde bulunarak bu dengesizliği gidermeye yardımcı olmak, bilanço açıkları geçici olmayıp "temel veya yapısal" nitelikte olan üye ülkelere döviz kurlarını değiştirmeyi önermek.

Ödemeler bilançosundaki yapısal dengesizlik ile enflasyon, talepte meydana gelen kaymalar, verimlilik değişimleri gibi sebeplerle ortaya çıkan ve para-maliye politikaları ile dengelenemeyen dış açık ve fazlalıklar kastedilmektedir. IMF'ye üye ülkeler, dış dengesizlikten çekinmeden para ve maliye politikalarını iç dengenin sağlanması için kullanabileceklerdir. Eğer bu uygulama sonunda ülke içinde enflasyon meydana gelir ve dış açık doğarsa, devalüasyon yapılarak dış açık kapatılabilecektir. Buna rağmen IMF, üye ülkelere öncelikle dış dengeye önem veren bir para veya maliye politikaları izlemelerini önermektedir. Fakat üye ülkeler, devalüasyonu, izledikleri para

ve maliye politikalarının başarısızlığı olarak düşündüklerinden, bu yola çok sıkışmadıkça başvurmak istememektedirler (Karluk, 1996: 444).

Finansal serbestleşmeyi tanımlamadan önce, çok genel bir ifadeyle, ekonomik serbestleşmeyi tanımlamak gerekmektedir. Ekonomik serbestleşme, bir piyasadaki miktar ve fiyat sınırlamalarının ortadan kaldırılması olarak tanımlanabilir. Serbestleşme ifadesinin, ticari serbestleşme (mal piyasalarında serbestleşme) ve finansal serbestleşme (para piyasalarında serbestleşme) olmak üzere iç içe geçmiş iki boyutu vardır. Ticaretin serbestleştirilmesi, serbestleşmenin ilk aşamasını oluşturur. Bir diğer deyişle, serbestleşme uygulamalarına, öncelikle mal piyasalarının serbestleştirilmesi ile başlanır ve bu süreç devam ederken ya da tamamlandıktan sonra serbestleşmenin ikinci aşamasına geçilir (Gürbüz, 2006: 6).

Mal piyasalarının serbestleşmesi; esnek ve reel döviz kuru politikası esas alınarak ihracatın ve ithalatın serbestleştirilmesini ifade etmektedir. Bununla ihracatın artırılmasına yönelik reformlar ve sanayi sektörünün dünya pazarlarında rekabet edebilmesinin sağlanmasına yönelik politikalar ile ihracatın serbestleştirilmesi hedeflenirken, diğer taraftan da miktar kısıtlamalarının kaldırılması ya da azaltılması, ithalat yasaklarının kaldırılması ve ithalat işlemlerinin kolaylaştırılması gibi politika değişiklikleri ile ithalatın serbestleştirilmesi hedeflenir (Gürbüz, 2006: 7).

Serbestleşme olgusunun ikinci boyutunu ise, finans alanındaki serbestleşme oluşturmaktadır. Finansal serbestleşmeyi, finans piyasaları üzerindeki kontrol ve sınırlamaların ortadan kaldırılması olarak tanımlamak mümkündür. Bir diğer deyişle, finansal serbestleşme, finansal sermaye üzerindeki kontrol ve kısıtlamaların kaldırılması ya da en aza indirilmesi yoluyla sermaye faktörü üzerindeki serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırma girişimi ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci olarak ifade edebiliriz. Klasik Ekonomi Teorisi açısından böyle bir gelişmenin hem mikro hem de makro düzeyde doğurabileceği önemli yararları bulunduğu işaret etmek gerekir (Seyidoğlu, 2003: 143).

1980'li yıllarda uluslararası ekonomik sistemde ortaya çıkan yeniden yapılanmanın bir uzantısı olarak önem kazanan, küreselleşmenin ekonomik boyutlarından birisini oluşturan ve finansal sermayenin, dünyanın neresinde en karlı yatırım olanakları bulursa, oraya hiçbir sınırlamayla karşılaşmadan girebilmesini ifade eden finansal serbestleşme sürecinde ortaya çıkan temel olgu ise; faiz oranları üzerindeki kontrollerin kaldırılması, ulusal finans piyasalarını ayıran sınırların ortadan kalkması, bankacılık finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaların kaldırılması ya da önemli ölçüde azaltılması, finans piyasalarının konvertibiliteye sahip olmasının gerçekleştirilmesi, kurların dalgalanmaya bırakılarak uluslararası sermaye akımlarının hız kazanması, yeni finansal araçların finans piyasalarındaki rollerinin artırılması olarak özetlenebilir (Gürbüz, 2006: 7-8).

Çünkü, her şeyden önce piyasa sinyallerine göre gerçekleşecek kaynak tahsisi, kıt ve ekonomik kaynakların dağılımında etkinliği artırarak dünya üretimi ve refahının yükselmesine katkıda bulunabilecek bir gelişmedir. Başka bir deyişle, uluslararası sermaye, bu faktör getirisinin, dolayısıyla verimliliğin düşük olduğu bölgelerden yüksek olduğu bölgelere doğru akacak, bu ise söz konusu faktörün dünya ölçüsündeki ortalama verimliliğini artırarak dünya refahının artmasına katkı sağlayacaktır (Seyidoğlu, 2003: 143).

Özgürlüğü bireysel ve toplumsal hayatın en önemli değeri olarak kabul eden ve özgürlüğe uygun siyasi, hukuki ve iktisadi yapılanmaları savunan fikirler demeti veya esnek, tamamlanmamış bir ideolojidir. Bu anlayışın siyasi sonucu devletin bireysel özgürlüğe mümkün olduğunca geniş bir yer bırakacak şekilde örgütlenilmesinin savunulmasıdır. Liberalizmi karakterize eden başlıca değerler bireycilik, özgürlük, hukukun üstünlüğü, piyasa ekonomisi, ahlaki çoğulculuk, hoşgörü ve rızadır. Liberalizm, bu amaçla, devletin insan haklarını esas alan ve kuvvetler ayrılığına dayanan yazılı bir anayasa aracılığıyla sınırlandırılmasını gerektirir. Piyasa ekonomisinin de, ekonomik refahın en uygun aracı olmaya ilaveten, özgürlüğün altyapısını hazırlayacak ve koruyacak bir olgu olarak görülür (Yayla, 2011b: 120).

Finansal liberalizasyon; genellikle hükümetlerin gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek amacıyla, bankacılık sistemi üzerindeki

denetim ve kısıtlamaların kaldırıldığı ya da önemli ölçüde azaltıldığı deregülasyon yani, yasal düzenlemelerin gevşetilmesi uygulamalarının bir sonucu olarak gösterilmekte ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci olarak ifade edilmektedir (Ural, 2003a: 5-6).

Bu bağlamda finansal liberalizasyonu kısaca finansal piyasalardaki kontrollerin kaldırılması ve ekonominin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci olarak tanımlayabiliriz. Bununla beraber daha geniş kapsamlı bir tanım yapmak gerekirse finansal liberalizasyon (Gündem ve Tunç, 2010: 1326):

- Kredi kontrollerinin kaldırılması,
- Faiz oranlarının serbest piyasada belirlenmesi,
- Bankacılık ve geniş anlamda finansal sektöre giriş serbestliği,
- Banka özerkliği,
- Bankaların özel mülkiyeti,
- Uluslararası sermaye hareketlerinin liberalizasyonu, şeklinde tanımlanabilir.

Liberalizm, bireyciliğe dayalı, rasyonel bireylerin siyasal ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, piyasa ekonomisinin doğal işleyişine bırakılarak, devletin ekonomiye müdahalelerinin en az düzeye indirilmesini sağlayan doktrindir (Aktan, 1995: 4).

Sonuç olarak finansal liberalizasyon yaklaşımının temel özellikleri şöyle sıralanabilir (Ağır, 2010:17; Williamson ve Mahar, 2002: 15-16):

- Mevduat faiz ve kredi tavanlarının belirlenmesi ile öncelikli sektörler kredi verilmesi uygulamasının kaldırılması,
- Bankacılık sektörüne veya daha geniş anlamda finansal hizmetler endüstrisine giriş serbestisi,
- Bankalar için özel mülkiyet ve banka otonomisi,
- Dövizle yapılan ödemeler üzerindeki kısıtlayıcı uygulamaların kaldırılması,
- Yurtiçi finansal piyasaların rekabete açık hale getirilmesi.

Ulusal ve uluslararasına yönelik hedeflere ulaşabilmek için gerçekleştirilen finansal liberalizasyonun, iç ve dış olmak üzere iki ana boyutu bulunmaktadır.

İç finansal liberalizasyon, bir ekonomide ulusal para cinsinden borç-alacak ilişkileri ile varlık tutma kararlarına ilişkin kurumsal yapıda, fiyat ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması veya yumuşatılması işlemidir. Dış finansal liberalizasyon, gerek ülke sakinlerinin kendi aralarında gerekse ülke sakini olmayanlarla aralarındaki döviz cinsinden borç-alacak ilişkileri ile varlık tutma kararlarına ilişkin kurumsal yapıda, fiyat ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması veya yumuşatılması işlemidir (Ural, 2003a: 6).

Tablo 3.1: Ülkelerin Daha Liberal Bir Rejime Geçiş Tarihleri (Ural, 2003a: 7)

	<i>İç Finansal Liberalizasyon</i>	<i>Dış Finansal Liberalizasyon</i>
Endonezya	1983	1985
Malezya	1978-1985, 1987	1987
Filipinler	1981	1992
Kore	1991	1991
Tayland	1989	1991
Arjantin	1977-1982, 1987, 1991	1977-1982, 1991
Brezilya	1976-1979, 1989	1984
Şili	1974-1981, 1984	1979
Meksika	1988	1985
Uruguay	1976	1974
Venezuela	1991-1994, 1996	1989-1994, 1996
Türkiye	1980-1982, 1987	1989

1980 yılında başlayan finansal sistemin liberalleştirilmesi yönündeki politikalar 11 Ağustos 1989'da 32 sayılı kararname ile tamamlanmıştır. Ödemeler dengesinin sermaye hesabı, yani dış alem ile yurtiçi arasındaki sermaye hareketleri tamamen serbest bırakılmıştır. 32 sayılı kararın getirdiği temel düzenlemeler şunlardır (Toprak, 2004: 13-14):

- Türkiye'de yerleşik kişiler, bankalar ve özel finans kurumlarından hiçbir sınırlama olmaksızın döviz alabilirler ve döviz bulundurmaları için herhangi bir kısıtlamaya tabi değildirler.
- Türkiye'de yerleşik kişiler, Türkiye'de yerleşik olmayan kişilere verdikleri her türlü hizmet karşılığında aldıkları dövizini ülke içine getirebilirler.
- Yurtdışında yerleşik kişilerin İMKB'de kote edilmiş ve Sermaye Piyasası Kurulu izniyle çıkarılmış her türlü menkul kıymeti alma ve satmaları serbesttir.
- Türkiye'de yerleşik kişilerin bankalar ve özel finans kurumları vasıtasıyla yabancı borsalarda kote edilmiş menkul kıymetleri; Merkez Bankası tarafından alım satımı yapılan yabancı para birimleri cinsinden hazine bonosu ve devlet tahvili satın alıp satmaları ve bu kıymetlerin alış bedellerini yurtdışına transfer etmeleri serbesttir.
- Türkiye'de yerleşik kişilerin, yurtdışında menkul kıymet çıkarmaları, piyasaya sürmeleri ve satmaları serbesttir. Türkiye'de yerleşik kişilerin yurtdışından menkul kıymet getirmeleri ve yanlarında yurtdışına çıkarmaları serbesttir.
- Yabancı sermayenin satışından ya da tasfiyesinden doğan gelirler bankalar ya da özel finans kurumları aracılığıyla ülke dışına transfer edilebilir.
- Yurtdışından döviz kredisi almak serbesttir.
- Türkiye'de yerleşik olmayan kişilerin Türk lirası hesap açtırmaları ve bu hesaplara ilişkin anapara ve faizleri Türk lirası ya da döviz olarak transfer ettirmeleri serbesttir.
- Türkiye'de yerleşik olmayan kişilerin döviz almaları ve transfer ettirmeleri ve yurtdışına Türk lirası göndermeleri serbesttir.
- Bankalar ve özel finans kurumları ithalat, ihracat ve görünmeyen işlemlerin finansmanı dışında 50.000 ABD doları ya da eşdeğeri döviz tutarını aşan transferleri bildirmekle yükümlüdürler.

3.1. Liberal Dönemin Tarihçesi

1930'ların devletçi ve 1940'ların harp ekonomisi, uygulamaları ve harbin toplumdaki tahribatı toplumda yeni arayışları gündeme getirdi. 1924'te ve 1930'da tekrarlanan çok partili demokratik sürece geçiş denemeleri, cumhuriyet karşıtı güçlerin muhalefet partileri içinde toplanma eğilimi göstermesi nedeniyle başarısız olmuştu. Oysa 1946'da kurulan DP kadroları, CHP içinden ayrılarak ve Cumhuriyet'in değerlerine sahip çıkarak yeni bir dönemin başlamasını sağladılar. DP 1950'de iktidar

olunca, 20 yıllık devletçi gelenek yerine liberal eğilimleri olan yeni bir dönem başladı (Erkan, 2008: 12).

Gelişmiş ülkelerde tarım sektörü toplam iktisadi faaliyet hacmi içinde görece küçük bir paya sahiptir. Bu ülkelerde tarımın gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) içindeki payı genel olarak % 5 dolayındadır. Toplam istihdam içinde tarımın payı ise bu ülkelerde % 5'in altındadır. Oysa gelişmekte olan ülkelere tarımın gerek milli gelirdeki, gerekse toplam istihdamdaki payı çok daha büyüktür. Yine bütün dünyada gözlemlenen eğilim şudur ki, ülke kalkınma merdivenlerini tırmandıkça tarım görece olarak küçülmekte, sanayi ve hizmetler sektörleri görece büyümektedir (Acar, 2008a: 159-160).

Genelde iktisadi kalkınma, özelde tarımsal kalkınma literatürü II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yükselmiş, 1950-1970 arası dönemde en şaşıla günlerini yaşamış, 1980 sonrası dönemde dünya ekonomisinin yaşadığı yapısal kırılmalar, Soğuk Savaşın sona ermesi, sosyalist sistemin çökmesi, planlı kalkınma anlayışının cazibesini yitirmesi ve piyasa merkezli ekonomi politikalarının öne çıkmasıyla revaçtan düşmüştür. Bugün 1950'li ve 1960'lı yıllarda kalkınma iktisadi literatürünün önerdiği "tarımı vergilendir, kaynak yarat, sanayiye aktar" şeklindeki reçete ancak az sayıda gelişmiş ülkenin itibar ettiği bir reçete konumundadır (Acar, 2008a: 160).

1950-1960 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde, geri kalmış yörelerin kalkındırılması için özel bir çaba ya da görüşün ortaya atılmadığı gözlenmektedir. Liberal bir politika izlenen bu dönemde, halka satılacağı belirtilen İktisadi Devlet Teşekkülleri'ne ait fabrikaların satışından vazgeçildiği gibi, bu teşekküllere ait fabrikaların kuruluş yerinin seçiminde, ekonomik ve sosyal nedenlerin ötesinde, politik çıkarlar etken olmuştur. Bu dönemde ortaya atılan "her ilde bir fabrika sloganı ile, verimlilik hesaplarına bakılmaksızın fabrikaların yurt çapına yayılmasında, politik tercihler etkin olduğundan, birçok işletmenin yer seçimi hatalı yapılmış bunlar ekonomiye yük olmuştur (Dinler, 2010: 56).

1950-1960 yılları arasındaki dönemde Türkiye'nin daha önce deneyimi olmasına rağmen bölgesel ve hatta ulusal düzeyde, plan fikrinden oldukça uzaklaşmış, ülkenin nispeten geri kalmış bölgelerini kalkındırmak için özel bir çaba harcanmamıştır. 1960 yılında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Kamu İktisadi Teşekküllerine ait işletmeler, ülkedeki kamuya ait işletmelerin % 10'unu oluştururken, aynı dönemde özel sektörde dahil olmak üzere ülkemizdeki tüm işletmelerin ancak % 7,6'sının bu iki bölgede bulunduğu görülmektedir. Öte yandan, özel sektör dışsal ekonomilerin olduğu İstanbul ve İzmir de toplanmaya devam etmiştir. Özel sektöre ait işletmelerin % 66,8'inin, Marmara ve Ege bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir (Dinler, 2010: 56).

1930'ların yerli sanayi devlet eliyle kurma gayretleri başarılı olmuş, ancak harp nedeniyle aksamıştı. İthal ikameci politika, yavru sanayilerin palazlanması için dışa kapalı korumacı politikalara ağırlık vermişti. İkinci liberal dönem olan 1950-1960 yılları arası yeni politikalara sahne oldu. Ülkede çok partili demokratik dönem başladı. 1947'deki Marshall Planı çerçevesinde Türkiye Batı ve ABD ile daha yoğun ilişkiye girdi. Kore Savaşı ve arkasından NATO Üyeliği Türkiye'nin dışa açık politika üretmesine yol açtı. Dışa açık politikada, bir tarım ülkesi olan Türkiye tarımsal ürünler ihracı yanında, tarıma dayalı sanayileşmeye yönelim gösterdi. Böylece, özel girişimciliği öne çıkaran tüketim malları sanayi ağırlık kazandı. Bu durum batı ülkelerinin sanayi ürünlerine yeni bir Pazar yarattı. Türk tarımında traktör ve gübre kullanımı hızla artmaya başladı. Demiryolu yerine karayolları ve dolayısıyla motorlu araç ithaline yönelik gelişmeler oldu (Erkan, 2008: 12-13).

Tüketim mallarına öncelik veren hafif sanayileşme modeli için pazarların bütünleşmesi ve kentlerin birbirlerine bağlanması gerekiyordu. Bu nedenle karayolu başta olmak üzere altyapı yatırımları önem kazandı, ithal edilen bazı sanayi ürünleri "montaj" aşamasını ülkeye taşımaya yöneldi. Ancak doğal olarak ağırlık, halkın refahını doğrudan ilgilendiren tüketim mallarına dayanıyordu (Erkan, 2008: 13).

Türkiye sanayisi bu dönemde önemli değişimlere uğramıştır. Bu değişimlerin ana nitelikleri özelleşme, sermaye yoğunlaşması ve dışa bağımlılaşma şeklinde özetlenebilir. Sanayinin özelleşmesi kamu kesiminin imalat sanayi içindeki payının azalmasında görülmektedir. Diğer yandan 500 ve daha yukarı işçi çalıştıran özel

kuruluşların özel büyük imalat sanayi içindeki payının % 40'ın üstünde olması daha önce sözünü ettiğimiz yoğunlaşmayı oluşturur. 1950'lilerin özel sermaye ve girişime dayalı ve dışa açık sanayileşme stratejisi, ekonomik ilişkilerinde kapitalist ülkelere yönelen ve giderek kapitalist dünya ile bütünleşen bir ekonomi yaratmıştır (Çavdar, 1992: 221-222).

1950-1953 döneminde çok hızlı bir büyüme gösteren Türkiye ekonomisi 1954 yılında tarımda kötü hasat yılı olması ve daraltıcı politikaların sonucu olarak % 3 küçüldü. Ancak büyüme hızı sonraki yıllarda da dalgalı ve yüksek bir seyir izlemeye devam etti. 1955 yılında alınan tedbirlerin de etkisi ile fiyat artışlarında bir yavaşlama yaşanmış olsa da 1955-1959 yıllarında fiyat artışları % 15'in altına düşürülmedi. Fiyat artışlarına rağmen Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısında değerinin aynı kalması bir yandan ihracatı zorlaştırırken diğer yandan da ithalatı cazip hale getirdi. Bu da dış ticaret açığının büyümesine neden oldu (Koraltürk ve Çetin, 2005: 340-341).

Bu gelişmeler döviz kurlarında da ayarlama yapmayı zorunlu kıldı. 1958 İstikrar Tedbirleri olarak bilinen tedbirler alındı. Buna göre Türk lirası devalüe edildi. Kur ayarlamasına gidildi. 1 Amerikan Doları'nın değeri 2,80 Türk Lirası'ndan 9 Türk Lirasına yükseldi. Para arzını denetim altına almak için Merkez Bankası'nın kaynak kullanımına sınırlama getirildi. KİT ürünlerine büyük zamlar yapıldı. Bütçe açıklarının kapatılması için gelir vergisi oranlarında artışa gidildi. Bu önlemlere bağlı olarak IMF Türkiye'ye 250 milyon dolar kredi sağladı. Ayrıca 600 milyon dolar tutarında dış borç da ertelendi (Koraltürk ve Çetin, 2005: 341).

Türkiye, ekonomik kalkınmasına katkıda bulunması için 1930'lu yıllarda dış kaynaklardan bir miktar ekonomik yardım sağlamış ise de esas olarak 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren önemli miktarlarda dış yardım almaya başlamıştır. Bu yardımlar 1950'li yılların ikinci yarısına kadar Türkiye için bir dış borç problemi oluşturmamakla birlikte; bu tarihten sonra alınan dış krediler zamanla büyük bir dış borç problemine yol açmıştır. Ancak bu dönemde Türkiye'nin dış kredi kullanmasının temel nedeni tasarruf yetersizliğinden ziyade döviz yetersizliği olmuştur.

Dış krediye dayalı ekonomik büyüme, tarımda makineleşme, yabancı sermayenin teşviki ve pazarın büyütülmesine yönelik olarak; ulaşım, haberleşme ve bayındırlık gibi alanlarda gerçekleştirilen yatırımlar, bu dönemde uygulanan ekonomi politikalarının temel tercihlerini yansıtmaktadır. Özellikle 1950'li yılların başında uygulanan tarım destekleme politikaları, Kore Savaşı nedeniyle ülke ekonomisi açısından olumlu sonuçlar yaratmıştır. Özellikle Kore Savaşı esnasında tarım ürünlerinde ortaya çıkan dış talep artışı ülkemiz ihracatında tırmanışa neden olmuş; bu durumda liberal ekonomi politikalarının uygulanmasını teşvik etmiştir (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 51-52).

Ancak bu dönemde hem dış ticaret açığı ve hem de dış borç miktarı artmıştır. Söz konusu dönemde 1950'li yılların ortalarından itibaren dış borç bahane edilerek ülkemizce talep edilen yeni yardımlar batılı ülkeler tarafından reddedilmiştir. Yeni krediler için halen günümüzde de popüler olan; enflasyonun düşürülmesi, tarım sektörüne sübvansiyonların durdurulması, vergi reformun hazırlanması ve Türk parasının devalüe edilmesi gibi tedbirler tavsiye edilmiştir. Ülkemiz böylece kriz sürecine girmiştir. Bu arada kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi yolunda bir teşebbüs gerçekleştirilmiştir. Ancak özel kemsin çok düşük fiyat vermesi ve kredi talep etmesi gibi nedenlerle özelleştirme yapılamamıştır. Aksine bu dönemde politik baskıların da etkisiyle yeni KİT'ler kurulmuştur (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 52).

Ancak bütün bunlara rağmen 1950-1960 dönemi ekonomide yıllık ortalama büyüme hızı % 6,3 oranında gerçekleşmiş; fert başı gayri safi milli hasıla 166 ABD dolarından 359 dolara çıkmıştır. Buna karşın anılan dönemde önemli büyüklükte bir dış ticaret açığı ortaya çıkmıştır. 1950-1959 döneminde toplam dış ticaret açığı 1 milyar 105 milyon dolardır (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 52).

24 Ocak ve 12 Eylül 1980'den sonra gelen liberalizm, bu yeni ekonomik politikanın başlıca amaçları şunlardı: Ekonominin dış rekabete açılması, yabancı sermayenin özendirilmesi, dış satımın artırılması, ekonomide devlet sektörünün daraltılması, devlet müdahalelerinin minimuma indirilmesi, özel kesim sermaye birikiminin özendirilmesi ve desteklenmesi, nihayet piyasa mekanizmalarının özgürce

işleminin sağlanmasıdır. Bu amaçları yaşama geçirecek önlemler şöyle sıralanıyordu (Çavdar, 1992: 228):

- Çifte kurun yarattığı sorunların çözümlenmesi için büyük oranlı bir devalüasyonun yapılması ve bundan sonra da kurların piyasa koşullarına uygun olarak Merkez Bankası tarafından her gün belirlenmesidir.
- Mevduat ve dolayısıyla kredi faizlerinin piyasa koşullarının öngördüğü düzeye çıkarılması.
- Türk Parasını Koruma Kararnamesinde uygun değişiklikler yapılarak sıkı kambiyo rejiminden serbest kambiyo rejimine geçilmesi.
- Diğer yandan kamu iktisadi kurumlarının ürettiği mal ve hizmetlerin piyasa koşullarına göre fiyatlarının yeniden değerlendirilmesi, yani bir yerde artırılması.
- Gerçek ücret ve maaşların düşmesi nedeniyle iç talepte büyük daralmaların meydana getirilmesi, sanayici ve üreticileri dış satıma yöneltecek tedbirlerin alınması.

Dış ticaret: 24 Ocak kararlarının en önemli etkisi dış ticarete görülmüştür. Döviz değerlerinin her gün belirlenmesi, TL'nin yabancı paralar, özellikle dolar, mark, vb. gibi paralar karşısında sürekli değer yitirmesi ülke içerisinde üretilen mallara yönelik dış talebi artırmıştır. İşin gereği şudur ki, TL'nin değeri sürekli düşürülerek dış satım artırılmıştır. Örneğin dolar son on yıl içerisinde TL'ye karşı 82 kez değer kazanmış olmasına karşın, dış satım ancak altı kat artabilmiştir. Oysa aynı dönemde dış alımın artışı üç kat düzeyindedir. Ne var ki dış ticaret açığı aynı dönem itibariyle gene 3 milyar dolar dolayında seyretmiştir. Türkiye bugün 16 milyar dolarlık dış alım yaparken, dış satımı 12 milyarın biraz üstündedir. Diğer yandan dış satımın artırılışı TL değeri üzerindeki manipülasyonlara dayandığı için, içerde uygun bir sanayi yaratılamamıştır (Çavdar, 1992: 228).

Dış ve iç borçlanma: Modelin en olumsuz yanı borçlanmanın hızını artırmış oluşudur. 1989 yılında yapılan bir çalışmaya göre dış borcu en hızlı artan ülke Türkiye'dir. Son üç yıl içerisinde bütçe vb. kamu açıklarını karşılamak amacıyla iç borçlanmada hızlandırılmıştır. 1990 yılı sonu itibariyle dış borcun 50 milyar doları, iç borcun ise 60 trilyon lirayı bulduğu söylenmektedir.

Yabancı sermaye: Bu konuda Prof. Dr. Burhan Şenatalar şu tespiti yapmaktadır: "Yeni stratejinin önemli yönlerinden biri de yabancı sermaye girişinin özendirilmesidir. Gerçekten de, özellikle, 1980'lerin ikinci yarısında yabancı sermaye girişi geçmişle karşılaştırılmayacak boyutlara ulaşmıştır. İzin verilen yabancı sermaye tutarı 1987'de 500 milyon, 1988'de ise ilk dokuz ayda 600 milyon doları aşmıştır. Son yıllarda yabancı sermaye girişlerinde hizmet sektörü, özellikle turizm ve bankacılık önem kazanmaya başlamıştır (Çavdar, 1992: 229).

3.2. Finansal Serbestleşmeye Yönelik Yaklaşımlar

Finansal serbestleşme; genellikle hükümetlerin gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek için bankacılık-finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı ya da önemli ölçüde azalttığı deregülasyon yani, var olan yasal düzenlemelerin gevşetilmesi uygulamalarının bir sonucu olarak gösterilmekte ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci olarak ifade edilmektedir. Uygulanan finansal serbestleşme politikalarının en önemlileri, faiz oranları üzerine konulan tavanların kaldırılarak kredi tayinlaması uygulamalarına son verilmesi, bankaların merkez bankasında tutmak zorunda oldukları yasal karşılık oranlarının azaltılması ya da tümüyle kaldırılması, bankacılık sektörünün hem yabancı hem de yerleşiklere açılması ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesidir. Bu bağlamda, finansal serbestleşme politikalarının nihai amacı; tasarrufların artırılması, yabancı sermaye girişiminin özendirilmesi ve finansal kaynakların kullanımında etkinliğin artırılmasıdır. Finansal serbestleşme çabalarının başarıya ulaşabilmesinde; uygun istikrar programının seçimi, önceliklerin doğru sıralanması, makroekonomik istikrar, etkin banka denetimi ve düzenlemeleri ve uygun faiz politikasının seçimi önem taşımaktadır (Keskin, 2008: 8-9).

3.2.1. Neoklasik Finansal Serbestleşme Yaklaşımı: McKinnon-Shaw Hipotezi

1970'lerin ortalarına kadar gelişmekte olan ülkelerde uygulanan iktisat politikalarının ortak yönlerinden birini finansal piyasalara müdahale oluşturmaktadır. Bu müdahaleler; mevduat ve kredi faiz oranlarının sınırlanması, mevduata göre farklı mevduat munzam karşılık oranlarının uygulanması ve bu oranın yüksek tutulması, banka girişlerinin yasaklanması, selektif kredi politikalarının uygulanması ve sermaye hareketlerine kısıtların getirilmesi şeklinde sıralanabilir. McKinnon ve Shaw, faiz oranlarının piyasa güçlerinin dışında belirlenerek, suni bir şekilde enflasyondan düşük tutulmasını finansal baskı (financial repression) olarak tanımlamışlardır. Bu spesifik tanım, daha sonraları finansal sektöre yapılan her türlü müdahaleyi ve kısıtı ifade etmek için genişleterek kullanılmak bir gelenek haline gelmiştir (Ağır ve Peker, 2010: 457).

Diğer bir tartışma ise, finansal baskının gelişmekte olan ülkelerde kimi girişimciler tarafından daha düşük krediler kullanabilmelerine olanak sağlarken diğer girişimcilerin düşük faizle kredi kullanmamaları ekonomide ikili (dual) bir yapıya neden olacağı konusundadır. Finansal sektördeki kredi tayınlanması, etkin olmayan alanlara yatırım yapılmasına yol açmakta ve yükselen enflasyon nedeniyle negatif getirisi yükselen mevduatlar kredilerin yatırım için fon ihtiyacını karşılayamaz hale gelmesine sebep olmaktadır. Bu durum reel tasarruf aracı olarak finansal sistemin değil de başka araçların kullanılmasını özendirmekte (döviz, altın, gayrimenkul v.b.) ve tasarrufların finansal sisteme dönmesini engelleyerek sistemin gelişimine sekte vurmaktadır. Dolayısıyla yatırımlarda etkinliğin optimaldan daha düşük seviyelerde gerçekleşmesine yol açılmaktadır (Kar vd., 2008: 202).

Mc Kinnon ve Shaw'a göre faiz oranlarına getirilen tavan uygulaması ekonomide çeşitli olumsuzlukları meydana getirmektedir (Kar vd., 2008: 202-203).

- Düşük faiz oranları, bugünkü tüketimle (cari tüketim) gelecekteki tüketim karşılaştırıldığında bugünkü tüketim lehine bir sapma meydana getirir. Bu durum tasarrufları toplumsal refah açısından optimal seviyenin altında gerçekleştirir.
- Potansiyel borç verebilecek kesim elde ettikleri tasarrufları düşük faizli banka mevduatları yerine doğrudan yatırım yapmaya ya da altın ya da döviz gibi getirisi daha çok olabilecek üretken olmayan alanlara yapabilirler.
- Bankalardan düşük faizle ödünç alınan krediler sermaye yoğun yatırımlarda değerlendirilebilirler.
- Potansiyel ödünç fon alacak yatırımcılar arasına yüksek faizlerle borçlanmak istemeyen ve daha az getirili projelere sahip olan girişimcilerde katılabilir.

Diğer bir tartışma ise, finansal baskının gelişmekte olan ülkelerde kimi girişimciler tarafından daha düşük krediler kullanabilmelerine olanak sağlarken diğer girişimcilerin düşük faizle kredi kullanmamaları ekonomide ikili (dual) bir yapıya neden olacağı konusundadır. Finansal sektördeki kredi tayınlanması, etkin olmayan alanlara yatırım yapılmasına yol açmakta ve yükselen enflasyon nedeniyle negatif getirisi yükselen mevduatlar kredilerin yatırım için fon ihtiyacını karşılayamaz hale gelmesine sebep olmaktadır. Bu durum reel tasarruf aracı olarak finansal sistemin değil de başka araçların kullanılmasını özendirmekte (döviz, altın, gayrimenkul v.b.) ve tasarrufların finansal sisteme dönmesini engelleyerek sistemin gelişimine sekte vurmaktadır. Dolayısıyla yatırımlarda etkinliğin optimaldan daha düşük seviyelerde gerçekleşmesine yol açılmaktadır (Kar vd., 2008: 202).

Mc Kinnon'a göre finansal baskının sonuçları şu şekilde özetlenebilir (Gündem ve Tunç, 2010: 1329):

- Bankacılık sistemi kanalıyla ödünç verilebilir fonlar azalır ve dolayısıyla potansiyel yatırımcıların sadece kendi mali kaynaklarına dayanmalarına yol açar.
- Baskı altındaki banka kredileri üzerindeki faizler tercih edilen yatırımcıyla tercih edilmeyen yatırımcı arasında önemli ölçüde değişir.
- Faiz oranlarının negatif olması gerek girişimcilerin gerekse hanehalkının oto-finansman kaynaklarını artırmalarını, biriktirmelerini engelleyerek, yatırımlar için likit varlık birikimini sınırlandırır.

• Firmaların likit olmadığı ve enflasyonun belirsiz olduğu ortamda bankacılık dışında mali derinleşmenin olması da imkansızdır.

Mc Kinnon-Shaw baskı altına alınan bir ekonomi çerçevesinde faiz oranlarının denge oranın altında belirlenmesi durumunda ortaya çıkacak durumlar şöyle özetlenebilir (Gündem ve Tunç, 2010: 1329-1330):

- Tasarrufları tüketici lehine azalttığını (banka mevduatlarının azalması),
- Yatırımları optimal düzeyin altında sabitlendiği,
- Bankalar devlet tarafından düşük verimli projeleri (tarım üretimi vs.) finanse etmeye zorlandığı ölçüde gerçekleşmiş yatırımların kalitesini düşürdüğünü göstermektedir.

Mc Kinnon-Shaw modelinin temel hipotezi, tasarrufların reel mevduat faizinin ve reel çıktıdaki artışın artan bir fonksiyonu olduğu, yatırımların ise yurtiçi faiz oranlarının azalan bir fonksiyonu olduğu varsayımına dayanmaktadır. Finansal baskının ilk aşamasında, nominal faiz oranları sabitlenmekte, böylece faiz oranı denge düzeyinin altına inmektedir. Düşük faiz oranları ise tüketimi artırırken tasarrufların önüne geçmektedir. Faiz oranı tavanının düşürülmesi tasarruflarda azalışa neden olmaktadır. İkinci aşamada ise, faiz oranları düştüğünde sermayenin marjinal etkinliğinin düşük olduğu, getirisi daha az olan yatırımlara kaynak aktarabilmektedir. Yatırımların artan etkinliği çıktıda artışa neden olmakta ve uzun dönemde tasarrufları artırmaktadır. Yatırım fırsatlarının bol ancak finansal sistemin baskı altında olduğu durumlarda yatırımların daha etkin ve yüksek olmasının anahtarı faiz oranları ve tasarruflardaki yükselmedir. Faiz oranlarındaki bir yükselme, mevduat artışlarını uyararak bankacılık kesiminin kredi yaratma kapasitesini artırmaktadır. Faiz oranları yükseldiğinde sermayenin marjinal getirisinin düşük olduğu yatırımlar sınırlanmakta, karlı olmaktan çıkmaktadır. Bu koşullar altında yatırımların ortalama etkinliği ve ekonomik büyüme artmakta ve tasarruflarda artmaktadır. Finansal baskı altındaki ülkelerde yatırım olanakları çok olmasına rağmen yetersiz tasarruflar büyüme sınırlandırmaktadır. (Öztürk vd., 2010: 101).

3.2.2. Finansal Liberalizasyonun Kritiği: Yapısalcı Okul

Yapısalcı okul Mc Kinnon-Shaw'ın öne sürdüğü tezlere tepki olarak ortaya çıkmıştır. Yeni Yapısalcı yaklaşımı savunan pek çok iktisatçı sınırlanmamış finansal liberalizasyona karşı çıkmakta ve ılımlı finansal baskılamayı savunmaktadır (Berkman, 2011: 34).

Yeni yapısalcı yaklaşımın finansal liberalizasyon konusundaki en önemli katkısı finansal liberalizasyonun arz ve talep yönünde ortaya çıkan etkilerini ortaya koymasıdır. Bu açıdan yatırım, tasarruf ve bunların iktisadi birimler arasındaki dağılımının nasıl olduğu ve bu sürecin nasıl etkilendiğinin analizi konusunda yapısalcı okulun yaklaşımları önemli açıklamalar getirmektedir (Berkman, 2011: 35).

Yapısalcı modeller Mc Kinnon-Shaw modelinden farklı beş iddia üzerinde şekillenmektedirler (Berkman, 2011: 35):

- Ücretler, dışsal bir şekilde belirlenmektedir.
- Enflasyon, çalışanların ve sermayedarların görece ağırlığına göre belirlenmektedir.
- Tasarrufun kaynağı ücret değil, kârdır.
- Fiyatlar genel düzeyi, çalışma maliyetleri, ithalat ve üretken sermayenin finansmanı üzerindeki sabit oranlara göre belirlenmektedir.
- Hammadde, sermaye donanımı ve ara malların ithali GOÜ için zorunluluktur.

Yapısalcı okul, Mc Kinnon Shaw modelinin temel savı olan finansal baskının zararlı etkileri konusunda baskı okuluyla aynı görüşleri benimsemekle birlikte, politika önerilerinde farklılaşmaktadır. Yapısalcılara göre, gelişmekte olan ülkelerde kurumsallaşmış (formel yapı) finansal sistemin yanı sıra kurumsallaşmamış (informel yapı) ve zaman zaman formel sistemden daha büyük olabilen bir finansal yapının varlığı söz konusudur. Gelişmekte olan ülkelerde finansal yapıdaki bu ikili oluşuma finansal düalizm adı verilmektedir. Finansal düalizmi yaratan nedenler konusunda iki farklı

görüş bulunmaktadır. İlk görüş formel yapının kusurlarının bir sonucu olduğu ifade edilmektedir. Formel sektörlerde var olan bu kusur ise devletin finansal sistemdeki kurumlar üzerine getirdiği kısıtlamalar ve sistemin regüle olması, diğer bir ifadeyle finansal baskının varlığıdır. Formel piyasada var olan kısıtlar sonucu kredi bulma sorunu yaşayan kesim enformel sektöre yönelmektedir. Bu görüşün tarafları finansal liberalleşme sonucu enformel sektörde yürütülen faaliyetlerin azalacağını ifade etmektedirler. (Öztürk vd., 2010: 102).

Yapısalcı modelin öncülerinden Taylor, Mc Kinnon-Show modelinden farklı olarak faiz oranlarındaki bir artışın ekonomide daralmaya neden olacağını ifade etmektedir. Taylor'un modelinde hane halkları varlıklarını formel bankacılık sisteminde mevduat, enformel piyasalarda ise verimsiz oldukları düşünülen altın ve gayrimenkul olarak bulundurlar. Firmalar formel bankacılık sisteminden kredi bulabileceği gibi enformel piyasalarda bankerler ya da doğrudan tasarruf sahiplerinden de kredi bulabilmektedirler. Dolayısıyla banka mevduatları hem enformel piyasalar hem de altın ve gayrimenkul gibi verimsiz yatırımlarla ikame edilebilmektedir. Taylor'a göre, enformel piyasalar gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak yer almakta ve rekabetçi bir özellik taşımaları nedeniyle önemli makroekonomik role sahip bulunmaktadırlar (Öztürk vd., 2010: 102-103).

Yapısalcı görüş, gelişmekte olan ülkelerdeki istikrarsızlıkları toplumu oluşturan yapılarda (ekonomik, sosyal, kurumsal) aramaktadır. Gelişmekte olan ülkelere özgü yapısal sorunlar bu ülkelerin finansal liberalizasyon uygulamalarında sorunlar yaratabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler her ne kadar yapısal iç tasarruf yetersizliği çekip dış kaynağa gereksinim duysalar da, finansal dışa açılma faiz oranlarını yükselterek, sermaye elde etmenin maliyetini artıracaktır. Sonuçta enflasyon artışı reel ücretleri düşürerek, faiz artışı da borçlanma maliyetini artırarak toplam talebi azaltıp büyüme oranını düşürecektir. Arz yönünde ortaya çıkan enflasyonist etki talep yönünde oluşan deflasyonist etkiden daha büyük olduğu için büyüme oranını düşürecektir. Yeni yapısalcı görüş de Neo-Klasik Mc Kinnon-Show yaklaşımının aksine finansal baskının faiz oranının yükselmesini önlediği için yatırımları ve büyüme oranını artıracığını savunmaktadır. Dolayısıyla, yeni yapısalcı yaklaşım, faiz oranını yükselten finansal liberalizasyonu gelişmekte olan ülkeler için istikrarsızlığın nedeni olarak görmektedir (Atamtürk, 2007: 79).

Finansal liberalizasyona eleştirel yaklaşan Keynesyen ve yapısalcı görüşlere ek olarak gelişmekte olan ülkeler için finansal liberalizasyonun sakıncaları üç başlık altında toplayabiliriz (Atamtürk, 2007: 79):

- Ekonomide bağımlılık yaratması
- Yerli sektör üzerine haksız rekabet baskısı oluşturması
- Özellikle kısa süreli spekülatif nitelikli sermaye olarak gelen yabancı kaynağın, gelişmekte olan ülkelerin zaten kırılğan olan piyasalarının kırılğanlıklarını daha da artırarak kriz risklerini yükseltmesi.

Yapısalcı okul, gelişmekte olan ülkelerin bazılarında geniş olarak bulunan ve bankacılık sektörü dışında çalışan finansal aracılık kurumlarına büyük önem vermektedirler. Bunlara göre resmi olmayan ve bankacılık dışında gelişen bu sektörün çalışması daha verimlidir. Çünkü, bu kurumlar, piyasa ilişkilerinde bire bir çalıştıklarından mevduat munzam karşılığı gibi herhangi bir miktar hesaplarında tutmadıkları için daha verimlidirler. Yine yapısalcılar, bankacılık sektöründeki mevduat munzam karşılığı uygulamasının bazı ülkelerde oldukça yüksek olduğunu, kaynakların hepsinin finansal aracılıkta kullanılmaması anlamına gelen bu uygulamayı eleştirmekte ve bu bir tür kaynak kaybı, sızma olarak yorumlamaktadırlar (Kar vd., 2008: 210-211).

Kaynakları resmi bankacılık kurumlarına çekmek isteyen politikalar, örneğin finansal liberalizasyon politikaları, bankacılık sektörü dışındaki finansal kurumlarının (örgütlenmemiş finansal kurumların) çalışmasını göz önüne almadıkları için, toplamda daha az finansal kaynak yaratacaklardır. Çünkü daha önce resmi piyasanın dışında munzam karşılığı tabi olmayan kaynaklar, bankacılık sektöründe buna tabi olmak durumundadırlar ve bir miktarı aracı kurumlar tarafından alıkonacaktır. Sonuç olarak, daha az finansal fona sebep olacak finansal liberalizasyon politikaları, pozitif etki

yaratmadıkları gibi, ekonomik büyümeyi negatif olarak bile etkileyebilirler (Kar vd., 2008: 211).

Diğer taraftan eleştiriler, yapısalcı okul içinde geliştirilebilir. Örneğin, bankacılık sektörü dışındaki finansal aracılık işlemlerinin verimli olduğu hipotezi sorgulanabilir. Finansal liberalizasyon taraftarları bu marketin küçük ölçekli olduğunu ve dolayısıyla ekonomideki kaynakların tahsisinde daha az verimli olacağını ileri sürmektedirler. Bununla birlikte bankacılık dışında var olan finansal aracılık sektörünün, en azından bazı ülkeler için, inkar edilmeyeceği ve özellikle etkin oldukları ülkelerde kırsal kesimdeki yatırımlar için gerekli kredileri sağladıkları bir gerçektir (Kar vd., 2008: 211).

3.2.3. Asimetrik Bilgi

Asimetrik bilgi, bir işlemle ilgili olarak taraflardan birinin belli bir bilgiye sahipken diğer tarafın bu bilgiye sahip olmadığı durumun ifadesidir. Örneğin, bir satıcı bir ürünün kalitesini bilirken, alıcı ürünün kalitesini bilmemektedir. Bir tarafın fazla, diğerinin daha az bilgiye sahip olduğu bir durumda, fazla bilgiye sahip olan taraf, az bilgiye sahip olan tarafın bu durumundan yararlanmak isteyebilir. Böyle fırsatçı davranışlar sonucunda, piyasalar dengeden uzaklaşabilir veya rekabetçi piyasanın çekici özellikleri ortadan kalkabilir. Tam bilginin olduğu ve tüketicilerin faydalarını maksimize etmeye yarayacak olan kaliteli bir malı alabildikleri rekabetçi bir piyasanın aksine, tüketicilerin sahip olmadığı bilgiye sahip olan firmalar varsa, bu firmalar genelde düşük kaliteli mallar satma eğiliminde olabilirler. Bu durumda, fiyat marjinal maliyetin üstüne çıkabilir veya diğer sorunlar doğabilir (Erdoğan, 2008: 1-2).

Eğer tüketiciler, satın almayı düşündükleri bir malın kalitesini bilmiyorlarsa, bazı firmalar düşük kaliteli bir malı yüksek kaliteli bir malın fiyatından satmaya çalışabileceklerdir. Ancak, eğer tüketiciler kötü mal satın alma riskinin yüksek olduğunu bilirlerse, bu durumda kalitesi belli olmayan mallara fazla fiyat ödemek istemeyeceklerdir. Bu durumda, yüksek kaliteli mal üreten firmalar, üretim maliyetlerine yakın bir fiyattan mal satmak istemeyeceklerdir. Diğer bir ifadeyle, kötü mallar iyi malları piyasadan kovacaktır (Erdoğan, 2008: 2).

Hayek'in piyasaya attığı başarı payesine karşın, Yeni Keynesçi Okul bilgi kavramından çok daha farklı sonuçlara ulaşmıştır. Öncelikle onlar bilgi yerine enformasyon kelimesi kullanmayı tercih etmişler ve piyasanın birçok alanında taraflararası bilgi farklılığından kaynaklanan asimetrik bilginin varlığını teyit etmişlerdir. Bu bilgi farklılığından dolayı, mükemmel rekabetin ekonomideki ajanların tam bilgiye sahip oldukları savının aksine bir durumun oluşturduğunu belirtmişlerdir. Buna göre, piyasaların birçok alanda etkin çalışabilmesi mümkün değildir ve piyasalar temelde başarısızlardır. Bu başarısızlığın bir düzenleme ile giderilmesi gerekmektedir (Alp ve Karakaş, 2008: 227-228).

Piyasa başarısızlığını içeren asimetrik bilgi kavramı, birçok iktisatçının ilgi alanına girmiş ve nerdeyse ekonominin tüm alanlarında teorik ve pratik teste tabi tutulmuştur. Böylece konuya ilişkin çok geniş bir literatür vardır. Ancak temel anlamda bakıldığında taraflararası bilgi farklılığı ters seçim, ahlaki tehlike, sinyal verme ve ayırt etme teorileri çerçevesinde şekillenmiştir. Ters seçim; taraflar arasında alış veriş yapılmadan, ya da sözleşme imzalanmadan önce gizli bilgiden yani tarafların birinin diğerinden daha fazla bilgiye sahip olmasından doğarken, ahlaki tehlike; sözleşme imzalandıktan sonra gizli eylem sonucunda oluşan bir asimetrik bilgi sorunudur. Burada taraflar malın ve hizmetin niteliği konusunda farklı bilgiye sahiptirler. Asimetrik enformasyon sorunlarından bir diğeri ise sinyal vermedir. Sinyal verme de ajan-işçi sözleşme imzalanmadan önce kendisi hakkında işverenin gözlemleyebileceği ve yorumlayabileceği bir sinyal gönderir. İşverende ajan tarafından gönderilen bu sinyaller aracılığı ile ajani işe alıp almama konusunda bir karara varır. Sinyal verme ile yakından ilişkili diğer bir durumda ayırt etmedir. Ayırt etme bazı durumlarda özel bilgiye sahip olan farklı türdeki katılımcıları ayırt etmek için, özel bilgiye sahip olmayanlar tarafından yapılan faaliyetleri içerir (Alp ve Karakaş, 2008: 228).

Sonuç olarak; iki farklı geleneğinin temsilcileri, aşağı yukarı aynı ekonomik temayı referans kabul ederek, ekonomi teorilerini şekillendirmişlerdir. Bir taraf aynı temadan yola çıkarak, piyasanın başarısına atıf yaparken diğer taraf ise başarısızlığı üzerine hüküm çıkarmıştır. Bu noktada metodolojik farkların ve bağlı bulunulan geleneklerin ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Para politikalarının etkinliğine ilişkin 1980'li yıllara kadar kabul edilen geleneksel görüşe göre, Merkez Bankaları ile kamuoyu arasındaki asimetrik bilginin artırılması gerekliydi. Böylece, Merkez Bankaları amaçlarına ulaşabilmek için uygulamalarına ilişkin bilgileri sır gibi saklayarak, kamuoyunu şaşkırtacak şok müdahaleler yapmalıydılar. Bu şekilde geleneksel yaklaşım para politikası, stratejileri içerisinde ekonomik birimlere pasif ve edilgen bir rol vermekteydi. Ancak, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi sonucu ekonomik birimlerin aktivitelerini artırdıklarını, böylece de politika stratejilerinde kendilerinin merkezi bir rol kazandıklarını görmekteyiz. Buna göre, Modern Yaklaşım çerçevesinde ekonomik birimlerin beklentilerinin yönlendirilmesi para politikası uygulamalarında önemli bir unsur haline gelmiştir (Karahan, 2006: 161-162).

Öte yandan, politikaların kredibilitésinin artırılması oranında kamuoyunun beklentilerinin yönlendirilebileceği belirlenmektedir. Politikalara güven ise, Merkez Bankası uygulamalarının açık ve şeffaf olmasını gerekli kılmaktadır. Böylece, geleneksel yaklaşımın aksine, para politikalarının etkin olabilmesi için Merkez Bankası ile kamuoyu arasındaki asimetrik bilginin azaltılmasına yönelik bir strateji benimsenmelidir. Buna göre, asimetrik bilgi yaratan bilgi noksanlılarının azaltılmasına yönelik olarak, Merkez Banka'larının uyguladıkları politikalarının amaçları, aktarma mekanizmaları ve gelişen süreç içerisinde ortaya çıkan bütün veri setine ilişkin bilgileri düzenli bir biçimde kamuoyuna aktarması gerekmektedir (Karahan, 2006: 162).

3.2.4. Neo Keynesyen Yaklaşım

Neo Keynesyen yaklaşıma göre; finansal serbestleşme her zaman tasarrufları ve yatırımları artırarak büyümeyi hızlandırıcı ve enflasyonu düşürücü etki yapmamaktadır. Neo Keynesyen yaklaşım, gelişmekte olan ülkelerde finans sektörünün istikrarsız ve kırılabilir bir yapıya sahip olduğunu savunmaktadır. Finansal sistemde yaşanan bu olumsuzluklar, finans piyasalarının kendine özgü yapısından kaynaklanmaktadır. Kredi piyasası mükemmel olarak ve tam bilgiyle çalışması halinde, kredilerin etkin bir şekilde kullanıcılara aktarılması beklenmektedir. Bu özelliklere sahip bir kredi piyasasında denge, faiz oranı vasıtasıyla sağlanacaktır. Ancak, bu ideal durum asimetrik bilgi sorunu yüzünden çok zaman geçerli değildir (Tükel, 2007: 26).

Finans piyasalarının en önemli aktörlerinden biri olan bankaların karşı karşıya kaldığı temel bilgi problemi, kredi olarak verdikleri paranın nasıl kullanıldığını bilmemeleridir. Kredi piyasasında fon sağlayanlar, fon kullanan kesimi kolayca izleyememekte ve verdikleri kredinin yerinde kullanılıp kullanılmadığının hakkında bilgi sahibi olamamaktadırlar. Fon talep edenler ise aldıkları kredinin beklenen getirisini fon sağlayandan daha iyi bilmektedirler. Kredi piyasasındaki bu asimetrik bilgi piyasa katılımcılarını etkilemektedir. Bankalar asimetrik bilgi sorunu karşısında kredi tayinlemesi yoluna gitmektedir. Böylece faiz oranı artışlarını sınırlayarak kredi başvuru havuzunun kalitesindeki bozulmayı önlemeyi amaçlamaktadır. Fakat kredi tayinlemesi sonucunda, ödünç verilen fonlar azalacağından, yatırım yapma ve reel ekonomik aktivitelerin azalması gibi ekonomik büyüme hızını düşüren istenmeyen olumsuz sonuçlarla karşılaşmaktadır (Tükel, 2007: 26-27).

Keynesyen yaklaşımda ekonomideki reel ve parasal kesimler birbirinden bağımsız değildir. Parasal değişkenler reel değişkenleri, reel değişkenler de parasal olanları etkiler. Keynes'e göre kişiler işlem ve ihtiyat motifi dışında spekülasyon motifleriyle de ellerinde para bulundurmaktadırlar. Kişiler veya firmalar bu motiflerin derecesine bağlı olarak az ya da çok para tutmanın yararlı olacağına karar verirler, yani bu motifler altında likidite tercihi eğrisinin eğilimi belirlenmektedir. Faiz oranlarıyla ekonominin reel ve parasal kesimleri ilişki içine girmektedir. Diğer bir ifadeyle,

yatırım-tasarruf dengesiyle, para arzı ve para talebi dengesi birbiriyle ilişkilidir. Ancak, likidite tercihi üzerindeki likidite tuzağı faiz oranının belirli bir seviyenin altına inmesini engeller. Faiz oranı belirli bir seviye düştükten sonra para arzı ne kadar artırılırsa artırılın likidite tuzağı nedeniyle faiz oranı düşmez. Likidite tercihi eğrisi spekülatif motifli para talebi yüzünden yatay eksene paralel olur. Yani, para talebinin faiz esnekliği sonsuz olur. Böylece faiz oranları yoluyla toplam talep (harcamalar) artırılamayacağı için işsizlik süreklilik kazanacaktır. Bu noktada, maliye politikasıyla yani bütçe politikasıyla (harcamaları artırarak vergileri azaltarak), toplam talebin artırılması lazımdır (Tügen, 2010: 361).

3.2.5. Post Keynesyen Yaklaşım

Post Keynesyen iktisatçılara göre, üç tür karar alma durumunun olduğunu belirtmektedir. Bunlar (Yavuz ve Tokucu, 2006: 150-151);

1. Objektif Olasılık Durumu: Burada karar alıcılar geçmişi gelecek için güvenilir bir rehber olarak kabul ederler.

2. Subjektif Olasılık Durumu: İçinde bulunulan zamanda gerçekleştirilen tercihlerin gelecekteki sonuçlarıyla ilgili bireylerin zihninde beliren bilgiler gelecekteki sonuçları yönetir.

3. Gerçek Belirsizlik Durumu: Bireyler tercihlerin alındığı zamanla sonuçların gerçekleştirdiği zaman arasında öngörülmeleyen değişimlerin olacağını bilirler ve gelecekteki sonuçlarla ilgili bugünden elde edilen bilgilere güvenmezler ve bundan dolayı gelecekle ilgili olasılık hesaplarına dayalı bilgi yoktur yani gelecek hesap edilemez. Post Keynestlerin kabul ettikleri durum da budur. Burada belirsizlikten kastedilen mutlak anlamdaki belirsizliktir.

Belirsizlik konusu Post Keynes iktisat içerisinde ele alınmaktadır. Post Keynesyen iktisatçılar belirsizliği temel belirsizlik olarak ele almakta ve temel belirsizliğin bütün ekonomiyi kuşattığını iddia etmektedir. Post Keynesyen iktisatçılar iktisadi analizlerinde gerçek hayata bağlı kalmak noktasında titiz davranmaktadır. Bu bağlamda “tarihsel zaman” anlayışını benimserler çünkü gerçek hayatta da zaman akıp gitmektedir. Yani geçmiş, şimdi ve gelecek aynı anda gözlemlenemez ve her bir dönem diğerinden oldukça farklıdır. Dolayısıyla geçmiş ve şimdiyi gözlemleyerek geleceği belirlemek ve tahmin etmek imkansızdır. Bu ancak mantıksal zaman içerisinde mümkündür ki mantıksal zaman kurgulanmış bir zamandır gerçeğin kendisi değildir (Yavuz ve Tokucu, 2006: 158-159).

Gerçek hayatın tarihsel zaman içerisinde işlediği kabul edildiğinde belirsizlik koşullarının da kaçınılmaz olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Belirsizlik koşulları altında bireylerin beklentilerini nasıl oluşturduklarını, nasıl karar verdikleri bu bağlamda cevaplandırılması gereken sorulardır. Ayrıca belirsizlik koşulları altında parasal ilişkiler ve bireylerin parayla ilişkili davranışlarının da açıklanması gerekir. Post Keyneslerin belirsizlik hakkındaki çalışmaları bu soruların cevaplandırılmasına yöneliktir. Öngörülmeleyen şokların ve krizlerin sık sık ekonomileri vurması ve para kaynaklı dalgalanmaların ekonomileri bir bütün olarak etkilemesi aslında Post Keynesleri bize göre haklı çıkaran olgulardır. Çünkü olasılık hesaplamaları veya risk hesaplamaları mevcut sorunlara artık cevap vermemektedir (Yavuz ve Tokucu, 2006: 159).

3.3. Türkiye’de Liberal Düşüncenin Önündeki Engeller

Bir fikir akımı olarak liberalizmin Türkiye’deki konumu nedir? Liberalizmin önündeki engelleri analiz eden her çalışmanın öncelikle bu soruya cevap araması gerekiyor. Bu soruya verilecek cevapta kaçınılmaz olarak şu paradoksal tespiti dayatıyor: Liberal düşünce Türkiye’de hem egemen hem de muhalif konumdadır. Egemendir, zira Osmanlı - Türk modernleşmesi, siyasal ve anayasal düzlemde liberalleşme olarak algılanmıştır. Nitekim modernleşme sürecinde benimsenen ilkeler ve kurumlar (anayasa, hukukun üstünlüğü, parlamento, hak ve özgürlükler, serbest

piyasa vs.) liberal demokratik devletin biçimsel çerçevesini oluşturmuştur (Arslan, 2005: 232).

Klasik bakış açısından “demokrasi”, devlet iktidarının merciiini ifade eder. Bu mercii mesela halk olabilir. Oysa ‘liberal’, devlet gücünün sınırlandırılmasını ifade eder. Dolayısıyla bu bakış açısından demokrasi, temel siyasi kararların halk tarafından alındığı, fakat bu kararlar üzerinde tehditlerin olduğu bir siyasal sitemdir. Liberal demokrasi, önemli siyasal meselelerle ilgili temel belirleyici kararları pozitif veya negatif olarak halkın aldığı veya almaya yetkili olduğu; ve halka ait meşru otorite alanı sınırlı olduğuna göre, halkın bu kararları sınırlı bir alanda aldığı veya sadece almaya yetkili olduğu bir siyasal sistemdir (Holden, 2007: 15).

Liberal demokrasinin, bireylere devlet karşısında tanıdığı bu hak ve özgürlükler, kişi özgürlükleri ve siyasal haklar, iktisadi, sosyal, kültürel haklar ve özgürlükler; çevre, gelişme ve barış hakları, sivil haklar, dinsel haklardır. Sivil haklar, bireyin, kişiliği ve mülkiyetiyle; dinsel haklar, dinsel inançları ve ibadetleriyle; siyasi haklar ise, yönetime katılmayla ilgili olan denetimden bağımsız olduğunu gösteren haklardır (Ceylan, 2006: 236).

Siyasal liberalizm, ahlaki temeli savunan fikir akımıdır. Siyasal liberalizm düşüncesinin en yetkin örneğini ortaya koyan Rawls kuramında, ahlak felsefelerinde ve iyi hayat anlayışlarındaki farklılıklara rağmen, vatandaşların hep beraber onaylayabileceği bir siyasi ahlak kavram fikrini öne sürmektedir. Siyasal liberalizmin bu siyasi ahlaki ideali kendi başına durur ve herhangi bir ahlaki anlayışı desteklemez ve ancak bireylerin ortak desteğiyle varlığını sürdürür. Bu desteğe güç veren, vatandaşları siyasal hayat hakkında rızaya dayalı bir temeli aramaya iten ortak ve etkin bir saik olabilir. Benimsedikleri makul kapsamlı doktrinler açısından ciddi biçimde farklılaşmış özgür ve eşit vatandaşlar arasında toplumun adil ve istikrarlı bir dayanışma sistemi içinde olması için üç şart yeterli gözükmektedir. İlk olarak, toplumun temel yapısı siyasal bir adalet kuramıyla düzenlenmelidir; ikinci olarak, bu siyasal kavram makul kapsamlı doktrinler arasındaki örtüşen bir görüş birliğine konu olmalıdır ve üçüncü olarak, anayasal esaslar ve temel adalet sorunları söz konusu olduğunda kamusal tartışmalar bu siyasal adalet kavramına uygun olarak yapılmalıdır. Bütün bu ilkeleri bir araya getiren birbirinden farklı ve uyuşmaz dünya görüşleri arasında bir uzlaşma temeli sağlama ihtiyacıdır (Rawls, 2007: 172-175).

Liberal demokrasi çerçevesinde devletin rolü, yurttaşlarını korumak, haklar tanımak, bu hakları kullanmalarının önündeki engelleri kaldırmak, ancak zorunlu olduğu durumlarda, belli insani ilkeleri aşmadan sınırlamalara gitmektir. Devlet söz konusu hakları temin ederken, yurttaşların yükümlülüğü yasalara uymaktır. Zaten, liberal toplumların özlerinde savaştı olmadıkları ve bunun kendi aralarındaki ilişkiye de yansıdığı kanaatindedir. Liberal demokrasi, doğal saldırganlık ve şiddet güdüsünü dizginlemekte hatta öldürmektedir. Demokratik, yasallık doğası gereği barışı zorunlu kılar (Ceylan, 2006: 236).

Bugün de bütün kısıtlamalarına ve eksikliklerine rağmen mevcut anayasal düzenin öngördüğü siyasal model biçimsel olarak liberal demokrasidir. Ancak bu kurumsal durum, siyasal ve yargısal işleyişinde liberal olduğu anlamına gelmiyor. Tersine Osmanlı’dan bugüne hiçbir dönemde liberalizm ne siyasal, ne hukuksal ne sosyal ne de kültürel düzlemde egemen düşünce olamamıştır. Kendisini “liberal” olarak tanımlayan bir siyasi parti hiçbir dönemde iktidar olamamıştır. Yargı ve hukuk camiası liberal düşünceler karşısında hemen hep statükocu oldu. Türk halkı liberalizmi benimseme bir yana, belki son zamanlara kadar onu tanımadı bile. Kültür ve sanat dünyası ise genellikle “sol”un hegemonyası altında dönmeye devam etti. Elbette bütün bunlar, bir fikir akımı olarak liberalizmin ya da politik tutum olarak liberalliğin Osmanlı – Türk toplumunda hiçbir dönemde etkisinin olmadığı anlamına gelmektedir (Arslan, 2005: 232).

Liberaller, asıl düşmanlarının niçin ve nasıl sosyalizm ve otoriter zihniyet olduğunu, demokrasinin bir ideoloji olmadığını, demokrasi dediğimiz şeyin asıl adının liberal demokrasi olduğunu heyecanla savunmuşlar. Liberal demokrasinin liberalizmden vazgeçilirse, nasıl geriye sadece diktatörlüğün kaldığını anlatmışlar. Ama demokratları ikna etmeleri mümkün olmamış: Çünkü demokratlara göre zaten demokrasi diye bir

ideoloji olamayacağı gibi, liberal demokratlıktan liberalizm çıkarsa elde diktatörlüğün kalacağı da doğrudur. Zaten liberal demokrasi tam da bu demekmiş! Yoksa liberallerin konuya göre merkeziyetçiliğe ve hatta faşizme bu denli kolay kaymaları nasıl açıklanabilir diye sormuşlar (Yayla ve Mahçupyan, 2008: 23)?

Öte yandan onlara göre ‘demokrasi’ bir ideoloji olmasa da, liberallerin ağızlarına alamamaya itina ettikleri ‘demokratlık’ sözcüğü bir ideolojiyi ima etmekteymiş; çünkü bir kamusal yapının değil, bir davranış algılama kalıbının ifadesiymiş... Aynen liberallik gibi... Ayrıca demokrasinin liberaller tarafından ‘ideoloji dışı’ alınmasını da biraz garip bulmuşlar. Bu tutumun kendisinin ideolojik olduğunu liberallerin nasıl görmediğini ise anlamamışlar. Yoksa diye düşünmüşler, liberallik düşünmeyi ve görmeyi engelleyici bir hal mi (Yayla ve Mahçupyan, 2008: 23)?

Bu tespitlerden hareketle Türkiye’de liberalizmin önündeki engeller yapısal ve kültürel olmak üzere birbiriyle ilgili ve etkileşim içinde iki kategori altında ele alınabilir. Yapısal engeller kategorisine, (ki bunu kurumsal olan, gelip geçici veya konjonktürel olmayan engeller anlamında ele aldığımız zaman), siyasal sistemin militarist özelliği, devletin ideolojik olarak örgütlenmesi ve sivil toplumun gelişmemesi gibi faktörleri dahil edebiliriz. Kültürel engeller ise daha ziyade, birey, toplum ve devlet kavramlarının liberal zihniyetle bağdaşmayacak şekilde algılanışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette bu sınıflandırma keyfi bulunabilir. Daha da önemlisi kültürel engel olarak irdelenen dinamiklerin bir kısmı (mesela devlet tasavvuru) aynı zamanda yapısal özellik taşımakta ya da en azından yapısal engelleri besleyici bir işlev görmektedir. Aynı durum yapısal unsurların siyasal kültür üzerindeki etkisi düşünüldüğünde de tersinden geçerlidir. Ancak sistematik olma adına liberalizmin önündeki engellerin bu şekilde iki gruba ayrılarak incelenmesi yararlı olacaktır (Arslan, 2005: 233).

3.3.1. Liberalizm ve Yapısal Engeller

Liberal siyaset teorisinin temel öncüllerinden biri, toplumu oluşturan bireylerin birbirinden farklı, çoğunlukla birbiriyle bağdaşmayan hatta çatışan “iyi” anlayışlarına sahip olduğu varsayımdır. Liberal siyasetin amacı, bu farklı ve birbiriyle çatışan “iyi” anlayışlarının biraradallığını sağlayacak siyasal / hukuksal zemini yaratmaktır. Liberal devlet, herkesi bağlayacak bir “ortak iyi” arayışında olan bir aygıt değildir; devletin görevi bireylerin ve toplulukların kendi “iyi” anlayışlarını realize edebilecekleri bir vasatı yaratmaktır. Bu görev, devletin (a) farklı dünya görüşleri, ideolojiler, dini anlayışlar ya da uygulamalar karşısında olabildiğince eşit mesafede durmasını ve (b) bu çoğulcu yapının çatışmaya yol açmayacak şekilde, barışçı biraradallığını sağlayacak yasal ve anayasal mekanizmaları kurup çalıştırmasını gerektirmektedir (Arslan, 2005: 232-233).

Kemalizm’in, liberal düşüncenin gelişmesi önünde engel olması onun katı ve otoriter yorumuyla devlet ideolojisi yapılmak istenmesinden kaynaklanmaktadır. Liberal teorinin temel ilkelerinden biri olan siyasal tarafsızlık, devletin asgari düzeyde de olsa, bireylerin “iyi” anlayışları, dünya görüşleri, dinleri ve ideolojileri karşısında eşit mesafede durmasını gerektirmektedir. Oysa hem anayasal düzlemde hem de genel olarak hukuk sisteminde devlet resmi bir söylemi benimseyip, bunun dışında kalan ideolojileri ve değerleri dışladığında “tek doğru” anlayışının dayatılmasıyla karşı karşıya kalılabilmektedir. Resmi tek doğru anlayışına dayanan ideolojik devlet, kaçınılmaz olarak biz/onlar ya da dost/düşman ayrımına dayalı antagonizmayı beslemektedir. Kısaca, ideolojik devletin başlangıçtan bu yana “düşman” üretmesi ve bu düşmanı yeni şartlarda yeniden tanımlayarak sürekleştirmesi, hoşgörü, çoğulculuk ve bir arada yaşama gibi değerleri öne çıkaran liberal siyasetin yaşam alanı bulmasını engellemiştir (Arslan, 2005: 234).

Kemalizm, çağdaşlaşmayı Batılılaşma diye anlayan, Osmanlı İmparatorluğu’nda en azından Tazminatın beri oluşan çağdaşlaşmacı akımın devamı olarak, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Fransız Devrimi’ndeki Jakoben, tepeden inme yöntemlerle çağdaşlaşmayı gerçekleştirmeye çalışan ve bunu biçimsel öğelere ağırlık vererek

düşünen bir harekettir. Esas itibariyle bir ekonomi politikası yoktur. Toplumsal yeniliği gerçekleştirmek için siyasal araçlardan yararlanmayı ummaktadır (Tunçay, 2012: 180).

Kemalizm konusuyla solun hesaplaşması lazım. Bunu şimdiye kadar yapmadı. Ama bu sırf bir tarihsel yükümlülük olarak yapılacak bir şey değil. Bence Türkiye’de sol, demokrat olarak çıkmak zorunda. Benim ömür beklentim içinde sol için bir iktidar yok. Sosyalist ülkelere hamburgerin, blue jean’in, coca cola’nın, pop müziğinin girmesi için sistem çökebilir; ama insana ilişkin sol değerlerin, kapitalist teknolojinin hiçbir atılımıyla çökertilebileceğini düşünmüyorum. Yani insan var olduğu sürece sol değerler yaşayacaktır. Türkiye’de bu fikirler çerçevesinde örgütlenen bir parti için kısa dönemde iktidar şansı olduğunu sanmıyorum. Türkiye tutucu bir ülke. Ama sol örgütlenmenin ya da sol örgütlenmelerin Türkiye’de demokrasinin geleceği açısından çok önemli işlevleri olacağına inanıyorum (Tunçay, 2012: 192).

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne giriş süreciyle başlayan ve 2002 yılındaki siyasi iktidar değişikliği ile birlikte ivme kazanan eleştiriler, şimdilerde ısrarla sürdürülüyor. Örneğin Atilla Yayla, 18 Kasım 2006 tarihinde, İzmir’de düzenlenen bir panelde şunları söylemişti: “Kemalizm ilerlemeden çok gerilemeye tekabül etmektedir. Cumhuriyet soyut bir öznedir, soyut bir nesneyi yüceltmek anlamsızdır. 1925 – 1945 dönemi ve 1950’den sonraki süreçler birbirinin panzehiridir. İlk dönemde sınırlanmaz siyaset varken, düşünce ve fikir özgürlüğü yoktu. Örnek İzmir’de serbest fırkanın başına gelenler. Kemalizm medeniyeti çözücü bir unsurdur. Kemalizm nasıl diğer görüşleri gericilikle suçluyorsa kendisini de buna hazırlamalıdır. Kemalizm ezeli ve ebedi hakikat değildir...” (Tayhani, 2007: 327).

Sözü edilen konuşmasının kamuoyundaki yankıları devam ederken, 14.12.2006 günü Fatih Altaylı’nın ATV’deki “Teke Tek” adlı programına çıkan Yayla, ileri sürdüğü görüşünün arkasında durmuş ve “1925 – 1945 arasındaki bazı paradigmalardan geriye gidiş olduğunu, düşünce özgürlüğü, çoğulculuk bakımından 1950’den sonra kendi paradigması açısından bir ileri gidiş” olduğunu vurgulamış ve “Kemalizm’in de bir ideoloji olup olmadığını bilmediğini belirtmişti (Tayhani, 2007: 327).

18 Kasım 2006 günü İzmir’de yaptığı sözü geçen konuşmasından ise İzmir 8. Asliye Ceza Mahkemesi tarafından tutuksuz yargılanmış ve yargılama 28 Ocak 2008 günü sonuçlanmıştı. Mahkeme indirimlerde uygulayarak sanığa 1 yıl 3 ay hapis cezası vermiş, anılan ceza iki yıl süreyle bir uzman denetiminde kalmak suretiyle ertelenmişti. Biz, bu kararın düşünce özgürlüğünü zedeleyen bir karar olmasından endişe duyarken karardan bir yıl sonra Atilla Yayla, 13 Ocak 2009 günü Mehmet Gündem’e verdiği bir röportajda; “Kemalizm’in ne olduğunu tam olarak tespit etmek zor. Yerine göre bir iktidar paylaşım haritasına, yerine göre bir zihniyet dünyasına verilen isim. Bazen seküler – politik bir din olarak, bazen de devlet marifetiyle yeni bir insan ve toplum yaratma projesi olarak karşımıza çıkabiliyor...” şeklindeki sözleriyle, söz söyleme ve düşünce açıklama bağlamında değil, fakat içerik bağlamında bir değerlendirme yapıyor ki, biz de bu yönüyle ilgileniyoruz (Tayhani, 2007: 327).

Diğer yandan resmi ideolojinin ve siyasal rejimin koruyucusu ve kollayıcısı sıfatıyla siyaset ve toplumun üzerindeki denetimini meşrulaştırmaya çalışan sivil asker bürokratik yapı da liberal siyasetin gelişmesinin önündeki engellerden biri olarak kabul edilebilir.

Militarizm’i şu şekilde ifade edebiliriz (Yayla, 2011b: 130):

1. Amaçların askeri araçlarla elde edilmesidir. Askeri fikir, değer ve pratiklerin sivil ve siyasal toplumun birçok alanına yayılması, sirayet etmesi.

2. Ulusal amaçların askeri güç kullanımı yoluyla elde edilmesi düşüncesidir. Kültürel veya ideolojik bir fenomen olarak militarizm askeri olana öncelik, askeri öncülük ve askeri fikir ve değerlerin bütün bir toplumda yayılması durumunu ifade eder. Militarist kültürlerde ordu, barış zamanlarında ve ilgisiz alanlarda bile, övgü ve takdirin başlıca hedefi ve kaynağıdır; askeri sembol ve uygulamalara özel ve üstün bir önem atfedilir; üniformalıların görüş, eylem ve açıklamalarına, bunların muhtevalarından dolayı değil, sahiplerinin üniforma taşıması yüzünden sivillerinkinden daha fazla ve daha üstün bir değer biçilir.

Batı’da liberalizm burjuvazinin siyasal programı olarak ortaya çıktı. Başka bir ifadeyle, liberal değerler burjuva sınıfının benimsediği ve kararlılıkla savunduğu

değerler oldu. Bu anlamda liberal demokratik ilkelere yaslanan ulus devleti yaratan temel güç burjuvazidir. Oysa bizde tam tersi bir süreç yaşandı. Bu uzun ve karmaşık süreçte “Türk burjuvazisini Türk devleti yarattı.” Türkiye’de liberal değerlerin taşıyıcılığını üstlenecek bir orta sınıf tam ve doğal olarak oluşmadı. Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren dönemsel olarak takip edilen “devlet eliyle zengin yaratma” politikası, devlete hakim olan bürokratik zümrenin değerlerinin yaratılmak istenen yeni sınıfa şırınga edilmesini de beraberinde getirmiştir. Sermaye kemsinin ya da zenginlikler kulübünün siyasal bakımdan statükocu olmasının, hatta zaman zaman askeri müdahaleleri destekleyecek oranda otoriter tavır sergilemesinin arkasında bu güdümlü büyümenin ya da “tüp bebek” olarak doğmanın etkisi olsa gerekir. Türkiye’de burjuva hiçbir dönemde otonom bir konumda olamamış ve buna bağlı olarak da siyasal yapıyı liberal yönde dönüştürecek köklü girişimlerde bulunamamıştır (Arslan, 2005: 236).

Bugüne kadar yapılan çalışmalardaki bu eksikliğin başlıca sebepleri arasında liberalizmin kapitalist gelişim, ticaret ruhu ve güçlü bir burjuva anlayışının meyvesi olarak görülmesi ve bu üç ögenin yokluğunda liberalizmin de olmayacağına inanılması gösterilmiştir. Ancak liberal diye sıfatlandırılan siyasal ve ekonomik kurumların bulunmadığı veya bulunsa da gereğince işlevlik göstermediği, ya da diğer bir ifadeyle, kapitalist özgür girişimciliğin temel gereklerini kurumsal düzeyde sağlamayan toplumlarda bile, aslında çeşitli grup ve bireylerin siyasal, iktisadi ve düşünsel mücadelelerinde gözlemlenebilen bir liberalizm tarihi olduğunu savunabiliriz. Batı liberalizmlerinin bir veya birden fazla örneği ile tanışıp, bunları benimseyen bu grup ve bireyler liberal fikirlerin taşıyıcısı görevini üstlenmiş ve bu fikirleri kendi toplumlarının sosyal, siyasal ve ekonomik şartlarını anlamak ve değiştirmek için kullanılmıştır. Ayrıca bu grup ve bireylerin çalışmaları aracılığı ile doğdukları bölgelerden farklı sosyal yapıları ve gelenekleri olan bölgelere ithal olan liberal fikirler sadece yeni ortamlarının değişimine etki etmekle kalmamış, aynı zamanda kendileri de değişime uğrayarak yeni liberalizmin ortaya çıkmasına vesile olmuşlardır (Özavcı, 2011: 140).

3.3.2. Liberalizm ve Kültürel Engeller

Bireylerin ve zümrelerin irdelerini kendinde eriten bir devletin otoriter bir nitelik taşıyacağı da açıktır. Nitekim Nurettin Topçu “her devirde en iyi devlet, en yüksek otoriteye sahip devlettir” diyerek bu duruma işaret etmektedir. Topçu, Türkiye’nin kurtuluşu konusundaki düşüncelerini şu şekilde açıklıyor: “Türkiye’nin kurtuluşu, liberal ekonomi esasına dayanarak milletimizin tarihi ve geleneksel devlet anlayışını gömmeyi gaye edinen bir demokrasi rejimi ile değil, devrin umumi idare çerçevesine uygunluğu zorunlu görünen şekli ne olursa olsun, onun içinde otorite ve mesuliyet ruhunu yaşatabilecek devletin eliyle ancak başlayacaktır.” (Arslan, 2005: 240-241).

Diğer yandan devlet, Türkiye’de paternalist bir niteliğe sahiptir. “Baba” ve “ana”, devleti nitelemek için çok sık kullanılan figürlerdir. “Devlet baba” metaforu, hem onu bir iş kapısı olarak gören halkın devlete yaklaşımını hem de devletin kendini algılayışını yansıtmaktadır. “Kurtar bizi baba !” sloganlarıyla karşılanan siyaset ve devlet adamlarının bu sesleniş karşısında “baba” rolünü içselleştirerek trans haline geçmeleri bu durumu açık bir şekilde göstermektedir. Devletin, birey ve toplumu koruması ve kollaması anlamında paternalist bir yaklaşımı benimsemesi beraberinde otoriter uygulamaları getirebilmektedir. Türkiye’de siyasal alan üzerindeki siyaset dışı güçlerin vesayeti de paternalist argümanlarla haklılaştırılmaya çalışılmaktadır. Tehdit ve tehlikeler karşısında mevcut siyasal rejimi koruma ve kollama görevine sahip olduğunu ileri süren bürokratik kurumlar, bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak siyasete müdahale edebilmektedirler (Arslan, 2005: 241-242).

Paternalizm’i şu şekilde ifade edebiliriz (Yayla, 2011b: 158-159):

1. Bir yönetim ilişkisi ve beşeri münasebet türüdür. Yönetim ilişkisi olarak devletin (veya yöneten gücün) bir toplumun veya bir milletin ihtiyaçlarını bir babanın çocuklarının ihtiyaçlarını karşılaması gibi karşılaması veya o milletin hayatını babanın çocuklarının hayatını düzenleyişi gibi düzenlemesi iddia ve girişimidir. Bu terim aynı

zamanda halkı (veya diğer insanları) çocuklar gibi bir dış otorite ihtiyacı içinde bulunan, aciz ve kendine yetersiz gören tavra işaret etmek için kullanılır.

2. Baba ile çocuklar arasındaki ilişkiye benzer biçimde, aşağıdakilere rehberlik edilmesi ve aşağıdakilerin desteklenmesi için yukarıdan otorite uygulanmasıdır. Bu otorite iyi niyete dayalıdır ve onun aşağıdakilerin iyiliğini amaçladığına inanılmaktadır.

3. Baba ile çocuğu arasında olduğu varsayılan ilişkideki gibi, siyasi iktidarın, kendi başının çaresine bakamazlarmış gibi, vatandaşlarının iyiliğine olacak şekilde hareket etmesidir. Paternalizm yurttaşları ergin ve özerk olarak görmediği, kendi iradelerine aykırı olsa bile onlar adına hareket etmeyi uygun gördüğü için otoriteriyen bir doktrindir.

4. Daha makul bir türünde yumuşak paternalizm adını alır. Yumuşak paternalizm, çocuklar ve ya akıl hastaları gibi iradi seçim yapmaya muktedir olmayan kimselere müdahale etmektir.

Türkiye’de organik devlet anlayışını ve paternalizm’i besleyen önemli bir kaynak da kolektivist kültürdür. Tarihsel ve kültürel nedenlerden dolayı, liberalizm’in akıl sahibi, özgür ve özerk birey tipi bu topraklarda yeterince gelişmemiştir. Prens Sabahaddin’den bu yana liberaller, liberalleşmenin önündeki en önemli engel olarak bireyi hiçselleştiren bu cemaatçi (komüniteryan) yapıyı görmüşlerdir (Arslan, 2005: 243).

Kollektivizm’i şu şekilde ifade edebiliriz (Yayla, 2011b: 110):

1. Kollektivitelerin bireyden daha gerçek olduğu ve toplumsal hayattan bahsederken veya siyasi, hukuki düzenlemeler yaparken bireylerden değil kolektivitelerden söz etmek; bireyleri değil, kolektiviteleri esas almak gerektiği inancıdır. Günlük, sıradan kullanımında, insani hedeflerin en iyi işbirliği veya kolektif çaba yoluyla elde edilebileceği inancı ve bunun bireysel çabalardan daha kıymetli ve daha ahlaklı olduğu kanaatidir. Kollektif iki ana biçimde boy gösterebilir. İlki, toplumsal hayattaki gönüllü dayanışma ve işbirliğiyle; ikincisi, kamu otoritesinin (devletin) bireylerin zorunlu işbirliğini sağlaması yoluyla. Siyasi teoriye göre ikinci yol baskıcı sistemleri ortaya çıkarır.

2. Sosyal teoride bireyciliğin tersidir. Bir metodolojik doktrindir. Bu doktrin ”devlet”, ”toplum” ve sınıf gibi entitelerin bireylerin üstünde ve ötesinde gerçeklik taşıyan birer varlık olduklarını ileri sürer. Kollektivistler sosyal fenomenlerle ilgili teorilerin sadece bireylerin davranışlarıyla ilgilenmeleri halinde olayların / fenomenlerin ortaya çıkışında rol oynayan genel sosyal faktörlerin önemini kavrama da başarısız kalacaklarını iddia ederler.

3. Bireyi temel birim olarak savunan bireyciliğe karşı proleter devleti savunan sosyalizm’e karşı kolektifi (genel, bütün) ekonomik, sosyal ve siyasal birim olarak savunan teori ve pratiktir.

Bununla beraber, terim bugün üç ayrı manaya daha sahip olduğu görünmektedir (Yayla, 2011b: 110-111):

a) Üretim, dağıtım ve mübadele araçlarının, bütün temel kararların bireysel tercihten ziyade kolektif tercihin sonucu olmasını sağlayacak biçimde, kolektif sahiplik ve kontrol altında olmasını isteyen teoridir.

b) Birinci anlamda bir kolektif kontrol olsa da olmasa da, bireylerin sosyal, kültürel ve üretime ilişkin faaliyetlerde, belki bir partinin direktifleri altında, fakat kolektif biçimde hareket ettikleri bir sosyo – politik bir sistemdir. Bu anlamda kolektivist olarak adlandırılabilir düzenlemeleri tasvir etmekte ince şematik ayrımların çok önemi vardır.

c) Bazen kolektivist terimi bir kolektivitinin onun üyelerinin haklarını aşan, onlara üstüne gelen haklara sahip olmasına müsaade eden herhangi bir görüşe işaret etmek için kullanılır. Mesela, bazılar devletin haklara sahip olduğunu düşünürken, diğer bazıları devletten daha küçük ölçekli, eğitimle meşgul olan ve dini beşeri birliklerin de haklara sahip olduğunu düşünür. Bu anlamda, bu haklardan hiçbir zaman bireysel haklara lehine vazgeçilemeyeceğini savunan her teori kolektivist olarak adlandırılabilir.

Komüniteryanizm’i şu şekilde ifade edebiliriz (Yayla, 2011b: 111-112):

1. Son zamanlarda gelişmekte olan ve klasik liberalizm ile kolektivizm arasında bir orta yol bulmaya çalışan sosyal teoridir. Komüniteryenler bir taraftan siyasi

ve ekonomik otorite temerküzünden rahatsızlık duyup, bireyle toplum arasındaki ara toplulukların ortadan kalkmasından şikayet ederken; diğer taraftan da klasik liberalizmin bireyciliğine ve özgürlük anlayışına karşı çıkarlar. Başlıca esin kaynakları Antik Yunan demokrasisidir ve söz konusu dönemin uygulamaları doğrultusunda özgürlüğü bireyin kamu hayatına katılması, siyasi kararların alınmasında söz ve pay sahibi olması, bir başka deyişle “vatandaş” olması biçiminde yorumlarlar.

2. Bireyin varlığının ve kimliğinin toplum yoluyla inşa edildiği yolundaki görüştür. Buna göre, bireyler içinde buldukları sosyal grup tarafından şekillendirilir ve bu yüzden ona aittir ve ona saygı ve ihtimam göstermekle mükelleftir. Komüniteryenizm sosyal dünyaya bakışta kolektivisttir. Bireylerin içinde buldukları gruptan bağımsız anlaşılamayacağını kabul eder.

3.4. Türkiye’de Liberalizm Ve Liberal Siyasi Partiler

Türkiye’de son dönemde siyasi bakımdan liberal açılımlar yapılabilmiş olması bu sağlayacak koşulların bir araya gelmesiyle mümkün olabildi. Ancak bu koşulların varlığı ölçüsünde önemli bir unsur da Avrupa Birliği’nin üyelik perspektifi yoluyla Türkiye’yi liberal açılımlar yapmaya zorlamasıydı. Gerçekleştirilen reformların yalnızca bu hedefin varlığıyla ve AB’den gelen uyarı ve baskılar nedeniyle gerçekleştiği sonucuna varmak ise yanıltıcı olabilir. AB projesinin bir ulusal hedef olarak benimsenmesinin ve bu nedenle AB’den gelen tavsiye, ikaz ve ihtarların bazı adımların atılmasını kolaylaştırdığına şüphe yoktur. Bunun yanı sıra, dış dinamik mi iç dinamik mi daha önemli konusunda yapılan tartışmalarda genellikle gündeme gelmese de özellikle 1990’ların ortalarından itibaren ABD’nin de Türkiye demokrasisinin Batılı normlara daha uygun olması küçümsenmemesi gereken baskıları olduğunu da anımsamak gerekir. Ancak gene de Türkiye’de demokratik rejimin bugün vardığı aşama da özellikle 1990’ların sonlarına doğru ivme kazanan, iç dinamiklerdeki liberalleşme yönünde ortaya çıkan taleplerin yabana atılmaması gerekiyor (Özel ve Sarıkaya, 2005: 453).

Mamafih hiç kimse sıfır veya tam bilgi noktasında bulunamayacağından ve hiç kimsenin bilgisi sabit kalmayacağından kişilerin liberallik dereceleri diğer bazı faktörlerin yanında adalet duygusu, tabiat vs. gibi bilgilerine bağlı olarak değişecektir. Kişiler toplumsal hayatın akışı içinde fikirlerini dile getirdikçe onların liberal olup olmadığını görme imkanı doğacaktır. Bir sosyalist toplumsal mülkiyeti yüceltirken, liberal özel mülkiyet diyecektir, bir sosyal demokrat devletin sosyal ve ekonomik hayata artan müdahalesini isterken, liberal sınırlı devlet ve piyasa ekonomisini talep edecektir; bir Kemalist devlet güdümünde bir İslam ve kolu, dalı budanmış bir dini hayat isterken, liberal Müslümanlara eşit özgürlük dileyecektir; ve İslam’ı bir total ideoloji gibi gören biri, bir İslamist kamu zoruyla İslam’ın yaşanmasını yaygınlaştırmak ve kuvvetlendirmek isterken, liberal, kamu otoritelerinin dini hayata karışmamasını ve dinler arasında negatif veya pozitif ayrımcılık yapmamasını talep edecektir. Görüldüğü üzere, fikirlerine bakarak kişilerin liberal olup olmadığını anlama imkanı vardır (Yayla, 2007a: 51).

Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni siyasi kadro Atatürk ve arkadaşlarının teşkil ettiği küçük bir grubun büyüyerek gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Askeri, özellikle de sivil ve dini bürokrasinin büyük bir bölümü Cumhuriyet ilkelerine yabancı hatta karşı olmuştur. Bu nedenle yeni siyasi ve kültürel amaçları gerçekleştirmek için, cumhuriyetin temel ilkelerini benimsemiş yeni bir bürokratik yapıya ihtiyaç duyulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında böyle bir bürokratik yapıyı oluşturulmak için yoğun çaba sergilenmiştir. Çünkü cumhuriyet devrimlerinin ancak cumhuriyet ilkelerine bağlı demokratik kadrolarla gerçekleştirilebileceğine inanılmıştır (Göküş, 2000: 23-24).

Bu dönemde cumhuriyet bürokrasisi iki temel misyon üstlenmiştir. Birincisi; reformları geliştirerek devam ettirmek ve yerleştirmek; ikincisi ise, ekonomik kalkınmada devletin öncülüğünü sağlamaktır. Bunun yanında devrimleri halka kabullendirme misyonu da kamu bürokrasisine verilmiştir. Bürokrasiye yüklenen bu önemli görevler nedeniyle, devlet tarafından geniş imkanlar sağlanmıştır. Bazı hukuksal güvencelere kavuşturulmuştur. Bu imkanlar sonucu bürokrasi, cumhuriyetin ilk

yıllarında toplumda gıpta edilen üstün bir sosyal statüye sahip olmuştur (Göküş, 2000: 24).

1924 Anayasası, dış konularda savaş ilanı, barış yapma gibi konularda TBMM'yi yetkili kılmıştır. Genel hatları bakımından 1961 Anayasası'na kadar sürecek bir sistemin temelini oluşturan Madde 26'da "Kişiler ve siyasi partiler, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir. Bu faydalanmanın şartları ve usulleri, demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir. Kanun, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal Cumhuriyet'in, milli güvenliğinin ve genel ahlakın korunması halleri dışında kalan bir sebebe dayanarak halkın bu araçlarla haber almasını düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamu oyunun serbestçe oluşumunu engelleyici kayıtlar koyamaz. Devletlerle sözleşme, antlaşma ve barış yapmak, harp ilan etmek... gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar" denilmiştir. Madde de sayıldığı gibi 1924 Anayasası bir ülkenin dış politikasında önem arz eden konuları mecliste toplayarak, bunların doğrudan doğruya meclis tarafından yerine getirileceği belirtilmiştir. Aslında maddedeki yetkilerin fiilen kullanılışı, daha çok TBMM hükümetin delegelerinin yaptıkları veya imzaladıkları antlaşmayı bir yasayla "tasdik" etmek şeklinde, daha doğrusu "uygun bulma" şeklinde olmaktadır (Aksu, 2004: 61-62).

Tek parti döneminde meclis, dış politikadaki yetkileri ancak anlaşmaların onaylanması ve savaş ilanı gibi konularla sınırlı kalmakla beraber, uluslararası meselelerin tartışıldığı bir form olmaktan ileri gidememiştir. Çünkü tek parti sistemi gereği, yürütmenin başında bulunanlar, meclisteki tek partiye de egemendiler. Dolayısıyla, yürütme yasamaya da hakimdi. Daha doğrusu, meclis Çankaya'da saptanan ve CHP meclis grubunda onaylanan kararları görevi gereği yasallığını sağlayan karar alma mekanizmasının son halkasını oluşturmaktaydı (Aksu, 2004: 63).

Türk liberalizminin 1930'lardaki temsilcilerinden olan Hüseyin Cahit Yalçın ise tek başına çıkardığı ve liberal Batılı yazarların makalelerini çevirerek yayımladığı Fikir Hareketleri isimli dergide, faşizmin giderek güçlendiği bir dönemde Türkiye'de liberal bir Batı'nın varlığını hissettirmeye çalıştı. Cemil Koçak'ın dediği gibi, "Yalçın'ın asıl amacı, ideolojilerinin tanıtılması vesilesiyle İtalyan ve Alman faşizminin, kısaca diktatörlük yönetimlerinin zayıflıklarını ortaya koymak ve liberal parlamenter sistemin tüm zayıflık ve eksikliklerine karşın, herhangi bir diktatörlükten ya da kişisel yönetimden üstün olduğunu, olacağını göstermektir." (Özel ve Sarıkaya, 2005: 460).

Tek parti döneminin özeti, siyasette otoriter devletçi ve milliyetçi bir yapılanmadan ötesinin gerçekleştirilmesi için ne yerel ne de uluslararası koşulların var olduğuydu. Çok partili dönemin başlamasıyla beraber liberalizm ceberrut fakat modernleştirici bir devlet ve onun toplumsal uzantıları ile siyaseten görece zayıf ve cemaatçi bir toplum arasında sıkışarak iyice sahipsiz kalacaktır (Özel ve Sarıkaya, 2005: 462).

Bütün bunlar Türkiye'de yerleşik otoriter tek parti yönetiminin ciddi olarak gözden geçirilmesi ve sınırlı da olsa demokratik bir sisteme geçilmesi ihtiyacını ortaya çıkarıyordu. Nitekim başta cumhurbaşkanı İnönü olmak üzere Türk siyasi seçkinlerinin bu mesajı aldıkları, bu sıralar çeşitli uluslararası forumlarda Türkiye'yi temsilen yapılan açıklamalardan ve bizzat İnönü'nün 19 Mayıs 1945'teki resmi bayram nutkundan anlaşılmaktadır. Verilen mesaj, kısaca, Türkiye'nin demokrasi daha doğrusu, çok partili siyaset yoluna girmek üzere olduğu biçimindeydi (Erdoğan, 2012: 97).

Türk siyasal hayatında 1960'lı yılların özelliği, bu dönemde fikri ve siyasi çoğulculuğun belirgin bir nitelik kazanmasıdır. Denilebilir ki, 1965-1968 arası Türkiye'de çok partili düzen ilk defa gerçek bir çoğulculuk içinde işlemeye başlamıştır. Özellikle sosyalizm Cumhuriyet döneminde ilk defa meşru bir fikri ve siyasi hareket olarak kendini ifade etme imkanına kavuşmuştur (Erdoğan, 2012: 136).

Modern düşünce geleneğinde politikanın ahlaktan ve dinden ayrılarak seküler bir formülasyonla yeniden kurulması ile siyasal gerçekliğin egemenliği başlamış ve bu egemenlik, ahlaki ilke ve kabullerin dışlanmasına yol açmıştır. Sartori bunu politikanın bağımsızlaşması olarak özetler. Bu argümanı bir adım daha ileri götürür ve politikanın tamamen gerçekliğe indirgenmesinin, onun ahlaki ilkeler ve ideallerden dışlanması

sürecini başlattığını ileri sürer. Böylece, politika sadece kendi gerçekliğiyle algılanabilir bir şeye indirgenmiş olur. Politikanın asıl konusunu teşkil eden iktidar olgusu da bu düşünceyle tamamen ahlaki eksikliklerden kurtularak amaçsal bir meşrutiyet kazanmış olur. İktidar, bu tarz Makyavelist (amaçlar araçları meşru kılar) tutumunun sonucunda kendi başına bir değer olarak görülmüş ve bağımsız bir norm olarak kabul edilmiştir. İktidarın bu şekilde algılanışı amaçsalcılığın oluşumundaki tüm araçsal değerlerin şeklen ve ilkesel olarak değişim yaşamasına neden olmuştur (Sartori, 2011: 41).

Demokrasi, yardımcı değer ve pratiklerle istikrarlı kılınabilir. Bu nedenle de istikrarlı bir demokrasi için şunlar gerekmektedir: sınırlı bir iktidarın varlığı, kamu kaynaklarının ve gücünün halkın denetimine açık olması, hukuk devleti ve hukuka karşı sorumlu tutulmuş otorite, temel hak ve hürriyeti önceleyen ve iktidar karşısında onlara öncelik tanıyan anayasanın varlığı, farklı fikir ve kanaatlerin oluşmasında ve temsilinde hak ve güvence sağlayan çoğulculuk prensibi, iktidarın tek elden toplanmasına mani olacak şekilde kuvvetler ayrılığı, iktidarın el değiştirmesi ve toplumsal gereksinimlere ve tercihlere göre değiştirilebilirliğini sağlayan serbest ve sürekli seçimler, muhalefetin ve muhalif fikirlerin var olma haklarının güvence altına alınmasını ve son olarak; siyasi yaşam dışında kalan alanlarda ekonomik, sosyal ve kültürel özerklik ve özgürlüğün tesisi ve bu anlamda kültürel çoğulculuk ve serbest piyasa ekonomisinin varlığı gereklidir. Bu unsurların tesisi ile demokrasinin yerleşmesi ve işlevselleştirilmesi mümkün olabilir (Baştürk, 2011: 50).

Periyodik, eşit ve adil seçimlerde birden fazla siyasi partinin rekabet etmesine ve çoğunluğu sağlayan partilerin geçici olarak anayasal demokrasinin sınırları çerçevesinde devleti yönetme hakkına sahip olmasına dayanan demokratik sistemdir. Biraz daha geniş anlamda, örgütlü grupların toplumsal taleplerini dile getirme hakkı ve hükümetin bunlara cevap vermesini temin etme kapasitesi sayesinde işleyen demokrasi biçimi anlamında kullanılmaktadır (Yayla, 2011b: 45-46).

27 Mayıs 1960 sonrasında Türkiye liberalizm açısından pek de iç açıcı manzara sergilemiyordu. Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılmak isteyen bir ülkenin bütün dünyadan gelen baskılara rağmen başbakanını Adnan Menderes'i asması ülkenin ruh halini çok iyi yansıtıyordu. Türkiye'nin özgürlükler açısından o güne kadarki en liberal anayasasının altında yatan devlet ve siyaset felsefesi Kemalist elitleri halkın yanlış seçimlerine karşı korumayı öne çıkardığı için ciddi bir meşrutiyet sorunuyla karşılaşmıştı. Referanduma sunulan yeni Anayasa ancak yüzde % 60'lara varabilen bir destek bulabilmişti. Bu açıdan itirazlarında haklı olan Türkiye sağının ise daha sonraki Demirel hükümetleri sırasında görüldüğü gibi, özgürlük anlayışı hayli sınırlıydı. Bireysel özgürlükler, devletin otoritesinin sınırlanmasını veya hukuk sistemini özgürlükleri engelleyen istisnalardan arındırmak sağı ilgilendirmiyordu. Hatta tam tersine daha sınırlayıcı bir anayasa aslında onlar açısından da tercih ediliyordu (Özel ve Sarıkaya, 2005: 463).

Öte yandan dış politikada Kıbrıs sorunu nedeniyle ABD ile Türkiye'nin arasının açılması solda da sağda da anti Amerikan görüşleri su yüzüne çıkardı. Ülkemizdeki milliyetçi ve Üçüncü Dünyacı yaklaşımlar iyice güçlendi. Türkiye'yi Kıbrıs'a müdahaleden men eden 1964 tarihli Johnson mektubunun açıklanmasıyla kabaran öfke, 1974'teki Kıbrıs harekatı üzerine ABD'nin koyduğu silah ambargosuyla bu ülkeye duyulan tepkiyi doruğa çıkardı. Bu içine kapanmacı ortam içinde Avrupa'da siyasi ve ekonomik bütünleşmeye dönük atılan adımlara gereken dikkat gösterilmedi. AET'den gelen, Yunanistan ile beraber tam üyelik için müracaat teklifi hem Süleyman Demirel hem de Bülent Ecevit tarafından farklı gerekçelerle de olsa reddedildi. Ancak gümrüklerin indirilmesi teklifiyle karşı karşıya kalan Türk sanayicilerinin de o dönemde bu ilişkiye sahip çıktıklarını söylemek mümkün değildi. Bu reddin ne denli bir vahim hata olduğu gelecek yıllarda ortaya çıkacaktır. Gene bu ortamda ekonomik anlamda bile liberal fikirleri savunmak hayli cesaret isteyen bir iştir.

İthal ikamecilik hem 1973-1974'te dünyada yaşanan petrol krizinin etkisiyle hem de içerdiği yapısal sorunlar nedeniyle 1970'lerin sonundan itibaren Türkiye tam bir çıkmaza girdi. Devlet artık sınıflar arasında bir "brokerlik" yapabilme gücünü giderek yitiriyordu. Sınıfsal çatışmalara paralel olarak siyasi ve toplumsal hayat sağ ve sol milliyetçiliklerinin çatışma alanına dönmüştü. Siyaset kelimesinin tam anlamıyla

kilitlenmiş ve gündemi aşırı akımların rutinleşmiş cinayetleri belirler hale gelmiştir (Özel ve Sarıkaya, 2005: 464).

3.4.1. Demokrat Parti Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım

Demokrat Parti'nin (1950-1960) on yıllık iktidar döneminin ilk yıllarında Türkiye özgürlükçü demokrat bir havayı teneffüs etmiş, basın nispeten rahatlamış, vaktiyle İkinci Meşrutiyet döneminde olduğuna benzer biçimde çeşitli düşünce ve çıkar örgütlenmelerinin boy göstermesine imkan veren hukuki bir zemin yaratılmıştır. Bu arada, tek parti yönetiminin son yıllarında başlatılmış olan din üzerindeki baskının kaldırılması sürecine hız verilmiş; ezan orijinal şekline döndürülürken daha doğrusu, tek parti döneminde getirilmiş olan "Arapça ezan yasağı" kaldırılırken din öğretimi de yaygınlaştırılmıştır. Demokrat Parti'nin o zamanki genel başkanı Celal Bayar partisinin 1949 yılında yapılan 2. Büyük Kongresi'nde, Tanzimat'tan beri diğer dinlerin mensuplarına tanınan din özgürlüğüne Müslüman Türk milletinin de sahip olması gerektiğini söylemişti. Bu arada Demokrat Parti'nin iktidara geldikten kısa bir süre sonra yaptığı işler arasında, başta zamanın genelkurmay başkanı olmak üzere, silahlı kuvvetlerin üst kademelerindeki birçok generali emekliye ayırması da vardır. Bunun ordudan gelebilecek bir müdahaleye karşı tedbir alma amacıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır (Erdoğan, 2012: 103).

DP hükümetlerinin ekonomi politikalarında da söyleme uygun olarak, kapsamlı bir devlet müdahaleciliği söz konusu olmuştur. Hemen belirtelim ki, DP hükümetlerinin uzun vadeli iyi düşünülmüş, kendi içinde belli bir tutarlılığa sahip ekonomi politikalarına sahip olduğu söylenemez. Dış borçların çevrilmesi, devlet harcamalarının karşılanabilmesi, parti tabanını oluşturan çeşitli kesimlerin kısa vadeli ihtiyaçlarının giderilmesi ekonomi politikalarına asli hedefi konumundadır. Bu hedeflerin çoğu zaman birbiriyle çatışması ve hükümetin bu üç amacı dengeleyebilecek bir vizyon ortaya koymaması çeşitli politika seçenekleri arasında yalpalamaya yol açmıştır. DP'lilerin ekonomik planlama kavramına soğuk bakmaları da, ne kadar özel sektörü destekleyici olursa olsun, planın hükümetin manevra alanını/takdir yetkisini sınırlayacağı korkusuna dayanır. Bu nedenle, DP hükümetlerine ekonomi alanında gerçekte hiçbir zaman sahip olunmayan bir "tutarlılık" atfederek, devletçilik/liberalizm tartışmasına girmek yanıltıcı olabilir (Demirel, 2005a: 518-519).

DP'nin kuruluş felsefesindeki liberalizm anlayışı, ekonomide de etkisini gösterdi. Ekonomideki bu liberalizm anlayışı, bir düşünceden çok zorunluluktan kaynaklanan bir yaklaşımı ifade eder. Zira, 1952'den enflasyon ve döviz kurlarındaki önlenebilir artış, söz konusu liberalizm politikasının diğer yüzünü gösterir. DP'nin liberalizm anlayışı, sadece özel sektöre yer verilmesi anlamında değil; devlet sektörünün de ekonomide yer almasını kaçınılmaz görüyordu. Bir yandan geleneksel tarım ekonomisinin devam ettirilmesi için devlet tarafından destek verileceği vurgulanırken diğer yandan da özellikle sanayi kuruluşlarında özel sektörün de yer alacağından söz ediliyordu. Konuyla ilgili olarak Menderes 26.5.1954 tarihinde hükümet programı dolayısıyla yaptığı konuşmada partisinin gerçekleştireceği ekonomik icraatları şöyle sıralıyordu (Batyal, 2007: 550-551):

1. "Nüfusumuzun % 80'inin işsizlik mevzuunu ve geçim vasıtasını, milli ekonomimizin temelini, sanayi ve ticaretimizin ana kaynağını teşkil eden ziraatımız büyük bir dikkat ve ehemmiyetle ve ön planda ele alınacaktır.

2. Memleketin İktisadi cihazlandırılması süratlendirilecek, bütün mali ve iktisadi imkanlarımız, azami nispette iktisadi kalkınmanın emrine tahsis olunacaktır.

3. Hususi teşebbüsün çalışması ve gelişmesi için lüzumlu hukuki ve fiili emniyet havasının yerleşmesini temine matuf bütün tedbirler alınacaktır.

4. Yabancı teşebbüs, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanmanın şartları tahakkuk ettirilecek ve icapları yerine getirilecektir.

Demokrat Parti'nin 1949 yılında gerçekleştirmiş olduğu ikinci büyük kurultayında kabul edilen programında milli eğitim konusu detaylı bir biçimde ele alınmaktadır. Öyle ki; DP eğitim sisteminde öğretimin birliği ilkesini benimsemiştir.

Mesleki eğitim ve ortaöğretim yurt ihtiyaçlarını karşılayacak bir plan çerçevesinde düzenlenerek gelecek nesillerin yalnızca entelektüel bilgi ile değil, aynı zamanda milli, manevi ve insani değerlerle yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca belirtilen temel ilkeler şunlardır (Karakök, 2011: 91):

1. Programda ilköğretim Milli Eğitim'in temeli olarak kabul edilmekte, öğretmenlerin ise aynı ruha ve bilgiye sahip olmaları esası dikkate alınarak farklı grupların oluşmasına izin verilmeyeceği belirtilmektedir.

2. Ortaöğretim kurumlarının gerek program, yönetmelik gerekse laboratuvar, kütüphane gibi öğretim araçları yönünden yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

3. Teknik öğretim kurumlarının ülke çapında yaygınlaştırılarak ülkenin ekonomik ihtiyaçlarına göre düzenlenmelidir.

4. Üniversitelerin bilimsel ve yönetsel özerkliğe sahip olması, çeşitli bilim dallarında çalışmak amacıyla üniversite bünyesinde araştırma enstitüsü kurulması ve özellikle ülkeye yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

DP hükümetine yöneltilen en ciddi eleştiri, iktisat idaresinde uzun vadeli perspektifinin olmamasıydı. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra askeri rejiminin ilk işlerden olarak "Devlet Planlama Teşkilatı"nı kurması bu yöndeki açığı giderme girişimiydi. DP iktidarının ilk dört yılında ortalama % 13 oranında bir büyüme yaşandı. Ancak, ülke ekonomisinin belli temellere dayanmayan yönünü gösteren durgunluk kendini 1954'te göstermeye başladı ve büyüme oranı % 10'a geriledi. On yılın sonunda da bu oran % 4'e düşmüştür. 1950'li yılların başındaki hızlı büyümenin nedeni de tarım alanındaki hareketlilikti. 1953'ten itibaren devletin başka alanlardaki (karayollarını yapımı, baraj ve fabrika temellerinin atılması gibi) artan yatırımlarına karşın, tarım sektörüne yönelik hemen aynı ağırlıkta devam eden iktisadi politika, DP'nin artık siyasette önemli bir etkiye sahip olan köylü kesimini bir seçmen kitlesi olarak gördüğünü ortaya koymaktaydı. Bu durum, sübvansiyon, ürünü pahalı fiyata satın almalar, ucuz tarım kredisi, tarıma dayalı gelirlere vergi muafiyeti gibi bazen şartları zorlayarak gerçekleşen popülist politikalara yol açtı. Köylü kesimini memnun etme iktidarda kalmayı sağlama amaçlı bir yol olarak görüldü (İnan, 2007: 130-131).

Diğer taraftan devlet gelirlerinin azalmasına yol açan bu politika, özellikle devlete bağımlı sabit gelirli memurları olumsuz yönde etkiledi ve kentli muhalefet her geçen gün arttı. 1954'te baş göstermeye başlayan ekonomik durgunluk karşısında hükümetin çıkartacağı sert kanunlar ve çeşitli tedbirlerle güveni yeniden sağlama girişimlerinde bulundu. 1956'da fiyatları narh uygulamasıyla denetlemeye iten "Milli Koruma" kanunu meclisten geçti. Bu süreçte Türkiye ekonomisi, karşılıksız verilen veya satın alınan traktör ve başka araç ve makinelerin yenilenmesi, onarılması ve yedek parça için ABD'ye bağımlı hale gelmiştir. 1958 yılının ikinci yarısında, Türkiye'nin Soğuk Savaş'taki stratejik konumundan da büyük ölçüde yararlanılarak sağlanan dış kredi ile ödemeler dengesi geçici olarak toparlanabilse de, büyük iyimserlikle beklenen istikrarı getiremedi. 1950'li yılların sonuna gelindiğinde, hükümetin ekonomi üzerindeki denetimi oldukça zayıflamıştır (İnan, 2007: 131).

DP iktidarının ilk yıllarına baktığımızda bir önceki dönemin aksine dış ticaretin serbestleştirilmesinin amaçlandığını görürüz. İlk etapta ithalatta kota sistemi gevşetilmiştir. Dış ticaretin serbestleştirilmesi sonucu başlarda uluslararası konjonktürün de etkisiyle ihracatta kayda değer artışlar görülse de, daha sonraki dönemde konjonktürün tersine dönüşüyle birlikte dış ticaret açıkları büyümüştür. Ama toplamda bakıldığında önceki dönemlere göre dış ticaret hacminde kayda değer bir artış yaşandığı kesindir. Dış ticaret hacmindeki artış, ticaretteki liberalleşme çabalarının bir göstergesidir (Çalık, 2012: 189-190).

Tablo 3.2. Türkiye'nin Dış Ticareti 1946-1960 (Çalık, 2012: 190)

<i>Yıllar</i>	<i>İthalat (Bin USD)</i>	<i>İhracat (Bin USD)</i>	<i>Dış Ticaret Dengesi (Bin USD)</i>	<i>Toplam Dış Ticaret (Bin USD)</i>
1946	118.889	214.580	95.691	333.469
1947	244.644	223.301	- 21.343	467.945
1948	275.053	196.799	- 78.254	471.852
1949	290.220	247.825	- 42.395	538.045
1950	285.664	263.424	- 22.240	549.088
1951	402.086	314.082	- 88.004	716.168
1952	555.920	362.914	- 193.006	918.834
1953	532.533	396.061	- 136.472	928.594
1954	478.359	334.924	- 143.435	813.283
1955	497.637	313.346	- 184.291	810.983
1956	407.340	304.990	- 102.350	712.330
1957	397.125	345.217	- 51.908	742.342
1958	315.098	247.271	- 67.827	562.369
1959	469.982	353.799	- 116.183	823.781
1960	468.186	320.731	- 147.455	788.917

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, 1950 yılında imalat sanayisinde 103 devlet kuruluşu faaliyet gösterirken 1960 yılında bu sayı 219'a çıkmıştır. Yani bu dönemde özelleştirmeye, kamu yatırımlarını azaltmaya yönelik politikalar bir yana, kamu yatırımlarını artırmaya yönelik politikalar uygulanmış, yeni kamu iktisadi teşekkülleri kurulmaya devam edilmiştir. Kamu harcamaları 1950-1960 döneminde % 606 oranında artmış, 1950 yılında 1.682,3 milyon TL olan harcamalar 1960 yılına gelindiğinde 10.190,4 milyon TL'ye yükselmiştir (Çalık, 2012: 191-192).

Tablo 3.3. İmalat Sanayisinde Faaliyet Gösteren Devlet Kuruluşlarının Yıllara Bağlı Değişimi (Çalık, 2012: 190)

<i>Yıllar</i>	<i>İşyeri Sayısı</i>	<i>Çalışanların Yıllık Ortalama Sayısı</i>
1950	103	76.033
1951	111	83.871
1952	115	82.115
1953	149	86.331
1954	146	86.161
1955	156	94.473
1956	167	105.520
1957	183	110.799
1958	195	117.852
1959	214	123.144
1960	219	127.988

DP'nin uyguladığı para ve maliye politikalarının da liberal olarak tanımlanması mümkün görülmemektedir. Açık bütçe, artan kamu harcamaları, parasal genişleme gibi politikaların hiçbiri liberal iktisat politikaları tanımına uymamakta, daha çok 1950'lerde altın çağlarını yaşayan Keynesyen iktisat politikalarına uymaktadır. Zaten uygulanan bu Keynesyen politikaların sonuçları tam da liberal teorisyenlerin öngördüğü gibi olmuş, ülke yüksek enflasyon, giderek artan borçluluk sürecine girmiştir (Çalık, 2012: 194).

Tablo 3.4. Konsolide Bütçe Dengesi (Çalık, 2012: 194)

<i>Yıl</i> <i>(Bin USD)</i>	<i>Gider</i> <i>(Bin USD)</i>	<i>Gelir</i> <i>(Bin USD)</i>	<i>Bütçe</i> <i>Dengesi</i> <i>(Bin USD)</i>
1950	1.956	1.841	- 115
1951	2.060	2.116	56
1952	2.641	2.704	63
1953	2.572	2.543	- 29
1954	2.727	2.609	- 119
1955	3.453	3.399	- 53
1956	3.711	3.573	- 139
1957	4.377	4.338	- 40
1958	5.251	5.268	16
1959	7.047	7.155	108
1960	7.789	7.749	- 40

3.4.2. Adalet Partisi Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım

27 Mayıs 1960 müdahalesi ile başlayan dönemde siyasal kurumların yeniden teşkilatlandığı, toplumsal ve ekonomik hayatın yeni amaçlara göre planlandığı, yeni oluşumlarında ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde, yeni bir Anayasa, yeni bir ekonomik düzenleme ve Türk siyasi yaşamına damgasını vuran AP siyasal sahneye çıkmıştır. AP iktidarda, muhalefette kaldığı dönemlerde toplumsal politikalarda etkisini sürdüren bir partidir.

27 Mayıs sonrası, AP'nin, DP'nin yerini almasıyla Türk siyaset tarihinde yeni bir dönem başladı. Bu dönem, sanayileşme destekli kalkınmanın savunulduğu, liberal bir ekonomi anlayışının sahiplenildiği bir dönemdir. AP, Süleyman Demirel liderliğinde komünizm karşıtı propagandasıyla dini öğelerin sık sık belirtildiği bir söylem oluşturarak muhafazakar ve taşralı bir siyasi ortam meydana getirdi. Süleyman Demirel, siyasette var olma nedenini “Devleti köylülük ve dinle barıştırmak” şeklinde belirtmektedir. Bu açıdan Demirel, Adnan Menderes'e oranla dine daha yakın ve daha sağdadır. Artık merkez sağda lider Cumhuriyet rejiminin elit kadrosunun içinden değil, mühendislik eğitimi alarak kendini ispatlayan bir köylü çocuğudur. Merkez sağın en önemli isimlerinden Süleyman Demirel'in kişiliğinin en önemli özelliği, kuvvetli bir hafızaya sahip olmasıdır. Demirel hafızasının gücünü “150.000 kişiye ismen hitap ederim. Bunların büyük çoğunluğunu simalarından da seslerinden de tanırım” sözleriyle belirtmiştir. Süleyman Demirel'in Türk siyasi yaşamına getirdiği farklı yaklaşım, taban siyasetindeki başarısıdır. Demirel delegelerle, seçmenlerle temaslarında çok başarılı olmuştur (Çavuşoğlu, 2009: 268-269).

Demirel döneminde kalkınmanın sanayileşmeyle mümkün olacağına ulaşıldığı dönemdir. Demirel politikası ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda “Topyekün kalkınma” politikasıdır. Ekonomik kalkınmanın birinci koşulu, siyasi istikrar, güçlü iktidardır. 1965-1971 yılları arasında önemli ekonomik kalkınma dalgası yaşanmıştır. Ereğli Demir Çelik, Keban Barajı ve Boğaz Köprüsü gibi önemli yatırımlara imza atılmıştır. Bu dönemde Türkiye'de enflasyon % 5, kalkınma hızı % 7 idi. Bu kalkınma hızı Japonya'dan sonra petrol ülkeleri dışında, dünyanın ikinci yüksek kalkınma hızıydı. Bu dönemde Türkiye, artan nüfusuna rağmen kendi yiyeceğini ve giyeceğini karşılayan az sayıda ülkeden biri konumundaydı. Cumhuriyet döneminde 7 adet ülkemizde su bendi bulunurken, “Barajlar kralı” olarak adlandırılan Süleyman Demirel'in iktidarında, baraj sayısı 73'e çıkarken, 56 yeni barajın da projelendirilip inşaatına geçilmiştir (Çavuşoğlu, 2009: 269).

AP'de, DP gibi milli iradeyi temsil etme iddiasını taşıyan parlamentonun yetkilerinin geniş tutulduğu çoğunlukçu demokrasi kavramlaştırmasından yanadır. Süleyman Demirel'e göre, eğer bir ülkede "son sözün sahibi millet değilse, milletin kararı, itirazsız, kesin, icabına uyulması zaruri, uygulanması mecburi değilse o ülkede milletin kendisini idare ettiği, kendi kaderini kendisi tayin ettiği cumhuriyet ve demokrasinin mevcut olduğu" söylenemez. AP programının 1. maddesi, bu vurguyu daha da belirginleştirerek "Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, kaynağını ve gücünü milli iradeden almayan ve onun denetimi dışında kalan hiçbir egemenlik yetkisinin mevcut olmadığı prensibini varlık nedeni sayarız" demiştir (Demirel, 2005b: 549-550).

Diğer taraftan, AP'de milli iradenin sınırlarının ne olduğu konusunda daha net bir tavır gözlenir ve DP ile AP arasında siyaset pratiği açısından ilk göze çarpan farklılık, muhalefete karşı takınılan tutumda görülür. Demirel, demokratik rejimlerde çoğunluğun dahi "hakların özünü" zedelemeyeceğini vurgulamıştır. Uygulamada da, AP muhalefete karşı, DP ile kıyaslandığında daha toleranslı bir politika takip etmiştir. Demirel, "hürriyetlerin kullanılmasından tedirgin olmayacağız. Yürüyüş hürriyeti, hürriyet olarak kabul edilmiş mi? Edilmiş. Bırakın yürüsün neden tedirgin olalım? Kim istiyorsa yürüsün... Biz bir tek şeye dikkat ederiz. Yürüyüş namı altında yağmanın, gaspın ve tahribin yapılmamasına dikkat ederiz" diyen bir başbakandır (Demirel, 2005b: 551).

AP, özgürlükçü olmaktan çok sınırlayıcı bir yaklaşımı tercih etmiştir. Sol ve komünizm karşıtlığı, partinin tasvip etmediği fikirlere komünist damgası vurarak dışlamasını kolaylaştırmıştır. AP'li İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ın "bilimsel sosyalistlerin nefes alışlarını bile biliyoruz" sözü bu teyakkuz halini ifade eden en iyi örneklerden biridir. Süleyman Demirel, Nazım Hikmet'i vatan şairi olarak görenleri sapıklıkla suçlayıp, "bu gibi sapıkların Türk cemiyeti içinde yeri yoktur" derken, partili bir milletvekili Nazım Hikmet'i "şerir Türk düşmanı, kanı bozuk, cibilliyetsiz şair" olarak nitelemekteydi. TİP milletvekillerine TBMM'de reva görülen muamele, özellikle Çetin Altan'a yönelen linç girişimi, AP'nin tahammül derecesinin sınırlarını gösteren bir diğer örnektir. AP hükümetlerinin yasal sol örgütlerce sendika, siyasi parti, öğrenci ve gençlik kuruluşları vb. düzenlenen toplantı veya gösteri yürüyüşlerinde, gerekli önlemleri almadığı, aşırı sağ fikirlilerin saldırılarına göz yumduğu iddiaları da sıklıkla dile getirilmiştir. AP'nin sol karşıtlığı göz önüne alındığında bu tespitin abartılı olmadığını söylemek yanlış olmaz (Demirel, 2005b: 556-557).

3.4.3. Anavatan Partisi Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım

Turgut Özal demokrasinin olduğu yerde, serbest piyasanın olacağını ve serbest ekonomi anlayışı ile demokrasinin birbirini tamamladığını düşünmektedir. Avrupa liberalleri, Türkiye'deki insan haklarının en temel standartlardan daha aşağı olduğunu düşünmüşler ve Avrupa Parlamentosundan Türkiye aleyhine karar çıkarmışlardır. Türkiye'de 1985 yılından 1986 yılına kadar 179 idam cezası verilmiştir. Nisan 1995'te Avrupa Parlamentosu, liberallerin desteği ile Kürt sorununu gündeme getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti demokrasisi; Batıdaki gibi değil, akla yatkın bir şekilde formüle edilmesine rağmen, çıkar ve inançlara göre oluşturulmamıştır. Turgut Özal kendi döneminde neo liberal anlayışı uygularken topluma Osmanlı'dan gelen "Devlet Baba" anlayışını, Kemalizm'in devletçilik ilkesini "Devlet hizmet için var devlet sizin hizmetçiniz" diyerek değiştirmiştir. Turgut Özal ilk iktidar döneminde iç neo liberal politikalarla uğraşmıştır. Bu açıdan bir nevi, liberal demokrasinin temelini halkın çıkar ve isteklerinin temsil edilmesinin parti ve çıkar grupları tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği, bu dönemde Turgut Özal'ın iç politika unsuru olmuştur (Çınar, 2011: 7).

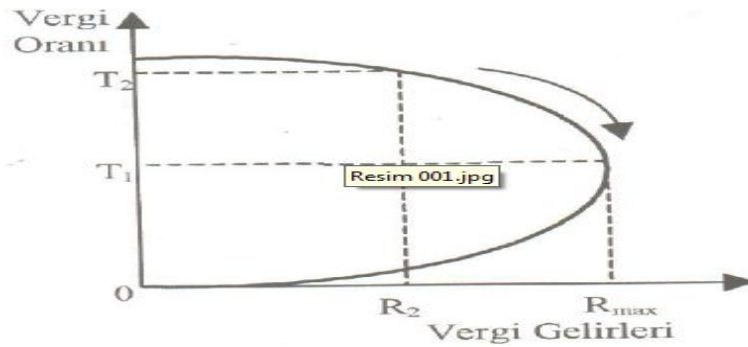
1980 programının teorik temeli, Klasik İktisat teorisinin türevi niteliğinde olan Neo liberal ya da Yeni Muhafazakar ekonomik yaklaşımlara dayanmaktadır. Bu yaklaşımlardan en çok bilinen ikisi; M. Friedman ve F. Von Hayek'in temsil ettiği parasalcı yaklaşım ile Arthur Laffer'in temsil ettiği "Arz Yönlü (Yanlı)" iktisat yaklaşımıdır. Her iki yaklaşıma göre de, enflasyonun sebebi, devletin ekonomiye aşırı

müdahalesi ve para arzının aşırı şişirilmesidir. Bu anlayışlara göre temelde (Karabulut, 2010: 981);

- Enflasyonu önlemek için para arzının kontrol altında tutulması,
- Devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması,
- Ekonomide arz talep dengesinin piyasaların işleyişine bırakılması gerekmektedir.

Arz Yönlü iktisatçıların temel vurgularından biri özel kesimin desteklenerek arzın artırılmasıdır. Buna ilaveten işsizliği artırmadan enflasyonu aşağı çekmenin olanaklı olduğunu da vurgular. Para ve maliye politikaları karşıt amaçlar için kullanılarak bu başarılabilir demektelerdir. Onlara göre, para politikası enflasyonu aşağı çekmek için, maliye politikası da ekonomiyi büyütme amacıyla devreye sokulabilir.

İşte uygulanan bu politikaları temel alan Turgut Özal'dan dolayı da bu politikaların Türkiye'deki adına "Özalizm" denilmektedir. ABD, İngiltere ve Türkiye'de uygulanan bu politikaların temel teorik dayanağı da Güney California Üniversitesi'nden Arthur Laffer'in literatüre "Laffer Eğrisi" olarak geçen ve vergi geliriyle vergi oranları arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmasına dayanmaktadır. Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere, Laffer'in analizine göre, R_{max} olarak gösterilen noktadan sonra vergi oranlarını artırmak kamunun vergi gelirlerini artırmaz aksine azaltır. Çünkü bu noktadan sonra, ya "vergi kaçakçılığı" ya da "vergiden kaçınma" olguları daha çok işleyecek ve böylece toplam gelir azalacaktır. Oysa vergi oranlarını düşük tutmak veya mevcut oranlarda indirimler yapmak, müteşebbisleri üretim yapmaya zorlayacak ve böylece üretimde, istihdamda ve toplam refahta artış olacaktır. İşte bu politikalar doğrultusunda, Turgut Özal Hükümeti, özellikle ihracatın teşvik edilmesi konusunda yoğunlaşmış ve başarılı sonuçlarda alınabilmektedir. Ancak denetim sistemindeki yetersizlikler ve Türk toplumunun yapısına özgü sebeplerden dolayı, bu süreçte "hayali ihracat" gibi hastalıklarda ortaya çıkmıştır (Karabulut, 2010: 981-982).

Şekil 3.1. Laffer Eğrisi (Karabulut, 2010: 982)

Türkiye ekonomisinin dünya pazarlarına açılması 1980-1983'te başlamış, 1989-1990'da tamamlanmıştır. Bu süreçte öncelikle, mal piyasaları dış pazarlara açılmış ve ticaret kotalarının korunması altındaki ithalat rejimi de serbestleştirilmiştir. Döviz kuru yüksek bir devalüasyonla esnekleştirilmiş ve dolaylı teşviklerle birleştirilerek sanayinin ihracata yönlendirilmesinde temel bir araç görevini görmüştür. Ulusal mali piyasaların serbestleştirilmesi ve dış finans merkezleriyle eklemlenme süreci bu gelişmeleri yakından izlemiş ve Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllarda tamamıyla dışa açık bir ekonomi konumunda girmiştir (Eştürk, 2006: 88-89).

Tablo 3.5. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (Eştürk, 2006: 89)

<i>Yıllar</i>	<i>Toplam İhracat (Milyon \$)</i>	<i>Toplam İthalat (Milyon \$)</i>	<i>Dış Ticaret Açığı (Milyon \$)</i>	<i>İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)</i>
1980	2.910	7.909	- 4.999	36,8
1983	5.728	9.235	- 3.507	62,0
1984	7.134	10.757	- 3.623	66,3
1985	7.958	11.343	- 3.385	70,2
1986	7.457	11.105	- 3.648	67,1
1987	10.190	14.158	- 3.968	72,0
1988	11.662	14.335	- 2.673	81,4
1989	11.625	15.792	- 4.167	73,6
1990	12.959	22.302	- 9.343	58,1

Ekonomik reform alanında, Özal'ın performansı, liberal açıdan daha tartışmalıdır. Özal, ekonomik yapılanmada bazı yenilikler yapmıştır. Bunların en başında, 24 Ocak 1980'de başlattığı gerçekçi iktisat politikaları ve ithal ikameci modelinden ihracata dayalı ekonomi modeline geçiş gelmektedir. Bu sayede ülkenin ihracatı muntazam bir şekilde artmış, Ecevit'in mutlak kıtlık ve yoklukları ortadan kalkmış, toplumun kendine güveni gelmiş ve refah seviyesi istikrarlı bir şekilde yükselmiştir. Ancak, Özal bir liberalin pek hoşnut olmayacağı şekilde vergileri artırmış, yeni vergiler (KDV) getirmiştir. Keza, Özal zamanında gayri safi milli hasılanın devletçe el konulan kısmı azalmamış artmıştır. Özal bir taraftan özel sektör aracılığıyla kalkınmayı benimsemiş, öte taraftan kamuyu yatırımcı olarak kullanmaya devam etmiştir (Yayla, 2005a: 587).

Özal'ın ekonomide yaptıklarının asıl ağırlıklı kısmı, ekonomik yapılanmada değil, ülkede hakim ekonomik zihniyet alanında olmuştur. O, sıradan insandan en büyük müteşebbise kadar herkese özgüven telkin etmiş, çalışırlarsa başarılı olabileceklerini anlatmıştır. Çok çalışmanın, çok kazanmanın ve müreffeh bir hayat yaşamının meşru olduğunu söylemiştir. Pek çok kimsenin gözlerini açmasını, devleti ana geçim kapısı olarak görmek yerine bir iş kurmaya teşebbüs etmesini sağlamıştır. Özal'ın iktisadi reformları olmasaydı, büyük bir ihtimalle, Türkiye ancak sosyalist rejimlerin çöküşünden sonra iktisadi sistemini yeniden gözden geçirmeye başlar ve çok zaman kaybetmiş olurdu (Yayla, 2005a: 587-588).

3.4.4. Liberal Demokrat Parti Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım

LDP için hayati önem arz eden politikalar hiç şüphesiz ki, iktisadi politiklardır. Ama bu alanda da, özelleştirme ve vergi politikaları dışında anlamlı bir metne rastlamak güçtür. Lakin özelleştirme ve vergi rejimi konusunda ise hem sert eleştiriler getirilir hem de bu politikaları partinin ayırt edici özelliği olarak görür. Nitekim vergi politikasını bütün diğer politikalarının da temeli olarak konumlandırmıştır. Buna göre parti, iktidara geldiğinde ekonomik kriz yaşayan bütün sektörlerde vergi indirimi yapılacağını söyler. Bunun yanı sıra, finans sektöründen ulaşıma kadar bir sürü alanda vergi muafiyeti getireceğini iddia eder. Bunlar da yetmez, vergi hadlerinin % 10'a çekilmesi gerektiğini savunur. "Devlet harcadıkça harcamak, sağa sola para saçmak, israf etmek ve hortumlanmak için halkın tepesine çıkıp sürekli 'ver' diyeceğine, 'hizmet ediyorum' palavrasını bir kenara bırakıp, asli görevlerine (iç güvenlik, ordu ve adalet) geri dönmeli, masraflarını kısmalı ve halkından çok daha az vergi talep etmelidir." Liberal Demokrat Parti serbest piyasa ekonomisini savunur (Erten, 2005: 632).

Özelleştirme; sadece kamu mal ve hizmetlerinin satışından ibaret değildir. Bir grup stratejiden oluşur ki, bu stratejiler piyasada liberalleşmeyi sağlama, rekabeti yaratma, piyasa mekanizmalarını çalıştırma, kamu kesiminin performansını artırma gibi

çabaları kapsamaktadır. Uygulamada geniş anlamda özelleştirme üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, mülkiyeti kamuda kalmak üzere, bazı mal ve hizmetlerin üretiminin bazı aşamalarını özel kuruluşlara yaptırmaktır. Örneğin, temizlik işlerinin özel kuruluşa verilmesidir. İkincisi, kamunun ürettiği mal ve hizmetlere yapılan sübvansiyonların kaldırılarak, tüketicilerin mali potansiyeline göre bu hizmetlere katkıda bulunmasıdır. Üçüncüsü ise, kamunun tekel niteliğinde ürettiği mal ve hizmetlerin tekel niteliğinin kaldırılarak, özel kesim faaliyet ve rekabetine açılması ve fiyat kontrollerinden vazgeçilerek fiyatların oluşumunu piyasa şartlarına bırakmak. Yani geniş anlamda özelleştirme, kamu iktisadi faaliyetlerinin sınırlanması olarak tanımlanabilir (Sezgin, 2010: 156).

Sendikaların özelleştirmeye karşı kullandığı argümanlardan biri, özelleştirmenin, özelleştirilen işletmelerde çalışan kimselerin işsiz kalmasına sebep olacağıdır. Özelleştirmenin her durumda ve mutlaka işsizliğe yol açacağı doğru değildir. Özelleştirmenin istihdama etkileri sektörden sektöre ve kurumdan kuruma değişecektir. Bazı özelleştirmeler bazı işlerin kaybedilmesine ve bazıları da yeni istihdam imkanlarının doğmasına sebep olacaktır. Mesela, Türk Telekom'un yeni sahibi, kamuya geçmeyecek işçilere % 35 ücret artışı ve 6 yıl iş garantisi vaat etmektedir. Diğer özelleştirilmiş firmaların durumu incelenirse, muhtemelen benzer örnekler tespit edilecektir. Özelleştirilen firmalar elbette nitelikli elemana ihtiyaç duyacaktır. Dolayısıyla herkesin işsiz kalması diye bir şey söz konusu olamaz (Yayla, 2007b: 162).

İşsizlik daha ziyade vasıfsız işgücü için söz konusudur. Ancak vasıfsızlar, kamu kurumlarına kapağı atarak değil, piyasada aranan vasıflara sahip olmaya çalışarak şahsi işsizlik sorunu daha kalıcı şekilde çözülebilir ve toplumun üretken bir üyesi olabilir. Yapılması gereken onlara bunu anlatmak ve belki onlara bu çerçevede yardımcı olmaktır. Ne var ki hükümet, öncekiler gibi, vasıfsız elemanları alıp başka kamu kurumlarında depolamaktadır (Yayla, 2007b: 163).

Piyasa ekonomisi; başta birey olmak üzere, bireylerden müteşekkil hane halkı ve şirketlerin kendi bilgi ve ilgi çerçeveleri içinde özgür biçimde hareket etmeleriyle ortaya çıkan iktisadi modeldir, yapıdır, süreçtir. Bu tanımdan hemen çıkarılacağı üzere piyasa ekonomisi, durağan, sabit, mutlak biçimini almış bir model değildir; devamlı bir evrim ve oluşum içindedir. Temel unsurları, özgür bireyler ve birey toplulukları, özel mülkiyet, mübadele serbestisi, sözleşme serbestisi, haksız ve suç teşkil eden fiilleri müeyyideye bağlayan gelişmiş bir hukuk sistemidir (Yayla, 2001: 29-30).

Hükümet, sübvansiyonlar, vergiler, düzenlemeler aracılığıyla ekonomiyi tahrif etmek yerine, riskleri ve getirileri dengeleyerek kendiliğinden teknik evrimi ve ekonomik büyümeyi yeşertecek istikrarlı bir politik iklim yaratarak piyasanın yaşamını oluşturma ve geliştirme gücüne katkıda bulunabilecektir. Hükümetin işi, piyasanın yerini almak değil, piyasanın işleyişini iyileştirmektir.

Piyasanın işleyişinin iyileştirilmesi öncelikle mülkiyet hakkının ve sözleşme hükümlerinin uygulanmasının güvence altına alınmasına bağlıdır. Ulusal ya da yabancı girişimciler, kendi eylemlerinin, girişimlerinin ekonomik belirsizliklerini karşılamaya her zaman razıdır, ancak girişimin yasallığı ile ilgili politik ya da yasal belirsizlikleri kabullenmeyeceklerdir. Politik ve yasal belirsizliklerin önlenmesi için mülkiyet hakları yasal olarak açıkça tanımlanmalı, vatandaşlara ve yabancılara eşit olarak uygulanmalıdır. Bireyler ve şirketler, ancak mülkiyet hakkı devletin kamulaştırma tehdidinden ya da politik çıkarların istismarından özgür olduğunda, devletin adalet sisteminin anlaşmazlıkları adil ve tutarlı biçiminde çözeceğine güvendiklerinde yeni ve ek işleyişlere yatırımda bulunarak paralarını riske atmayı tercih edebileceklerdir (Güvel, 2002: 71-72).

Piyasa ekonomisi büyük, gayri şahsi bir dayanışma mekanizmasıdır. Üstelik, bu tür mekanizmaların en büyüğü ve en etkilisidir. İnsanlık ondan daha iyisini henüz bulamamıştır. Günlük hayatın akışını biraz gözlersek bu gerçeği hemen anlayabiliriz. Ben ekmek, elbise, ayakkabı yapmayı bilmem. Ama hayatımı sürdürebilmek için bunları bilmem gerekmez, çünkü fırıncı, terzi ve ayakkabıcı onları yapar ve ben ihtiyaçlarımı onların ürünlerinden temin ederim. Onlar da çocuklarına siyaset bilimi okutamazlar. Okutmalarına gerek yoktur; çünkü ben bu hizmeti çocuklarına sağlarım. Ne onlar beni bilir, ne de ben onları bilirim, ama birbirimizin ürettiği mal ve hizmetleri

mübadele ederek yaşar gideriz. Her birimizin işini en iyi şekilde yapması diğerlerine büyük fayda sağlar. Daha kaliteli ekmeği daha ucuza yemeyi, daha iyi ayakkabıyı daha ucuza almayı isterim. Bana bunu sağlayacak olan, bu sefer, birden çok fırıncının, terzinin, ayakkabıcının olmasıdır. Piyasa ekonomisi öyle bir dayanışma mekanizmasıdır ki, bu mekanizma içinde kimse kimsenin kölesi değildir. Kimse kimseyi sevmek zorunda değildir. Kimse kimseyle aynı dini veya dünya görüşünü paylaşmak zorunda değildir. Piyasa dayanışması ayrımcılığı dışlar. Nerede uzun süreli bir ayrımcılık varsa orada mutlaka devlet müdahalesi mevcuttur. Piyasa bu yönüyle en büyük eşitlikçidir (Yayla, 2005b: 85).

3.4.5. Adalet ve Kalkınma Partisi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım

Adalet ve Kalkınma Partisi, şüphesiz Serbest Fırka, Terakkiperver Fırka, Demokrat Parti, Adalet Partisi, Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Anavatan Partisi, Doğru Yol Partisi ile gerek kadro gerekse de genel siyasi yaklaşım olarak benzerlikler taşımaktadır. Çünkü nihayetinde bu partilerin hepsi sağ muhafazakar partilerdir ve devletin resmi görüşüne karşı bir muhalefet geliştirmişlerdir. Erken dönemlerde otoriter devlet anlayışına karşı ön plana çıkan “Hilafetin kaldırılması” konusundaki muhalefettir ve bu günümüzde artık “sineye çekilmiş” gözükmektedir. 1960’lardan sonra ise devletle bütünleşen bu sağ muhafazakar partiler devletçi bir kalkınma stratejisini benimsemiştir. Ancak ANAP ile birlikte serbest piyasacı ve ihracata dönük bir ihracata geçilmiştir ki AKP bu neo liberal anlayışı benimsemiştir (Bölükbaşı, 2012: 81).

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidara bir “İslamcı Parti” olarak gelmemiştir. Parti, Milli Görüş Hareketinden gelen fakat her fırsatta kendini farklılaştırmak isteyen, “Batı standartlarında demokrasi talep eden bir grup yeni Müslüman entelektüel kemsin” ve neo liberal ekonomik politikalarından yana “Müslüman işadamları sınıfının gelişmesinin sosyolojik bir sonucudur (Bölükbaşı, 2012: 81).

1980’li yıllardaki yeni liberal rüzgar ile birlikte Anadolu’da yeni bir kapitalist birikim sürecini ifade eden ve MÜSİAD’da (Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği) somutlaşan sermaye grupları ortaya çıkmıştır. TÜSİAD (Türk Sanayi ve İş Adamları Derneği) ve MÜSİAD, yalnızca kendi gruplarının çıkarları peşinden koşan iktisadi organizasyonları aşan sınıfsal ve ideolojik niteliklere sahiptirler. MÜSİAD’ın temel şikayeti devletçe korunduğuna inandıkları İstanbul burjuvazisinin tekeline yöneliktir. Bu şikayet, salt iktisadi gerekçelerle dile getirilen rasyonel bir şikayet gibi görünüyorsa da MÜSİAD’ın seslendiği ve bir yandan da temsil ettiği İslamcı toplumsal katmanların kenarda bırakılmışlık duygusuyla doğrudan ilgilidir. Daha küçük ölçekli sermaye gruplarının bir araya gelmesinden oluşan MÜSİAD, devletin ayrımcı olduğuna inandığı müdahalelerine karşı daha liberal bir kamu politikasının talep edicisi rolüne soyunmuştur (Yılmaz, 2005: 426-427).

2000’ler son yirmi yıllık neo liberal düzenin şiddetli bir iktisadi kriz görünümünde patlak vermesiyle açıldı. Kriz ve ardından gelen 3 Kasım 2002 seçimleri sonrasında Türkiye siyaseti baş döndürücü bir hızla yenilenmeye başladı. Seçim öncesine damgasını vuran küresel entegrasyon ve siyasal yenilenme baskısı bağlamında yeni bir siyasal merkez arayışı, seçim sonrasında hızlandı. Seçim öncesinde Kemal Derviş’e doğru yönelen bu arayış, sırasıyla YTP ve CHP’de dolandıktan sonra sandıktan çıkan sürpriz partinin söz konusu davaya talip olmasıyla hemen ona doğru yöneldi. Kasım seçimleri sonucunda AKP’nin son on yılın koalisyonlar dönemine son veren büyük seçim zaferinin yanı sıra, CHP dışında eski döneme damgasını vuran partilerin tümünün meclis dışı kaldığı iki partili bir meclis yapısının oluşması, 1990’lı yılların sonuna işaret eden burjuva hegemonyasının kurulması için yeni bir açılım sağlayan bir gelişme olarak görülebilir. Seçimlerin hemen ardından patlak veren Irak savaşı ve sonrası gelişmelerle tanımlanan bu yeni konjonktürde Türkiye’nin son yirmi yılda geliştirdiği türden bir neo liberal dönüşümün yapısal sınırlarına dayanmış olduğu ortaya çıkıyor ve daha rasyonel bir vereye geçişin hukuki ve siyasi çerçevesi örgütlenmeye çalışılıyor (Özkazanç, 2005: 649-650).

Ulusal ve uluslararası güç odaklarının tam desteğini alarak yönetime gelen AKP yönetimi, büyük kentsel projeleri gündeme getirmiştir. AKP kendisini ‘yeni muhafazakar’, Yeni Muhafazakarlığı Demokrasiyi, serbest piyasa ekonomisini bireysel özgürlükleri sahiplenmek olarak tanımlamıştır. AKP’nin izlediği politikalar, neo liberalizmin sarsılan meşrutiyet sorununu çözmek için geliştirilen Üçüncü Yolcu politikalarla büyük benzerlikler taşımaktadır. Parti programının ana temaları devletin desantralizasyonunu, yeni bir devlet toplum ilişkisi kurgusunu, katılımcı demokrasi modelini, rekabetin ve piyasanın kutsanması, özelleştirmelere hız verilmesi, sivil toplumun güçlendirilmesi, iyi yönetişimin geliştirilmesi, beşeri sermayenin iyileştirilmesi, vatandaşlar arasında sosyal dayanışmanın artırılması olarak tanımlanmıştır (Öktem, 2006: 59).

İstanbul, AB’yle müzakere ve dünya ekonomisine eklenme sürecinde önemli bir nokta olarak tanımlanmıştır. Erdoğan, İstanbul’u Türkiye’nin vitrini olarak değerlendirmektedir. Merkezi hükümet ile yerel yönetimler bu konuda büyük bir uyum içinde çalışmakta, merkezi yönetim İstanbul’a özel bir önem atfetmektedir. AKP Türkiye’nin geleceğinin İstanbul’un geleceğine bağlı olduğunu ileri sürmektedir. İstanbul’un kültürel ve tarihi değerlerini koruyarak ve uyumlu bir kent olması gerektiği, kentin dünya kenti olması için diğer kentlerle yarışması gerektiği bunun için de, turizm, kültür, ekonomi ve finans sektörlerinin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Öktem, 2006: 59).

AKP girişimcilik, pazarlama, imaj yaratma, yerel kalkınma, stratejik planlama ve büyük kentsel dönüşüm projelerine çok önem vermektedir. Kentsel Dönüşüm projeleri sadece vizyon projeleri değil, aynı zaman da büyük gecekondular ve ıslah imar planları ile dönüşmüş alanları da kapsayacak şekilde büyütülmüştür. Bütün bu dönüşüm projelerine sadece yerel sermaye değil uluslararası sermaye de ilgi göstermektedir. AKP yukarıda tanımlanan politikaları tüm iktidarlardan daha hızlı ve cüretkar biçimde hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu büyük projelerinin bir kısmının ihaleleri yapılmakta, bir kısmı uluslararası yarışmalarla ve İstanbul Metropolitan Planlama, İlçe belediyeleri ve TOKİ eliyle dönüştürülmeye başlanmıştır (Öktem, 2006: 59-60).

3.5. Liberalizm Ve Liberal Politikalar

Liberalizm, bireyciliğe dayalı, rasyonel bireylerin siyasal ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, piyasa ekonomisi doğal işleyişine bırakılarak, devletin ekonomiye müdahalelerinin en az düzeye indirilmesini savunan bir doktrindir. Liberalizmi karakterize eden başlıca değerler bireycilik, özgürlük, hukukun üstünlüğü, piyasa ekonomisidir. Liberalizm, bu amaçla, devletin insan haklarını esas alan ve kuvvetler ayrılığına dayanan yazılı bir anayasa aracılığıyla sınırlandırılmasını gerektirir. Piyasa ekonomisi de, ekonomik refahın en uygun aracı olmaya ilaveten, özgürlüğün alt yapısını hazırlayacak ve koruyacak bir olgu olarak görülür. Liberalizmin temel ilkelerini şu şekilde özetleyebiliriz (Yayla, 2011b:120; Aktan, 1995: 4).

Bireycilik: Liberalizm’e göre, birey temel varlıktır. Bireyin varlığı, sınıf halk gibi “bütün”lerin varlıklarından daha gerçektir. Bireyin, insan toplumlarının her türlü kurum ve yapılarının üstünde olduğunu ise, söylemek bile gereksizdir. Liberalizmde, bireye toplumdan veya diğer herhangi bir kolektif bütünden daha fazla bir ahlaki değer atfedilir. Birey teorik olarak toplumdan önce var olmuştur ve dolayısıyla bireylerin hakları da toplumdan önce vardır. Tabii haklar anlayışının temelinde bu fikir yatar (Yayla, 2003: 150).

Rasyonalite ve Ekonomik İnsan: Bireyler rasyonel ve tutarlı tercihlere sahiptirler. Bireyler rasyonel olmaları sonucunda faydalarını ve özel çıkarlarını maksimize edecek tercihlerde bulunurlar. Kısaca, bireylerin tercihlerinde bir rasyonalite ve ekonomik insan motifi, yani rasyonel düşünme, karar verme ve bireysel çıkar maksimizasyonu hakimdir. Liberalizm gerek özel ve gerekse de kamusal tercih ve kararlarda “özel çıkar motivasyonunu kabul ederken, “kamu çıkarı/yararı”, “toplum yararı/iyiliği gibi kavramlara karşı çıkar. Liberal düşünörlere göre toplumun iyiliği ya da mutluluğu ancak özel çıkar maksimizasyonu ile mümkün olabilir (Aktan, 1995: 4).

Özgürlük: Liberalizmin özgürlük anlayışı genellikle negatif özgürlük olarak adlandırılmaktadır. Ancak, negatif özgürlüğün yanında, alternatifi pozitif özgürlük kavramı da ilk önce geniş anlamdaki liberal gelenek içinde yer alan yazarlarca işlenmiş ve geliştirilmiştir, daha sonra liberal olmayan akımlarca da sahip çıkılmış bir kavramdır. Negatif özgürlük nedir? Locke'tan günümüze uzanan liberal düşünce geleneğinde hemen hemen her düşünür tarafından çeşitli şekillerde özenle anlatılan negatif özgürlüğün esası, bireyin dışarıdan gelen keyfi bir zorlama altında kalmaksızın davranabilmesi, serbestçe hareket edebilmesidir. Başka bir deyişle, bir birey davranışlarına, hareketlerine, diğerleri tarafından müdahale edilmediği ölçüde özgürdür. İnsanın herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan davranabildiği alan ne kadar geniş ise, özgürlüğü de o kadar geniştir (Yayla, 2011a: 157-158).

Laissez Faire ve Doğal Düzen: Devletin rolünün yalnızca iç güvenlik (polis), adalet (yargı) ve savunmayla (ordu) sınırlandırıldığı geniş ve engellenmemiş kapitalizmi ifade etmek için kullanılmaktadır. Kavramın, ilk defa Fransa'da, Maliye nazırı Colbert tarafından XIV. Louis'ye hitaben "laissez faire, laissez passer" (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ilkesine dayanan bir ekonomi politikasının kabul edilmesi gerektiğini ifade etmek için kullanılan bir slogan olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu kavrama daha sonra Fizyokratlar sahip çıkmışlar. Laissez faire doktrini benimseyenler, aralarında bazı farklılıklar olmakla beraber, genel olarak devletin ekonomiye müdahalesinden değişen oranlarda rahatsızlık duymuşlardır (Yayla, 2011a: 217-218).

Liberal doktrinde doğal düzeni savunanların görüşleri Libertarian Evrimcilik ya da Anti Rasyonalizm olarak bilinir. Anti Rasyonalist liberal düşünürler (David Hume, Adam Smith, Herbert Spencer, Frederic Bastiat, F.A. Hayek ve diğerleri) ekonominin doğal işleyişine bırakılmasını ve insan aklı tarafından ekonomiye bilinçli müdahaleler yapılmamasını savunurlar. Anti Rasyonalizm karşıtı görüş ise Yapıcı Rasyonalizm ya da Kurucu Rasyonalizm olarak bilinir. Kurucu Rasyonalizm'e aynı zamanda Karteryenizm de denilmektedir. Liberal düşünürler arasında bu yaklaşımı savunanlara göre (Rene Descartes, John Locke, Milton Friedman, James M. Buchanan ve diğerleri) insan aklı, iyi bir sosyal düzenin temel ilkelerini saptayabilir. İnsanlar (rasyonel) akıllı varlıklardır ve öyle oldukları için de iyi bir sosyal düzen oluşturabilirler. Kısaca Kurucu Rasyonalizm'i savunanlar doğal düzeni değil, düzenin iyi işlemesi için insan aklının ürünü olan politikaların yürürlüğe konulmasını savunurlar (Aktan, 1995: 5).

Piyasa Ekonomisi: Bir kişinin veya bir grubun iktisadi kararları alma yetkisiyle donatılmadığı, bu kararların piyasa güçlerine bırakıldığı ekonomik modeldir. Üretim, tüketim ve bölüşümle ilgili kararların, iktisadi faaliyetlerin aktörleri olanlarca verildiği iktisadi sistemdir. Piyasa ekonomisinde fiyat mekanizması aracılığıyla işleyen fiyatlar iktisadi faaliyetlerin aktörlerine bilgi taşıyan sinyallerdir ve bu bilgiye bakarak üreticiler neyi, hangi vasıfta ne kadar üreteceğine; tüketiciler, neyi, ne zaman, ne kadar alacağına karar verir. Fiyat mekanizması, A. Smith'in dilinde görünmez el adını alır.

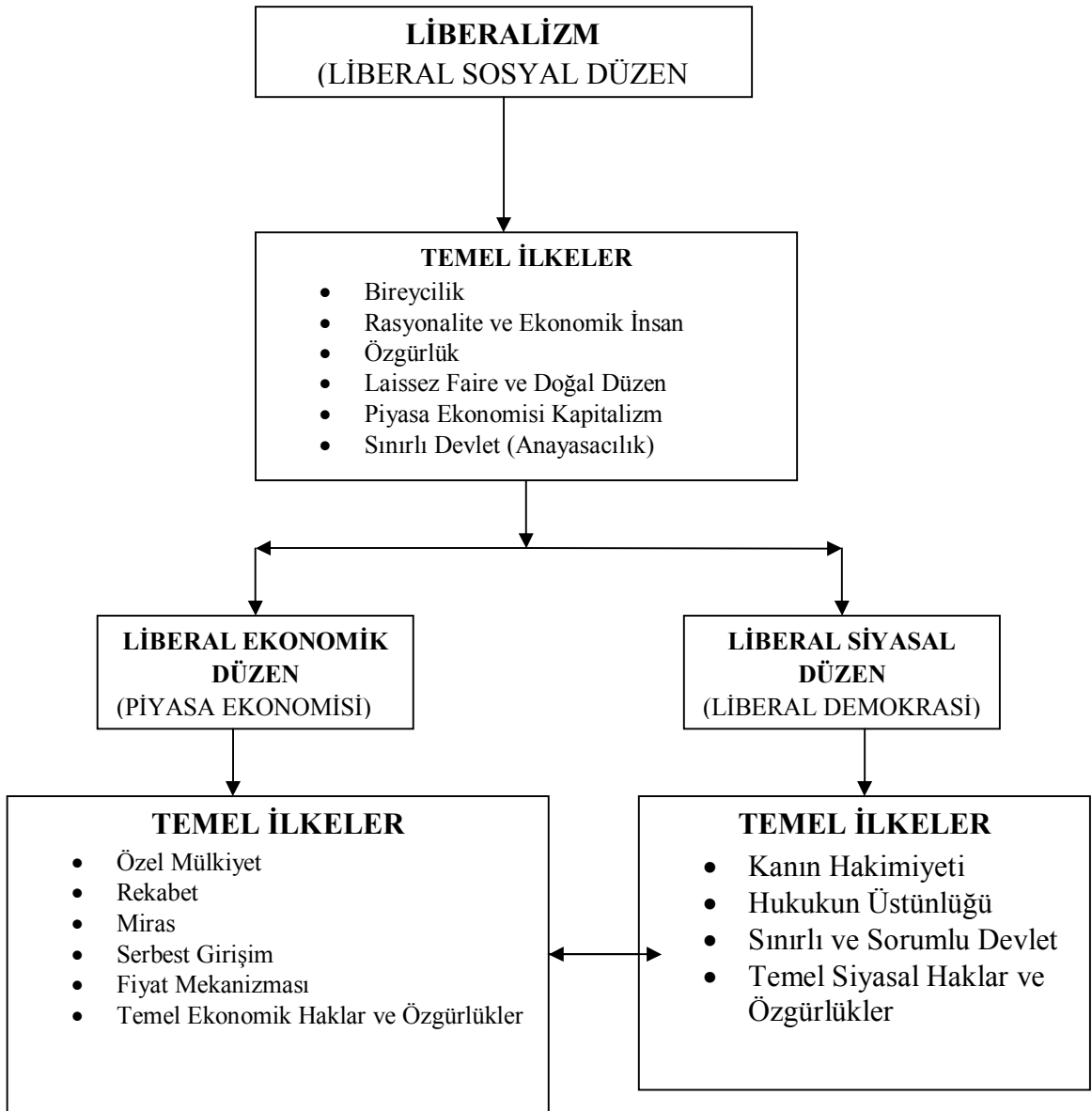
Piyasa ekonomisi, doğal olarak piyasa hiç devlet müdahalesinin olmadığı bir sistem değildir. Devletin bizatihi varlığı, ekonomiye bir müdahaledir; zira o eleman istihdam etme, mal ve hizmet alıcısı olma, vergi toplama yoluyla zaten müdahalede bulunmaktadır. Mesele, devlet müdahalelerinin nereye kadar götürülebileceğidir. Bu konu hem ideoloji, hem ahlak, hem etkinlik temelinde tartışılmaktadır. Müdahaleciliğin yükselme eğiliminde olması bir noktadan sonra sistemi piyasa ekonomisi olarak adlandırmayı imkansız hale getirebilir (Yayla, 2011b:162).

Sınırlı Sorumlu Devlet: Yürütme organının (hükümet) ve devlet hukuk ve anayasa kurallarıyla veya kurumsal düzenlemelerle sınırlandırıldığı hükümet/devlet biçimidir. Sınırlı devlet, sınırlı sayıda görevle yükümlü ve bu görevlerini yerine getirmeye yeterli olacak miktarda yetki ve kaynakla donatılan devlettir. Liberalizm'in devlet anlayışı, "Sınırlı ve Sorumlu Devlet" yaklaşımı olarak adlandırılabilir. Liberal düşünürler (libertarianistler hariç) devletin; adalet, iç güvenlik ve dış güvenlik (savunma) eğitim, sağlık, alt yapı vb. hizmetleri üstlenmesini, bunun dışında mal ve hizmetlerin üretiminin piyasa ekonomisine bırakılmasını savunmaktadırlar. Sınırlı ve Sorumlu Devlet yaklaşımı Müdahaleci Devlet anlayışına karşıdır. Bu anlayış, aynı zamanda Baba devlet anlayışı olarak tanımlayabileceğimiz Paternalizm'e de karşıdır.

Sınırlı ve Sorumlu Devlet anlayışına dayalı liberalizm, küçükler, akıl hastaları vb., kimseler dışındaki toplum üyeleri için devletin yeniden dağıtıcı politikalar uygulamasına özünde karşı çıkar (Yayla, 2011b:175-176; Aktan, 2005: 5).

Yukarıdaki açıklamalara dayalı olarak liberalizmin temel ilkelerini bir şekil içerisinde göstermek yararlı olacaktır (Şekil 3.2). Liberalizm ya da liberal sosyal düzenin iki ana temeli vardır: Birincisi, Liberal Ekonomik Düzen'dir ve bu grubun içerisine özel mülkiyet, rekabet, miras, serbest girişim, fiyat mekanizması, temel ekonomik hak ve özgürlükler bu grupta yer alır. İkincisi ise Liberal Siyasi Düzen'dir ve bu grubun içerisine kanun hakimiyeti, hukukun üstünlüğü, sınırlı ve sorumlu devlet ve temel siyasi hak ve özgürlükler ise bu gruptadır. Liberal ekonomik düzen "Kapitalizm" ya da "Serbest Piyasa Ekonomisi" olarak da adlandırılabilir. "Liberal Demokrasi"dir. Liberal demokrasi ile devletin güç ve yetkilerinin sınırlandırıldığı, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmış olduğu bir düzen kastedilmektedir (Aktan, 2005: 7).

Liberalizm tanımladıktan ve liberalizmi karakterize eden değerlere değindikten sonra şimdide liberal politika konusuna değineceğim. Burada; klasik liberal politikalar, neo liberal politikalar, liberteryen politikaları açıklayacağım.

Şekil 3.2. Liberal Sosyal Düzen, Liberal Ekonomik Düzen ve Liberal Siyasal Düzen (Aktan,1995: 6)

3.5.1. Klasik Liberalizm

Klasik liberalizm veya 20. Asır'ın başlarına kadar adlandırıldığı gibi, sadece liberalizm Batı uygarlığının politik felsefesinin işaretidir. Liberal fikrin ima ve önerileri diğer büyük kültürlerde de bulunabilir. Fakat liberalizmin fideliği olarak hizmet gören, Avrupa'da ve Avrupa'nın uzantılarında, hepsinin üstünde Amerika'da doğan kendine özgü toplumdur. Amerikan toplumu da kesin olarak liberal hareket tarafından şekillendirildi (Raico, 2011b: 75).

Klasik Liberalizm" özel mülkiyeti, engelsiz bir piyasa ekonomisini, hukukun hakimiyetini, din ve basın özgürlüğünün anayasal garantilerini ve serbest ticarete dayanan uluslararası barışı savunan ideolojiyi anlatmak için kullanılan terimdir. Yaklaşık 1900'lere kadar bu ideoloji yalnızca liberalizm olarak bilindi. Vasıflandırıcı "klasik vasfı" en azından İngilizce konuşulan ülkelerde (fakat, mesela Fransa'da değil) genellikle gereklidir, çünkü liberalizm eşitlikçi hedefler uğruna özel mülkiyete ve

piyasaya geniş ölçekli müdahalelerle birleştirilme noktasına gelmiştir (Raico, 2011a: 69).

Desantralizasyon (bazı idari ve siyasi fonksiyonların ve görevlerin milli veya merkezi hükümetten mahalli siyasi ve idari otoritelere devri) ve iktidar bölüşümü Avrupa tarihinin nişanelerini teşkil etti. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra hiçbir imparatorluk kıtaya hükmetmeye muvaffak olamadı. Onun yerine, Avrupa rekabet eden milletlerin, prensliklerin ve şehir devletlerinin karmaşık bir mozaigi oldu. Çeşitli liderler kendilerini birbirleriyle rekabet içinde buldu. Eğer onlardan biri yağmacı vergilemeye veya mülkiyetin keyfi gasbına tevessül ederse, sermayeleriyle birlikte ülkeden çıkacak en üretken vatandaşlarını kaybedebilirlerdi. Krallar aynı zamanda ihtirash baronların ve bir uluslararası kilise tarafından desteklenen dini otoritelerin rekabetiyle karşılaştı. Kralların vergileme gücünü sınırlayan parlamentolar doğdu ve ticaret elitini iktidara getiren özel imtiyazlı (beratlı) özgür şehirler ortaya çıktı (Raico, 2011b: 75).

Klasik Liberalizm" özel mülkiyeti, engelsiz bir piyasa ekonomisini, hukukun hakimiyetini, din ve basın özgürlüğünün anayasal garantilerini ve serbest ticarete dayanan uluslararası barışı savunan ideolojiyi anlatmak için kullanılan terimdir. Yaklaşık 1900'lere kadar bu ideoloji yalnızca liberalizm olarak bilindi. Vasıflandırıcı "klasik vasfi" en azından İngilizce konuşulan ülkelerde (fakat, mesela Fransa'da değil) genellikle gereklidir, çünkü liberalizm eşitlikçi hedefler uğruna özel mülkiyete ve piyasaya geniş ölçekli müdahalelerle birleştirilme noktasına gelmiştir (Raico, 2011a: 69).

Klasik liberalizmin temel unsurlarının neler olduğu konusunda liberal düşünce geleneğinin içinde ve dışında yer alan yazarların farklı görüşleri vardır. Bunların bazılarını göz atmak, hangi noktaların özellikle vurgulandığını göstermek, daha uygun bir yaklaşım sağlayabilmek açısından yararlı olacaktır.

George Sabine, "liberal bir politikanın tanıtıcı özellikleri" olarak şu üç maddeyi sıralamaktadır (Yayla, 2003: 146):

1. Hükümetin sınırlandırılmasını,
2. Özel teşebbüsün teşvik edilmesini,
3. Sözleşme özgürlüğünün mümkün olan en geniş ölçüde sağlanmasıdır.

Hem klasik liberalizmin hem de geniş anlamdaki liberal geleneğinin dışında yer alan bir yazar olan Andrew Belsey'e göre, liberalizm beş özellikten oluşan bir politika olarak görülebilir (Yayla, 2003: 146-147).

1. Birey
2. Seçme özgürlüğü
3. Pazar toplumu
4. Laissez faire
5. Minimal devlet

Klasik liberalizmin 20. yüzyıldaki en önemli ve etkili düşünürlerinden Hayek, yazılarında liberalizmin temel noktalarını değişik kavramlarla öne çıkarır. Liberal sosyal düzenin temel ilkeleri ve aynı zamanda hedefleri olarak, Hume geleneğini izlemek, hatta Hume ile aynı şeyleri tekrarlamak suretiyle, barış, adalet ve özgürlüğü sayar. Bunların her üçünün de negatif karakterli olduğunu da özellikle vurgular. Bununla beraber, fikir sistemi bir bütün olarak dikkate alındığında Hayek'in "kanun hakimiyeti" kavramına çok önem verdiği görülür. Hatta bazen "kanun hakimiyeti" ve liberalizm'i aynı anda kullanır. Hayek'in teorisinde liberalizmin ikinci temel unsuru piyasa ekonomisidir (Yayla, 2011a: 144).

"Klasik liberalizm" in, hepsi mantıki olarak birbirine bağlı beş ilkesi vardır (Yayla, 2011a: 145):

1. Bireyselliğin değeri ve insan hakları
2. Piyasa ekonomisi
3. Sınırlı devlet
4. Hukuk devleti
5. Liberal rasyonalizm

Filozofların görüşleri arasındaki ortak yanları belirlemek ve daha sistematik bir hale getirmek mümkündür. Bu yapıldığında doğal hukuk, doğal haklar, özgürlük, doğal

düzen, pazar ekonomisi, bireycilik, mülkiyet, devletin sınırlılığı, müsamaha, özel hayat, gönüllü işbirliği, barış, adalet gibi kavramların ve kurumların öne çıktığı görülmektedir.

“Klasik Liberalizm” özel mülkiyeti, engelsiz bir piyasa ekonomisini, hukukun hakimiyetini, din ve basın özgürlüğünün anayasal garantilerini ve serbest ticarete dayanan uluslararası barışı savunan ideolojiyi anlatmak için kullanılan terimdir. Yaklaşık 1900'lere kadar bu ideoloji yalnızca liberalizm olarak bilindi. Vasıflandırıcı “klasik vasfi” en azından İngilizce konuşulan ülkelerde (fakat, mesela Fransa'da değil) genellikle gereklidir, çünkü liberalizm eşitlikçi hedefler uğruna özel mülkiyete ve piyasaya geniş ölçekli müdahalelerle birleştirilme noktasına gelmiştir (Raico, 2011a: 69).

Mamafih, 20. Asır'ın epey ileri dönemlerine kadar, en önemli liberal teori Avrupa'da geliştirilmeye devam etti. Bir dönüm noktası İskoç Aydınlanması filozoflarının özellikle David Hume, Adam Smith, Adam Ferguson ve Dugal Stewart'ın eserleriydi. Bu filozoflar, karmaşık sosyal yapının orijini yönetici bir aklın varlığını ileri sürme ihtiyacı olmaksızın izah eden bir analiz geliştirdiler. Kendiliğinden doğan düzen İskoç teorisi esas itibariyle kendi kendisini üreten ve kendi kendisini regüle eden sivil toplum modellerine hayati bir katkıydı, ki bu model yalnızca devletin bireyin haklarca korunan alanına şiddete dayalı ihlallere karşı savunmak için devlet eylemini gerektirdi. Dugal Stewart'ın Biographical Memoir of Adam Smith (1811) adlı eserinde ifade ettiği gibi, “Bir ülkeyi en düşük barbarlık seviyesinden en yüksek zenginlik seviyesine taşımak için, barış, kolay vergiler ve makul bir adalet iradesinden başka bir şey gerekmez; gerisi şeylerin doğal akışı tarafından meydana getirilir”. (“Dünya kendi kendine çalışır” (yürür)) formülü hem liberal programı hem de o ana dayanan sosyal felsefeyi ima eder (Raico, 2011a: 70-71).

A.R.J. Turgot, serbest piyasanın rasyonalitesini ortaya koydu.

Takip etme politikası, bu yüzden tabiatın akışını, onu idare etmeye yeltenmeksizin, takip etmektir. Çünkü, ticareti ve alışverişi yönetmek için ihtiyaçların, menfaatlerin ve insan çalışkanlığının en muktedir, aktif ve mufassal devlet tarafından dahi fiziksel olarak elde edilmesi imkansız olacak şekilde teferruatlı bilgisine malik olmaya muktedir olmak gerekecektir. Ve bir devlet böyle bir detaylı bilgi yığına sahip olsa bile, sonuç işlerin, insanların serbest rekabet tarafından teşvik edilen menfaatlerinin tek eylemi tarafından, kesinlikle kendi yolunda gitmesine müsaade etme olacaktır (Raico, 2011b: 77).

Fransızlar ekonomik hayatta özgürlük politikası için bir terim icat ettiler bunu laissez faire olarak adlandırdılar. Bu esnada, erken 17. Yüzyıl'da başlayarak, esas itibariyle İngiltere'den gelen kolonistler Kuzey Amerika'nın doğu yakasında yeni bir toplum kurdular. Kolonistlerin beraberinde getirdikleri fikirlerle ve geliştirdikleri kurumlarla bir eşsiz hayat tarzı varlık alanına girdi. Hiçbir aristokrasi yoktu ve herhangi bir türden çok az devlet vardı. Kolonistler, gözlerini devlete dikmek yerine kendileri ve aileleri için nezih bir varoluş tarzı geliştirmeye çalıştı (Raico, 2011b: 77).

Olaylar bir bağımsızlık savaşına yol açtığında, hakim olan toplum fikir, toplumun esas itibariyle kendi kendini idare edeceği düşüncesiydi.

3.5.1.1. John Locke Doğal Haklar Teorisi

Locke'un doğa halinde tasvir ettiği “topluluk” veya insanlar “uygar toplum” öncesi durumunu temsil etmektedir. Locke'un doğa durumu kötü bir şey gibi görünmemektedir. Hür, eşit ve mutlu hayattır. Öyleyse insanlar ne için doğa durumundan ayrılıp siyasal veya uygar topluma geçmeye karar verir? Ve bunu nasıl yaparlar? Aslında bunlar, teorisini işlerken Locke'un da kendi kendisine yönelttiği sorulardır. Şöyle der Locke: “İnsan doğa durumunda söylenildiği kadar özgürse, kendi kişiliğinin ve mallarının mutlak efendisiyse, en büyüğe eşitse ve hiç kimsenin uyruğu değilse, özgürlüğünden niçin ayrılırsın? Niçin egemenliğini bıraksın? Kendisini herhangi bir başka erkin egemenlik ve denetimi altına niçin soksun (Yayla, 2011a: 42-43)?

Bütün bu soruların cevabı, insanın her şeye rağmen, tabiat halinde güvenlikten uzak olması, başkalarının saldırılarına uğrama ihtimalinin bulunmasıdır. Burada,

Locke'un insan tabiatı hakkında kısmen kötümser bir kanaat belirterek önceki söyleminden bir ölçüde saptığı görülmektedir. Locke, herkesin aynı haklara sahip olduğu doğa halinde hakkaniyet ve adaleti tanımayan kişilerin varlığı ve kuralların uygulanmasında süreklilik ve düzen kazandıracak kurumların olmaması yüzünden, bireyin sahip olduğu şeyleri (mülkiyeti altında bulunan nesnelere ve kendi varlığını) dilediği gibi kullanamayacağı, korku ve sürekli tehlike altında yaşayacağı fikrindedir (Yayla, 2011a: 43).

Doğa durumunda, insan özgür olduğuna, kendi kişiliğinin ve mallarının mutlak efendisi olduğuna göre, neden bu özgürlüğünden ayrılarak kendisini bir hükümete ya da başkasının otoritesine tabi kılmaktadır. Locke göre; herkes aynı hakka sahip olunca bir başka deyişle herkes kendi kendinin kralı olunca çoğu zaman adalet ve eşitlik tam olarak sağlanamaz ve bu durumda erişilen mutluluk da kesin olmaz, garantisi az olur. Bu nedenle insan özgür olmasına rağmen sürekli tehdit ve tehlikelerle dolu olan bu şartlardan vazgeçmeye razı olur. Bu şekilde hayatlarını, özgürlüklerini, mallarını kısaca Locke'un tabiriyle, mülkiyeti karşılıklı korumak için toplum kurmak üzere başkalarıyla birleşirler. Locke'a göre; insanların devletler kurarken göz önünde bulundurdıkları başlıca amaç, mülkiyetlerinin korunmasıdır ki bunu doğa durumu yeterince yerine getiremez (Eroğlu, 2010: 5).

Görüldüğü üzere Locke'un düşüncesinin temelini oluşturan şey, mülkiyettir. Locke mülkiyet kavramını malvarlığının yanı sıra yaşam özgürlüğü de içine alacak şekilde çok geniş bir anlamda kullanmıştır (Eroğlu, 2010: 5).

Locke bu argümanı ayrıca insanın kendi üzerinde sahip olduğu mülkiyetin doğal hakların devredilmezliğinin de gerekçesi olarak kullanır. Locke için doğal haklar devredilmez bir niteliğe sahiptir. Pek çok diğer alanda kişinin rızası temel ölçü olmasına rağmen, doğal haklar söz konusu olduğunda kişi bu hakları rızasıyla devredemez, bu haklardan vazgeçemez. Locke, kendinin sahibi olma ilkesi ile haklarının devredilmezliği ilkesinin birbiriyle çeliştiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu konu "ötenazi hakkı" gibi güncel tartışmalarda önemlidir. Locke bu çelişkiyi ikili bir mülkiyet kurarak çözmeye çalışır. İnsan nihai olarak Tanrı'nın mülkü olduğu için kendisi üzerinde sınırsız bir hakka sahip değildir (Uslu, 2009: 152).

Bu yaklaşım, Locke'un doğal hukukunun "yasa koyucusu" olarak Tanrı'yı kabul eden anlayışından türemektedir. Kişi tek tek başkaları, toplum veya devlet söz konusu olduğunda kendi kendisinin sahibidir, ancak kişinin nihai sahibi Tanrı'dır. İnsanın yaşamı üzerinde nihai hak sahibi olan Tanrı insana kendi yaşamına son vermeyi veya kendisini başkasının kölesi haline getirme veya dilediğinde yaşamına son verebilecek olan bir başkasının mutlak veya keyfi iradesine tabi kılma yetkisini vermemiştir. Bu nedenle kimse yetkisinden fazla bir iktidarı başkasına devredemez. Locke bu konuda şöyle demektedir: "Kendi yaşamı üzerinde iktidara sahip olmayan bir insan, anlamayla ya da onayla kendisini başkasının kölesi haline getiremez ya da dilediğinde yaşamını alacak olan başkasının mutlak ve keyfi iktidarına tabii kılamaz. Hiç kimse, sahip olduğundan daha fazla iktidarı bir başkasına veremez; dolayısıyla kendi yaşamını alamayan birisi, yaşam üzerinde başka iktidar koyamaz." Locke temel doğa yasasını, "insanoğlunun varlığının sürdürülmesi" ve "insan varlığı olanaklı olduğu ölçüde korunmalıdır" şeklinde belirtir. Bu temel doğa yasasının "aksine olan hiçbir insani yaptırım iyi ya da geçerli olamaz". Locke insanın korunması için mutlak ve keyfi iktidardan bağımsız olmasını öngörür (Uslu, 2009: 152-153).

Locke'a göre devlet; devlete tabi olan insanların rızasıyla kendilerinin hayatını, hürriyetini ve hukuka uygun olarak kazandıkları her malı korumak için yaratılmış bir beşeri kurumdur. Buna göre, Locke için, sadece meşru devlet faaliyetlerinin amacı yönetilenlerin haklarının korunmasıyla sınırlanmamalı, hiç kimse diğerleri üzerinde onların rızası olmaksızın, meşru politik güç iddia edemez. Locke, bütün insanların nihai moral eşitliğinden, hukukun hakimiyeti, adil yargılama, kuvvetler ayrılığı ve düzenli seçimler yoluyla demokratik hesap verirlilik dahil bir dizi politik prosedürel kurallar ve kurumlar ihtiyacını çıkarırsar. Bu tür kurumların siyasal gücün kendilerine siyasal güç verilenler tarafından istismar edilme riskini minimize edeceğine inanılır (Conway, 2011: 86-87).

3.5.1.2. David Hume ve Anti Rasyonalist (Evrimci Rasyonalist) Liberalizm

İskoç Aydınlanması olarak bilinen sosyal teori, 18. Yüzyıl'da esas olarak David Hume'un (1711-1776) görüşleri etrafında şekillenmiştir. Bu geleneğin temel kabulleri "kendiliğinden düzen" ve "doğal özgürlük sistemi" kavramlarında ifadesini bulmaktadır. David Hume toplumda barışçı düzeni ve adaleti sağlayan şeyin soyut akılla tasarlanan veya Tanrı vergisi kurallar olmayıp aksine yararlığı tecrübeyle görülmüş, uzlaşmaya dayalı pratikler olduğu düşüncesini ortaya atmış ve bu görüş zamanla "kendiliğinden doğal düzen" ve toplumsal kuramları evrim yoluyla gelişmesi gibi düşüncelere de temel oluşturmuştur. Hume kendi başına insan aklının bir toplumsal düzenin oluşması için gerekli olan ahlaki ve hukuki normları a priori olarak belirlemeye muktedir olmadığını iddia etmiştir. Ona göre gelenek, tecrübe ve bizatihi insan tabiatının değişmez özellikleri doğru toplumsal davranışın kılavuzlarını içinde barındırır. Başka bir ifadeyle, Hume'un tezi, rasyonalitenin, Aydınlanma filozoflarının akıl adına yaptıkları aşırı talepleri yumuşatmakta kullanılması gerektiği yolundadır (Erdoğan, 2009: 10).

A priori'yi şu şekilde ifade edebiliriz (Yayla, 2011b: 21):

1. Deneyden ve tecrübeden bağımsız olarak, başından ve peşinen doğru olan, doğru kabul edilen önermedir.

2. Tecrübeden bağımsız olarak ve ondan önce bilinen, mevcut olan bilgidir.

Hume'un "başlama noktası" aklın moral kurallarının yaratılmasında yetersiz kaldığı, dolayısıyla moral kurallarının aklımızın eseri olmadığıdır. Düşünür, moral kuralların ne insan tabiatında içkin ne de aklın bilinçli ürünü olduğunu gösterir. Kuralların ilahi kaynaklı da olduğu söylenemez. Onlar, basitçe, insanoğlunun pratik deneyiminin ürünüdür ve kurallar zamanının akışı içinde insanoğluna faydalı oldukları görülürse varlıklarını koruyabilirler. Burada fayda kavramını düşünce sistemine katması, Hume'un aynı zamanda faydacı teorinin kurucusu olarak tanınmasını da sağlamaktadır (Yayla, 2003: 60).

Hume akla bakışını ve aklın bazı alanlardaki kısmi işlevsizliğini vurguladıktan sonra insan tabiatı hakkında ortaya koyduğu bazı öncüllerin üzerine adalet ve mülkiyet teorisini kurar. Bu öncüller şunlardır (Yayla, 2003: 60-61):

a) İnsanlar kendilerinin ve yakınlarının faydalarını gözetme yolunda doğal bir eğilim gösterirler. Bu insanları birbirine karşı savaşa sürükleyecek bir bencilliğin ifade edilmesi değil, yalnızca insanların tabiatında iyilikseverliğin de bulunmasına rağmen, bunun bir sosyal düzenin kurulmasında yeterli olamayacağının belirtilmesidir.

b) İnsanlar uzun vadeli çıkarlarından çok kısa vadeli çıkarlarına yönelirler. Kısa ve uzun vadeli iki çıkarın çatışması durumunda ilkinin sonrakinden daha baskın çıkması muhtemeldir.

c) Evrensel bir kıtlık vakası vardır; herkesin istek ve ihtiyaçlarını bütünüyle karşılamaya yetecek miktarda kaynak mevcut değildir.

Hume kendi adalet teorisini geliştirirken iki argüman ortaya koyar. Bu argümanlar ticaret ve politikanın doğasına ilişkindir. Her iki durumda da o, mülkiyet kurallarının tarafsız yürütülmesi yoluyla sağlanan istikrar ve kamu özgürlüğünün değerini göstermeye çalışır. Ona göre hükümet (yönetim) güvenliği sağladığı gibi, ekonomik gelişmenin de ön koşuludur. Çünkü bireyler kendi yararlarını izlemede özgür oldukları zaman en iyisini yaparlar. Güvenlik hem bireyler hem de kamunun yararınadır. Bireyler ticaret ve zenginlikleri elde etmede kamu güvenliğinden ne kadar yararlanırlarsa, kamu, bireylerin zenginlikleri ve ticaretlerinin genişliği oranında o kadar güçlü olur. Bundan dolayı herkes kendi yararını izlemede özgür olmalıdır. Bireysel yararları yönelmiş aktiviteleri, kamu yararına doğru manipüle edecek her teşebbüs, insan doğasını felç edecektir. Bu konuya ilişkin olarak Hume şunları söyler: "Hükümdarlar insanları oldukları gibi ele almalıdırlar; onların düşünüş tarzlarında ve ilkelerinde değişikliğe yol açacak her türlü şiddetten kaçınmalıdırlar." (Aktaş, 2001: 27).

Bu genel yargılardan sonra Hume felsefesinin temel noktalarını şu şekilde sıralayabiliriz (Aktaş, 2001: 34-35):

a) Bilginin kaynağı akıl değil, duyulardır.

b) Ampirik olarak elde edilmemiş bilgi şüpheli ve zayıftır.

- c) Moralalite, duygularla ilgilidir. Moral prensipler konusunda akıl ikinci derecede rol oynar. Sempati (duygudaşlık), moral duyguların algılanmasında önemlidir.
- d) Adalet, rasyonel tasarlama değil, konvansiyonlara (teamüllere) dayanır.
- e) Adalet için doğal bir güdü, söz konusu değildir. Adalet yapay bir erdemdir. Dolayısıyla adaletle ilgili hayırseverlik (iyilikseverlik) gibi doğal bir motife sahip değiliz.
- f) Adalet toplumsal fayda ve kamu çıkarını realize eder. Ancak toplumsal fayda ve kamu çıkarı (yararı) adalet için bir dürtü ya da güdü olamaz. Çünkü herkes toplumsal fayda ve kamu çıkarını düşünseydi adalete gerek kalmazdı.
- g) Adaletin gerekliliği, insan doğasındaki bencillik, sınırlı yüce gönüllülük ve malların azlığından (sınırlı kıtlık) durumundan kaynaklanır. Bu nitelikler tersine çevrildiğinde adalet anlamsızlaşır.
- h) Adalet kuralları mülkiyetin istikrarına hizmet eder.
- i) Adalet kuralları devlet kavramına yönelirler. Devlet bu kuralların realizasyonu için vardır.

3.5.1.3. Adam Smith ve Doğal Özgürlük Sistemi

“Kendi kişisel çıkarlarını takip ederek, her birey ekseriyetle toplumun çıkarını ileri taşır” şeklindeki meşhur Smithçi fikre “görünmez el” fikri düşüncesini serbest piyasa ekonomistleri “doğal özgürlük sistemi” olarak adlandırmıştır (Skousen, 2012: 198).

Adam Smith, “görünmez el”in ya da piyasa mekanizmasının kendisinin, “düzen sorunun dışarıdan herhangi bir müdahale ya da otorite olmadan çözebildiği görülecektir. Bunu sağlayan da, sosyal teoride bugün de kullanılan bir hipotez olan, “bireylerin istedik davranışlarının istenmedik sonuçları”dır, hiç kimse toplum refahını düşünerek davranmaz; onların gözettiği kendi piyasa çıkarlarıdır. Ancak bu davranış, onların beklemediği ya da istemediği biçimde, toplumun refahını da ortaya çıkaracaktır. Bu kendiliğinden düzen’in sağlanabilmesi için gereken baskıyı ya da zor değil, aksine bireysel çıkar dürtüsüne dayalı değiş tokuş etkinliğidir. Bu bakımdan piyasa mekanizması, toplumdaki her birisi, ancak kendisini ilgilendirdiği kadarıyla, kısıtlı miktarda bilgi sahibi olan bireylerin elindeki bilgiyi bir araya getirerek bu bilgiyi fiyatlara yansıtma ve dışarıdan herhangi bir müdahale olmadığı sürece, bu fiyatlar görece kıtlıklara göre oluşmaktadır. Böyle bir sistemin işleyebilmesi, bireysel girişim özgürlüğü ile serbest rekabete bağlı olacaktır. Bunun dışındaki, devletin ya da başka türden bir otoriteden gelecek herhangi bir müdahaleye hem düzenin sağlanması bakımından hiçbir gerek yoktur; hem de böyle bir müdahale kaynak dağılımını bozmasının yanında, en yüce değer olan birey özgürlüğünü de ortadan kaldıracaktır. Dolayısıyla sistemin işleyişi için bütünüyle bireysel çıkar dürtüsüne güvenmek hem akıllıca, hem de ahlaki bakımdan da istenir bir davranıştır (Özel, 2002: 114).

Toplumda var olan doğal düzenin insan davranışı üzerine etkileri şunlardır (Kesici, 2010: 92; Yayla, 2011a: 75):

1. Kendini düşünme sempatisi.
2. Hürriyet arzusu ve toplumsal kurallara uyma eğilimi.
3. Çalışma alışkanlığı ve değişim eğilimi.

Smith’e göre bu üç duygu birbirini etkileyerek toplumda dengenin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Bu denge sayesinde bireyler kendi çıkarlarını gözetmek için çalışırken aynı zamanda başkalarına da iyilik ederek onların da refaha ulaşmasına yardımcı olurlar.

Smith’in çalışmalarında varlığını hissettiren ve birbirlerini tamamlayan iki temel amaç bulunmaktadır (Kesici, 2010: 92).

Bunlardan birincisi doğa bilimlerine uygulanan yöntemleri iktisada uygulamayı öngören bilimsel amaç; ikincisiyse, erdemli yaşama dayalı ve baskıya gerek göstermeyen bir toplumsal düzen yaratmaktır.

Özgürlük, bireyler ve toplumlar için en iyi yoldur. Bir ülkeyi barbarlık düzeyinden alıp refahın zirvesine ulaştırmak için fazla şeye ihtiyaç duyulmaz. Önce

barış, sonra ılımlı bir vergi sistemi ve iyi işleyen bir adalet mekanizması gerekir. Bunların dışındakiler, işlerin tabii mecrasında akmasıyla kendiliğinden ortaya çıkar. Doğal düzenin akışını bozmak, işlerin akışını başka bir mecraya sokmaya çalışmak yanlıştır, zararlıdır, gayri tabidir ve dolayısıyla ancak baskı ve zulümle yapılabilir. Peki, kim bu baskı ve zor yoluna başvurabilir? Klasik liberallerin, bu arada Smith'in cevabı bellidir: Politik otorite, yani devlet. Şu halde doğal sürece en büyük tehdidi oluşturan devlet, sınırsız bir güce sahip kılınmamalı, fonksiyonları sınırlanmalıdır. Yönetimin üç geleneksel görevi vardır (Yayla, 2011a: 87-88):

1. Toplumunu iç ve dış tehlikelerden korumak, yani polis ve ordu görevi yapmak,
2. Bireyleri birbirlerinin haksızlıklarına karşı korumak; yani adalet dağıtmak,
3. Bazı özel işleri yapmaktır.

Bu görevleri üslenen devlete insanların niçin itaat etmeleri gerekir sorusunun cevabı, insanların devlete siyasi itaatinin temelinde otoritenin değil, faydanın bulunması gerektiğine inanır.

3.5.1.4. John Stuart Mill, Faydacılık ve Liberalizm

Faydacılık, ahlaki ve siyasi olarak “insanın mutluluğunun azamileşmesini” vaaz etmiş olan bir düşüncedir. Genel olarak klasik liberal teori içerisinde “rasyonalist” bir öğreti olarak görülen faydacılık, yine klasik liberalizm içerisinde Faydacılar olarak addedilen grup tarafından ortaya atılmış bir düşünce olarak görülmüştür. Faydacılara göre, merkezin teknik yetkisi ve imkanları ile yerel toplulukların katılımcı demokratik gücü birleştirmelidir. Merkezi yönetimle birlikte yerel yönetim birimlerine de sorumluluk tanınmalıdır. Diğer bir ifadeyle hem etkin ve verimli bir yönetim süreci sağlanmalı, hem de katılımın sağlandığı demokratik bir ortam oluşturulmalıdır. Demokrasi ile etkinlik arasındaki denge iyi kurulmalıdır (Çelik ve Usta, 2010: 128).

John Stuart Mill, faydacılık ve liberalizm felsefesindeki öğretiler iki büyük kategori halinde sınıflandırılabilir. Birinci kategoriye dahil öğretiler, eylemleri, yasaları ve kurumları yaratmayı hedefledikleri etkilere ya da sonuçlara göre iyi ya da kötü olarak değerlendirir. İncelediğimiz öğretilerde istenen sonuç, toplumun mutluluğudur. Dolayısıyla eylemler bu sonucu yaratmayı hedef aldıklarında yararlı (ve tersi durumlarda da zararlı olarak nitelendirilebilir. Öğretilerin ikinci kategorisinde ise, eylemlerin iyi ya da kötü olduklarına, onların üstün ve önceden var olan bir norma uygunluklarına bakarak karar verir. Örneğin, söz konusu olan norm tanrısal irade ise, bu iradeye uygun düşmeyen bütün eylemler, yarattıkları sonuçlardan bağımsız olarak kötüdürler. Bu öğretiler bir eylemin (şu ya da bu sonucu yaratmada) yararlı olup, olmadığını sormazlar; eylemin (söz konusu üstün norma) uygun olup olmadığını sorgularlar (Vergara, 2006: 70-73).

John Stuart Mill'in faydacılık teorisine göre; insanların devlete itaat etmesinin hakiki sebebi, faydadır. Bu bağlamda, devletin en önemli görevi, “saadetin en ehemmiyetli şartlarından birisi ve belki de birincisi olan emniyet hissini” sağlamaktır. Hukukun en önemli hedefi de emniyet tesisidir. Hukukun gayeleri arasında özgürlüğün yeri yoktur. Çünkü özgürlük emniyetin bir unsuru addedilir. Özgürlük, ancak, emniyet, yani devletin zorlama kudreti sayesinde bir anlam kazanır. Mülkiyetin korunması da emniyet kavramı içinde mütalaa edilir; devlet olmazsa hukuk olmaz; hukuk olmazsa insanlar kazandıklarına sahip olamazlar. Devletin insanlara mülkiyet hakkı tanımasının sebebi ise, bu kurumun insanlara faydalı olduğunun görülmesidir (Yayla, 2003: 89-90).

John Stuart Mill, felsefesinin temel noktalarını şu şekilde sıralayabiliriz (Vergara, 2006: 87):

- Birincisi, yetişkin bir insanın gerçekleştirmeyi istediği kişisel yaşam tasarısına göre hareket etmenin yasak olduğunu gördüğünde acı çeker; bireysel özgürlük onu bu acıdan sıyrıp alır, dolayısıyla doğrudan doğruya onun mutluluğunu artırır.
- İkincisi, bireysel özgürlük yeni yaşam tarzlarını deneyebilmek için gereklidir; bu deneme, mutluluğu artıran adetleri ve yaşam tarzlarını keşfetmek için kaçınılmazdır. Mill'in yazdığı gibi: “Farklı yaşam biçimlerine ait deneyimlerin

olmasında yarar vardır. Alışılmamış şeylere, en geniş özgürlük alanını vermek önemlidir; böylece bir süre sonra, hangi davranışları benimsemenin uygun olduğu saptanabilir. Yeni uygulamalara koyulan özgürlük alanını belirlemede kişilere daima ihtiyaç vardır.”

- Üçüncüsü, kamuoyu ya da devlet, yetişkinlerin tamamen özel alanına, onların idaresine karşı müdahale ettiğinde genel olarak yanlış yerde ve hatalı bir biçimde müdahale eder: “Kamunun tamamen kişisel olan davranışa müdahale etmesine karşı en güçlü gerekçe, kamunun müdahale ettiğinde, bunu hemen hemen kesin olarak hatalı biçimde ve yanlış yerde yaptığıdır.”

3.5.1.5. Herbert Spencer ve Laissez Faire Liberalizmi

Liberal doktrinin laissez faire ilkesi şunu ifade eder: Ekonominin işleyişinde bir doğal düzen söz konusudur. Dolayısıyla devlet bu doğal işleyen düzene müdahale etmemeli ya da sınırlı bazı müdahalelerde bulunmalıdır. Doğal düzen anlayışını ilk olarak fizyokratlar “laissez faire, laissez passer” (bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler sloganı ile savunmuşlardır (Aktan, 1995: 4).

Laissez faire kavramı ilk defa fizyokratlar tarafından kullanılmış ve doğal ekonomik yasaların işleyişine fırsat bırakmak için devletin “ellerini” bireylerin ekonomik faaliyetlerine sokmaması anlamına gelmiştir. Fizyokratlardan liberal teoriye geçen doğal ekonomik kanunlar ve doğal düzen gibi daha başka kavramlar da vardır. Laissez fairecilik genellikle Adam Smith’e atfedilen bir vasıf olmakla beraber, liberal düşünce geleneğindeki ilk sistemli laissez faire’ci liberal düşünürün Herbert Spencer olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Spencer laissez faire hakkındaki düşüncesi şöyledir: “Spencer, sağlık tedbirleri ya da güvenlik araçlarının sağlanması, hertürlü kamusal yardımlaşma şekilleri ve eğitimin kamuca desteklenmesi dahil, sanayinin düzenlenmesi yolundaki bütün tedbirlere kararlı bir şekilde karşı olmuştur. Gerçekten de Social Statics adlı eserinde devletin para basım ve posta hizmetlerini özel teşebbüse devretmesi gerektiğini savunmuşlardır.” (Yayla, 2011a: 124).

Serbest piyasaların kendiliğinden oluşan, doğal kurumlar olduğu ve bu nedenle dış müdahale olmadan kendi işleyişine bırakılması gerektiği (laissez faire) önermesi eleştiriye açıktır. Piyasalar insan iradesinden bağımsız, kendiliğinden oluşmuş kurumlar değildir, tersine kurumsal altyapıların hazırlanması (yasal, ekonomik ve toplumsal düzenlemeler) sonucu ortaya çıkmış kurumlardır.

Berlin Duvarı’nın yıkılışından sonra Rusya’nın piyasa ekonomisine geçmesi konusunda iki ayrı iktisat anlayışına sahip grup arasında yapılan tartışmalardan söz eden yazarların tecrübeleri bu anlamda son derece önem taşımaktadır. İlk grup, piyasa ekonomisinin kurumsal altyapısının önemini vurgulayarak hızlı bir özelleştirme yerine, rekabeti artırıcı önlemlerle piyasa ekonomisine kademeli geçişi savunurken; ikinci gruba dahil olanlar evrensel çözüm olarak inandıkları şok tedavileri önermekteydiler. Bu tedaviler sonucunda piyasanın kendiliğinden kurumsallaşacağını ileri sürüyorlardı. İkinci grubun uygulamaya konulan önerileri, Rusya’da piyasa ekonomisi yerine devlet aktiflerini ele geçiren küçük bir oligarşinin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır (İşgüden ve Köne, 2002: 100-101).

Aslında serbest piyasalar ortaya çıkışından bu yana sürekli müdahalelere konu olmuştur. “Laissez faire’in hiç doğal bir yanı yoktur; işler oluruna bırakılmış olsa, serbest piyasalar hiçbir zaman ortaya çıkmazlardı. Serbest ticaret sanayicilerinin önde geleni pamuk sanayinin gümrük tarifeleri, ihracat primleri ve dolaylı ücret desteklemeleri yardımıyla kurulması gibi, laissez faire’in kendisi de devlet tarafından uygulanmıştır. Liberalizm taraftarlarının belirlediği görevleri yerine getirmek için devlet artık merkezi bir bürokrasi ile donanmıştır” (İşgüden ve Köne, 2002: 101).

3.5.1.6. Frederic Bastiat ve Doğal Ahenk Düzeni

İktisatta bir hareket, alışkanlık, kurum ya da yasa yalnız tek bir sonuç değil, bir sonuçlar dizisi yaratır. Bunlardan görünen ilk sonuç, sebebiyle aynı anda ortaya

çıkarken; görünmeyen diğer sonuçlar ise ilk sonucu bir zaman farkıyla takip eder. İşte görünmeyen bu sonuçları önceden görebilsek kendimizi şanslı sayabiliriz.

İyi bir iktisatçı ile kötü bir iktisatçı arasındaki fark, kötü iktisatçının kendisini, yukarıda sözü edilen, görünen sonuçlara hapsedmesidir. Oysa iyi bir iktisatçı görünen sonuçlar kadar doğrudan gözlemlenemeyen, ama önceden tahmin edilmesi gereken sonuçları da hesaba katar. Örneğin, görünen ilk sonucun olumlu, görünmeyen ve daha sonra tezahür edecek olanların ise olumsuz olduğu bir iktisadi olayda kötü bir iktisatçı, hemen görünen ilk sonucun ve onun beraberinde getirdiği asgari faydanın peşine düşer. Oysa iyi bir iktisatçı oluşabilecek zararı göze alma pahasına, azami faydanın peşine düşer. Bu durum sağlık, ahlak gibi yaşamın diğer alanlarında da geçerlidir. Genelde bir alışkanlığın ilk meyveleri tatlı, sonrakiler ise acıdır. Sefahat, tembellik ve müsriflikte olduğu gibidir. Görünen sonuçların etkilenmiş ve görünmeyen sonuçları sezmeyi henüz öğrenememiş birinin, kötü alışkanlıkların pençesine düşmesi oldukça kolaydır. Resmetmeye çalıştığımız bu durum insanoğlunun acı dolu evrimini açıklar (Bastiat, 2003: 101).

Cehalet insanı henüz beşiğindeyken yakalar ve insanoğlu uzunca bir süre, ta ki çok önemli iki öğretmen, tecrübe ve ileri görüşlülük, ona doğru yolu öğretinceye kadar, davranışlarını görünen ilk sonuca göre düzenler. Tecrübe etkili, fakat zalim bir öğretmendir. O, olayın bütün sonuçlarını algılatarak öğretir. Tecrübenin sonunda öğrenmemek imkansızdır; insanın ateşin yaktığını yanarak öğrenmesi gibi. Bastiat, insanın hata yapması ve ıstırap çekmesi gerektiğini vurgular. Bastiat şöyle demektedir: “Ben mümkün olduğunca nazik bir öğretmen olan ileri görüşlülüğü bu sert öğretime yeğlerim demiştir.” (Bastiat, 2003: 101).

19. ve 20. yüzyıllarda düşünce tarihinde son derece ateşli tartışmalara yol açan ve bazı çevrelerde hala güncelliğini koruyan bir konu, serbest piyasa ekonomisinde işçilerin geliriyle sermayedarların veya çoğu zaman denildiği gibi kapitalistlerin gelirleri arasında nasıl bir ilişki bulunacağıdır. İnsanların menfaatlerinin çatışma halinde olduğunu kabul edenlere göre bu ilişki devamlı işçilerin zararlarına gelişmektedir. Diğer bir deyişle, işçilerin toplam gelirden aldığı pay azalmakta, sermayedarların aldığı pay artmaktadır.

Bastiat tam tersini savunmaktadır. Ona göre, bir ülkede kullanılan sermaye arttıkça, ortaya çıkan ürünün işçilere giden miktarı hem yüzde hem de toplam miktar bakımından artmaktadır. Sermaye sahiplerine giden bölüm ise toplam miktar olarak artmakta, yüzde olarak azalmaktadır. Bu ilişkiyi göstermek için düşünür aşağıdaki gibi tablolar kullanmaktadır. Bastiat’ın doğal düzende gördüğü ilk büyük ekonomik ahenk budur (Yayla, 2003: 137).

Tablo 3.6. Artan Üretimin Dağılım Biçimi (Yayla, 2003: 137)

	<i>Toplam</i>	<i>Sermaye Sahipleri</i>	<i>İşçiler</i>		
	<i>Birim</i>				
Birinci Safha	50	%	Birimler	%	Birimler
İkinci Safha	75	20	10	80	40
Üçüncü Safha	100	15	12	85	63
		14	14	86	86

Bastiat’ın ikinci önemli ekonomik uyumu ise şudur: Eğer piyasa serbest ise, hiç kimse başka birine bir hizmet sunmadan sermaye biriktiremez. Sermaye sahibi kimseler, bu çok küçük bir meblağ bile olsa, aynı değerinde bir ürün veya hizmet teklif edilmeden sermayelerini terk etmezler. Sermeye, daima, sermaye sahibi olmayanların hizmetine konur ve daima başka insanların tatmin edilmesini istedikleri istekleri (arzuları) tatmin eder. Bu anlamda, sermayenin sahibi bütün toplumdur ve sermaye birikimi ne kadar fazla olursa, ortak olarak daha çok fayda paylaşılır (Yayla, 2003: 139).

3.5.1.7. Jean Baptiste Say Lord Keynes ve Say Yasası

Klasik okulun Fransız temsilcisi olan Say'a göre, iktisat biliminin konusu iktisadi olaylar ve faaliyetler arasında yer ve zaman bakımından değişmez ilişkiler kurmaktır. Bu bağlamda, üretim faktörleri arasında çatışma değil, bir uyum söz konusudur. İnsanların gereksinimlerini karşılamak için, doğanın, emeğin ve sermayenin üretken hizmetlerini birleştirmek gerekir. Doğa, insan ve onun araçları ile sürekli işbirliği içindedir. Sermaye ise, insan emeği ile doğa arasında bir buluşma noktasıdır. Üretimin üç unsurunu (doğa, emek, sermaye) birleştirip mevcut talep ile orantılı bir tarzda üretici hizmete çeviren ise girişimcidir (Öztürk, 2010: 67).

Say'a göre, mallara olan talebi belirleyen faydadır, talebin boyutunu sınırlandıran ise, üretim maliyetidir. Çünkü üretim maliyeti, üretim yaparken tüketilen üretken hizmetlerin değerinden başka bir şey değildir. Üretken hizmetlerin değeri de bu hizmetlerin nihai sonucu olan malların değerinden başka bir şey değildir. Fayda ya da tüketicinin bir mal veya hizmete değer verme şekli, o mal ve hizmetin üretimini belirlemektedir. Mal ve hizmetlerin değeri son tahlilde fayda tarafından belirlenmektedir. Eğer bireyler bir ürünü talep etmezler veya ona ihtiyaç duymazlarsa, onu üretmek için ne kadar emek sarf edildiğinin hiçbir önemi yoktur. Say, marjinal fayda kuramını keşfetmese de, mal ve hizmetlerin nihai fiyatını maliyetin değil, faydanın belirlediğini tespit etmek suretiyle ona epeyce yaklaşmıştır (Öztürk, 2010: 67).

Ekonomik mal olduğu ve "serbest mal" olmadığı sürece belirli bir eşyanın arzı, elbette mutlak olarak bol olmaz. Söz konusu malın daha fazla arzının tatmin edilebileceği tatmin edilmemiş ihtiyaçlar var olmaya devam edecektir. Yine, bu maldan hali hazırda satın aldıkları miktardan daha fazla satın almaktan dolayı memnuniyet duyacak insanlar bulunacaktır. Ekonomik mallar açısından bakıldığında, hiçbir zaman mutlak aşırı tüketim olamaz. (Ekonomistler, serbest mallarla değil, sadece ekonomik mallarla uğraşır ki serbest mallar, kasdi insan davranışının bir objesi değildir, bu yüzden üretilmezler ve onlarla ilgili olarak kullanılacak az üretim ve aşırı üretim gibi istihdam kavramları, sadece saçma olabilir.)

Ekonomik mallarla ilgili olarak da sadece görelî aşırı üretim söz konusu olabilir. Tüketiciler gömlek ve ayakkabı gibi mallardan belli miktarlarda talep ederken, diyelim ki iş dünyası daha fazla miktarda ayakkabı ve daha az miktarda gömlek üretmektedir. Bu, bütün malların genel olarak aşırı üretilmesi anlamına gelmez. Ayakkabıların aşırı üretimine, gömleklerin az üretimi tekabül etmektedir. Sonuç olarak, iş dünyasının bütün dallarının genel bir depresyon içine girmesi durumu ortaya çıkmaz. Ortaya çıkan şey, ayakkabılar ile gömlekler arasındaki değişim oranında bir değişiklik olmasıdır. Örneğin daha önce bir çift ayakkabı, dört tane gömlek alabiliyorlarsa, şimdi üç tane gömlek alabiliyorlardır. Ayakkabıcılar açısından iş durumunda bir kötüleşme ortaya çıkarken, gömlek üretenler açısından bir iyileşme söz konusudur. Bu yüzden ticaretteki genel depresyonu, var olduğu iddia edilen genel aşırı üretime atıfta bulunarak açıklamak, hatalı olmaktadır (Mises, 2005: 114).

Lord Keynes ve Say Yasasında, mallar karşılığında ödemenin parayla değil, diğer mallarla yapıldığını söyler. Para, sadece yaygın şekilde kullanılan bir değişim aracıdır; sadece aracı rolü oynar. Satıcının satılan mallar karşılığında nihai olarak elde etmek istediği şey, diğer mallardır. Bu yüzden üretilen her mal, üretilen diğer malların bir fiyatıdır. Herhangi bir malın üreticisinin durumu, diğer malların üretiminde ortaya çıkan artışlar sayesinde iyileşir. Belli bir malın üreticisinin çıkarlarına zarar verebilecek olan şey, onun piyasasının durumunu doğru bir şekilde tahmin edememesidir. Bu üretici, kendi malıyla ilgili kamusal talebi olduğundan yüksek görmüş, başka mallarla ilgili talebi de olduğundan düşük algılamıştır. Tüketicilerin, aptalca hareket eden böyle bir girişimci için hiçbir faydası olamaz; tüketiciler, onun mallarını ancak onun zarar etmesine neden olacak fiyatlardan satın alırlar ve zamanında hatalarını düzeltmezse onu piyasayı terk etmeye zorlarlar. Diğer taraftan kamusal talebi tahmin etmede daha başarılı olan girişimciler kazanç elde ederler ve kendilerinin iş faaliyetlerini genişletebilecek durumda olurlar. Lord Keynes ve Say Yasası, işadamlarının, asıl zorluğun üretmek değil, satmak olduğu yönündeki karmaşık iddiaların arkasındaki asıl gerçeğin bu olduğunu söyler. İş dünyasının birincil ve temel probleminin, kamunun

henüz tatmin edilmemiş en acil ihtiyaçlarını tatmin edecek malları, en iyi ve en ucuz şekilde üretmek olduğunu söylemek daha uygun olur (Mises, 2005: 114-115).

3.5.2. Neo Klasik Liberalizm

Klasik ekoldeki emek değer kuramı yerine Neo klasikler'de fayda değer kuramına bırakmıştır. Neo klasik iktisatçılar, marjinal fayda ilkesinin tam rekabet piyasalarında mübadele değerini belirlemeye yettiği tezini ortaya atarak, mübadele değerinin kaynağının emek değil, fayda ya da kullanım değeri olduğunu savunmuşlardır. Bireylerin ekonomik davranışlarının bir kalıp içinde olmasını belirleyen, toplum ve toplumdaki nesnel koşullar değil, fakat bireyin varsayılan psikolojik tutumudur. Bu anlayışın doğal bir sonucu olarak, bireyi toplum belirlememekte, aksine bireyin değişmez davranışları toplumu belirlemektedir (Öztürk, 2010: 75).

Tüm dünyayı etkisi altına alan 1929 bunalımı ile gelişmiş ülkelerin çoğunda görülen yüksek oranlı işsizliğin ortaya çıkması, klasik iktisadi sisteme olan güveni derinden sarsarak o zamana kadar ekonomi biliminde yerleşmiş temel inançların sorgulanmasına yol açmıştır. Keynesçi iktisadi görüşe göre, sanayileşmiş ülkelerde yaşanan eksik istihdam toplam talepteki yetersizliğin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, Keynes'e göre izlenecek politikalar toplam talebin artmasını hedeflemelidir. Dolayısıyla, dünya buhranı öncesinde geçerli olan denk bütçe anlayışı 1930'lerde değişmeye başlamış ve iktisat politikaları talep artırıcı yönde değiştirilmeye başlanmıştır (Taban ve Kara, 2006: 12-13).

Keynesçi yaklaşımda amaç, durgunluk içindeki ekonomiyi genişleme safhasına sokmak, devlet harcamaları ile özel sektör harcamalarındaki yetersizlikleri gidererek ekonomiyi tam istihdam düzeyine getirmektir. Eğer ekonomide tam istihdamın sağlanması bütçe açığını gerektiriyorsa bu para arzı yoluyla finanse edilebileceği gibi, borçlanma yoluyla da finanse edilebilir. İktisadi etkileri bakımından her iki açık finansman yöntemi arasında fark yoktur. Önemli olan bütçe açığı aracılığı ile efektif talebin uyarılmasıdır. Keynesçilere göre borçlanma, açık bütçe politikasının bir aracı olduğu kadar, ekonomide dengeyi sağlamanın da bir unsurudur. Bu sebeple borçlanma nesiller üzerinde yeni yük doğurmayacak; aksine, milli gelirin artmasına ve işsizliğin azalmasına katkı sağlamak suretiyle gelecek nesiller üzerindeki borç yükünü hafifletecektir (Taban ve Kara, 2006: 13-14).

3.5.2.1. Neo Avusturya Okulu Liberalizmi

Ludwing von Mises anlayışına göre, görünürdeki gerilim, gerçek dünyada her an ortaya çıkan girdi ve ürünlerin piyasa fiyatlarının doğası ve önemi ile ilişkilidir. Bu fiili piyasa fiyatları, Mises tarafından bir "talep ve arz dengesi"ni yansıttığı olarak tanımlanır; bu fiyatlar fiilen, "talebin büyüklüğü" ile "arzın büyüklüğü"nü eşitler; "engellenmemiş piyasa"da "piyasa fiyatının, arz ve talebin eşit olduğu seviyeden" herhangi bir "sapışı" görünüşe göre doğrudan doğruya "kendi kendisini ortadan kaldırıncıdır." Bu temel üzerinedir ki Mises, malların kaynak ve hizmetlerin (ücret oranları dahil) piyasa fiyatlarına bir devlet müdahalesinin yani verilmiş bir tarihteki bir fiyatın engellenmemiş piyasanın bu tarih için doğuracağı değerden farklı olması yönündeki bir icabın "talep ve arz dengesi"ni bozacağını ve bundan dolayı da, genel itibarıyla, hükümetin iyileştirmeyi arzuladığı şartlardan daha iyi değil, (hükümetin bakış açısından) daha kötü sonuçlar üretici olacağını söyler (Kirzner, 2010: 7-8).

Misesçi fikre göre; tüm piyasa fiyatlarının "piyasayı dengeleyici fiyatlar" olduğu anlamına gelir. "Yasal kısıtlarla engellenmemiş bir piyasada ortaya çıkan kaynak fiyatları kümesi, daima gelecekteki ürün fiyatlarına ilişkin girişimcilerin değerlendirmelerince belirlendiği şekliyle, mevcut kaynakların en değerli kullanımlarına ayrılacağı durumu yansıtır." Buradan elde edilen izlenim, fiili piyasa fiyatlarının, uygun anlamda, "doğru" fiyatlar, kaynakları en değerli kullanımlara yöneltmeyi temin eden

fiyatlar olduğudur. Bu fiyatlara müdahale, zorunlu olarak, piyasanın kendisiyle kaynakları tahsis ettiği etkinlik seviyesini engeller (Kirzner, 2010: 8).

Mises, veri bir tarihteki piyasa fiyatlarının neredeyse kesinlikle “doğru” fiyatlar olmadıklarının açıkça farkındadır. Piyasa fiyatları, belirsizlik altındaki girişimci kararlarının önlenemez hatalarının bir sonucu olarak “aynı zamanda dengesizlik fiyatlarıdır”. Mises’in sözüyle, veri bir tarihteki piyasa fiyatları, hayali “nihai hareketsizlik durumu”nu karakterize eden hayali karakterlerin aksine, “yanlış fiyatlar” olarak görülür. Bu yanlış fiyatları tadil eden ve bu fiyatların, tüketicilerin temel teşkil eden tercihlerini daha yakından ve “doğru olarak” yansıtan fiyatlarca yerlerinden edilmelerini temin etmeye eğilim gösteren şey, kar peşindeki girişimcilerce yönlendirilen, işte bu piyasa sürecidir. Bu süreci teşvik eden şey, mevcut piyasaya yaratılan kaynak dağılımı düzeninin ideal bir durum olmadığına girişimcilerce fark edilmesidir. Gerçekten de, “mevcut yapılanla, yapılabilecek olan arasında bir fark” vardır. İnsan, bu ifadeler tarafından kendisini şaşkınlığa düşürülmüş bulan, Mises’in bir yeni okuyucusunun halinden kesinlikle anlayabilir. Bu ifadeler bir araya getirildiklerinde, öyle görünür ki, fiili piyasa fiyatlarının doğru (denge) fiyatları oldukları, ama ayrıca bu fiyatların hatalı (dengesizlik fiyatları) oldukları iddia edilmektedir. Yani verili bir tarihte fiilen ulaşılan kaynak dağılımı şekli optimaldir, ama, aynı zamanda olabileceği kadar hiç etkin değildir (Kirzner, 2010: 8).

Şimdi Mises’ten hareketle piyasa ekonomisi sisteminin özelliklerini sıralayabiliriz (Yay, 2010: 28-31):

- Piyasa ekonomisinde her birey, kendi adına hareket eder; her şeyden önce kendi ihtiyaçlarını tatmin amacıyla faaliyette bulunurken, dolaylı olarak da diğer insanların amaçlarını gerçekleştirmelerine de yardımcı olur.

- Bu sosyal sistem piyasa tarafından yönlendirilir. Piyasa bireyin faaliyetlerini toplumdaki diğer bireylerin isteklerine en iyi hizmet edecek şekilde yönlendirir. Piyasa sisteminde bir baskı ve zorlama yoktur. Bu sistemde devlet, piyasaya ya da piyasanın yönlendirdiği bireylerin faaliyetlerine müdahale etmez; devletin temel işlevi piyasa ekonomisinin güvenli bir şekilde işleyebileceği bir ortam ya da çevre yaratmak ve bunu korumaktır.

- Piyasa ne bir yer, ne bir şey, ne de bir kolektif/ortak varlıktır; piyasa bir süreçtir: Belirli bir iş bölümü çerçevesinde, işbirliği içinde olan bireylerin faaliyetlerinin karşılıklı etkileşimi ile işleyen bir süreçtir. Sürekli değişim içinde olan piyasanın herhangi bir andaki durumunu belirleyen temel güç, bireylerin tercihleri, yargıları ve bunların yönlendirdiği faaliyetlerdir. Bir başka ifade ile piyasa süreci, toplumu oluşturan bireylerin bireysel faaliyetlerinin, karşılıklı işbirliğinin gereklerine ayarlanma sürecidir.

- Piyasanın herhangi bir andaki durumunun göstergesi, ekonomideki fiyatlar ya da fiyat yapısıdır: satın almak ve satmak isteyen bireylerin karşılıklı etkileşimi ile oluşan çok sayıda değişim oranlarıdır.

- Piyasanın hiçbir mistik ya da insani olmayan yanı yoktur; piyasa süreci insan faaliyetlerinin sonucudur ve bu faaliyetlerin kökeninde piyasadaki bireylerin tercihleri yatar.

- Piyasa ekonomisinde bireyleri hırslandıran temel neden kazanma arzudur, bunun için temel zihni faaliyeti ise iktisadi hesaplama. Birey her şeyden önce acil yani bugünkü ihtiyaçlarını tatmin edecek tüketim malları ile gelecekteki ihtiyaçlarını karşılayacak yatırım malları arasında ayırım yapar. İktisadi hesaplamanın temel kavramı ve başlangıç noktası olan çok sayıda mallar kompleksi diyebileceğimiz sermaye, parasal olarak değerlendirilir. Kazanma faaliyetinin ilk amacı sermayeyi artırmak ya da korumaktır. Bir başka ifade ile, iktisadi faaliyette bulunan her faaliyet hazırlığı ya da planlaması, kazanma arzusu ve dolayısıyla sermaye ve gelir kavramlarını gizli ya da potansiyel olarak içerir.

- Piyasa ekonomisi, üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerinde yükselir. Mises’e göre, her ne kadar piyasa ekonomisi sistemi tamamen ve safi bir şekilde asla uygulanmamış olsa da, Ortaçağ’dan bu yana Batı medeniyetinin gelişimi, piyasa ekonomisinin işleyişini engelleyen kurumların ortadan kaldırılması ile birlikte, nüfus artışı ve yaşam standardında önemli artışlar yaşandığını göstermektedir.

- Kapitalizm ya da diğer adı ile piyasa ekonomisi kaza ile ortaya çıkmış bir kurum değildir. Bu nedenle, medeni dünyanın davranış ve düşüncesinde önemli bir yer etmiş kurum ya da kuralları değiştirmeksizin kapitalizmden kurtulabileceğini sanmak yanıltıcı olacaktır. Piyasa ekonomisi kaza ile ortaya çıkan bir sistemden çok, uzun tarihi bir sürecin, insanoğlunun faaliyetlerini, içinde bulunduğu ama değiştiremeyeceği çevrenin veri şartlarına en iyi şekilde uyumsallaştırma çabasının bir sonucudur.

- Piyasa ekonomisinde tüm iktisadi işlerin yönetimi ya da organizasyonu, girişimcilerin işidir. Girişimciler üretimin kontrolünü, “geminin dümenini” ellerinde tutarlarsa da “kaptanın emirlerine tabidirler; kaptan ise tüketicidir. Bir başka ifade ile, piyasa ekonomisinde tüketici egemenliği söz konusudur. Tüketiciler yalnızca malların fiyatlarını değil, aynı zamanda faktör fiyatlarını ve tüm bireylerin gelirlerini de belirlerler.

- Piyasa ekonomisinde tüketici egemenliğinin geçerli olmadığı tek durum, tekel fiyatlarıdır.

- Piyasa ekonomisinin önemli bir diğer unsuru sosyal rekabettir ve biyolojik rekabetle karıştırılmamalıdır: Biyolojik rekabet, “doğada geçimlik araçlar kıt, canlılar arasında büyük çatışmalar olduğundan, doğa koşullarına en iyi uyum gösteren canlılar yaşamda kalacaktır” anlamına gelmektedir. Sosyal rekabet ise, sosyal işbirliği sistemi içinde bireyin en uygun duruma yöneltilmesidir. Bu devlet ya da yasalarca sağlanan bir haktan çok, tüketici tercihlerinin bireyi işbölümü yapısı içinde en çok istediği yere yöneltmesidir.

- Özgürlük ve serbesti, birey kendi yaşamını kendi planlarına göre biçimlendirebiliyorsa söz konusudur ve iktisadi ajanlar için son derece önemlidir ve sözleşmecî toplum şartlarını belirtir.

- Bireyler arasında servet ve gelir eşitsizliği, piyasa ekonomisinin önemli bir özelliğidir. Bireyi ortak üretken çabaya katkı yapmaya zorlamayan, bundan sorumlu tutmayan hiçbir üretim sistemi var olamaz. Bireyi sosyal işbirliğine yöneltecek şey piyasadaki fiyat yapısıdır ve bu da bireylerin katkılarına tüketicilerin atfettikleri öneme göre belirlenir.

- Kar; en geniş anlamda bireyin faaliyetlerinden elde ettiği kazanç, faaliyet sonucunda tatmin seviyesindeki artış ya da vardığı sonuca atfettiği değer ile bu sonuca ulaşmak için katlandığı zahmet arasındaki fark, kısaca geliri ile maliyeti arasındaki farktır. Kar etmek, bir faaliyetten beklenen amaçtır. Kar ya da zarar özünde psikolojik bir olgudur ve büyüklüğü ölçülemez, kişiden kişiye değişebilir. Ancak piyasa ekonomisinde tüm mallar parasal olarak ifade edildiğinden, bizim için daha önemli olan karın sosyal bir olgu olmasıdır bu da bizim toplumsal çabaya olan katkımızın, toplumun diğer bireylerince değerlendirilmesiyle ilgilidir.

- Mises’e göre gerçek dünyada çok çeşitli nedenlerle malların fiyatları ile bunların üretiminde kullanılan malların fiyatları sürekli değişim içindedir. Bu fiyat değişimleri, işçilerden doğal kaynak sahiplerine kadar çok çeşitli kesimleri etkilese de, burada asıl girişimci davranışı ve girişimsel kar ya da zararın rolü önemlidir.

İktisadi düşünce birikiminin en önemli kavramlarından biri, Neo Avusturya Okulu iktisatçılarının önerdiği, fırsat maliyeti ya da diğer adıyla “alternatif maliyet” kavramıdır. Avusturya iktisadının iktisat literatürüne en değerli armağanlarından biri olan bu önemli kavram, sadece iktisadi analizde değil, aslında hayatın her alanında kullanılabilir zenginlikte, esnek ve doğurgan bir kavramdır. Kısaca söylemek gerekirse, her şeyin bir alternatif maliyeti vardır.

İktisadi anlamda fırsat maliyeti, kaynakları en iyi kullanım alanında kullanmamakla kaçırılan fırsatı ifade eder. Kaynaklar kıt olduğu için istediğimiz her şeyi birden üretme olanağımız yoktur. Elde bulunan iki alternatiften biri olarak A malının üretimini tercih ettiğimiz anda, B malının üretiminden vazgeçmiş, B’ye fırsat vermemiş oluruz. B malına fırsat vermemekle kaçırdığımız şey, B’den elde edilmesi gereken muhtemel getiridir. O halde A malının üretiminin (A’ya fırsat vermenin) maliyeti, B’nin vazgeçilmiş olan getirisidir. Bu durumda eğer A malının getirisi B’ninkinden daha yüksek ise sorun yoktur; doğru tercih yapılmıştır. Oysa B’nin muhtemel getirisi A’ninkinden yüksek ise, A yanlış bir tercihtir, kaynaklar yanlış yerde kullanılmış, israf edilmiştir (Acar, 2010: 207).

Şimdi bu kavramı hayatın öteki alanlarına uyarlamaya çalışalım. Aslında hayat, yaptığımız tercihlerden ibarettir. Arkadaş seçerken, iş seçerken, eş seçerken, yaşayacağımız yeri seçerken, ve diğer seçimlerimizde hayatımız boyunca çok önemli tercihler yaparız. Çoğu kez hayatımızı bu yaptığımız tercihler belirler. Her yaptığımız seçimin bir getirisi, bir de maliyeti vardır. Fırsat maliyeti (alternatif maliyet) adını verdiğimiz bu maliyet, o tercihi yapmakla kendisinden vazgeçtiğimiz öteki alternatiflerin kaybettiğimiz getirisidir. Sabahleyin tercihi okula gitmekten yana yapmış bir öğrenci, o zaman diliminde okulun dışında yapabileceği birçok şeyden vazgeçmiş demektir. Üniversitede okumayı tercih etmiş birisi, 4-5 yıl boyunca iş bulup çalışma, iş tecrübesi ve kazanç elde etme gibi alternatiflerden vazgeçmiş demektir. Büyük şehir yerine bir taşra kasabasında yaşamayı seçmiş birisi, büyük şehrin sosyal, kültürel, eğitimsel vs. imkanlarından vazgeçmiş demektir. Bu açıdan bakıldığında, farkında olmalıyız ki, attığımız her adımın, aldığımız her kararın, yaptığımız her hareketin bir alternatif maliyeti vardır. Bu gerçeğin farkında olmak ve ona göre hareket etmek bizi daha sorumlu bireyler yapacaktır. Zamanımızı, enerjimizi, paramızı, sağlığımızı, gençliğimizi, yeteneklerimizi, kendi çabamızla edindiğimiz veya bize bağışlanmış imkanları değerlendirirken dikkatli, ihtiyatlı düşünerek, hesap kitap yaparak ve sorumluluk duygusuyla hareket etmek durumundayız (Acar, 2010: 207-208).

Avusturya iktisadının iktisadi düşünceye önemli katkılarından biri de, Böhm-Bawerk'in "faizin zaman tercihi" teorisidir. Buna göre insanlar şimdi olanı gelecekte olacak olana tercih ederler. Onları şimdi ellerinde olandan vazgeçmeye bir süre beklemeye, tüketimlerini bir süre için ertelemeye ikna etmenin bedeli ise faizdir. Faize bu yaklaşım, modern zamanlarda "vade farkı" denen şeye çok benzemektedir. Zira vade farkından da alacaklıyı alacağından bir süre için feragat etmeye şimdi tahsil etmiş olsa bu alacak sayesinde şu anda satın alabileceği şeyi bir süre için ertelemeye razı etmek için belirli bir fark ödenmektedir.

Malum, faiz çok netameli bir konudur. Bir ucu Kurani sınırlara ve inanç alanına girdiği için hassas, üzerinde kalem oynatmanın kolay olmadığı bir konudur. Enteresandır ki, yüzeysel bir bakışla "paranın parayla alınıp satılması" veya "ödünç işlemlerinde ödünç verene ödenen fazlalık" olarak tanımlanabilecek olan faiz, yasaklayıcı dini metinlere ve fetvalara rağmen tarihin her döneminde Müslüman toplumlarda da yaygın olarak kullanılan bir araç olmuştur. Parasal alışveriş, ödünç alıp verme, iş hayatında yabancı kaynak kullanımı hayatın kaçınılmaz kıldığı gerçeklerden biridir. Diğer önemli bir konu ise; Kuran'ın yasakladığı "riba" (iki maldan birinin diğeri üzerindeki fazlalığına riba denir.) ile modern iktisatta "sermayenin fiyatı veya "çıktıdan aldığı pay" olarak tanımlanan faiz'in birbiriyle örtüşüp örtüşmediği, ya da ne kadarının örtüşüp ne kadarının örtüşmediği bir hayli tartışılan konular arasında yer almaktadır (Acar, 2010: 209-210).

3.5.2.2. Chicago Okulu Liberalizmi

Chicago Okulu geleneğinde eski kuşak geleneği ile benzerlik ve farklılıkları bulunmaktadır. Chicago Okulu üç temel ayırt edici özelliği ile eski kuşak geleneğinden ayrılmaktadır.

Birincisi; klasik liberalizm zihniyetinin hakim olması; serbest piyasanın gücüne, rekabete, ekonomik özgürlüklere ve özel mülkiyete olan güven ve inançtır. Sosyal filozof ve iktisatçı Knight'a göre, liberal çağ, karmaşık bir kültürel evrimin yan ürünü olarak ortaya çıkmış; planlanarak ve dizayn edilerek değil, daha ziyade karmaşık ve kendiliğinden gelişen insan faaliyetlerinin bir sonucu olarak doğmuştur. Smith gibi Knight'a göre de, liberalizm rekabetçi piyasalardaki satın alma/satma faaliyetlerinin kaosundan ortaya çıkmış düzenli bir ekonomik işbirliği sistemidir. Bu özgür işbirliği sistemi, alternatif işbirliği modellerinden daha tatminkardır. Bireysel tercihlere duyulan güven ise, bireylerin rasyonel ve kusursuz kararlar vermesinden (pozitif faydacılıktan) ziyade, otoritelerin (hükümetlerin) seçimlerindeki büyük hatalara/yanılgılara dayandırılmaktadır. Buna göre, irrasyonel bir bireyin bile kendi başına yaptığı hür bir

seçim, herhangi bir kontrol ajanının dışarıdan empoze ettiği seçimden daha iyidir (Yay, 2001: 199).

İkincisi; Keynes İktisadının eleştirisidir. Eleştirilen konuların başında, Chicago Okulu'nun temel teorik çerçevesi olan miktar teorisinin, Keynes/Keynesçi İktisat tarafından tamamen unutulmuş veya alay edilerek ihmal edilmesi gelmektedir. İkinci olarak, Keynes'in kısa dönem analizinin, uzun dönemi tamamen ihmal ederek ekonomik realitelerin anlaşılmasında yanıltıcı olduğu vurgulanmaktadır. İkisinin ayrı ayrı analizi gerekmektedir. Friedman ve ikinci kuşak, kısa ve uzun dönemi ayırıştırıcı analizleriyle öne çıkmaktadırlar. Keynes'in eleştirildiği üçüncü husus ise, kamu müdahalelerine ve kamu tekellerine yöneltilen itirazdır. Ancak, ilk kuşak Chiago'lular, kamu müdahaleleri/tekelleri kadar özel tekelleri ve sendikaları da aynı şiddetle ve netlikle eleştirmektedirler (Yay, 2001:200).

Üçüncü ayırt edici özellik ise, ekonomik politikalarda otoritelere, duruma ve isteğe bağlı politikalara karşı kurulların savunulmasıdır. Bir bekçi devlet yerine; sınırlı fakat temel işlevlerinde etkin bir devletin oyunun kurallarını koyma yönü ve hakemin rolü vurgulanmakta ve bunun son derece karmaşık ve sonsuz bir iş olduğu belirtilmektedir (Yay, 2001:200).

Friedman'ın monetarist düşünce sistemine göre; bütçe açığının vergilerle veya halka devlet tahvili satılarak borçlanmayla finanse edildiği durumda, ekonomide ödünç verilebilir bir fon talebi yaratacak ve faiz oranları yükselecektir. Faiz oranlarındaki artış, yatırımlar için bir maliyet unsuru taşıdığından özel sektör yatırımları daralacaktır. Bu durumda özel sektör harcamaları kamu harcamalarındaki artış kadar azalırken, toplam harcama veya milli gelir düzeyinde bir değişim olmayacaktır (Taban ve Kara, 2006: 14).

Ayrıca Friedman, kamu tahvilleri ile özel kesim tahvil ve hisse senetlerinin ikame durumlarının oldukça fazla olduğunu açıklamaktadır. Kamu tahvil ihracı yoluyla finansmanı gerçekleştirdiğinde, hem özel kesimin piyasadan bulabileceği fonları azaltacak hem de faiz haddinin sebep olacağı yükselme nedeniyle bu fonların maliyetini artıracaktır. Sonuç olarak, kamu sektörü tahvilleri piyasada özel sektör tahvil ve hisse senetlerinin yerine geçecek ve bir süre sonra üretimde ve dolayısıyla gelirden azalmalar oluşacaktır. Bu mekanizmaya portfolio crowding out (devletin portföy olarak borçlanmasının özel sektör harcamalarını azaltma etkisi) adı verilmektedir (Taban ve Kara, 2006: 14).

Friedman miktar teorisini, paranın dolaşım hızının istikrarlı bir değişken olduğu varsayımı ile tahmin edici bir içeriğe sahip kılınabileceğini fark ettiğinde bir miktar teorisini oldu. Paranın dolaşım hızı tahmin edilebilirdi, çünkü deneysel araştırma onun ekonomik teori tarafından öne sürüldüğü bir şekilde, az sayıda değişkenlere bağımlı olduğunu gösterdi. Mübadele denklemi, bunun sonrasında, Friedman için yalnızca mantıklı bir özdeşlik olmadı, ama daha çok, Alfred Marshall'ın Friedman tarafından kullanılan ifadesi olan "bir analiz makinesi" oldu. Savaşın sonrasındaki ekonomistler miktar teorisine aşina idi, ama onu entelektüel bir kalıntı olarak değerlendirdiler. Friedman para artışını enflasyonun bir habercisi olarak görmeye başlar başlamaz, miktar teorisini analizini gerçekleştirebilirdi. Mübadele denklemini üretimin izahi amaçlı Keynesyen otonom harcamalar analizine karşı daha üstün bir alternatif olarak ileri sürdü (Hetzl, 2012: 37).

NBER (National Bureau of Economic Research) para serileri ile, Friedman, "Üç Savaş Döneminde Fiyat, Gelir ve Parasal Değişimler" para ve enflasyonun hareketini analiz etti. İç Savaş, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'nda fiyat seviyesi ve nominal gelir artışını karşılaştırdı. Her dönemde, fiyat seviyesi, savaşın çıkışından müteakip zirvesine kadar, yaklaşık bir miktarda yükseldi. Friedman bu dönemlerin enflasyonunun Keynesyen ve miktar teorisini açıklamaları arasında ayırım yapmak için faydalı bir deneyi teşkil ettiğini iddia etti.

Keynesyen teoriye göre, fiyatlar ve nominal gelirdeki yükseliş hükümetin savaş harcamalarındaki artışı finanse ettiği şekilde dayalıdır. Dolayısıyla, fiyatlar ve nominal gelirdeki yükseliş, hükümetin savaş harcamalarındaki artışı açıktan harcamaya karşı olarak vergileme yoluyla finanse ettiği kapsamda, ters surette değişmelidir. Friedman, buna karşı olarak, mali politikanın değil, paranın bu savaşlardaki yaygın enflasyon

hareketleri için tatmin edici bir açıklama sağladığını buldu. Paranın çıktı birimi başına hareketi üç dönemin her biri için enflasyonu açıkladı. Friedman bu araştırmanın sonucunda şöyle demiştir: “Parasal otoritelerimizin öncelikli görevi para stokunu kontrol ederek ekonomik istikrarı ilerletmektir. Parasal politika özellikle istikrarlı bir fiyat seviyesinin sürdürülmesine doğru yönlendirilmelidir.” (Hetzel, 2012: 38-39).

Friedman, doğal oran hipotezini şöyle açıklamaktadır: 1930’ların deflasyonist parasal politikasına uyguladığı şekliyle neo klasik iktisadın aynı yönlendirici ilkelerini 1970’lerin enflasyonist parasal politikasının analizine uyguladı. Yani, fiyatların hareketi parasal bir fenomendir ve fiyat sistemi çalışır. İlk fikre muhteva kazandırmak için, Friedman refahın yalnızca reel değişkenlere bağlı olduğu varsayımı ile birleşik olarak, nominal ve reel değişkenler arasındaki miktar teorisi ayrımını çok dikkatli bir şekilde tatbik etti. Sonuç olarak, merkez bankası nominal para (parasal taban) üzerindeki kontrolünü artırmak için ve halkın reel parayla ifade edilen, satın alım gücü için talebi ise fiyat seviyesi kontrol amaçlı artırmak için dayanak olarak kullanabilir. Yine de, reel değişkenler seviyesini sistematik olarak kontrol edemez (Hetzel, 2012: 43).

Parasal politikanın reel değişkenleri sistematik olarak tesir altına alamayacağı şeklindeki Friedman’ın hipotezi “doğal oran hipotezi” adını aldı. Onun beklentilerle güçlendirilmiş Philips Eğrisine dayalı özel formülasyonu aynı zamanda hızlandırıcı hipotez olarak bilinir hale geldi: İşsizlik oranını bir hedefleme girişimi, neo klasik liberalizmin öncülerinden Fed işsizlik hedefini çok düşük veya çok fazla belirleyip belirlemeyişine bağlı olarak, gittikçe hızlanan enflasyona ya da deflasyona yol açacaktır. Daha güncel bir terminolojiyi kullanırsak, merkez bankası ekonomisinin reel ticari dalgalanma çekirdeği tarafından belirlenen değişkenlerin değerlerini önceden kestirebilir surette kontrol edemez, yani, ekonomi parasal tarafsızlıklardan mahrumdur. Philips Eğrisi’ne göre enflasyonu artması işsizliği artıracaktır ve hatta kısa dönemli değiş tokuşu bile ortadan kaldıracaktır. Nihayet, Friedman ücret ve fiyat kontrollerinin enflasyonu kontrol altına almaktaki başarısızlığını öngördü (Hetzel, 2012: 45-46).

Para politikasının sınırlarının nasıl belirlendiği konusunda Dorn’un düşüncelerini bu şekilde açıklayabiliriz (Dorn, 2012: 151):

- Uzun vadeli fiyat istikrarını para politikasının birincil hedefi yapmak için Federal Rezerv (Merkez Bankası) Yasası’nı tadil etmelidir.
- Merkez Bankası’nın reel ekonomiye ince ayar yapamayacağını, ancak uzun vadeli fiyat istikrarını para tabanı (halk tarafından tutulan para artı banka rezervleri) üzerindeki kontrolüyle gerçekleştirebileceğini kabul etmelidir.
- Doların satın alma gücünü korumaktan Merkez Bankası’nı sorumlu tutmalıdır.
- Döviz İstikrar Fonu’nu kaldırmalıdır ki bu da, Merkez Bankası’nın rolü yurt içi fiyat düzeyini stabilize etmektir, doların yabancı paralarla değişim değerini sabitlemek demek değildir.
- Özel olarak basılmış banknotlar üzerindeki vergiyi kaldırmalı ve serbest piyasa güçlerinin para kurumlarının geleceğini şekillendirmeye yardımcı olabilmesi için, dijital para ile Merkez Bankası banknotlarının yerine geçebilecek diğer ikamelerin ortaya çıkmasına izin vermelidir.

1980’lerin ortalarından itibaren, dünya çevresindeki merkez bankaları, para üzerine gittikçe yaygınlaşan araştırmalara, kendi temel sorumluluklarının fiyat istikrarını sağlamak olduğu görüşünü benimseyerek karşılık verdiler. Daha da önemlisi, fiyat istikrarı ile ekonomik istikrar arasında bir değiş tokuştansa, birbirini destekleyici nitelikte bir ilişki bulunduğunu keşfettiler ve hatırı sayılır ölçüde başarılı oldular. 1980’lerin ortalarından itibaren fiyat değişkenliği, büyüklük sıralamasına göre önceki dönemlere göre daha gerilere düşmüştür. Üstelik sadece Amerika’da değil; Yeni Zelanda (ki elle tutulur bir enflasyon hedefi belirleyen ilk ülkedir), Britanya, Euro Bölgesi, Japonya ve başka yerlerde de vardır (Friedman, 2012: 58).

Merkez Bankaları’nın enflasyonu kontrol etmedeki başarıları, para ve nominal gelirdeki kısa vadeli hareketler arasında var olan deneysel ilişkinin değişmesine yol açtı. Fiyat istikrarını gerçekleştirmek paranın dolaşım hızındaki değişimlerin paranın miktarındaki ters yönlü değişimlerle telafi edilmesini getirir ki bu da, paradaki kısa vadeli

hareketlerle nominal gelirdeki kısa vadeli hareketler arasında korelasyonu azaltır. Başka bir deyişle, para miktarındaki kısa vadeli değişiklikler artık (eksojen) dış kaynak olarak addedilmeyecektir. Büyük ölçüde (endojen) iç kaynak haline gelmişlerdir. Merkez bankaları, fiyat dalgalanmalarını kırmakta başarılı olmaya devam ederse, paranın miktarını, sınır tanımaz bir efendiden itaatkar bir hizmetçiye dönüştüreceklerdir (Friedman, 2012: 58).

3.5.2.3. Freiburg Okulu ve Ordo Liberalizmi

Ordo liberallerinin görüşleri özellikle 1970’li yıllarda tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Hiç şüphesiz ki neo liberalizmin doğuşunda Freiburg Okulunun çağdaş temsilcilerinin de çok büyük katkıları olmuştur.

Ordo liberallerinin görüşlerini şu şekilde açıklayabiliriz (Aktan, 1995: 22):

1. Ordo liberalleri hem merkezi planlamayı ve hem de laissez faire ilkesini reddetmektedirler. Ordo liberalleri Almanya’da merkezi planlamanın ortaya çıkardığı sonuçların tam bir felaket olduğunu belirtmektedirler. Bu düşünürler serbest mübadelenin erdemlerini açıkça kabul etmekle birlikte, serbest piyasanın sosyolojik, ekonomik ve ahlaki bakımlardan kendi kendine işler olmadığını belirtmektedirler.

2. Ordo liberalleri piyasa ekonomisine fonksiyonel işlerlik kazandırmak için devletin düzenleyici kararlar almasını ve uygulamasını gerekli görmektedirler. Ordo liberalleri, “serbest piyasa ekonomisi kavramı yerine “sosyal piyasa ekonomisi” kavramını kullanmayı yeğlemektedirler. Ordo liberallerine göre; sosyal piyasa ekonomisinde, klasik liberalizmin sınırlı devlet düşüncesinin yerini sınırlı ve fonksiyonel devlet düşüncesi almıştır.

3. Ordo liberallerinin liberalizm anlayışı, sosyal liberalizm olarak da adlandırılabilir. Ancak Ordo liberalleri özgür bir toplumun dayandığı kişisel görev ve sorumluluk duygusunu tahrip eden “sosyal refah devleti anlayışına” karşı hoşnutsuzlukları da belirtmektedirler.

4. Ordo liberalleri katıksız laissez faire ekonomisine eleştiriler yöneltirken, devletin ekonomideki görev ve fonksiyonlarını bir ekonomik düzen politikası içerisinde belirlemeye çalışmaktadırlar. Buna göre devlet; özel mülkiyet ve mülkiyet kullanım kurallarını, para sistemini oluşturan kuralları, mali sistemi oluşturan kuralları, tekellerin kontrolü ve rekabette işlerlik kazandıracak kuralları ve benzeri diğer kuralları saptar. Ekonomik düzen politikası piyasa ekonomisine fonksiyonel işlerlik kazandıracak ve böylece merkezi planlamaya ihtiyaç duyulmayacaktır.

5. Ordo liberallerine göre; klasik liberallerin en büyük hatası serbest piyasa ekonomisinin ahlaki yönden bağımsız olduğunu varsaymış olmalarıdır. Ordo liberallerinden Röpke’ye göre, liberalizmin gerçek felsefesi “arz ve talebin kendi haline bırakılmasından öteye gitmelidir.” Laissez faire ilkesine körü körüne inanma ekonomide dengeleri bozar ve istikrarsızlık getirir.

3.5.2.4. Manchester Okulu Liberalizmi

İngiltere’de 19. yüzyıldaki bir düşünce ve daha ziyade eylem ekolüdür. Manchester Okulu’nun önderleri R. Cobden (1804-1865) ve yakın arkadaşı J. Bright (1811-1889)’tır. Anti Tahıl Yasası Ligi içinde teşkilatlanmış (1838) ve genelde serbest ticareti, laissez faire’yi savunmuş, özeldede ise o dönem İngiltere’deki tahıl ithalini yasaklayan kanunlara karşı çıkmışlardır. Okul kısaca “Manchhesterizm” olarak da anılır. Zaman zaman klasik liberalizmin laissez faireci türünü adlandırmak için kullandığı da olmaktadır. Okulun mensupları arasında düşünce farklılıkları olmakla beraber temel fikirleri iki ana kümede toplanmaktadır. İlk grupta sivil toplum ile devlet (siyasal toplum) arasında yapılan ayırımla ilgili fikirler yer almaktaydı. İkincisindeyse, kişisel sorumluluk ve yansımalarıyla ilgili fikirler Cobden ve pek çok arkadaşları, serbest ticareti, sözleşme özgürlüğünü savundu. Devletin ayrımcı, paternalist faaliyet ve düzenlemelerine, ordu için koloniler için veya başka sebeplerle yaptığı lüzumsuz

harcamalara, devlet bütçesinin büyümesine, devletin toplum hayatına müdahalelerinin artmasına karşı çıktı (Yayla, 2011b: 125-126).

3.5.3. Liberteryenizm

Liberal gelenek içerisinde yer alan bir akımdır. Liberalizm kavramının 20. yüzyılda ABD’de uğradığı anlam değişikliği sonucunda “sol fikirleri savunanlara” liberal denilmeye başlanması üzerine bu ülkede klasik liberalizm geleneğini takip edenlerin kendilerini ve fikir sistemlerini bu liberallerden ayırmak için geliştirdikleri, ancak henüz bütün klasik liberaller tarafından benimsenmiş olmayan kavramdır. Bazen klasik liberalizmi aşan ve anarko kapitalizme doğru uzanan fikirleri adlandırmak için kullandığı ve anarko kapitalizmle eş anlamlı tutulduğu görülmektedir. Liberteryenizmi savunanlara “liberteryen” denilmektedir (Yayla, 2011a: 219).

Anarko kapitalizm’i şu şekilde ifade edebiliriz: Özgürlükçü bireyci anarşizm ile saf kapitalizmi birleştirerek savunanların görüşlerini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Anarko kapitalistlerin “liberteryen (liberal) anarşistler” biçiminde adlandırıldıkları da olur. Anarko kapitalistler devletin varlığının hem ahlaki olmadığına hem de insanlara ve toplumlara faydadan çok zarar verdiğine inanırlar. Öngördükleri devletsiz sistemde bir kolektif organ (yani devlet) tarafından yerine getirilen hiçbir hizmet veya üretilen hiçbir eşya yoktur. İnsanların ihtiyacı olan her türlü mal ve hizmetin üretiminin, piyasa sisteminin akışı içinde bireyler ve özel girişimciler tarafından devletin yapabileceğinden çok daha etkin biçimde yerine getirebileceğine inanırlar (Yayla, 2003: 235-236).

1914-1918 Birinci Dünya Savaşı önceki asırda inşa edilmiş olan liberal uygarlığı tahrip etti. Bunun sonuçları arasında yalnızca 10 milyon ölü yoktu, fakat uluslararası para sisteminin çöküşü Rusya’da bir komünist devrim ve kısa bir süre sonra Almanya’da bir nasyonal sosyalist devrim ve nihayet daha büyük ve daha korkunç acılar gören bir İkinci Dünya Savaşı da vardı. İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda doğan totaliter devletler kendi vatandaşlarının milyonlarcasını ve boyundurukları altına düşen altına düşen diğer milyonlarca insanı öldürdüler. 1914 ile 1915 arasındaki yıllar liberalizmin her bakımdan gerçekten karanlık zamanlarıydı. Özgürlüğü, toleransı, serbest ticareti, sınırlı devleti ve barışı savunmaya devam eden bazı cesur bireyler vardı, fakat bir ülkeden diğerine kolektivizm ve devletçiliğin müdafileri tarafından yenilgiye uğratıldılar (Davies, 2011: 123).

Bu iki örnek göstermektedir ki, liberalizmin radikal sosyalizm, faşizm, nazizm ve komünizmden ölümcül bir meydan okumayla yüzleşmesine rağmen, yaşayan demokrasilerde politik gündem gittikçe artan ölçüde kolektivist yeni liberaller ve sosyal demokratlar tarafından belirlendi. Siyaset bilimciler ve iktisatçılar gittikçe daha fazla devletten ekonomiye rehberlik edecek yaygın eylem talep etme noktasına geldi ki, bunun sonucunda liberalizm bir anlam değişikliğine uğradı. 1950’ler itibariyle liberalizm hemen hemen tamamen liberalizmin kolektivist versiyonuna işaret eder hal geldi: İkinci Dünya Savaşı’nda faşizmin bozguna uğratılmasına müteakiben komünizm, radikal sosyalizm ve faşizm çoğu Batı ülkelerinde başarılı bir şekilde kontrol altına alındı ve kolektivist sosyal liberalizm egemen politik söylem olmuştur. Yaşamayı başaran klasik liberaller gittikçe daha fazla politikanın egemen devletçi biçimlerine muhalefet etmek için kendilerini muhafazakarlarla müttefik kılınmaya sürüklendi. Çeşitli sebeplerle bu Anglosakson ülkelerde çok daha kolaydı, gerçekte o derece ki, 1945’ten sonra klasik liberaller, genel olarak bir çoğunun benimsediği bir etiketle, muhafazakar olarak tasvir edildi. Mamafih, muhafazakarlık ve liberalizm doktrinleri arasındaki belirleyici farklar yerinde kaldı ve gittikçe daha fazla İngilizce konuşan ülkelerde klasik liberaller onları hem muhafazakarlardan hem de kolektivist liberalizmden ayıracak şekilde kimlikleri tanımlamak için liberteryen terimine döndü (Davies, 2011: 123).

Liberteryenler, mülkiyet haklarına, hangi mülkiyet kanunları sisteminin vatandaşlarını, temel haklarını ve özgürlüklerini etkin biçimde kullanarak ve eşit fırsatlar avantajından yararlanarak, özgürlük ve bağımsızlıklarını en iyi şekilde realize

etmeye muktedir kıldığını sorarak karar vermelidir. Burada pazarlar adil dağıtımları belirlemede önemli fakat hiçbir şekilde tek olmayan bir role sahiptir. Dahası üretim araçlarında özel mülkiyeti emreden hiçbir a priori (deneyden ve tecrübeden bağımsız olarak, başından ve peşinen doğru olan, doğru kabul edilen önermedir) varsayım yoktur. Liberal sosyalizm, kamusal sahipliğin üretken kaynakların pazar tarafından tahsisleriyle birleşmesine izin verecek şekilde, teorik olarak mümkündür ve eğer herkesi temel eşit özgürlükleri etkin şekilde muktedir kılmak için gerekliyse, belli tarihi şartlar altında, realize edilebilir olması durumunda talep edilebilir. Dağıtımcı adaleti tanımlamada ve elde etmede pazarların üstün bir rolü mü yoksa ikincil bir rolü mü olacağı sorusu liberal gelenek içindeki ana bölünmeyi işaret eder (Freeman, 2011: 14).

Liberteryenler aynı şekilde ekonomik kamu mallarının sağlanmasında devlete önemli görev verir. Pazarlar belli malların sağlanmasında bu malların bölünmezliği yüzünden başarısız olur ve bütün liberaller kabul eder ki devletin temel rollerinden biri regüle etme ve vergileme güçlerini kamusal malları sağlamak veya en azından onların özel araçlarla teminini garanti etmek için kullanmaktır. Kamusal malların sağlanması liberallerin siyasi otorite ve devletin ihtiyacı için ileri sürdükleri standart bir argümandır. Herkesin diğerinin haklarına saygı göstermesi ve kanunlara itaat etmesi halinde bile, hala kamu malları sağlanacak şekilde insanların faaliyetlerini kontrol etmek için bir siyasi otoriteye ihtiyaç olacaktır. Bu argüman Hume kadar gider ve ona Adam Smith tarafından şöret kazandırılmıştır (Freeman, 2011: 14).

Liberalizm kavramı, ne yazık ki, talihsiz bir tarihe sahiptir. Doğuşu itibariyle ayrımcılığa, eşitsiz hukuki statüye, baskıcı siyasi otoriteye, teşkilatlı dinin tahakkümüne bir isyan olan liberalizm, zaman içinde, başka ideolojiler gibi, fakat onlardan çok daha fazla, yozlaştırıcı ve çarpıtıcı yorumlara uğratıldı. Bugün geniş ve gevşek anlamda liberal gelenek içinde üç ana çizgi olduğu söylenebilir: Otantik klasik liberal gelenek; anarko kapitalizm; bireyci anarşizm; sosyal, modern ve devletçi liberalizm. Tarihi ve felsefi olarak otantik liberalizm eskiden kısaca liberal dediğimiz, bugün klasik liberalizm ve bazen liberteryenizm adını vermemiz uygun olan çizgidir. Diğerleri, yani anarko kapitalizm, liberteryen anarşizm (devletin ya bizatihi doğuşu ve mahiyeti itibariyle kötü ve zararlı olduğu, ya da tarihi gelişme ve şartların onu kötü ve zararlı hale getirdiği gerekçesiyle devletin bütünüyle ya da kısmen ortadan kaldırılması gerektiği ve bunun mümkün olduğu inancı) ve Amerikan liberalizmi otantik liberalizmden bir sapma olarak görülebilir ve klasik liberalizme nazaran daha az liberal oldukları söylenebilir. Hem otantik liberalizmin ne olduğunu hem de bu üç ekol arasında nasıl bir ilişki bulunduğunu anlayabilmek için siyaset felsefesinin temel sorularından hareketle toplu bir değerlendirme yapabiliriz. Her siyasi teori şu üç sorunun cevabını arar (Yayla, 2011c: 60-61):

1. Devletin varlığı haklılaştırılabilir mi; haklılaştırılabilirse bu nasıl yapılabilir?
2. Devletin varlığı haklılaştırılabilirse veya devlet bir şekilde var olacaksa, bu nasıl bir devlet olmalıdır?
3. Devletin bireysel ve toplumsal hayata müdahale yetkisinin alanları ne dereceleri ne olmalıdır?

3.6. Finansal Piyasalar

Finansal varlıkların alımının satımının yapıldığı piyasalar finansal pazarlar şeklinde tanımlanmaktadır. Finansal varlıkların finansal piyasalar dışında da alım satımı yapılabilmeyle birlikte, birçok ekonomide finansal varlıklar söz konusu piyasalarda yaratılır ve bunların alım satımı da piyasalarda gerçekleşir (Ergezen, 2006: 3).

Finansal piyasaların en temel fonksiyonu, gelirden daha az yaptıkları harcamaları sonucunda elinde fazla fon olan hane halkı, firmalar ve hükümetlerin bu fonlarını, gelirden daha fazla harcamak isteyip fon kıtlığı çekenlere, kanalize etmektir (Ergezen, 2006: 3).

Finansal sistem düzenlenirken, genellikle bankalar ve diğer finansal araçlar arasında ayırım yapılır. Çünkü bunlar arasında risk profilleri ve sistematik etki açısından farklılıklar vardır. Bankacılık alanındaki düzenlemelerle ilgili genel kabul edilen prensip; düzenlemelerin sistematik riskleri elimine etmek veya azaltmak üzerine

kurulmasıdır. Sermaye piyasaları ile ilgili düzenlemeler ise genel olarak daha liberal bir bakış açısını yansıtmakta olup, düzenlemeler yatırımcının korunması ve piyasa katılımcıları arasında eşit rekabet koşulları sağlanması mantığına göre biçimlendirilmiştir. Finansal regülasyon, oluşturulan kuralların türü, formel ve katı bir şekilde belirlenmiş davranış kurallarına verilecek ağırlık, oluşturulacak kuralların biçimi, düzenleyici rejimin diğer bileşenleri üzerinde kuralların oluşturulabileceği etkiler ve kuralların çeşitli finansal kurumlar arasında hangi boyutta farklılaştırılacağı gibi konular üzerinde odaklanır. Oluşturulacak kurallar genellikle aşağıdaki konuları kapsar (Delice vd., 2004: 104-105):

- Bankaların ve diğer finans kurumlarının ihtiyatlı yönetimine ilişkin kurallardır. Sermaye yeterlilik oranlarının belirlenmesi aşırı risk alma üzerine getirilen sınırlamalar, birbirine bağlı krediler üzerine konulan kısıtlamalar.

- İşlemlerin yapılmasına ilişkin kurallar. Finans kurumlarının müşterileri işlemlerini nasıl yürütecekleri, bilgilerin kamuoyuna açıklanma gereklilikleri.

- İzin verilebilir işlemlere ilişkin kurallar. Hangi bankalara menkul kıymet ve sigortacılık işlemleri yapma izni verileceği gibi.

- Mülkiyet kuralları. Kime banka sahibi olma izni verileceğine yönelik kurallar gibi.

Ulusal finansal piyasaların liberalizasyonu başka bir deyişle dışa açılması üç şekilde gerçekleştirilebilir (Mangır, 2006: 462):

1. Ülke vatandaşlarının uluslar arası piyasadan borçlanmaları ve yabancılarında yurtiçi finansal piyasalarda yatırım yapmasının mümkün olmasıdır.

2. Ülke vatandaşlarının yurt dışına sermaye transferine ve yurtdışında finansal piyasalarda yabancı finansal varlık tutmaları, yabancılarında yurt içi finansal piyasalardan borçlanması ve varlık ihraç edebilmesine imkan sağlanması.

3. Ülke vatandaşlarının yabancı parayla borç-yatırım ilişkisine girmesi, örneğin bankalarda döviz tevdiat hesabı açmaları ve döviz kredisi kullanmasıdır.

Ekonomik hayatı organize etmenin yalnızca iki yolu vardır: İlkinde, ailelerin ve bireylerin gönüllü seçimi ve gönüllü işbirliği ekonomik hayatı organize eder. Bu düzenlemeye serbest piyasa denir. Diğerinde ise, bir diktatörün emirleri bunu yapar. Buna da kumanda ekonomisi adı verilir. Kumanda ekonomisinin aşırı biçimine yani organize bir devletin üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulundurduğu sisteme, sosyalizm ya da komünizm denir. Ekonomik hayat, temel olarak bu sistemlerden biri yahut diğeri ile organize edilir. Şüphesiz, bugün birçok ülkede olduğu gibi, bunların bir karışımı da mümkün olabilir. Fakat, karışım genellikle istikrarsızdır. Eğer ekonomik sistem, serbest piyasa ve kumanda ekonomisinin bir karışımı ise, bu sentezin kumanda bölümü sürekli genişleme eğiliminde olur (Hazlitt, 2003: 11).

Burada bir özellik vurgulanmalıdır. Serbest piyasa asla, herkesin dilediğini yapmakta serbest olması anlamına gelmez. Tarihin başlangıcından beri insanlık, yazılı ve yazılı olmayan hukuk kuralları altında idare edilmiştir. Diğer sistemlerde olduğu gibi, serbest piyasada da insanların birbirini öldürmesi, rahatsız etmesi, soyması, birinin diğerine hakaret etmesi veya kasıtlı olarak birbirine zarar vermesi yasaklanmıştır. Aksi halde, seçme özgürlüğü ve diğer bireysel özgürlükler imkansız hale gelir. Fakat, ekonomik sistem, ya tamamen serbest ya da kumanda sistemi olmalıdır. Marksizmin ortaya çıkmasından ve yayılmasından beri, iktisadi konuları açık olarak tartışan çoğu insanın kafası karışmıştır. Son zamanlarda çok seçkin biri, “yalnızca pazar yerinin güçlerine cevap veren ve çoğunluğun ihtiyacından ziyade azınlığın kar güdüsü tarafından” idare edilen ekonomik sistemlerin sona erdiğini beyan etti. Bu kişi, böyle bir sistemin, “dünyanın gıda arzını hepten tehlikeye sokacağı” konusunda uyarıda bulundu. Kar güdüsünün, karını başkaları pahasına elde eden ve zaten zengin olan küçük bir gruba mahsus, dar anlamda bencil bir güdü olduğuna inanmaya başladık. Ama geniş anlamda kar güdüsü, hepimizin paylaştığı ve paylaşmak zorunda olduğu bir güdüdür (Hazlitt, 2003: 11).

3.6.1. Döviz Piyasaları

Döviz piyasası dünya ölçeğinde bir piyasa olduğu için belirli kurallara göre düzenlenmiş bir iktisadi oluşum değildir. Daha çok kendi işleyişini kendisi düzenlemektedir. Başka bir deyişle, kurallar, özel kişi veya kurumların kararlarına göre oluşmakta ancak, işlemler organize borsalarda gerçekleştirilmektedir. Mevcut tüm bilgilerin eksiksiz ve hızlı biçimde döviz kurlarına yansması, döviz piyasasını, işleyiş açısından en mükemmel piyasa haline getirmektedir. Bunu sağlayan neden, bu piyasanın kesintisiz çalışma özelliğidir (Fıstıkçı, 2007: 20).

Döviz piyasasında bir işlemin ortaya çıkışı şu şekilde açıklanabilir: Bir ABD şirketi yabancı bir ülkeye, örneğin Japonya'ya ihracat yapacağı zaman Japon ithalatçının, ABD'de üretim yapan ve hizmet veren bir kişiye yerel para, yani dolar ödemesi gerekir. ABD ve Japonya arasındaki bu alışverişi sonuçlandırmak için iki yol vardır. Amerikalı ihracatçı Japon ithalatçıdan ya ABD doları ya da Yen cinsinden ödeme yapmasını ister.

Eğer ödeme dolar cinsinden olursa, ithalatçı Japon döviz piyasasına Yen satarak ABD doları alır. Eğer ödeme Yen cinsinden olursa, ihracatçı ABD doları almak için Yen satar. Görüldüğü gibi, her iki durumda da döviz piyasasında Yen satılıp ABD doları alınır. Bazen iki ülke arasındaki işlem üçüncü bir ülkenin parası ile yapılır. Bu durum iki ülke arasındaki ticaretin çok sık olmadığı, iki ülkenin de zayıf paraya sahip oldukları durumlarda gerçekleşir. Yine, ithalatçının kendi ülkesinin parasını satarak, üçüncü ülkenin parasını alması; ithalatçının da üçüncü ülkenin parasını satarak, kendi ülkesinin parasını alması için döviz piyasasına ihtiyaç vardır (Fıstıkçı, 2007: 20).

Reel döviz kuru, yabancı ülkelerde üretilen malların yurtiçinde üretilen mallar cinsinden görece fiyatını yansıtan ve uluslararası rekabeti ölçmek için yaygın olarak kullanılan bir ekonomik göstergedir. Bu nedenle, reel döviz kurunu belirleyen ve etkileyen faktörlerin bilinmesi makro ekonomik açıdan uygun politikaların saptanmasında önem taşımaktadır (İnandım, 2005: 29).

Dış rekabetin anahtar bir göstergesi olan reel döviz kurunun yükselmesi çoğu zaman fiyat rekabetinin kaybı olarak yorumlanmaktadır. Ancak, reel döviz kuru ile rekabet arasındaki ilişki tek taraflı değildir. Ulusal paranın reel olarak değer kazanması genellikle rekabet gücünde bir azalma olarak yorumlanırken, bazı durumlarda verimlilikteki artış nedeniyle rekabet gücünde meydana gelen bir artışı da yansıtabilmektedir.

Reel döviz kuru, dış rekabeti, harcama bileşimini, zaman içinde cari açık yoluyla oluşacak tüketim ve tasarrufların gelişimini dolayısıyla da hem tüketicileri, hem de üreticileri etkilemektedir. Reel döviz kuru'nun ticaret hadlerine, dış ticarete konu olan ya da konu olmayan sektörlerdeki toplam verimlilik artışına, tasarruf ve yatırımlara, tüketici tercihlerindeki değişimlere, hükümet harcamaları ve yabancı sermaye girişi üzerinde oldukça büyük bir etkiye sahiptir (İnandım, 2005: 29).

Döviz piyasaları tanımlanırken çoğunlukla gözden kaçırılan husus, volatilité ile ilgili değerlendirmelerdir. Normal olarak fonksiyon gören piyasalarda fiyatlar sürekli olarak iner ve çıkar. Finansal teorisyenler bu olguyu, meşhur Black Scholes opsiyon modelini geliştirmek için kullandığı gibi, diffüzyon süreçleri olarak adlandırılan bir modeller grubuyla tanımlamaktadırlar. Bu model türünde büyük hareketlere izin verilir, ancak piyasa yapıcılarının türev araçlarda iki yönde alış satış yapmaya istekli olmaları beklenir.

Normal bir piyasanın aşağı veya yukarı doğru eğilim göstermesi beklenir. Hatta böyle bir piyasada zaman zaman büyük dalgalanmalar yaşanabilir ve türev sözleşmeleri alıp satmaya istekli olan uzmanlaşmış ekonomik birimler sürekli bulunur. Bunun anlamı ve önemi türevlerin, yatırımcılar için döviz riskine karşı korunmada kullanılacak başlıca araçlar olmalarıdır. Bunlar arasında vadeli döviz sözleşmeleri ve döviz üzerine yazılan opsiyonlar vardır. Bu yüzden yatırımcıların, bir ulusal paranın zamanla zayıflayacağı olasılığına dayanarak yatırım kararlarını ertelemeyecekleri şeklinde bir genelleme yapılabilir. Yani bu tür araçları, anlamlı fiyatlarla öneren satıcılar olduğu sürece yatırımcıların korunmaları mümkündür. Bu kırılma, döviz kurlarının süreklilik göstermeyen hareketlerle keskin değişikliklere tabi olduğu yerlerde gerçekleşir. Hiçbir

satıcı, bir döviz kurunda potansiyel olarak kesikli (sürekli olmayan) hareketlerin olduğu bir ortamda hedging sözleşmesi öneremez. Bu tür bir senaryonun sabit döviz kuru rejimlerinde (özellikle çökmek üzere olduğunu düşünenlerde) olduğu bilinmektedir (Derosa, 2006: 37).

Mutlak getiri fikri hedge fonlarını tanımlayan ifadelerden biridir. Çünkü yöneticiler getiriye elde edebilmek için çok çeşitli ve birbirinden farklı stratejileri tercih etmekte özgürdürler. Hedge fon yöneticileri geleneksel yatırım olarak, hisse senedi, sabit getirili varlıklar, döviz, emtialar ve türev ürünleri de dahil olmak üzere geniş bir alanda yatırım yapmak için büyük bir esnekliğe sahiptirler. Ancak yatırım yapabilmeye büyük bir esnekliğe sahip olmalarına rağmen, yöneticilerin büyük çoğunluğunun diğer sınırlı ürünler ve piyasalara göre yeterli tecrübe ve özel becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Hedge fonlar, bu farklı stratejilere rağmen, mutlak getiri arayışı yanında bazı önemli ortak özelliklere de sahip olmalıdırlar (Çağıl ve Hosseini, 2011: 4-5).

- Kredili alım veya yatırım payında kaldıraç kullanabilmek gereklidir.
- Bireysel menkul kıymetlerin yanı sıra tüm pazarlarda veya pazar segmentleri için açığa satış tekniklerinin uygulanması önemlidir.
- Hedging veya kaldıraç yönlü pozisyonlar alma amacı için türev ürünlerin uygulanması.
- Kendi stratejisi ve performans esaslı tazminatına dayalı yöneticiler tarafından belirgin yatırım oldukça önemlidir.

Hedge fonlarının sahip olduğu avantaj ve dezavantajlar aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Tablo 3.7. Hedge Fonlarının Avantajları ve Dezavantajları (Çağıl ve Hosseini, 2011: 5)

	<i>Avantajları</i>	<i>Dezavantajları</i>
Alternatif Stratejileri	Fon yöneticilerinin tam özgür olması	Yönetici tabanlı risklerin yüksek olması
Likidite	Fon yöneticisinin günlük ya da haftalık nakit akışlarıyla uğraşmak zorunda kalması	Potansiyel müşterileri kaybetmek
Mutlak Getiri	Düşen piyasa koşullarında iyi performans fırsatı	Yüksek piyasalarda kötü performans olasılığı
Ücretlendirme	Performans ücreti, yönetilen varlığın büyümesi için olan bir teşviktir	Performans ücreti daha fazla risk almayı teşvik eder.
Yapıları	Hızlı ve rahat karar verebilmeleri	Eldeki konuyla ilgili daha az fikre sahip olmaları ve zor karar verebilmeleri

Yatırım araçları denince nedense Türkiye’de insanların aklına ilk gelenlerden bir tanesi de döviz oluyor. Doğan, “2006’nın sonunda yazdığım şu yazı bu konudaki görüşlerimi özetliyor.”

Doğan’a bir okuru gönderdiği e-mailde şu yorumlarda bulunmuş:

“Direk konuya giriyorum. Vatan gazetesi yazarı Onur Kumbaracıbaşı’nın şu yazısını okudunuz mu? Vaktiniz yoksa sadece son paragrafını okuyun. Türkiye’de döviz yatırımcısının uzun dönemde hiç zarar ettiğini görmemiş Kumbaracıbaşı. Kendisinin uzun dönem anlayışı ne bilmiyorum ama benim 5 senedir tuttuğum dövizler, alternatif yatırımlarla kıyaslandığında değerinin 3’te 2’sini kaybetti. (Belki de daha bile fazlasını) Herhalde yeterince uzun bir dönem beklersek ben değilsem de çocuklarım bu zararı telafi edecekler.”

Doğan, “Öncelikle şunu belirteyim, eski politikacılara güvenim sıfır, fikirleri ve görüşleri benim için anlam ifade etmiyor. O yüzden onların yazılarını pek okumuyorum. Onur Kumbaracıbaşı da eski Bayındırlık Bakanlarımızdan, yani ülkemizin 2001 yılındaki refah seviyesine ulaşmasına katkısı olan kişilerdendir. Yine de okuyucumuzu

kırmayıp Onur Kumbaracıbaşı'nın yazısını yorumlamaya karar verdik.” (Doğan, 2011: 181).

Yazının özeti şu: borsa küçük yatırımcıya mezar olur, altın da pek iyi değil, en iyisi gayrimenkul, hazine bonoları ve dövizdir demiştir.

Doğan bu görüşe karşı yorumuna öncelikle pozitif olarak başlamış, gayrimenkul ve hazine bonoları gerçekten de küçük yatırımcı için iyi yatırım araçlarıdır. Son 15 yılın en yüksek getirisine sahip yatırım aracı hazine bonolarıdır. Aynı şeyi altın, döviz ve borsa için söyleyemeyiz. Maalesef yatırım geçmişe dönük yapılan bir faaliyet değildir. Yani geçmişe bakarak geleceği kestirmeye çalışmak çok doğru bir yaklaşım değildir. Doğan bu yazıda paramızı nereye koymamız hakkında bir yorum yapmamış. Kumbaracıbaşı'nın döviz uzun vadede yatırımcısına kaybettirmemiştir ifadesine yorum yapacaktır (Doğan, 2011: 182).

Döviz yatırımcısına kriz dönemlerinde kazandıran bir spekülasyon aracıdır. Kriz olmadığı zamanlarda ellerinde döviz tutanlar zarar ederler. Sağolsun, varolsun, Onur Kumbaracıbaşı'nın aktif politikacılık yaptığı dönemlerde ülkemiz 3 adet büyük kriz gördü. Ülkemiz halkına müstehaktı bu krizler, sandıkta ne ektiye onu biçmişti. Popülist politikalara destek vermenin neticesiydi bu krizler. O yüzden 1994-2001 yılları arasında döviz spekülörlerine iyi kazandırmıştır, özellikle her krizden sonra faizler nominalleşene kadar dövizden hazine bonosuna geçen yatırımcılar için. Daha önceki dönemlerde ise kapalı, devletçi bir ekonomi politikası güttüğümüz için döviz yatırımcısına iyi kazandırıyor (döviz tutmak yasadışıydı ve neyse!!) (Doğan, 2011: 182).

Şimdi 2001 sonrasındaki döneme bakarsak dövizin yatırımcısına çok kaybettirdiğini görürüz. Kriz sonrasında 1,7 TL olan dolar kuru beş yıl sonra 1,5 TL'ye düşmüştür. Yani nominal olarak döviz değer kaybetmiştir, Doğan reel kaybı ne siz sorun ne ben söyleyim. 2001 yılı sonrası dönemde kriz çıktı çıkacak, cari açık patlayacak, her şey kötüye gidiyor söylemlerinden etkilenip parasını dövizde tutan vatandaşımızın canı çok yanmıştır. İşin gerçeği şudur ki krizin ne zaman çıkacağını önceden tahmin etmek kolay değildir. O yüzden birçok yorumcu her gün kriz tahmini yapıyor ülkemizde. Elbet bir gün haklı çıkacaklar ve o gün geldiği zaman biz size demiştik diyecekler. Maalesef onların aklıyla hareket edenler son 4 yılda çok zarar ettiler (Doğan, 2011: 182-183).

3.6.2. Para Piyasaları

Bir para sisteminin performansının değerlendirilmesi, paranın işlevlerinin değerlendirilmesiyle başlamalıdır. Bunlar, paranın bir değişim aracı, bir değer saklama aracı ve bir hesap birimi olarak paranın işlevleridir. Sağlam bir para bu üç işlevi de tatmin edici bir biçimde ifa eder ve bir piyasa ekonomisinde ona dahil olanların değişimi etkin bir biçimde ademi merkezileştirmelerini (desentralizasyon) mümkün kılar. Sağlam bir para olmaksızın, ademi merkezileştirilmiş değişim tam potansiyeline ulaşamaz. Yüksek enflasyondan muzdarip bir para, ademi merkezileştirilmiş değişimin ve dolayısıyla piyasa ekonomisinin etkinliğini azaltır (Hanke ve Schuler, 2001: 23).

Para piyasası kavramı; kısa vadeli fon akışını gerçekleştiren şirketlerin, finansal kuruluşların, yatırımcıların ve hükümetlerin oluşturduğu bir ağdır. Bir şirketin tahsil edeceği ödemeye birkaç ay kala nakit ihtiyacı olduğunda veya bir banka, şahısların her an çekebilme ihtimalinin bulunduğu bir tutar ile yatırım yapmak istediğinde ya da bir hükümetin ödemelerinin vadesi geldiğinde vergi gelirlerinde sezonsal büyük dalgalanmalar olduğunda para piyasalarında kısa vadeli likidite işlemlerine başvurulur.

Para piyasaları bankacılık sektöründeki para akışının sonucunda son yıllarda önemli gelişmeler göstermiştir. Bu süreç, piyasaları aracından kaçışa götürmektedir. 1980'li yılların başına kadar, ülkelerin çoğunda finansal piyasalar ticaret bankaları merkezliydi. Tasarruf sahipleri ve yatırımcılar menkul kıymetlerin çoğunu mevduat olarak bankalarda tutarlardı. Bunlar, çek yazılan mevduatlar gibi faizi hiç olmayan veya çok az olan kısa vadeli mevduatlar veya yıllarca fonların bağlı tutulduğu mevduat sertifikalarıydı. Düşük maliyetli fonların bu güvenilir arzı bankaların, işletmeler ve

tüketiciler tarafından kredi almak için tercih edilen temel kuruluşlar olmasını sağlıyordu (Levinson, 2007: 53).

Finansal liberalizasyon (serbestleşme) bankaların topladıkları ve kredi olarak verdikleri mevduatlardan oluşan piyasa payını kaybetmelerine neden oldu. Bu eğilim, faiz oranlarının yasal düzenlemeler ile değil, piyasa koşulları aracılığıyla düzenlenmesine izin veren ABD'deki 1980 yılında çıkarılan Parasal Kontrol Yasası (Monetary Control Act) gibi yasalar tarafından teşvik edilmişti. Yatırımcılar, bankadaki paralarını çekerek uzun vadeli anlaşmalar yapmalarına gerek kalmadan daha yüksek faiz oranları veren yatırım şirketlerine yatırılabiliyorlardı. Borçlananların çoğu, kısa vadeli borçları (kredileri) bankacılardan elde ettikleri devredilebilir (ciro edilebilir) kredilerden daha uygun oranlarla benzer kurumlara satabiliyordu. Para piyasaları, bankaların nispeten pahalı olan aracılık hizmetini ortadan kaldırarak borçlananlarla, yatırımcıları buluşturan bir mekanizmadır. Bu piyasalar, borçlananların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini ve yüksek maliyetli nakit kullanmadan düzensiz nakit akışlarıyla başa çıkabilmelerini olanaklı kılmaktadır (Levinson, 2007: 53).

Bir para kurulu sisteminde nihai rezervler, rezerv paranın parasal tabanıdır. Nihai rezerv tedarik etmenin tek yolu da onu rezerv ülkeden elde etmektir. En basit şekliyle bu cari işlemler bilançosu fazlası elde etmeyi gerektirmektedir. Bir para kurulu sisteminin işleyişi konusunda belirli öngörülerde bulunmak mümkündür. Cari işlem dengesindeki değişimler aynı yönde para arzını değiştiren olaylar zincirini başlatır. Bir cari işlemler açığı nihai olarak para arzını azaltırken, cari işlemler fazlası nihai olarak para arzını artırır. (Bir bütün olarak ödemeler dengesi, belirli bir dönemdeki rezerv kazanç veya kayıplarını ifade eder. Ödemeler dengesi, cari işlemler dengesini mal ve hizmet ticareti artı sermaye hesabı dengesini yatırım ve bağışlar kapsar. Bir para kurulu sisteminde para arzı sürecinin bu basitleştirilmiş açıklamasının temelini oluşturan varsayımlar şunlardır (Hanke ve Schuler, 2001: 49):

1. Ticari banka mevduatları, sabit bir oran üzerinden para kurulu kağıt ve bozuk parasına nakit olarak çevrilebilir.
2. Para kurulu, ülkede kağıt ve bozuk para çıkaran tek birimdir.
3. Ticari bankaların rezerv-mevduat oranları sabittir.
4. Toplumun, para kurulu kağıt ve bozuk paralarının ticari banka mevduatlarına oranı sabittir.
5. Gelir ve para arzı aynı yönde hareket eder.
6. Para kurulunun ülkesi ile rezerv ülke arasında uluslararası şube bankacılığı yoktur.
7. Ödemeler dengesindeki değişim ancak cari işlemlerde söz konusu olabilir; sermaye hesabı değişmez.
8. Bankalar için minimum rezerv oranları veya özel banka regülasyonları mevcut değildir.
9. İnsanlar rezerv parayı ülke içi ticari işlemlerde almaz veya kullanmazlar.

3.6.3. Sabit Getirili Menkul Kıymet Piyasaları

Sabit getirili menkul kıymetler; alacaklılık hakkı sağlayan, belirli bir meblağı temsil eden, dönemsel gelir getiren, misli nitelikte, seri halinde çıkarılan, ibareleri aynı olan ve yatırım aracı olarak kullanılan borçlanma senetleridir (Kıran, 2006: 37).

Tasarruf sahiplerinin mülkiyet ya da alacaklılık temsil eden belgeleri doğrudan doğruya ihraç eden kuruluşlardan veya bunlara aracılık eden kurumlardan satın alarak ihraççı kuruluşlara fon sağlaması işlemlerine birincil piyasa işlemi denir. Birincil piyasa işlemleri kamu menkul kıymetlerinde ihale, halka arz ya da askıda kalma yöntemiyle, özel sektör menkul kıymetlerinde ise halka arz yoluyla veya halka arz edilmeksizin önceden belirlenmiş yatırımcılara doğrudan satış yöntemiyle yapılmaktadır.

İkincil piyasalar, daha önce ihraç edilmiş olan menkul kıymetleri satın alanların bunları tekrar sattığı piyasalardır. İkinci el piyasalar bireysel ve kurumsal yatırımcılara doğrudan doğruya ya da mali aracılar yoluyla likidite veya spekülasyon amaçlı işlem

yapma imkanı tanımakta ve piyasada işlem gören menkul kıymetler için fiyat oluşumu sağlamaktadır (Kıran, 2006: 40).

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), Menkul Kıymetler Borsaları Hakkında 91 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan, Sermaye Piyasası Kurumunun (SPK) gözetimi ve denetimi altında faaliyet gösteren, tüzel kişiliği olan bir kurumdur. 26 Aralık 1985 tarihinde açılmış ve 2 Ocak 1986 günü ilk seans yapılmıştır. İMKB'nin temel görev ve yetkileri şunlardır (Yalta, 2011: 56):

- Menkul kıymetlerin borsa kotuna alınması ile ilgili başvuruları Kotasyon Yönetmeliği'nde belirtilen esaslar dahilinde incelemek, ek bilgi ve belgeler istemek, başvuruları değerlendirmek ve karara bağlamaktır.
- Kanuni gerekler yerine getirilerek para, kambiyo ve kıymetli maden ve taşlar ile vadeli işlemler ile ilgili piyasalar açmak.
- Borsa'da işlem görebilecek menkul kıymetler için türlerine göre menkul kıymetler pazarları oluşturmak, bu pazarlarda işlem görece menkul kıymetleri belirlemek ve borsa bülteninde yayınlamak, pazarlara borsa binasında yer tahsis etmek.
- Borsa'da pazarların çalışma gün ve saatlerini belirlemek ve borsa bülteninde ilan etmek.
- Borsa pazarlarında yapılan işlemler sonucunda oluşan fiyatları ve bu fiyatlardan yapılan toplam işlem miktarlarını seans bitiminde ilan etmek.
- Borsa'da yapılan alım, satım işlemlerini güven ve istikrar içinde serbest rekabet şartları altında kolayca ve düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamak, bu kuralların dışına çıkan borsa üyelerine, "İMKB Yönetmeliği"nde belirtilen yaptırımları uygulamak.
- Borsada olağan dışı olumsuz gelişmelerin meydana gelmesi halinde, mevzuatın verdiği yetkiler içinde gerekli önlemleri almaktır.

Tablo 3.8. Menkul Kıymet Stokları (SPK, 2007a: 19)

Yıllar	KAMU SEKTÖRÜ				ÖZEL SEKTÖR				TOPLAM			
	Milyon YTL	Milyon \$	Toplam İçindeki Pay (%)	Milli Gelire Oran* (%)	Milyon YTL	Milyon \$	Toplam İçindeki Pay (%)	Milli Gelire Oran* (%)	Milyon YTL	Milyon \$	\$ Değ. % Değişim	Milli Gelire Oran* (%)
1998	11,789	37,699	86.1	14.0	1,899	6,072	13.9	2.3	13,688	43,771	27.6	16.3
1999	23,303	43,146	86.0	17.3	3,796	7,028	14.0	2.8	27,099	50,173	14.6	20.2
2000	36,802	54,784	84.3	20.5	6,868	10,224	15.7	3.8	43,670	65,008	29.6	24.3
2001	122,930	85,394	92.1	43.5	10,517	7,306	7.9	3.7	133,447	92,699	42.6	47.2
2002	150,939	92,345	92.0	39.7	13,177	8,062	8.0	3.5	164,115	100,407	8.3	43.1
2003	196,004	140,421	91.6	46.1	18,008	12,901	8.4	4.2	214,012	153,322	52.7	50.3
2004	227,415	169,447	90.0	43.1	25,186	18,766	10.0	4.8	252,601	188,214	22.8	47.9
2005	248,773	180,531	88.8	37.3	31,916	22,673	11.2	4.7	280,017	203,205	8.0	42.0
2006	255,240	177,497	86.1	33.5	41,058	28,552	13.9	5.4	296,299	206,049	1.4	38.9
2007	255,310	220,227	83.0	33.4	52,225	45,049	17.0	6.8	307,535	265,276	28.7	40.2

* Milli Gelir olarak TÜİK'in yeni seri GSYH rakamları kullanılmış, oranlar hem stokların hem de Milli Gelirin \$ değerleri ile hesaplanmıştır.

3.6.4. Tahvil Piyasaları

Tahvil kelimesi, sözleşme, anlaşma ya da garanti anlamlarına gelir. Bu tanımların hepsi tahvil olarak bilinen menkul kıymetlere uygulanabilir. Tahvil satın alan bir yatırımcı, bu tahvili ihraç edene parasını ödünç vermekte, tahvil ise bu borcun ödenecek anapara ve faiz oranının hukuki bir teminatı olmaktadır. Kısa vadeli tahviller genelde senet/bono olarak adlandırılırlar (Levinson, 2007: 87).

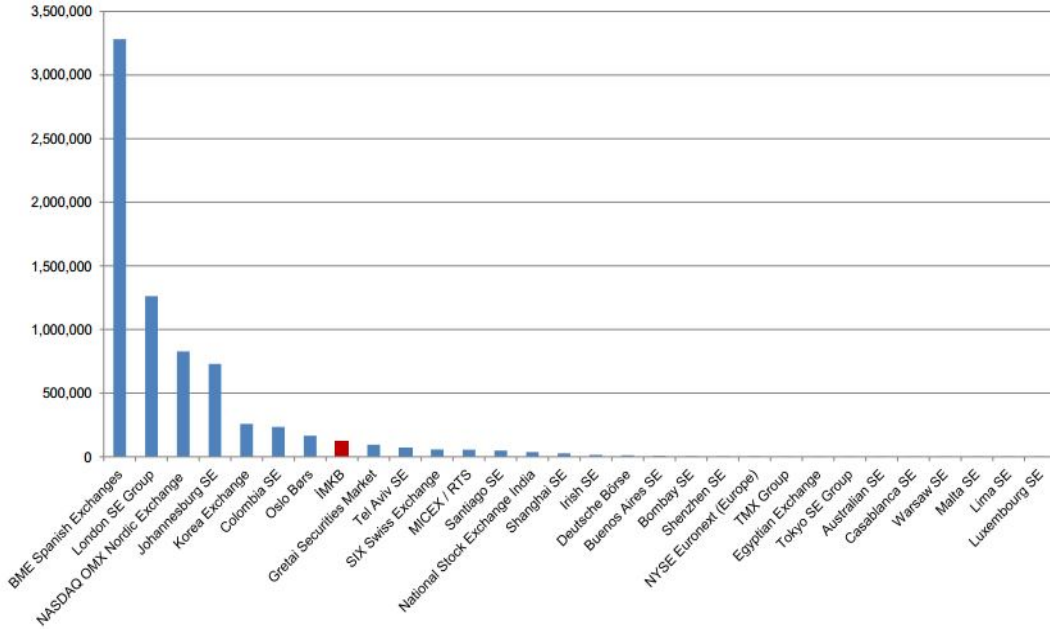
Tahviller, orta çağlarda zenginlerin savaşları finanse etmek için verdikleri ödünç paraların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Hükümetlerin mali iştahları arttıkça, zenginler, müşterilerinin kendilerinden talep ettiği büyük miktarda borçları karşılamakta güçlük çekmeye başladılar. Tahvil çıkartılması sayesinde hükümetler yalnızca bir avuç zengine mecbur kalmayacak ve pek çok kişiden borç alma olanağına kavuşacaktı. Ayrıca borçlandıkları kişilere, borçlunun karşılığını veremeyeceğini düşünmeleri halinde tahvili başkalarına satabilme hakkı gibi kolaylıklarda sağlayarak, risk oranını düşürüyorlardı. Bilinen en eski tahvil Venedik Bankası tarafından 1157 yılında, İstanbul'daki bir iç savaşı finanse etmek amacıyla çıkarılmıştır (Levinson, 2007: 87).

Tahvil üzerinde yazılı milli paranın ait olduğu ülke dışında satışa sunulmak üzere ihraç edilen menkul değerlerdir. Mesela bir İngiliz şirketinin sterlin üzerinden çıkardığı tahvilleri, New York, Zürih, Frankfurt, Tokyo ve diğer borsalarda satması durumunda tahvil ihraç edilmiş olur. Tahvil ihracıyla fon sağlamak, kısa vadeli bir mali işlem olmadığından, tahvil piyasaları orta ve uzun vadeli yatırım fonu kaynağıdır. Bu açıdan, dolar piyasasından ayrılır (Karluk, 1996: 542).

Tahvil, ihraç edildiği anda bütün piyasalarda aynı anda satışa sunulur. Dolayısıyla tahvil, büyük ölçüde tahvili ihraç eden ülkenin parası cinsinden çıkarılır. Diğer bir deyişle tahvillerin piyasasına sunulan ülkenin parası cinsinden çıkarılma zorunluluğu yoktur. Bununla beraber, genelde ABD doları cinsinden ihraç edilir. Bunun sebebi, doların bir hesap birimi olarak dünyada daha yaygın kullanılmasıdır. Oysa, geçerli sermaye piyasasından borçlanma tahvillerinde, borçlanılacak piyasada geçerli olan para cinsinden ihraç yapılır. Tahvil genelde, bankalar konsorsiyumu kanalıyla çıkarılır. Süreleri 15-25 yıl arasında değişir. Uzun vadeli olduğu için yatırımların finansmanında kullanılır ve sermaye piyasasının bir borçlanma aracıdır. Bu sebeple borç verenler, borçlunun mali sorumluluğunu kabul edip ona göre kredi açarlar (Karluk, 1996: 542-543).

Tahvil ihracı ile faiz oranlarının belirlenmesi, ülkelerin kendi milli sınırlarında geçerli yasal kısıtlamalardan bağımsızdır. Tahvil çıkarılmasıyla borçlanmaların yarından fazlasını özel şirketler gerçekleştirir. Bunlarda, genelde Avrupa'da faaliyet gösteren ABD çokuluslu şirketleridir. Hükümetlerin toplam tahvil arzındaki payları, ortalama dörtte bir oranındadır. Uluslar arası kuruluşlar piyasadan, beşte birlik bir pay alır. Tahvil çıkararak borçlanmaları ülke gruplarına göre sınıflandırdığımızda, gelişme yolunda olan ülkelerin payı yüzde 10 civarındadır. Bu durum, tahvil piyasasının dolar piyasasına göre daha fazla kredi değerliliği yüksek borçlulara ve özellikle gelişmiş ülkelerin çokuluslu şirketlerine açık bir nitelik taşıdığını gösterir (Karluk, 1996: 542-543).

Günümüzde tahviller en sık kullanılan mali araçlardır. Dünyadaki toplam tahvil hacmi 2001 yılı sonu itibarıyla 37 trilyon civarındadır ve bunun 30 trilyon dolarlık kısmı ülke içi piyasalarda kullanılmakta, diğer 7 trilyon dolarlık kısmı ise tahvil çıkarmanın ikamet ettiği ülkenin dışında işlem görmektedir (Levinson, 2007: 87).

Şekil 3.3. Dünyada Tahvil ve Bono Piyasaları İşlem Hacimleri 2012/3 (Milyon ABD\$) (Türk Parlamenter Birliği İşlem Hacmine Göre İMKB 8. Sıradadır.) (İMKB, 2012: 18).

3.6.5. Hisse Senedi Piyasaları

Hisse senetlerinin yatırımcılara satışı normalde bir yatırım bankası veya ihraç kurumu tarafından yönetilir. Yatırım bankaları bunu üç şekilde yaparlar. Kalitesi yüksek ihracatçılar durumunda yatırım bankası genellikle yüklenici olarak hizmet verir. Bir yüklenici, ihracatçıdan hisse senetlerini satın almak için kendi sermayesini kullanır ve daha sonra o hisseleri halka yeniden satar. Yüklenici, ihracatçının onayına bağlı olarak kaç hisse senedinin ihraç edileceği ve hangi fiyattan satılacağı konularında karar vermek için kendi piyasa bilgisini kullanır. Bu eleştiriye açık bir durumdur: Eğer fiyat çok yüksek belirlenirse, yüklenici satılmayan hisse senetlerini elinde tutmak zorunda kalır. Fakat eğer fiyat çok düşük olursa, ihraççı sahip olabileceğinden daha az kazandığını anlayacaktır. Bazı durumlarda yüklenici, sadece potansiyel yatırımcılardan teklif almak suretiyle hisse senetlerini ihaleyle satabilir. Eğer ihraççı hisse senetlerinin fiyatlarından memnun kalmazsa, ihracı erteleyebilir, geri çekebilir veya halka satmak yerine özel bir alıcı bulabilir (Levinson, 2007: 198).

Bir diğer ihraç yöntemi, bir yatırım bankasının hisse senetlerini en iyi çaba yöntemi çerçevesinde satmasıdır. Böyle bir durumda yatırım bankası hisse senetlerini yüklenmez ve eğer hisse senetleri satılmazlarsa risk almaz. Sadece ihraççı adına hisse senetlerini satmak için en iyi çabayı göstereceğine taahhüt eder. Satılmayan hisseleri ihraççıya iade eder. Yatırımcılar genellikle en iyi çaba yöntemiyle sermaye artırımından kuşku duyarlar. Çünkü bu yöntem yatırım bankasının hisse senetlerini yüklenmeyi istekli olmayacak şekilde ihraççı hakkında yeterince iyi düşünmediğinin bir ifadesi olarak algılanır (Levinson, 2007: 198-199).

Üçüncü sermaye ihracı türü, ya hep ya hiç yöntemidir. Bu yöntem, menkul kıymetleri ihraç eden şirkete karşı bunların satışı tamamen taahhüt edilmediği takdirde, ihraç sahibine menkul kıymet ihracının tümünü iptal etme hakkı verir. Bu, bütün hisselerin teklif fiyatından satılması şartıyla üstlenilen bir en iyi çaba yöntemidir. Eğer bazı hisse senetleri satılmadan kalırsa bütün ihraç iptal edilir (Levinson, 2007: 199).

Dış borç hisse senedi değişim mekanizmasını kullanarak gelişme yolunda olan ülkelerin dış borçlarını hafifletmelerinin, bunu yapan ülkelere sağlayacağı bazı yararlar vardır. Bunları dört başlık altında toplamak mümkündür (Karluk, 1996: 559-560).

- Mekanizmanın kullanılmasıyla, borçlu ülkeye doğrudan yabancı sermaye akışında bir artma sağlanmaktadır. Yabancı sermayeli yatırımlar, yeni teknoloji, know-how ve yönetim becerisi getirmekte, bu durum yerli müteşebbisleri olumlu yönde etkilemekte ve ekonomide verimliliğin artmasına sebep olmaktadır. Eğer ülkede özelleştirme faaliyetleri varsa, değişim yoluyla gerçekleştirilen yatırımlar ülke içinde finanse edilmediği için, ekonomide kaynak sıkıntısı yaratmamaktadır.

- Yabancı sermaye yatırımları eğer ihracata yönelik ise, ihracat artmakta, bu ise döviz gelirini çoğaltarak ülkenin ödeme gücünün yükselmesine yol açmaktadır.

- Dış borç hisse senedi değişimi ülkenin dış borcunu azaltmaktadır. Yabancı sermaye kararlarının dışarıya transferi, yatırımın gerçekleşmesinden çok sonra meydana geldiği için, operasyon, ülkenin borç sorununu hafifletmekte ve ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yaratarak ülkenin kredibilitesini artırmaktadır. Bütün bunlara ek olarak, dış borçların faizleri uluslararası konjonktüre göre belirlenirken, yatırımın kar transferleri, projenin karlılığına ve iç ekonomik şartlara bağlı bulunmaktadır. Bu sebeple yabancı sermaye kar transferleri dış borç ödemelerinden çok daha kolay olmaktadır.

- Yatırım projeleri eğer ülke içinde yerleşik özel ve tüzel kişilerin ortaklığına da açık tutulacak olursa, bu durum, ülke dışında daha önce çıkmış olan sermayenin tekrar ülkeye dönmesine yol açmaktadır.

3.6.6. Future Piyasalar

Future sözleşmesi, sözleşmenin taraflarını, belirlenen ileri bir tarihte, üzerinde anlaşılan fiyattan, standartlaştırılmış miktar ve kalitedeki bir malı veya kıymeti alma veya satma yükümlülüğüne sokan sözleşmelerdir. Future kontratının temel özellikleri şöyledir (Karatepe, 2000: 11):

1. Future sözleşmeleri, organize borsalarda alınıp satılır.
2. Future sözleşmelerinde sözleşmeye konu olan varlığın özellikleri, miktarı, vadesi vb. standartlaştırılmıştır.
3. Borsaların tespit ettiği varlıklar ve standartlar dışında sözleşme yapılmaz.
4. Future sözleşmesinin fiyatı anlaşmanın yapıldığı tarihte bellidir.
5. Future sözleşmesi uzun dönemde alan tarafı kısa dönemde satan tarafı yükümlülük altına sokar.

Future işlemleri piyasaları, yatırımcılara madenleri, tahılları ve diğer uzun ömürlü ürünleri alıp satma hakkı veren mal piyasalarının doğal bir sonucudur ve aynı zamanda en çok gelişen kısmıdır. Mal piyasaları malların fiyatının belirlenmesini sağlar ve malları üretenlere, onları başka ürün çeşitleriyle değiştirmelerine olanak verirler. Fakat mal piyasaları, fiyatlar düştüğünde stokladığı malların değeri düşen yatırımcıya veya ihtiyacın olan bir malın fiyatını takip eden ve fiyatları yükselmeden almak isteyen potansiyel alıcıya kolaylık sunamaz. Future piyasasına konu olan malların özellikleri şöyledir (Levinson, 2007: 245-246):

- Uzun dönemler için veya bazı durumlarda sınırsız dönemler için stoklanabilirler.

- Değerleri, ölçülebilir fiziksel özelliklere veya malların fiziksel olarak buldukları yere bağlıdır.

- Aynı fiziksel özelliklere sahip olup, aynı yerlerde bulunan ticari mallar mübadele edilebilir. Eğer bir alıcı, belirli bir yoğunlukta ve sülfür içeriğinde petrol veya belirli bir türde buğday almak için sözleşme yaparsa, petrolün ne kadar iyi çıkardığı ile veya buğdayın kim tarafından toplandığı ile ilgilenmesine gerek kalmaz.

Borsalar, vadeli işlem sözleşmeleri ile bu sözleşmelerin işlem göreceği pazarları oluştururken, vadeli işlemin temel alacağı varlığın belli özelliklere sahip olmasını isterler. Vadeli işlem sözleşmelerinin piyasa tarafından aranan enstrümanlar olması için, üzerinde vadeli işlem sözleşmesi düzenlenen varlıkların aşağıdaki şartları sağlaması gerekmektedir (Karatepe, 2000: 11-12).

1. Etkin ve derin nakit piyasasının varlığı,

2. Varlık fiyatlarının değişkenlik göstermesi,
3. Spot piyasa (ticari bir ürünü toptancısından veresiye aldıktan sonra değerinden daha aşağı bir fiyatla pazarda peşin olarak satma) fiyat düzeyine ilişkin etkin bilgi akışının olması,
4. Yakın ikame mallarının eksikliği,
5. Teslimat tarihi geldiğinde, teslimata yetecek kadar varlığın bulunabilmesi,
6. Engelleyici kuralların olmaması,
7. Nakit (spot) ürünün homojen olması gerekmektedir.

3.6.7. Opsiyon Piyasalar

Opsiyon sözleşmesi; alıcı ve satıcı arasında yapılan bir anlaşmadır. Bu anlaşmayla, opsiyonu satın alan taraf, anlaşmada belirlenmiş fiyat üzerinden opsiyona konu olan varlığı anlaşma süresi içinde almaya ya da satma hakkına sahiptir. Bu hakka sahip olabilmek için alıcı satıcıya prim öder. Bu prim opsiyon fiyatı olarak da adlandırılır. Diğer taraftan satıcı, opsiyon anlaşmasıyla, alıcı talep ettiğinde, önceden anlaşılan fiyat üzerinden varlığı satma ya da satın alma yükümlülüğü altındadır. Opsiyon işlemlerinde iki alım satım işlemi vardır. Birincisi; opsiyon sözleşmesinin alım satımıdır. İkincisi; opsiyonun kullanılması durumunda opsiyona temel teşkil eden varlığın alım satımıdır (Karatepe, 2000: 73).

Diğer bir ifadeyle, opsiyon sözleşmesi; opsiyonu alan tarafa, ödediği opsiyon primi karşılığında, belirli bir vadede veya belirli bir vadeye kadar, önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte ekonomik veya finansal göstereyi, sermaye piyasası aracını, malı, kıymetli madeni ve dövizli alma veya satma hakkı veren, satan tarafı ise yükümlü kılan sözleşmelerdir (SPK, 2007b: 7).

Temel olarak iki tür opsiyon vardır. Bunlar alım ve satım opsiyonlarıdır (Karatepe, 2000: 73).

Alım opsiyonu, opsiyonu elinde bulunduran tarafa, sözleşmede belirlenmiş olan varlığın belirlenmiş fiyattan alma hakkı verir. Alım opsiyonunun kullanılabilmesi için, sözleşmede varlık için belirlenmiş olan fiyatın varlığın işlem tarihindeki piyasa fiyatının altında olması gerekir. Eğer piyasa fiyatı opsiyon sözleşmesindeki fiyatın altında ise, yatırımcı opsiyondan doğan hakkını kullanmak yerine, o varlığı piyasada daha ucuz bir fiyata satın alabilir.

Herhangi bir opsiyon sözleşmesi, satın alan tarafa kullanım fiyatı olarak adlandırılan, önceden karşılaştırılan bir fiyattan alım satım hakkı verdiği için dolayı satın alan taraf bu hakkını kazançlı olduğu zaman kullanacaktır. Opsiyonu satan taraf ise sözleşmeyi alan tarafın hakkını kullanmak istemesi halinde alım ya da satım yükümlülüğünü yerine getirmesi gerekmektedir. Ancak, opsiyonu satın alan taraf, bu hakkına karşı opsiyonu satan tarafa opsiyon primi adı verilen bir ücret ödemek durumundadır. Opsiyon sözleşmesini alan tarafın riski ödediği primle sınırlı iken satan tarafın yükümlülüğü sınırsızdır (SPK, 2007b: 8).

Risk, temel olarak yatırım amaçlı kullanılan paranın ileride gerçekleşecek olayların belirsizliğinden dolayı kaybedilme tehlikesidir. Anaparanın geri ödenmeme riskinden başka, faiz riski, döviz riski, vb. gibi yatırım aracının fiyatını ve dolayısıyla getirisini etkileyen riskler de vardır. Bir yatırımın riski ne kadar yüksekse, o yatırım için vaat edilen getiri de o kadar yüksek olacaktır. Yüksek riskli bir yatırımda eğer işler iyi gider ve vaat edilen getiri alınabilirse yatırımdan yüksek gelir elde edilmiş olacaktır. Ancak bu durumda doğal olarak, beklenen yüksek getiriyi elde edememe hatta yatırılan paranın da kaybedilme tehlikesi de daha büyüktür. Yatırılan paranın kaybedilme tehlikesinin düşük olduğu yatırımlardan beklenecek getiri ise nispeten düşük olmaktadır. Buna göre, yatırım yapılırken, herkesin ne kadar riske katlanabileceğini çok iyi tartması gerekir. Vaat edilen getiri yükseldikçe beraberinde riskin arttığı unutulmamalıdır. Bu durum, mali piyasaların temel kuralıdır. Bu çerçevede yatırım yaparken, yatırım araçlarının riske duyarlılıkları ve yatırımcıların riske katlanma dereceleri iyi değerlendirilmelidir (SPK, 2007b: 8-9).

3.7. Finansal Liberalizasyonun Etkileri

Bu bölümde finansal liberalizasyonun ilk önce krizler üzerinde ve büyüme üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu incelenecektir.

3.7.1. Finansal Liberalizasyonun Kriz Üzerine Etkisi

Kriz, ekonomide aniden ve beklenemedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması anlamına gelir. Bir başka tanımlamaya göre kriz, genel olarak herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmaları ifade etmektedir (Delice, 2003: 58).

Son 30 yıldır, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, liberalizasyon ve dışa açılma eğilimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak pek çok gelişmekte olan ülkede, makroekonomik istikrarsızlık giderilmeden iç ve dış finansal liberalizasyon girişimlerinin sürdürülmesi, finansal krize yol açmıştır. Makroekonomik istikrarsızlıklar, finansal piyasaları kırılgan duruma getirmekte ve ekonominin krize sürüklenmesini kolaylaştırmaktadır (Ural, 2003b: 11).

Türkiye ekonomisi, 1980 yılında dış ticaretin liberalizasyonu ve 1989 yılında uluslararası sermaye hareketlerinin üzerindeki kontrollerinin kaldırılmasıyla finansal liberalizasyon süreci tamamlanmıştır. Ancak, ekonomik yapıdaki istikrarsızlıklar nedeniyle, 1990'lı yıllardan itibaren büyüme-istikrarsızlık kriz kısır döngüsüne girmiş görülmektedir. Türkiye'de finansal krizlere etki eden etmenlerin saptanması amaçlanmıştır. Küresel ekonomideki hızlı değişim, giderek karmaşıklaşan istikrarsız gelişme, içinde bulunduğumuz dönemde bankacılık ve finans sektörünü de olumsuz etkileyerek, sektörü risklere karşı daha duyarlı ve kırılgan bir hale getirmektedir. Özellikle gelişmekte olan ekonomiler, zayıf bankacılık sistemleri nedeniyle bu gelişmelerden daha fazla etkilenmektedir (Ural, 2003b: 11; İnceci, 2006: 149).

Gelişmekte olan ülkelerde aşırı iç ve dış borçlanmaya gidilmeden kamu gelirlerinin artırılması için, etkin bir vergi sisteminin kurulması gerekmektedir. Bu nedenle; vergi oranlarının düzenli olarak artırılması, vergi tabanının genişletilmesi, etkin bir vergi idaresi ile kayıtdışı ekonominin ve vergi kaçakçılığının azaltılması lazımdır. Kriz dönemlerinde ekonominin canlanması için, ortalama vergiler düşürülürken, kısa dönemli portföy yatırımları daha yüksek oranlı vergilendirilerek, ülke dışına sermaye çıkışının engellenmesi önerilir (Özer, 2006: 165).

Tobin Vergisi'nin kısa dönemli spekülasyonları, uzun dönemli spekülasyonlara göre daha iyi düzenleyeceği düşünülmektedir. Bu verginin en önemli özelliği döviz işlemlerini vergi nedeniyle daha maliyetli hale getirmek suretiyle, spekülatif amaçlı yapılan işlemleri engellemektedir. Bu şekilde kısa dönemli spekülatif amaçlı işlemler azalacağı için, döviz kurlarının istikrarı sağlanacaktır (Özer, 2006: 168).

Tobin Vergisi'nin uygulanabilmesi için politik ortamın müsait olması, başka bir ifadeyle, kamuoyunda vergi aleyhtarı bir hava olmaması ilk koşuldur. İkinci olarak, özellikle off-shore bankacılık yapan vergi cennet ülkeler de dahil olmak üzere, bütün ülkelerin Tobin Vergisi'nin aynı oranda ve benzer işlemlerde uygulamak üzere anlaşmaya varmış olmaları gerekmektedir. Eğer bir tek ülke bile bu vergiyi uygulamaktan vazgeçerse, bütün dünyadaki döviz piyasası işlemleri buraya kayacaktır ve döviz işlemlerindeki volatilité makroekonomik politikalarındaki bağımsızlık olumsuz yönde etkilenecektir (Özer, 2006: 168).

3.7.1.1. Türkiye'de 1994 Krizi

Türkiye'nin temel olarak 1994 yılında uygulanan istikrar politikasının çözmeye çalıştığı (yabancı sermaye girişi istikrarsızlığı) finans piyasası ağırlıklı başlayan ve daha sonra reel sektöre kayan krizlerin ortak noktaları genel olarak şöyledir (Mangır, 2006: 464):

- Sürdürülemeyen bütçe açıkları
- Yüksek düzeydeki dış borçlar
- Enflasyon hızındaki artışla birlikte negatif faiz düzeyi
- Üretimin azalması
- Ücret düşüşleriyle birlikte işsizliğin artması
- Küreselleşmeyle birlikte hızlı fon akımları
- Bankacılık sisteminde artan açık pozisyonları
- Sermaye hareketlerini çekebilmek için faizlerin çok yüksek olmasına bağlı olarak 1993 yılında cari işlem açığının 6,4 milyar dolar seviyelerine çıkması
- Ücret artışları, iç borçlanma ve seçime yönelik fiyatlama politikasına bağlı olarak yüksek kamu borçları ve bu borçların piyasadan yeterince borçlanılmaması (ertelenen kamu kağıdı borç ihaleleri) sonucu piyasada aşırı Türk lirasının bulunması
- 1991-1993 yılına ait ve değişen ticaret koşullarından dolayı ara mal ihracatının 18 milyar dolara çıkması
- Merkez Bankasının tam özerk olmamasının ve hazinenin kısa dönemli finansı için kullanılması sonucu yaşanan likidite sorunu

1993 yılında Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin bütçe açıkları, altyapı yatırımları, ücret ve maaşlardaki hızlı artışlar, Körfez savaşı ve terörle mücadele nedeniyle artan ve faizler üzerinde büyük baskı yaratan kamu açıklarının finansman maliyeti düşürülmek istenmiştir. Bu amaçla borçlanma miktarına sınırlama getirilerek faiz oranları düşürülmeye başlanmış ancak yüksek enflasyon, yüksek cari işlemler ve bütçe açıkları gibi iç ve dış dengesizlikten dolayı TL'ye güven azaldığından, TL tutmanın çekiciliği kalmamıştır. Ayrıca 1994 yılında geçerli olmak üzere tahvil ve bonolardan elde edilecek gelire % 5 oranında gelir vergisi stopajı konulacağı ilan edilmiştir. Zaten dış kaynak bulmakta zorlanan hazine, iç piyasadan da borçlanmayı azaltma yoluna gidince, zorunlu olarak Merkez Bankası kaynaklarını yoğun olarak kullanmaya başlamıştır. 1993'de çıkarılan iki yasayla Hazine'nin Merkez Bankası'ndan kullanabileceği avans miktarı artırılmıştır. Faiz oranlarını düşürme hedefi gereği Merkez Bankası İnterbank faiz oranlarını yükseltmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 121).

Kriz öncesinin iktisadi makroekonomik göstergelerine baktığımızda Tablo 3.9'a baktığımızda 1992-1997 dönemine ait maliye politikası göstergelerinin yanı sıra, büyüme hızımız, enflasyon ve faize ilişkin verilerde var. Maliye politikası göstergeleri GSYH'ye oran olarak ifade ediliyor. İkinci sütundaki KKBG (Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi) toplam kamu kesiminin borçlanma gereksinimi anlamına geliyor. Üçüncü sütunda kamu kesiminin en önemli alt kalemi olan konsolide bütçe dengesi gösteriliyor. Bir sonraki sütunda ise Konsolide bütçeden yapılan faiz ödemeleri dışarıda bırakıldığında bütçe hala açık mı veriyor yoksa fazla mı? sorusuna yanıt veriyor. Bu son iki sütundaki eksi işaretli rakamlar ilgili bütçede yer alan varlıkların açık verdiğini ifade ediyor.

Tablo 3.9. Türkiye’de 1994 krizi makroekonomik göstergeler (Özatay, 2011a: 73)

	<i>KKBG</i> / <i>GSYH</i>	<i>Bütçe</i> <i>dengesi</i> / <i>GSYH</i>	<i>Faiz</i> <i>dışı</i> <i>bütçe</i> <i>dengesi</i> / <i>GSYH</i>	<i>Faiz</i> <i>ödemeleri</i> / <i>GSYH</i>	<i>Kamu</i> <i>borçlanma</i> <i>stoku</i> / <i>GSYH</i>	<i>GSYH</i> <i>büyüme</i>	<i>Ortalama</i> <i>enflasyon</i>	<i>Hazine</i> <i>faizi</i>
1992	10,6	-4,3	-0,7	3,7	40,0	6,0	70,1	86,5
1993	10,3	-6,8	-0,9	5,9	41,0	8,0	66,0	86,7
1994	6,2	-3,9	3,8	7,7	53,8	-5,5	106,3	158,0
1995	5,0	-4,1	3,4	7,4	44,2	7,2	89,0	123,2
1996	8,8	-8,3	1,8	10,1	45,0	7,0	80,2	134,2
1997	7,8	-7,8	0,1	7,9	42,0	7,5	85,7	124,5
Ortalamalar								
1992-1993	10,5	-5,5	-0,8	4,8	40,5	7,0	68,1	86,6
1996-1997	8,3	-8,1	1,0	9,0	43,5	7,3	83,0	129,3

Notlar: Eski GSYH serisi kullanıldı. KKBG: Kamu kesimi borçlanma gereksinimi. Enflasyon tüketici enflasyonunu gösteriyor. Hazine faizi yıllık ortalama faiz.

Kriz öncesine (1992-1993) bakınca Tablo 3.9’daki göstergeler çok iyi bir durumu yansıtmıyor. Konsolide bütçe önemli ölçüde açık veriyor. Kamu kesiminin borçlanma gereksinimi, enflasyon ve Hazine’nin borçlanma faizi çok yüksek. Ama 1996-1997 döneminde de göstergeler bozuk. Oysa o dönemde kriz yaşamadık. Bu olguyu daha rahat görebilme açısından, her değişken için tablonun son iki satırında 1992-1993 ve 1996-1997 ortalama değerleri de veriliyor. 1996-1997’de kamu kesimi borçlanma gereği biraz daha düşük, az miktarda da faiz dışı fazla var. Dolayısıyla, kriz öncesi döneme göre bu göstergeler bir nebze daha iyi. Ama 1996-1997’de enflasyon daha yüksek, faiz ile enflasyon arasındaki fark (reel faiz), bütçe açığı, bütçeden faiz ödemelerine ayrılmak zorunda kalınan miktar ve kamunun borcu daha fazladır (Özatay, 2011a: 74).

Tablo 3.10’da ödemeler dengesinden seçilmiş bazı önemli kalemlerin GSYH’ye oranları ve reel kur endeksinin değerleri veriliyor. Kriz öncesinde cari açıkta belirgin bir bozulma var. Ayrıca liranın da reel olarak değerlendirildiğini görüyoruz. Gerçi 1996-1997 yılında da bir miktar değerlendirme ve cari açık var; ancak 1993 yılında bu olgular daha belirgin. Ancak, Türkiye’de 2001 sonrası görülen büyüklükler dikkate alındığında, bu oranların ya da değerlendirme miktarının çok aşırı olmadığını belirtebiliriz. Tabii ki 2001 sonrası ile 1994 öncesinde ekonominin diğer alanlarındaki kırılmalıklar farklıdır. 2001 sonrasında sorun yaratmayan bir cari açık düzeyi 1994 öncesinde sorun yaratabilir. Bu söylenenlerin hepsi doğrudur. Ancak, 1993’te ulaşılan cari açık düzeyi bazı “parmak hesabı kuralları” dikkate alındığında sorun çıkabilecek eşik değer üzerinde değil, altındadır. İkincisi, cari açık bir eğilim oluşturmuyor. Mesela 1992’de neredeyse denk bir cari işlemler hesabı var. Tabloda gösterilmemekle birlikte 1991 yılında cari fazla var. Ama asıl neden tetikleyici bazı unsurların varlığının gerekli olması kriz çıkması için; tek başına cari açık tetikleyici bir unsur değil; sadece bir kırılmalık kaynağıdır (Özatay, 2011a: 74-75).

Tablo 3.10. Ödemeler Dengesi (Gsyh'ın Yüzdesi Olarak) Ve Reel Döviz Kuru (Özatay, 2011a: 74)

	<i>Cari denge</i>	<i>Toplam</i>	<i>Yabancı sermaye yatırımları</i>	<i>Portföy yatırımları</i>	<i>Diğer</i>	<i>Reel döviz kuru</i>
1992	-0,6	2,3	0,5	1,5	0,3	109,9
1993	-3,6	5,0	0,4	2,2	2,5	122,9
1994	2,0	-3,0	0,4	0,9	-4,3	92,3
1995	-1,4	2,9	0,5	0,1	2,3	100,0
1996	-1,3	3,0	0,3	0,3	2,4	102,7
1997	-1,4	3,7	0,3	0,9	2,5	109,4
Ortalamalar						
1992-1993	-2,1	3,7	0,4	1,9	1,4	116,4
1996-1997	-1,4	3,4	0,3	0,6	2,4	106,1

Notlar: Eski GSYH serisi kullanıldı. Reel kur yıllık ortalama reel kur. Merkez Bankası'nın tüketici fiyatlarını kullanarak hesaplandığı endekste artış liranın reel olarak değerlendirildiğini gösteriyor. Toplam borç, yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve diğer kalemlere yapılan yatırımlar net sermaye girişi yatırımları içerisinde yer almaktadır.

Kaynak: Finansal sektöre gelince reel kredi genişlemesi 1996-1997 döneminde 1992-1993 dönemine göre çok daha fazla: İlkinde ortalamada % 9,6; ikincisinde ise % 21. Hızlı kredi genişlemesi genellikle bir mali kırılma kaynağı olarak kabul ediliyor. Bu durumda kredilerin çok da dikkate dilmeden açıldığı, bir ekonomik yavaşlama durumunda bu kredilerin geri ödenmesinde sorun yaşanabileceği düşünülüyor. Bu ölçüt açısından kriz öncesi dönem daha az kırılma 1996-1997'ye göre. Bankaların döviz cinsinden borçlarının toplam borçlara oranı her iki dönemde de ortalama da aynı: Kriz öncesinde % 12,5; sonrasında % 12,3. Bir diğer önemli gösterge ekonomide her an dövize çevrilebilir mali varlıkların döviz rezervlerine oranı. Kriz zamanında rezervlerin ne kadar dayanabileceğinin de bir göstergesi bu. Her iki dönemde de her an dövize çevrilebilir mali varlıklar, döviz rezervlerinin iki katıdır (Özatay, 2011a: 75).

Ekonominin 1994 yılının başına geldiğinde, Cumhuriyet tarihinin en büyük cari açığı ve kamu açığı makroekonomik dengesizliklerin boyutunu görmek açısından yeterlidir. Orta-uzun dönemde sürdürülemez olan bu yapı ve politikalar 1994 yılı Nisan ayında içine düşülen ağır iktisadi krizin oluşumundaki nedenlerdir. Diğer yandan kriz sinyallerinin alınmaya başlandığı 1993 yılının son ayları 1994 yılının Nisan ayı arasında geçen sürenin incelenmesi krizin yönetimi açısından da oldukça yanlış uygulamalara başvurulduğunu göstermektedir (Kepenek ve Yentürk, 2000: 484).

Aşırı spekülasyon sermaye girişinin ekonomik dengeler üzerindeki olumsuz etkilerini Türkiye kadar ağır yaşamış olan bazı gelişmekte olan ülkelerde krizin ortaya çıkmasıyla birlikte alınan önlemler ile krizin daha hafif atlatılması mümkün olmuştur. Ancak Türkiye'de başvurulan uygulamalar ve iktisadi kararlar krizin boyutunu artırıcı etki, yaratmıştır denilebilir. Bir başka deyişle, 1993 sonu ve 1994 başını kapsayan dönemde Türkiye kriz yönetiminde de başarısız olmuştur. 1993 yılının ortalarında siyasi otorite kamunun faiz yükünün çok yüksek olduğunu ve kısa dönemde uygulanacak politikaların faiz oranlarını düşürme amacını taşıyacağını açıklamaya başladı. Bu aşamada ekonomiye likidite enjekte edilmeye başlandı. Ancak yüksek likidite ve düşmesi beklenen faiz oranları döviz talebini hızla artırmaya başladı. Diğer yandan yüksek cari açık da devalüasyon beklentilerini kamçulamakta ve döviz talebini artırıcı işlev görmekteydi (Kepenek ve Yentürk, 2000: 484-485).

Piyasadaki likidite fazlası devalüasyon beklentisiyle 1994 yılının başlarında dövize yönelmiştir. Kurlar hızlanmaya başlamış ve 1994 yılı başında resmi kur ile serbest kur arasındaki fark % 23'ü geçmiştir. Bu gelişmeler üzerine, 26 Ocak 1994 tarihinde TL yaklaşık % 14 oranında devalüe edilmiştir. Bu devalüasyonu 1 Mart ve 17

Mart tarihlerindeki iki devalüasyon izlemiştir. TL'nin yabancı paralar karşısındaki değer kaybı Nisan ayına kadar sürmüştür, Ocak-Nisan arasında TL'nin dolar karşısındaki değer kaybı nominal olarak % 172'ye yükselmiştir. Yerli paranın yabancı para karşısındaki değer kaybının hızlanması sonucu kur-faiz makası daralmış, açık pozisyonlarını kapatma yarışında olan bankaların da dövize hücum etmeleri sonucu Merkez Bankası rezervleri hızlı biçimde erimiştir. Bunun sonucunda 1 Aralık 1993'te 7 milyar dolardan fazla olan döviz rezervleri 1 Mart 1994'te 3.3 milyar dolara düşmüştür (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 121-122).

Siyasi otorite dövize olan talebi yüksek döviz rezervlerini satarak sınırlamanın mümkün olacağı, bu şekilde piyasada oluşan paranın İMKB'ye yönlendirilebileceği varsayımı ile hareket etmekteydi. Bu varsayımlar iki nedenle geçerli olmadı. Bunlardan birincisi, büyük bankalar yüksek bir devalüasyon olacağı bilgisi ile hareket etmekteydiler. Dolayısıyla piyasaya sürülen döviz talebi kırma işlevini yerine getirmekten uzak kalmakta ve piyasaya sürülen döviz giderek artan fiyatta alıcı bulmaktaydı. Diğer yandan İMKB o dönem için 52 milyon dolar gibi dar bir işlem hacmine sahipti ve piyasada dolaşan spekülâtif sermayeyi içine çekme kapasitesine sahip olmaktan çok uzaktı (Kepenek ve Yentürk, 2000: 485).

Bütün bu gelişmelere Ocak 1994'te Moodys ve Standart and Poors isimli iki uluslararası rating kuruluşunun Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi ve üç küçük bankanın kapatılması eklenince Türk ekonomisi krize sürüklenmiş ve 5 Nisan'a gelinmiştir. TL'nin çok fazla değer kaybetmesini önlemek amacıyla, Merkez Bankası 20 Ocak 1994 tarihine kadar mübadele etmediği bankalar arası para piyasasına müdahale ederek gecelik faiz oranlarını yükseltmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Devlet İç Borçlanma Senetlerinin (DBİS) faiz oranları % 50'lere kadar yükseltilmiş ve bu senetlerden alınan stopaj kaldırılmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 122).

Ocak 1994'te döviz kuru 19 000 TL/\$, Merkez Bankası rezervleri 7 milyar dolar iken Nisan 1994'te döviz kuru 38 000 TL/\$'a çıkarken, uluslar arası rezervler 3 milyar dolara düştü. 5 Nisan 1994'te hükümet dengeleri yeniden kurmak amacıyla yeni karlılık önlemleri paketini ilan etti. Döviz talebi kesmek ve kısa dönemli kamu borçlarını ödeyebilmek için Mayıs 1994 tarihinde % 400 faizli borçlanma kağıtlarını piyasaya sürmek zorunda kaldı. Dengeleri düzeltmeden yapay yolla faiz oranlarını düşürme çabası faiz oranlarında çok daha yüksek oranda bir sıçramaya neden olmuştu. 1994 krizinin ekonomiye faturası ağır olmuştur. 5 Nisan 1994'te döviz rezervleri 3 milyar dolarla dibe vurmuş, enflasyon oranı TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi) bazında % 106'lara fırlamıştır, TL bugün içinde (5 Nisandan 6 Nisana kadar) yaklaşık % 39 oranında değer kaybetmiştir. Sonuçta, ücretlerin düşürülmesi, işsizlikte artış, yüksek bir devalüasyon ve üç basamaklı enflasyon döneminin açılması olarak kendini gösterdi (Kepenek ve Yentürk, 2000: 485; Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 122).

3.7.1.2. Türkiye'de 2001 Krizi

2001 krizinin çıkmasının başlıca nedenleri şunlardır (Mangır, 2006: 468):

- Spekülasyonlarla birlikte piyasalarda gelişen tedirginliğe paralel olarak, bankaların açık pozisyonlarını kapatma eğiliminin TL'ye olan talebi artırması
- TL'ye olan talebin yurtiçi faizleri artırması
- Yükselen faizlerin elinde hazine bonusu bulunduran bankalardaki riski artırması
- Sabit döviz kuru uygulamasına bağlı olarak aşırı değerli TL'nin yol açtığı yüksek cari açıklar gösterilmektedir.

Bütçe açıklarının borçlanma ile finanse edilmesinin yarattığı problemlerin para ile finanse edilmesinin yarattıklarından ağırlık açısından pek bir farkı yoktur. En basit nedeni şu: bütçe açıkları giderek artırıyorsa ki 2000 yılına gelene kadar neredeyse tüm 1990'lı yıllarda artmıştır, mevcut maliye politikalarının sürdürülebilirliği hakkındaki şüphelerde artıyor. Devlet iç borçlanma senetlerini, yani Hazine'nin sattığı tahvil ve bonoları tutmak için insanlar daha fazla faiz talep ediyorlar. Reel faizler oldukça yüksek düzeylerde seyrediyor. 1997-1999 arası yüzde 20'yi aşan reel faizler var. Açık ki, bu çok yüksek bir düzeydir (Özatay, 2011b: 538).

Tablo 3.11. Türkiye'de 2001 Krizi Makroekonomik Göstergeler (Özatay, 2011b: 539)

	1997	1998	1999	2000	2001
Kamu kesimi borçlanma gereği	7,8	9,6	15,8	12,6	15,7
Konsolide bütçe borçlanma gereği	7,8	7,3	11,7	10,3	17,7
Net iç borçlanma	8,7	8,8	12,5	7,5	12,8
Net dış borçlanma	-1,5	-1,9	0,6	2,1	-2,5
Kısa vadeli avans	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Diğer	0,6	0,5	-1,4	0,6	7,3
Devlet bankalarının görev zararları	5,3	7,7	13,4	12,1	0,0
Faiz dışı fazla	0,1	2,2	-1,9	3,8	6,6
Konsolide bütçe faiz ödemeleri	7,9	11,8	13,9	16,4	22,7
İç	6,9	10,8	12,7	15,1	20,7
Dış	1,0	1,0	1,1	1,3	2,0
Kamu borcu	42,0	41,4	52,6	54,4	104,3
Ortalama Hazine ihale faizi (%)	124,5	115,5	105,6	36,2	99,6
Ortalama tüketici enflasyonu (%)	85,7	84,6	64,9	54,9	54,4
Yıl sonu tüketici enflasyonu (%)	99,1	69,7	68,8	39,0	68,5
GSYH büyüme hızı (%)	7,5	3,1	-4,7	7,4	-7,5
Ortalama borçlanma vadesi (gün)	393,5	235,1	502,3	426,8	146,3
Reel döviz kuru (endeks)	109,4	118,5	123,1	136,5	112,5
Cari işlemler dengesi	-1,4	1,0	-0,7	-4,9	2,4
Net sermaye akımları	3,8	-0,4	2,5	4,7	-9,7
Kısa vadeli	0,0	0,7	0,4	2,0	-7,8
Yabancı sermaye yatırımları	0,3	0,3	0,1	0,1	1,9
Portföy Yatırımları	0,9	-3,5	1,8	0,5	-3,1
Diğer uzun vadeli sermaye	2,5	1,9	0,2	2,1	-0,8

Notlar: Eski GSYH serisi kullanıldı. O dönemde kamu kesimi şu alt kalemlerden oluşuyordu: Konsolide bütçe, KİT'ler (Kamu İktisadi Teşebbüsleri), Fonlar ve Belediyeler; Konsolide bütçe altındaki 'diğer' kalemi, ertelenmiş ödemeler gibi kalemleri kapsıyor. Reel kur yıllık ortalama reel kur. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın 2010'da yaptığı değişiklikten önceki reel kur endeksi kullanılmış; artış liranın reel olarak değerlendirdiğini gösteriyor.

Bu süreçte, sadece reel faizler yükselmiyor, aynı zamanda borçlanma vadeleri düşüyor. Tablo 3.11'deki borç vadeleri çok kısadır. Bu belirsizliklerin arttığı bir süreç dolayısıyla büyüme hızı da bu politikanın bir yansıması olarak hem düşük oluyor hem de dalgalı oluyor. 1990'lı yılların ortalama GSYH büyüme hızı yüzde 3,9'dur. Bu hız 1980'lerde yüzde 4,1, 1970'lerde ise yüzde 4,7 düzeyindeydi. Öte yandan büyüme hızının dönemlik ortalaması etrafında en çok dalgalandığı dönemde bu dönemdir. Mesela 1994'te yüzde eksi 5,5 büyüme, yani küçülme, 1995-1997 döneminde ortalama yüzde 7,2 büyüme, buna karşın 1999'da eksi 4,7 büyüme; yani küçülme söz konusudur.

Kriz öncesinde bankaların döviz cinsinden borçları, döviz cinsinden alacaklarına göre oldukça fazladır. Varlıkların vadesi ile borçların vadesi arasındaki fark giderek açılmıştır. Özellikle gecelik borçların (repoların) ağırlığı ve geri dönmeyen (donuk) kredilerin toplam krediler içindeki payı sürekli artıyor. Kamu bankaları ile özel bankalar arasında ve özel bankaların kredi içlerinde olmak üzere iki önemli ayrışma var. Kamu bankalarının, büyük kısmı bir türlü ödenmeyen kamu kesiminden alacakları, çok yüksek miktardadır. Bu nedenle büyük bir sermaye yetmezliği çekiyorlar. Özel bankaların ilk temel ayırt edici özelliği ise repo (kısa dönemli bir menkul kıymetin belirli bir dönem sonunda ilk satıcısı tarafından geri alınmasını öngören bir satış işlemidir) cinsinden çok kısa vadeli borçların bilançodaki ağırlığıdır. Bu bankaların ikinci ayırt edici özellikleri ise döviz cinsinden mevduatların lira cinsinden mevduatlara kıyasla yüksek düzeyidir. Bazı küçük ve orta ölçekli bankalarda bu sorunlar had safhaya ulaşmıştır. Özellikle kamu bankalarında oluşan devasa görev zararı olgusuna ve bazı küçük bankalarda gözlenen çok kısa vadeli borçlanıp uzun vadeli Hazine tahvili olarak faizlerin düştüğü durumda kar elde etmek serüvenine oldukça dikkat etmemiz gerekmektedir. Yani, önceden düşük fiyata (yüksek faizle) alınmış tahvillerin yüksek fiyatla düşük faizle satılmasıdır (Özatay, 2011b: 540-541).

Kamu bankaları ile özel bankalar arasında ve özel bankaların kendi içlerinde olmak üzere iki önemli ayrışma gerçekleşmişti. Kamu bankalarının kamu kesimi dışına açtıkları krediler çok düşük bir düzeydeydi. Kamu kesiminden alacakları, özellikle görev zararları karşılığında yazdıkları alacaklar çok yüksek miktarlara ulaşmıştı; tüm varlıkların yüzde % 30'unu oluşturuyordu. Görev zararları kamu bankalarına devlet tarafından verilen ve tarım kesimi ile küçük ve orta boy işletmeleri düşük faizli kredilerle destekleme görevi sonucunda oluşuyordu. Normal koşullarda bütçe içinde görülmesi gereken bu destekler, kamu bankaları yoluyla bütçe dışına çıkarılmış oluyor, kamu bankalarında oluşan zararlar nedeniyle bu bankalara karşı doğan Hazine borcu ise zamanında ödenmiyordu. Kamu bankaları, çaresiz, bilançolarının varlık tarafında görev zararları karşılığı kamudan alacak gösteriyorlardı. 1999 yılının sonuna gelindiğinde bu tür alacakların birikimli değeri milli gelirin yüzde % 16'sını aşmıştı. Kamu bankalarının bu işlemlerden uğradıkları zararların da büyük katkısıyla öz varlıkları yerlerde sürünüyordu: Haziran 2000'e gelindiğinde sermayelerinin bilanço içindeki pay yüzde 3,5'e düşmüştü. Tablo 3.12'de görüldüğü gibi, büyük sermaye yetmezliği çekiyorlardı (Özatay, 2011a: 90-91).

Özel bankaların ilk temel ayırt edici özelliği ise repo cinsinden çok kısa vadeli borçlarının bilançodaki ağırlığıydı. Repoların lira cinsinden mevduatlara oranı 1999 sonunda özel bankalarda % 106,6 düzeyindeyken, kamu bankalarında bu oran sadece % 13,6 düzeyindeydi. Farklı bir ifadeyle, özel bankaların borçlarının vadesi son derece kısaydı. Bu bankaların ikinci ayırt edici özellikleri ise döviz cinsinden mevduatlarının lira cinsinden mevduatlara kıyasla yüksek düzeyiydi. Haziran 2000'de bu oran kamu bankalarında % 32 düzeyindeyken, özel bankalarda % 285 düzeyine ulaşmıştı. Tablo 3.12'de görüldüğü gibi, özel bankalar kur ve faiz yükselişlerine çok daha fazla duyarlıydılar (Özatay, 2011a: 91).

Tablo 3.12. Türkiye’de 2001 Krizinde Bankaların Yapısal Özellikleri (Özatay, 2011a: 90)

		1997	1998	1999	2000.1	2000.2	2000.3	2000.4	2001.1
Kredi/Devlet İç Borçlanma Senetleri	Özel	113,72	119,28	82,52	93,26	102,49	111,39	130,70	139,00
	Kamu	86,24	87,86	66,27	-	-	-	59,22	-
Repo/TL. Mevduat	Özel	123,36	83,27	106,51	95,23	93,73	105,41	53,48	23,62
	Kamu	22,49	19,07	13,64	30,29	28,67	29,50	27,27	55,36
Döviz cinsi mevduat/ TL mevduat	Özel	212,20	201,63	274,65	285,07	279,99	299,90	209,24	205,37
	Kamu	46,37	35,61	26,49	31,66	32,42	33,13	29,37	37,12
Döviz kredilerin payı	Özel	14,01	13,97	15,91	16,28	16,51	17,10	19,84	20,02
	Kamu	3,07	3,18	2,30	2,13	2,78	2,85	2,54	3,36
Faiz getiren alacakların payı	Özel	67,80	63,66	63,22	60,79	61,88	60,92	58,05	53,95
	Kamu	36,63	35,34	28,85	-	-	-	31,88	-
Görev zararları payı	Kamu	27,07	27,59	32,01	-	-	-	30,68	-
Özsermaye oranı	Özel	9,13	9,87	11,29	12,16	12,83	13,85	12,39	11,25
	Kamu	5,38	3,85	3,80	3,78	3,50	3,20	2,69	3,78

Özel bankalar da homojen bir bütün oluşturmuyorlardı. 6 Aralık 2000’de TMSF kontrolüne alınan Demirbank ile geriye kalan bankaları karşılaştırmak bu açıdan oldukça yararlı olacak: Birincisi, Demirbank’ın devlet iç borçlanma senetleri portföyünün tüm varlıklara oranı, diğer özel bankaların iki katıydı. İkincisi, Demirbank bu portföyü ancak çok kısa vadeli borçlanarak taşıyabiliyordu; repolarının devlet iç borçlanma senetleri portföyüne oranı 2000 yılında % 70’e ulaşmıştı! Üçüncüsü, Tablo 3.13’de görüldüğü gibi Demirbank’ın repolarının önemli bir kısmı diğer bankalara olan borçlarıydı, Merkez Bankası’na da önemli tutarda repo borcu vardı. Kısacası tüm özel bankalarda önemli sorunlar vardı kriz öncesi, ama Demirbank örneğinde olduğu gibi bazı küçük ve orta ölçekli bankalarda bu sorunlar had safhaya ulaşmıştı (Özatay, 2011a: 91).

Tablo 3.13. 2001 Yılında Türkiye’de Özel Bankalarda Ayrışma: Demirbank ve Diğerleri % (Özatay, 2011a: 92)

	1997	1998	1999	2000.1	2000.2	2000.3	2000.4	2001.1
Toplam Devlet İç Borçlanma Senetleri/ Toplam Alacaklar								
Sektör	31,72	29,03	34,64	31,45	30,56	28,82	25,16	22,57
Demirbank	58,54	57,09	65,12	58,33	54,68	63,53	67,50	74,98
Repo / Devlet İç Borçlanma Senetleri + Repo								
Sektör	60,24	48,51	38,66	37,51	38,06	40,94	33,04	17,73
Demirbank	68,30	57,16	69,48	66,40	59,10	64,81	70,69	52,60
Banka Repo / Toplam Repo								
Sektör	20,64	22,51	19,09	14,93	28,57	21,08	5,48	0,24
Demirbank	29,02	24,08	41,97	32,49	33,25	23,93	48,31	0,15
Faiz getiren alacaklar								
Sektör	67,80	63,66	63,22	60,79	61,88	60,92	58,05	53,95
Demirbank	77,44	72,86	79,57	73,57	78,14	85,34	93,21	98,06
Uzun vadeli Devlet İç Borçlanma Senetleri / Devlet İç Borçlanma Senetleri								
Sektör	9,95	8,37	18,43	20,30	25,12	36,62	44,98	62,63
Demirbank	23,49	27,15	27,15	28,83	36,41	45,33	12,79	22,38
Döviz cinsi borç / TL borç								
Sektör	135,48	155,11	194,23	213,31	213,21	219,72	219,47	262,14
Demirbank	43,59	109,89	69,41	88,14	112,63	73,78	36,91	53,08

2001 finansal krizinin oluşumu ve yapısı, literatürde 3 nesil olarak tanımlanan kriz modellerinin her birine tam anlamıyla benzerlik göstermese de, özellikle 2. ve 3. nesil modellerinin temel bazı özelliklerine uyduğu söylenebilir.

1970 öncesi dönemde finansal piyasalarda fiyat istikrarına karşın, 1970 sonrası dönemde bu istikrarın kaybolduğu ve dünya ekonomisinin çeşitli şoklara maruz kaldığı bir döneme girilmiştir. 1970 öncesinde döviz kurlarında istikrarı sağlayan Bretton Woods Sistemi'nin sona ermesi ve sabit kur yerine dalgalı kur sistemine geçilmesi, petrol krizi, enflasyon ve monetarist politikalar, faiz oranları ve uluslararası sermaye hareketlerinde artan serbestlik, para piyasalarının ortaya çıkışı, teknolojideki gelişmeler ve küreselleşme dünya ekonomisinde aşırı fiyat dalgalanmalarının başlıca nedenlerini oluşturmuştur. 1970 sonrasında, değişen dünya koşullarını etkisiyle bankaların da finansal sistem içindeki rolü büyük ölçüde değişmiştir. Uluslararası sermaye serbestliğinin mevcut olmaması nedeniyle geçmişte göreceli olarak istikrarlı bir ortamda faaliyet gösteren ve sıkı kurallarla yönetilen bankalar, bundan böyle fiyat dalgalanmaları ile birlikte kişi ve kurumların finansal riskleri baş etmek sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır (İnceci, 2006: 149-150).

2001 finansal krizinden önce Türkiye ekonomisi'nde 1. jenerasyon bankacılık krizlerinde yüksek enflasyon, bütçe açığı, kamunun faiz ödemeleri ve toplam borç stoku gibi temel makro ekonomik değişkenlerde ciddi sorunlar göze çarpsa da, 1. jenerasyon bankacılık krizlerinde yer alan temel iki varsayım var olmadığı görülür. Bunlardan birisi bütçe açıklarının Merkez Bankası tarafından para arzı yaratılarak kapatılıyor olması, diğeri ise kriz öncesi dönemde Merkez Bankası döviz rezervlerinde oluşması beklenen tedrici azalmadır. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisini derinden etkileyen 2001 finansal

krizinin, 1. jenerasyon bankacılık krizlerinde tipik özelliklerine uymadığı söylenebilir (Çakmak, 2007: 98).

2. jenerasyon bankacılık krizlerinde ise; 1990'lı yıllardan itibaren küresel finans sistemini tehdit eden en önemli sorun, küresel bankaların, giderek artan oranda başvurduğu hedge fonlarındaki yoğunlaşma riskidir. Esasen, üstlenilen bir riski azaltacak karşıt bir işlem yapma faaliyeti olarak tanımlanan hedging ile, gelecekte döviz kurları, faiz oranları, hisse senedi ve ticari ürün fiyatlarındaki ters hareketlerden kaynaklanacak zararlardan korunulması amaçlanmaktadır. Giderek daha dalgalı ve riskli hale gelen piyasa hareketlerine karşı, hedging yolu ile vadeli piyasalara yönelme eğilimi artmaktadır. Finansal riske maruz kalan bankalar vadeli piyasalarda pozisyon almakta, belirli bir vadeye kadar belirli bir fiyat, kur veya faiz oranını sabitlemek yoluyla bir piyasada uğranabilecek kaybı bir başka piyasada sağlanan kazançla dengelemeyi amaçlamaktadır (İnceci, 2006: 149-150).

3. jenerasyon bankacılık krizlerinde ise; finansal serbestleşme sonrası iyi düzenlenmemiş finans ile denetim ve düzenlemeleri zayıf bir bankacılık sisteminin varlığı, para/döviz ve bankacılık krizlerinin temel sebepleri sayılmıştı. Bu bağlamda 2001 krizinden önce Türk ticari banka bilançolarının sağlıklı yapısı ve artan risk birikimini gösteren birçok emare mevcuttu. Bağlı şirketlerine piyasa faizinin altında faizlerle aşırı kredi verme Türk Bankacılık sektörünün zaaflarından biriydi ve (Demirbank hariç) kriz esnasında ve sonrasında batan ve TMSF'ye (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu) devredilen özel bankaların hemen hepsi aynen bu nedenle batmıştı. Bankaların döviz açık pozisyonları yüksekti ve bankacılık sektörü Kasım 2000 itibariyle hem önemli boyutta kur riski yüklenmişti, hem de para ve vade uyumsuzluğundan muzdaripti. Bu nedenlerde başka finansal istikrarsızlığa neden olan başka nedenler de mevcuttur: Başta aşırı dış borçlanma olmak üzere, bankalar arası rekabet, banka veya şirket bilançolarındaki varlık ve yükümlülüklerdeki dengesizlikler, banka veya şirket alacak ve borçlarında vade uyumsuzluğu, sermaye piyasalarında spekülasyon hareketleri, banka veya şirket aktiflerindeki reel değer kayıpları ve bilanço krizleridir (Çakmak, 2007: 99; İnceci, 2006: 152).

Tablo 3.14. TMSF Tarafından El Konulan Bankalar (1999-2001 dönemi) : (Özatay, 2011a: 93)

<i>Banka</i>	<i>TMSF'ye geçme tarihi</i>	<i>Toplam sektör varlıklarına oran (%)</i>	<i>Yönetici ya da sahiplerden tutuklanan oldu mu?</i>
Sümerbank	21.12.1999	0,6	Evet, Ekim-Kasım
Egebank	21.12.1999	0,6	Evet, Ekim-Kasım
Esbank	21.12.1999	0,8	Hayır
Yaşarbank	21.12.1999	0,5	Hayır
Yurtbank	21.12.1999	0,6	Evet, Ekim-Kasım
Etibank	27.10.2000	1,2	Evet, Ekim-Kasım
Bank Kapital	27.10.2000	0,3	Evet, Ekim-Kasım
Demirbank	06.12.2000	2,4	Hayır
Ulusalbank	28.02.2001	0,1	Hayır
İktisat	15.03.2001	0,7	Hayır
Bayındırbank	07.10.2001	0,2	Hayır
EGS Bank	07.10.2001	0,5	Hayır
Sitebank	07.10.2001	0,1	Hayır
Kentbank	07.10.2001	1,0	Hayır
Toprakbank	30.11.2001	1,0	Hayır

Sonuç olarak, politik istikrarsızlıklarla, finansal sektörde yer alan kurumların yetersizliğinin, toplumsal yozlaşma ve duyarsızlıkların finansal krizlerin sonucunu değil, nedenini oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu durumda (Ural, 2003b: 24):

1. Erken uyarı göstergesi olarak bir ya da birden fazla göstergenin izlenmesi, krizlerin öngörülenmesinde yeterli olamaz.
2. Bankacılık sisteminde gözetim ve denetimin artırılması, asimetrik bilgidен kaynaklanan ahlaki tehlike ve ters seçim sorunlarının giderilmesi gerekmektedir.
3. Reel döviz kurlarında ortaya çıkabilecek değişimlerin, para ve vade uyumsuzlukları nedeniyle bankacılık sistemini olumsuz etkilediği dikkate alınarak gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
4. Kamu kesimi finansman gereksinimi azaltılmalı, hem iç hem de dış borç yönetimi güçlendirilmelidir.
5. Kısa vadeli spekülative amaçlı döviz işlemleri ve sermaye hareketlerinin cezalandırılması için vergi uygulanarak döviz kuru dalgalanmaları azaltılmalıdır.
6. Ülkemizde mevcut ekonomik yapı çerçevesinde makroekonomik değişkenler veri olarak alınarak, finansal sistemin temelini oluşturan bankacılık sektörünün mümkün olduğunca güçlü bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.
7. Bu amaçla ülkemizde tüm finansal kuruluşlar için yasal ve kurumsal düzenlemeler hızla yapılmalı ve bu düzenlemeler yaptırım gücüyle desteklenmelidir. Piyasalarda sağlanabilecek güven ortamı, sistemin istikrarı için en önemli etmendir.

3.7.1.3. Amerika'daki Finansal Kriz

Amerika yakın tarihinin en büyük ekonomik krizine saplanmış durumda; peşisıra dünya ekonomisini de krizin içine çekiyor. Küresel finansal sistem alarm veriyor, çöküşün eşliğinde gibi bir görüntü veriyor. ABD'de çok sayıda yatırım bankası ve finans kuruluşu birbiri ardından batıyor veya kurtarma operasyonuna tabi tutuluyor. ABD Kongresi ve öteki siyasi karar birimleri batma noktasına gelmiş finans kuruluşlarını kurtarmanın ve krizi az hasarla atlamanın yollarını arıyor. Dünya borsaları allak bullak: New York borsasından, Londra borsasına, İMKB'den Moskova ve Şangay'a, Brezilya ve Japonya'ya kadar hemen bütün borsalarda endeksler tepetaklak gitmiş durumdadır. Ortaliğa, belirsizlik, kargaşa, umutsuzluk ve endişe hakimdir. Krizin ABD ile sınırlı kalmayacağı, çok açık. Dahası, krizin sadece finans piyasasıyla, bankalarla ve sermaye piyasasıyla sınırlı kalmayacağı, yakın gelecekte dalga dalga reel piyasaları da etkileyeceği kesindir (Acar, 2008b: 5).

Doğal olarak, iktisatçıların ve ekonomi gazetecilerinin yanı sıra siyasetçiler ve bürokratlar gibi karar mekanizmalarının başlıca aktörlerinin bir süredir en önemli gündem maddesi ABD'de yaşanan krizdir. Herkes bir yandan krizin nedenlerini anlamaya çalışırken, bir yandan da söz konusu krizin kendi ülkelerini nasıl etkileyeceğinin hesabını yapmakla meşguldür. Gece gündüz gerek siyasi ve bürokratik mahfillerde ve gerekse görsel ve yazılı basında krizin nedenlerini, sonuçları ve etkileri ve krizden çıkış yolları tartışılıyor. ABD'nin bu krizden sonra dünya ekonomisi ve finans piyasalarındaki liderliğinin ciddi yara alacağı konuşulmuştur (Acar, 2008b: 5-6).

Son zamanlarda ABD ekonomisinde, ona bağlı olarak dünya piyasalarında ne olup bittiği kısaca şöyle özetlenebilir: Son iki yıldır ABD ve dünya ekonomisinde büyüme yavaşlamıştır; enflasyonist kaygılar ön plana çıkmış, faiz oranları 2000'li yılların başlarına kıyasla yükselmiştir. Son bir yıldır da ABD'de konut piyasası derin bir durgunluğa girmiştir; ipotek karşılığı uzun vadeli konut kredilerinin (mortgage) önemli bir bölümü batık durumdadır; bu kredilerin büyük bir kısmı geri dönme olasılığı kalmamış gözükmektedir (Acar, 2008b: 7).

Konut piyasalarındaki keskin bir büyüme ve çöküşün, düşen konut fiyatları temerrütlere ve icralara yol açtıkça, finansal piyasalar üzerinde tesirlere sahip olması beklendi. Bu tesirler, aşırı risk alımına yol açan, özellikle değişken oranlı türden subprime (ikincil riskli) ipoteklerin kullanımı dahil, birkaç karmaşıktırıcı faktör tarafından ağırlaştırıldı. Birleşik Devletler'de, aşırı risk alımı, konut sahipliğini teşvik

etmek amacıyla tasarlanan hükümet programları tarafından cesaretlendirildi zahmete değer, ama geriye dönüp bakıldığında gereğinden fazla uğraşılmış bir hedeftir (Taylor, 2010: 148).

Bununla birlikte, aşırı risk alma ve düşük faiz oranlı para politikası kararlarının bağlantılı olduğunu not etmek önemlidir. Hızla yükselen konut fiyatları yılları süresince, temerrüt ve icra oranları hızla azaldı. Belki de, ödemeleri yapmak için daha çok süre çalışarak, bir eve sahip olmanın faydaları, evin fiyatı hızla yükselirken daha fazladır. Fiyatlar düşüyor iken, bunu yapmak için müşevvikler (teşvik eden) çok daha azdır ve eğer evin fiyatı ipotek değerinin altına düşerse, müşevvikler negatife döner. Bu yüzden, temerrütler ve icralar yükselir. Parasal fazlalık ve fazla risk alma arasında karşılıklı bir bağlantı vardır. Bu, politika normdan saptığında nasıl niyetlenilmemiş şeylerin olabileceğinin bir resmedilişidir. Bu örnekte, hızla yükselen konut fiyatları ve bunun sonucunda düşük temerrüt oranları muhtemelen kredi tahsis programlarını raydan çıkardı ve birçok insanı yanlış yöne sevk etti (Taylor, 2010: 149).

Konut sektöründeki krize ve geri dönmeyene alacaklara bağlı olarak, son 5-6 yıldır bu piyasaya büyük paralar yatırmış, yüz milyarca dolar kredi vermiş bankalar ve finans kuruluşları zor durumdadır; bunlardan 15-20 kadarına şu ana kadar Amerikan Hazinesi tarafından el konulmuştur veya yüksek miktarda kaynak aktarmak suretiyle iflasın eşiğine gelmiş kuruluşlar kurtarılmıştır. Her ne hikmetse, sıra kendisine gelinceye kadar, zor duruma düşüp yardım istemiş her bankaya kucak açmış olan ABD Hazinesi ve Merkez Bankası, sıra Lehman Brothers'a gelince aynı şeyi yapmamış, yardımı reddetmiştir. Bunun üzerine ABD'nin en büyük 4. yatırım bankası Lehman Brothers 613 milyar dolarlık bir borçla batmış ya da aynı anlama gelmek üzere, iflasını istemiştir. Bu gelişme piyasalarda bir dalgalanama yaratmış, borsalar sarsılmış, Rusya örneğinde olduğu gibi bazıları borsayı tatil etmek zorunda kalmışlardır. Panik havasının daha da büyümemesi için ABD ve bazı Avrupa ve Asya merkez bankaları kriz yönetiminde birlikte hareket etme kararı almışlar, bu kapsamda piyasalara yüklü miktarda fon aktarmaya başlamışlardır (Acar, 2008b: 7).

Krizin patlak vermesinden itibaren mali durumlarını toparlayamayıp batanlar genelde yatırım bankası veya konut kredisi veren kurumlardır. İflasların ve şirket satın almalarının öne çıktığı bu salatlıda büyük yatırım bankalarının hemen hepsi ya batmış, ya da kurtarma operasyonuna tabi tutulmuşlardır. Bunlar arasında ayakta kalan tek büyük yatırım bankası J.P.Morgan'dır. J.P.Morgan kendi başına çalışan bir bağımsız yatırım bankası olmayıp, mevduat kredi bankası ile birleşik bir bankadır. 1.8 trilyon dolarlık varlığı ve yaklaşık 180 bin çalışanı olan J.P.Morgan en son Bears and Sterns adlı yatırım bankasını oldukça ucuza satın almıştı. Ardından yine banka iflasları furyası sırasında, bir zamanlar en büyük konut kredisi veren kurumlardan biri olan Washington Mutual adlı bankanın hisse senetlerini değil, sadece aktiflerini satın almıştı. Daha 2007 yılı ortasında, kısa adıyla Wa-Mu'nun 300 milyar doların üstünde toplam varlığı, 49 bin çalışanı vardı. Wa-Mu iyice farklı işlere girmiş, kar üretebilmek için mevduat toplamaya, kredi kartı, sigorta ve yatırım bankacılığı yapmaya başlamış ama başarılı olamamıştır. 1989 yılında kurulmuş olan kurum ticari bankacılık lisansını da almış ama mortgage krizinden aldığı hasar sonucu Eylül ayı sonunda o da havlu attı (Acar, 2008b: 7-8).

Profesör Taylor'ın çalışması iki anahtar mesaj içerir. İlki hükümetin eylemlerinin ve müdahalelerinin günümüz finansal krizine neden olması, bu krizi uzatması ve ağırlaştırmasıdır. İkincisi, bu politika başarısızlıklarının ekseriyetle yurtiçi nitelikli (yani, başka ülkelerde değil, Birleşik Devletler'de doğan hatalar) olmasıdır. Çalışmada, bu iddiaları desteklemek üzere, etkileyici ve ikna edici bir grafik ve deneysel testler dizisi sunulmaktadır ve birkaç önemli politika dersi ortaya çıkar. Bu dersler şunları içerir (Murray, 2010: 163-164):

- Geleneksel para politikası tesir işlevleri optimal olmayabilir; bununla birlikte, para otoriteleri tarafından bu işlevlere daha yakın bir bağlılık muhtemelen büyük hatalar yapma olasılıklarını en aza indirir.

- Politika yapıcılar sorunu dikkatle analiz etmeden önce çözümlere atlamamalıdır. Çabuk ama vakti gelmemiş teşhis çözdüğünden daha çok soruna neden olabilir.

- Uluslararası Para Fonu'ndaki (IMF) yakın tarihli reform çabalarından şekillendirilen, resmi müdahale için öngörülebilir çerçeveler, özel sektör tarafındaki gereksiz belirsizlikten kaçınabilir ve kamu sektörü tarafından daha disiplinli kriz yanıtlarına yol açabilir.

Merkez bankalarının benzersiz imtiyazlarının kendilerinin finansal istikrarsızlığa katkıda bulunmaları olasılığını incelemek için, bu imtiyazların kredi genişlemesi için kapsamı tamı tamına ne kadar değiştirdiğini göz önüne almamız lazımdır. Bunu yapmak, böyle bir genişlemenin, çok sayıda bankanın kendi farklı dolaşım halindeki para markalarını basmak için eşit hakları kullandıkları bir sistem anlamına gelen, rekabetçi veya serbest bir bankacılık sisteminin sınırlarını göz önüne almamızı gerektirir. Merkez bankalarının erken dönem gelişimini çevreleyen koşulları elde tutmak amacıyla, dışlayıcı imtiyazları kullansın ya da kullanmasın, bankaların kendi senetlerini talep edildiğinde madeni para ile yani altın veya gümüş ile paraya çevirme yükümlülüğünde oldukları varsayılıyor.

Bir serbest bankacılık sisteminde, bankalar rakip bankaların senetlerini, günümüzde rakip bankalar üzerine keşide edilen çeklerde olduğu gibi işleme alırlar: alışılmış bir şekilde, bu çekleri kendi kaynaklarına paraya çevirmek üzere geri getirirler. Gerçekten de, çeklerin günlük takasının modern uygulaması, bankaların rakiplerin senetlerini doğrudan rakiplerine veya merkezi takas odaklarına geri getirmesi ve hesapları madeni para üzerinden kapatması ile birlikte, net bakiyenin genellikle bir merkezi bankanın hesapları üzerinden baz alınan paranın nakli ile kapatıldığı, düzenli senet mübadelesi merkez bankası öncesindeki tatbikinden doğdu (Selgin, 2010: 172).

Bu mutlak senet mübadelesi ve hesaplaşma süreci, bireysel senet ihraççısı bankaların ve böylelikle bir bütün olarak bankacılık sisteminin kredi genişlemesine sert sınırlandırmalar dayatır ki bu süreç, bu sınırlandırmalar ve piyasada mevcut madeni para rezervleri arzı arasında sıkı bir bağlantı oluşturur. Böyle bir sistemdeki yurtiçi parasal denge, bireysel bankaların ödünç politikalarının sıfır uzun vadeli veya beklenen net rezerv sızıntısı ile tutarlı olduğu ve banka ihtiyat oranlarının, net ihtiyat sızıntılarının kendi sıfır ortalama tesadüfî sapışlarından doğan, optimal seviyede düşük bir temerrüt olasılığını garanti etmek üzere hemen hemen kafi olduğu bir durum olarak anlaşılabilir. Böyle bir dengeden yola çıkarak ve para bakiyeleri için değişmeyen bir talebi varsayarak, rakiplerinden bağımsız olarak kendi bilançosunu daha da genişleten herhangi bir banka, doğrudan doğruya temerrüde düşme bile, onu yetersiz bir ihtiyat karşılığı ile bırakacak olan kendi senetlerinin (veya çeklerinin) takas sistemi aracılığıyla geri dönüş akımında bu genişlemeye denk düşen mutlak ve nispi bir artış ve buna tekabül eden bir net ihtiyat kaybı ile yüzleşir. Serbest bir bankacılık sistemindeki bankalar bu suretle, bir prangalı mahkumlar takımındaki esirlere benzetilebilir: kaçış, tek başına hareket eden herhangi bir tek esir için ve özellikle de bir bütün olarak grup için, üyelerinin kendi adımlarını uyumlaştırma çabasında karşılaşacakları zorluk nedeniyle, imkansızdır. Mahkumlar takımının büyüklüğü arttıkça, kaçış daha zor hale gelir (Selgin, 2010: 172-173).

Banka parasının aşırı basımına karşı bu rekabetçi engele başka bir yerde “ters takas ilkesi” olarak işaret edilmiştir. Bu ilke nedeniyle, serbest bir bankacılık sistemindeki toplam para ve kredi hacmi istikrarlı bir genel ödemeler hacmi ile tutarlı olan sınırların ötesine kolayca genişleyemez. Bankalar bir kere kendi ihtiyat yastıklarının asgari, basiretli bir seviyeye düşmüş olduğu noktaya kadar genişlediklerinde, yalnızca eğer onların senet veya mevduatlarını tutma talebi artarsa yani, ister senetler ister mevduat üstüne yazılı çekler olsun, takas sistemi bütününde vadesi gelmemiş yükümlülüklerinin akış değeri azalırda daha da genişleyebilirler. Böylece, bütün olarak sistem için, şayet bütün ödemelerin madeni paranın kendisinden banka parasıyla ifa edildiğini varsayarak, (ihtiyati) rezervler için talebin ödemeler hacmi ile birlikte, belki de orantısız seviyeden daha az olsa da, artacağı anlaşılabilir (Selgin, 2010: 173).

Her iki firmada da vuku bulan ciddi muhasebe skandalları nasıl yönetildiklerine dair bir anlayışa sahip olmamızı sağlayacaktır (Çetin, 2008: 26).

Freddie Mac'in ipotek portföyü 1990'lerde hızla artmaya başlamıştır. Asli işlevini yerine getirdiğinde, yani yalnızca ipotek sözleşmelerini menkul kıymetleştirip faiz riskini senet hamillerine aktardığı durumda, bir ipotek portföyüne doğrudan haiz olmanın, ipoteklerin çoğunluğu sabit faizli olduğu için, meydana getirdiği faiz riskine maruz değildi. İpotek portföyünün artışının getirdiği bu faiz riskine karşı firma yönetimi faiz swabı (kredi değerliliği farklı iki firmanın, aynı tutarda fakat faiz koşulları değişik borçlarının gerektirdiği ödemeleri, belli bir süre için değiştirmeleri esasına dayanan finansman yöntemidir) işlemlerini kullanma kararı aldı. Faiz oranlarındaki dalgalanmaların neticesinde gelirler giderlerden daha fazlaydı. Ama firma bu sonucu reeskont hesaplarına ve bu suretle de finansal tablolarına aktarmamıştı. Böylece gerçek gelir ve gider durumu yatırımcılardan gizlendi. Tersliğe bakınız ki, muhasebe skandalı denince aklımıza hemen hemen her zaman giderlerin gizlenmesi ya da karın olduğundan çok gösterilmesi geldiği halde, Freddie Mac'in karlarını düşük gösterme amacı gerçekten de merak uyandırıcıydı (Çetin, 2008: 27).

Bunun nedeni, çok büyük bir ihtimalle, denetleyici kuruluş Office of Federal Housing Enterpris Oversight (Federal Konut Kurumsal Gözetim Dairesi) ve Wall Street'in dikkatini çekmemekti, çünkü bu dikkat saklanan karların, faiz oranlarında ters yöndeki muhtemel bir değişim ile birlikte, ciddi kayıplara dönüşme olasılığını da akla getirir. Saklanan bu olasılık daha sonra gerçeğe dönüşmüştü; Federal Reserve tarafından düşük tutulan faiz oranlarının uzun vadede sabit kalması mümkün olmadığından, konut piyasasındaki balon söndükçe ve faiz oranları yükseldikçe Freddie Mac'in kazançları % 52 azaldı (Çetin, 2008: 27).

2004 yılında, Fannie Mae'nin kendi denetleyici kuruluşu Office of Federal Housing Enterpris Oversight (Federal Konut Kurumsal Gözetim Dairesi) tarafından kapsamlı muhasebe hataları yaptığı tespit edildi. Office of Federal Housing Enterpris Oversight'ın (Federal Konut Kurumsal Gözetim Dairesi) Mayıs 2006 raporuna göre, bu hatalar 1990'lardan bu yana vuku buluyordu. Firma üst yöneticilerine büyük primler ödedikçe, net gelirlerini yüksek göstermek amacıyla, harcamalarını erteleme yoluna gitti. Fannie Mae, yılsonu finansal raporlarını süresi içinde yayınlamakta başarısız ve üç yıllık bir süre içerisinde genel kurulunu yapmamış olmasına rağmen, hisse senetleri New York Borsası'nda işlem görmeye devam ediyor ve hatta Standarts and Poor's 500 Composite Stock Price Index'inde kalmaya devam ediyordu (Çetin, 2008: 27).

3.7.2. Finansal Liberalizasyonun Büyüme Üzerine Etkisi

Berlin Duvarı'yla birlikte yıkılan sosyalizm düşüncesi ve eski Sovyetler Birliği Doğu Bloku ülkelerindeki uygulamalarının başarısızlığı, liberalizmi ve piyasa ekonomisini geniş ve yaygın bir konsensüsle yükselen değerler olarak ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmelerin doğal sonucu olarak çoğu ülke, piyasa ekonomisinin işlediği, liberal ekonomi politikalarının izlendiği ve ekonomik özgürlüklerin genişletildiği bir süreç içine girmiştir. Bu bağlamda, ticaret engellerinin azaltılması, faiz ve döviz kontrolleri de dahil fiyat kontrollerinin kaldırılması, devlet şirketlerinin özelleştirilmesi gibi politikalar ön plana çıkmıştır. Ekonomik özgürlüklerin genişletilmesi düşüncesine dayanan, liberalizm eksenli bu değişiklik ve gelişmelerin ekonomik büyümeyi ve refahı artırdığı yönünde teorik ve ampirik çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu durum, ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme-kalkınma arasındaki ilişkinin önemini daha da artırmaktadır.

Gelişmiş ülkeler için istikrarlı bir büyümenin, gelişmekte olanlar için ise kalkınmanın sağlanmasında ekonomik özgürlüklerin gerekli olduğu savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre, ekonomik özgürlüklerin genişletilmesi, başka bir ifadeyle, piyasa ekonomisi kurallarının işler hale getirilmesi hem öncelikli bir amaç, hem de büyüme ve kalkınmanın temel aracıdır (Beşkaya ve Koç, 2006: 43).

Büyüme modelleri iki'ye ayrılır. Birincisi; neo-klasik büyüme modelleridir. İkincisi ise; içsel büyüme teorisi. Neo-klasik büyüme modelleri şu temel niteliklere

sahiptirler: Modeller tam rekabete ve sermayenin azalan getirisi olduğu varsayımına dayanır. Modellerde, yatırım önemsizdir, teknolojik gelişme dışsaldır yani teknolojik gelişmenin açıklanması model içinde yer almaz (Kar vd., 2008: 212).

Yatırımların önemsiz olması varsayımından kasıt şudur: Bu modellerde yatırıma yansıyan bir birikim (tasarruf) artışı, bir süre için büyümeyi artıracaktır. Ama yatırımın çoğalması ile, sermayenin işgücüne oranı artacak, sermayenin marjinal ürünü azalacak, ekonomi durağan denge durumuna dönecektir. Yatırım artışının büyümeye etkisi ancak geçici olacaktır. Nitekim, yeni yatırımların etkisi gibi, iyi çalışan ve bankacılık aracılığıyla tasarrufların yatırıma dönüşmesine katkıda bulunan bir finansal sistem, neo-klasik çerçevede, denge durumunda sadece kişi başına çıktının (gelirin) seviyesini, düzeyini etkileyebilir. Bunun kişi başına gelirin büyüme oranına etkisi ise geçicidir (Kar vd., 2008: 212-213).

İçsel büyüme teorisi ise; uzun dönemde büyümeyi etkileyen kayıp değişkeni bulmaya çalışmaktır. Bunu teknolojik gelişmeyi içselleştirerek yapmaktadırlar. Bu modeller şu yenilikleri getirmektedirler: Tam rekabet dışına çıkılabilir, sermayenin azalan getirisi varsayımı yerine bunun sabitliğinin veya artan getirisinin kabulü gerekir, teknolojik gelişme içsel alınmaktadır, insan sermayesine önem verilmektedir (Kar vd., 2008: 213).

İçsel büyüme modellerinin neo-klasik büyüme modellerinden en önemli farkını ise, sermayenin getirisi ile ilgili varsayımları oluşturmaktadır. Neo-klasiklerin aksine, içsel büyüme taraftarları, sermayenin artan getirisini temel varsayım olarak kabul etmektedirler. Sermayenin getirisinin azalmayabileceğine ilişkin, en azından genel düzeyde bazı nedenler sayılabilir. Bu nedenler; üretimdeki pozitif dışsallıklar, öğrenmenin yarattığı avantajlar ve başkalarının yeni geliştirilen tekniği benimsemelerinin sağladığı yararlardır. Nitekim, bir firma sermayenin azalan getirisi durumuyla karşılaşabilecekken, toplamda dışsallıkların işgücü verimliliğine etkisiyle sermayenin sabit veya artan getirisi söz konusu olabilecektir (Kar vd., 2008: 213-214).

İhracat ve ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi arz yönlüdür. İçsel büyüme modellerinde, içsel büyümenin kaynağı olarak ölçeğe göre artan getiri ya da teknolojik gelişmeler görülmüştür. Bu modellerde artan getirinin; Ar-ge, teknolojik yayılım, yaparak öğrenme ve beşeri sermayeden kaynaklandığı belirtilmiştir. Ayrıca sözü edilen modeller, bu kaynakların harekete geçirilmesinde beşeri sermayenin önemine dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda da, dışa açık ekonomiler teknolojik yayılımlardan, araştırma geliştirme sektöründe ortaya çıkan gelişmelerden, başka ülkelerin beşeri sermaye ve bilgi stokundan ulusal koşullarının elverdiği ölçüde yararlanabilmektedirler. Ayrıca içsel büyüme modellerinde, teknolojik gelişme sonucunda ortaya çıkan bilginin diğer ülkelere yayılım düzeyi de önemlidir. Başka bir deyişle dışa açıklığın, ulusal ekonomiler üzerindeki pozitif etkileri değerlendirilirken, teknolojik dışsallık ve yayılımların derecesi dikkate alınmalıdır (Türker, 2009: 93).

Kar güdüsüyle faaliyet gösteren firmaların bilinçli olarak geliştirdikleri araştırma geliştirme faaliyetlerinin ürünü olan bilgi birikimi, gelecekteki araştırma geliştirme faaliyetlerinin etkinliğini artıracaktır. Ancak bilginin, taklit yoluyla ya da kendiliğinden yayılıma elverişli olması, araştırma geliştirme faaliyetlerini yürüten firmaların ve bu faaliyetlerinde yüksek maliyete katlanan yenilikçi firmalar için caydırıcı bir etki yaratabilir. Bu noktada, içsel büyüme modelleri, devlete çok önemli görevler yüklemektedir. İçsel büyüme teorisyenlerine göre, araştırma geliştirme faaliyetinin pozitif dışsallıklar yaratması nedeniyle, devletin bu alana sağlayacağı teşvik ve sübvansiyonlar ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır (Türker, 2009: 93).

Bu yeni büyüme modelleri çerçevesinde, finansal sektör ekonomik büyümeyi daimi olarak aşağıdaki yollardan biri aracılığıyla etkileyebilir (Kar vd., 2008: 214-215).

1. Sermayenin ortalama verimliliğini iyileştirmek.
2. Yatırım fonlarını firmalara kanalize etmek.
3. Tasarruflar

Finansal liberalizasyonun ekonomik büyüme üzerine etkilerini açıklayan temel argümanlar şu şekilde sıralanabilir (Yapraklı, 2007: 69):

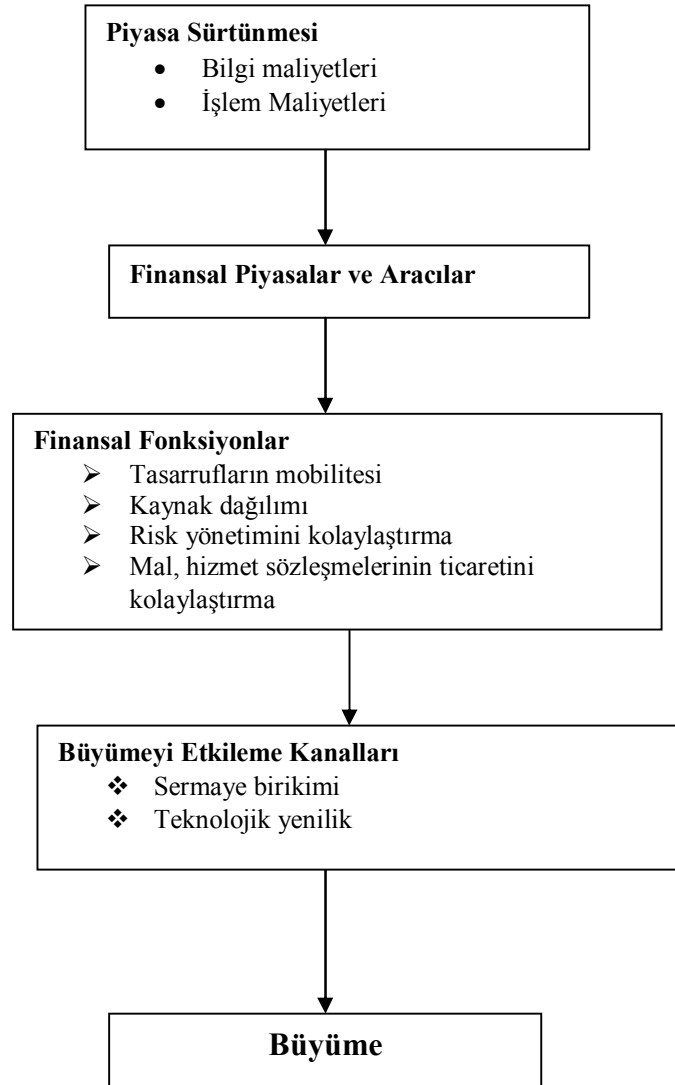
1. Ticari dışa açıklıkla ortaya çıkan ihracattaki artış ile elde edilen döviz, ülkenin yabancı döviz kısıtlamasını azaltılabilir ve yurtdışında üretilmeyen hammadde

girdileri ve sermaye malı gibi üretken ara malı ithalatının, dolayısıyla hasılanın artmasına yardımcı olur. Bu şekilde tasarruf-yatırım ve ihracat ithalat açığının üstesinden gelinmesini sağlar.

2. Serbest ticaret, bir ülkenin hasılasına olan talebi artırarak hasıla, istihdam ve tüketim artmasına neden olmaktadır. Ayrıca, ticari dışa açıklık, dış dünyaya açılan ülkelerin mallarına yönelik talebe uygun yeni teknolojileri üretmeyi kolaylaştırarak faktör rekabeti yaratmakta ve bu şekilde üretim olanaklarını genişletmektedir.

3. Ticari dışa açıklık, ticaret yapılan lider ülkenin üretim tekniklerini adapte etmeyi kolaylaştırarak toplam faktör verimliliğinin artmasını sağlamaktadır. Ayrıca, ülkeler arasında bilgi yayılımı sağlayarak ortaya çıkardığı pozitif dışsallıklarla da üretimde etkinliğin artmasına neden olmaktadır.

4. Finansal piyasaların dışa açılması, tasarrufların dünya ölçeğinde dağılımının düzenleneceği ve faiz oranlarının ülkeler arasında eşitleneceği varsayımından hareketle, tasarrufları teşvik ederek, tasarrufların etkin kaynak dağılımı ile verimli kullanım alanlarına yönlendirilmesini sağlamakta ve bu şekilde ekonomik büyümenin hızlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Şekil 3.4. Finans Büyüme İlişisine Teorik Bir Yaklaşım (Altunç, 2008: 114)

Büyüme oranı ve kişi başına düşen GSYH (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla) bir ekonominin şu anki ve yakın geçmişteki durumunu gözler önüne seren en isabetli

göstergelerdir. İnsanlarımız şikayeti sever, medyadaki yazarlarda ekonomiden anlamaz ya da yorumlarına politika karıştırdıkları için gerçekleri çarpıtırlar. O yüzden Türkiye'nin yakın geçmişte nasıl bir performans izlediğini öğrenmek istiyorsak bakmamız gereken tek şey TÜİK'in (Türkiye İstatistik Kurumu) her çeyrek yıl açıkladığı büyüme oranlarına bakmamız gerekir. Köşe yazarlarının da her söylediğine inanmamamız gerekir, ortalama ya da kümülatif büyüme oranlarını kendimiz bile TÜİK'ten en son açıklanan rakamları indirdikten sonra Excel'de hesaplayabilir ve neyin ne olduğunu görebiliriz. Bu yazar niçin söylediği konusuna gelince Şubat 2007'de Ekonomi Türk'te yayınlanan şu yazıyı okursak yazarın ne demek istediğini daha iyi anlarız (Doğan, 2011: 25-26).

Güngör Uras diyor ki:

“Önce “Türkiye çok hızlı mı büyüyor? sorusuna cevap arayalım. Ülkenin büyümesi, sabit fiyatlarla (enflasyondan arındırılmış YTL ile) milli gelir rakamlarından izlenir. Sabit fiyatlarla dört yılda ekonomi yüzde 24,1 oranında büyüdü. Ortalama yıllık büyüme yüzde 6 dolayında. Kişi başına gelir (sabit fiyatlarla) son dört yılda yüzde 20,6 oranında arttı. Yıllık kişi başına gelir yüzde 5 dolayında.”

Önce “Türkiye çok hızlı mı büyüyor?” sorusuna cevap vermek için doğru rakamlara bakmamız gerekir. Eğer son dört sene ile kastedilen 2002-2005 arası ise, Türkiye yüzde 33,6 büyüdü, 24,1 değil. Eğer kastedilen 2003-2006 arası ise o zaman büyüme hızı yüzde 32,5. Ortalama yıllık büyüme yüzde 7,5'e denk geliyor yüzde 6 değil. Bu rakamları hesaplamak bu kadar zor mudur?

Güngör Uras dün de şöyle yazmıştı:

“2000-2004 yılları arasında üretim yüzde 24,5 arttı. İstihdam yüzde 0,22 azaldı. (İstihdam endeksi 90,3'ten 90,1'e indi.) İşte buna “İstihdamsız ve de Gelirsiz Büyüme” deniliyor”

Hayır, buna insanları yanıltıcı yazı deniliyor. Merkez Bankası'nın dilinde tükü bitti anlatmaktan, hala aynı tas aynı hamam. İstihdam artışı için Güngör Hoca'nın yaptığı gibi İmalat Sanayi Üretiminde Çalışanlar Endeksi kullanılmaz. Neden? Çünkü İmalat Endeksi sadece büyük ölçekli işletmeleri ölçer. Büyük ölçekli işletmeler ise sanayi istihdamının sadece yüzde 20'sini kapsar. İstihdamın ne olduğunu anlamak için TÜİK onca para harcıyıp her ay Hane Halkı İşgücü Anketi düzenliyor. Zahmet edip ona bakarsak Türkiye'nin durumunu daha iyi anlamış oluruz (Doğan, 2011: 26-27).

2000 yılından bu yana sanayide istihdam % 13, toplam tarım dışı istihdam yüzde 17 artmış. 15 yaş üzeri nüfusun artışı ise yüzde 12. Bu ne anlama geliyor? Ekonomi istihdam yaratıyor anlamına geliyor. Ekonomi 5 senede 3 milyon tarım dışı iş yaratmış. Yeterli mi? Değil. Neden? Çünkü köylerden şehirlere göç devam ediyor. Çünkü nüfus artış hızı yüksek.

Hemen aklımıza acaba AKP hükümeti şimdiye kadar nasıl bir performans göstermiştir sorusu gelmektedir? 2002-2009 arasında Türkiye ekonomisi 1998 sabit fiyatlarıyla kümülatif olarak % 40,8, senelik geometrik ortalama olarak ise, % 4,4 büyümüştür. Yani AKP'nin performansı tam anlamıyla vasattır. AKP dönemini 2002-2006 ve 2007-2009 olarak ikiye ayırırsak farklı tablolarla karşılaşıyoruz. 2002-2006 arasında ekonomimiz % 7,2 hızıyla süper bir performans sergilerken 2007-2009 arasında ikinci AKP hükümeti döneminde ise % 0,2 hızıyla küçülmüştür (Doğan, 2011: 28-29).

Aslında bakarsanız 2002-2005 arasında uygulanan politikada Kemal Derviş ve IMF'nin çok tuzu var. Türkiye'de körü körüne İMF düşmanı olanların sayısının neredeyse Milli Takımı tutanların sayısından daha fazladır. İki dönem arasındaki farkı açıklayan faktöre değinelim: küresel koşullar. Yani 2002-2006 arasındaki dönemde küresel koşullar hem dünya ekonomisinin geneli için hem de bizim ekonomimiz için çok uygun bir ortam sağladığı için hızlı büyüdük. Bu büyümenin sebebi AKP hükümeti değil, küresel koşullardı. En azından 2006 yılında AKP karşıtı yazarların ortaya attığı tezlerden bir tanesi bu idi. 2007-2009 arasında ise küresel koşullar çok zor bir ortam yarattığı için ekonomimiz küçüldü. Bu savı da AKP taraftarı yazarlar “krizin teğet geçmediğini” savunmadıkları zamanlar kötü performansın bahanesi olarak kullandılar. Her iki tarafta politik davranarak küresel koşulları ancak işlerine geldiği zaman kullandılar (Doğan, 2011: 29).

Yazar işin doğrusunu şu şekilde anlatmıştır: Türkiye'nin büyüme performansının başarılı olup olmadığını belirlemenin diğer bir yolu ise ya dünya ekonomisinin tamamını ya da bize benzer ülkeleri referans alıp onların performansı ile kıyaslamaktır. Böylece iktidar hükümetlerinin kabiliyetlerini daha iyi ölçebiliriz. Aksi takdirde 2006 sonunda "AKP hükümeti ve Recep Tayyip Erdoğan ekonomik olarak Türkiye'yi yöneten en iyi iktidarlardan bir tanesidir" gibi yanlış bir sonuç da çıkarmamız oldukça muhtemeldir. 2002-2006 yılları arasında dünya ekonomisi % 4,2 hızla büyürken, 2007-2009 yılları arasında ise % 2,8 hızla büyümüştür. Gördüğümüz üzere dünya ekonomisindeki büyüme oranı Türkiye ekonomisindeki büyüme oranını kısmen açıklıyor. 2002-2006 arasında ekonomimiz dünya ekonomisinin 3 puan üzerinde büyürken, 2007-2009 arasında ise 3 puan altında büyümüştür. Anlayacağımız açıklanması gereken performans farkı 7,4 puan değil sadece 6 puanmış (Doğan, 2011: 29-30).

3.7.2.1. İktisadi Büyüme Modelleri

İktisadi büyüme, milli gelirden bir yıldan diğer bir yıla meydana gelen artışları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. İktisadi büyüme konusunda, Harrod-Domar Modeli ve Neo-Klasik Büyüme Modeli, Robert Solow'un Dışsal Ekonomik Büyüme Modeli, Lucas'ın Beşeri Sermaye Modeli, Romer'in Ar-Ge Modeli, Dış Ticaret ve Büyüme: Rivera Batiz Modeli, Grossman ve Helpman'ın Modeli: Ürün Çeşitlendirmesi ve İçsel Teknolojik Gelişme Modeli bulunmaktadır.

3.7.2.1.1. Harrod-Domar Modeli

Harrod-Domar modeli, yatırım harcamalarının hem gelir oluşturu hem de kapasite geliştirici etkisi üzerinde durulmakta ve büyüme süreci sermaye birikimi ile açıklanmaktadır. Büyüme amacına yönelik bir maliye politikasının, yüksek bir yatırım miktarı ile buna eşit bir tasarruf miktarını gerçekleştirmeye yönelik olması gerekir. Genellikle iktisadi dengesizlikler, yatırımlar ile gönüllü tasarruflar arasındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkeler, bu yönde, az gelişmiş ülkelere göre dış kredi veya doğrudan yatırımlardan kolayca faydalanarak söz konusu dengesizliği ortadan kaldıracaklardır. Böylece bu ülkelerde sermaye birikimi hızlanır, gelirler ve tasarruflar artar. Harrod-Domar büyüme modelinde yatırım artışı talebin artmasına, talep artışı üretimi artırmak için yeni yatırımlara girişilmesine sebep olur; yatırım artışı ile üretim artışı arasındaki ilişkiyi sermaye/hasıla oranı belirler (Tüğen, 2010: 384).

Model açısından bütçe politikası önem taşımaktadır. Zira, bütçe politikası (harcamalar-vergiler) yoluyla toplam talepteki gerekli büyümeyi etkilemek mümkündür. Kamu harcamalarının gerekli büyüme oranı üzerindeki etkisi, sermaye/hasıla oranı (Q) ile marjinal tüketim eğiliminin (c) çarpımına eşittir (Q.c). Bu etki olumlu olup, gerekli büyüme oranını artırır. Vergilerdeki artışın, gerekli büyüme oranı üzerindeki etkisi ise $Q \cdot (p-1)$ formülü ile ifade edilir. P, kamu harcamaları içinde yatırım harcamalarının payını vermektedir. Bu etki genellikle olumsuzdur. Sonuç olarak bütçe politikasının büyüme üzerindeki net etkisi; $Q.c + Q \cdot (p-1)$ formülü ile açıklanabilir. Formülden görüldüğü gibi, kamu yatırımlarının, kamu harcamaları içinde belirli bir paya sahip olması halinde, gerekli büyüme oranı üzerindeki, marjinal tüketim eğilimi ile cari harcamaların kamu harcamaları içindeki payı arasındaki karşılaştırmaya bağlı olmaktadır. Bu karşılaştırmada, marjinal tüketim eğilimi ne derece büyükse etki o derece olumlu olacaktır (Tüğen, 2010: 384-385).

Harrod-Domar modelinin planlamada kullanılmasının nedeni basitliği olmakla birlikte model birçok güçlüğü de beraberinde getirmektedir. Bunlardan başlıcaları şunlardır (Kaya, 2004: 277):

1. Model çok genel ve o nedenle detaylı kantitatif inceleme için gerekli temeli sağlamamaktadır. Aynı şekilde yapısal ve bölgesel sorunları ayırt edici olmaktan uzaktır.

2. Bir ekonomide tasarruf eğilimi olsun, sermayenin verimliliği olsun kolayca hesaplanabilecek unsurlar değildir. Aynı şekilde farklı gelişim düzeyindeki sektörlerden oluşan bir ekonomide, ekonominin bütününe yönelik tek bir sermaye hasıla katsayısı düşünmek gerçeğe uygun düşmemektedir. Herhangi bir ülkede özellikle az gelişmiş ülkede sermaye tahmininde bulunmak kolay değildir. Birçok az gelişmiş ülkede toplanılabilecek sınırlı veri ile güvenilir sermaye-hasıla oranını tahmin etmek güçtür.

3. Büyüme sorunu teknik mekanik bir sorun olarak ele alınmıştır. Büyüme sorununu sadece sermayeye dayandırmakta, öteki unsurları analize dahil etmemektedir.

4. İşgücü, sermaye ile birlikte üretim sürecindeki diğer önemli bir girdidir. İşgücü fazlasına sahip olduğu sanılan az gelişmiş ülkelerde bile böylesi bir fazlanın sadece bazı dönemlere ait olduğu gözlemlenmektedir.

3.7.2.1.2. Neo-Klasik Model

Neo-Klasik modele göre, ekonomide üretim, belli bir teknolojiye göre belirlenen üretim fonksiyonuna bağlıdır. Üretim fonksiyonunun bağımsız değişkenleri sermaye ve emektir. Yani, sermaye ve emekteki artışlara göre üretim de aynı şekilde artacaktır. Hatta üretim, dışsal ekonomiler, teknik ilerlemeler vb. nedenlerle daha hızlı bir artış gösterebilir.

Ekonomi büyürken sermaye birikim hızı ve nüfus artış hızı birbirine eşitse, yatırım-tasarruf denkliği devamlı sağlanıp istikrarlı büyüme devam edecektir (Tügen, 2010: 385).

Ancak, devlet, bütçe politikası yoluyla sermaye birikimini (stokunu) artırırsa bile, bu faktörün üretiminde yoğun olarak kullanılması sonucunda, marjinal verimliliği azalacak ve sermaye/emek oranı değişmeyecek bir noktaya gelecektir. Bu durumda uzun dönemde üretim artışını sağlayan tek faktör işgücü arzı büyüme hızı olacaktır. İşgücü arzı, nüfus artışıyla ilgilidir. Bütçe politikasıyla nüfus artışından ziyade sermaye faktörü üzerinde etkili olunabilir. Bununla beraber, uzun dönemli büyümenin belirleyicisi olarak teknolojik değişimin modele dahil edilmesi durumunda bütçe politikasının, belirli bir etkinliği olacağından söz edilmektedir. Teknolojik değişim, sabit bir emek/sermaye bileşiminde, parametrelerdeki değişim nedeniyle üretim fonksiyonunun daha fazla ürün verecek hale gelmesini sağlayacaktır. Kamu yatırımlarının teknolojik gelişmeyi artırıcı nitelikte olması halinde, bütçe politikasının uzun dönem büyüme oranını değiştireceği söylenebilir. Bu yönde bütçe politikası kapsamında yatırım harcamaları yanında diğer harcamalardan ve vergi teşviklerinden de faydalanmak mümkündür (Tügen, 2010: 386).

Dışsal ekonomik büyüme teorileri tasarruf ve sermaye birikiminin ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğunu savunurken uzun dönemde ekonomik büyümenin temel kaynağının teknolojik gelişmeler olduğunu savunmaktadır. Ancak uzun dönem ekonomik büyümenin en büyük belirleyicisi kabul edilen teknolojik büyüme modelde dışsal bir değişken olarak tanımlanmaktadır. Bu durum ise uzun dönem ekonomik büyümenin nasıl sağlandığını açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Özel, 2012: 70).

Teknolojik değişimi dışsal bir değişken olarak gören ekonomik büyüme modellerinin uzun dönem ekonomik büyümeyi açıklamada yetersiz kalması, bu teorilere çeşitli eleştirilerin gelmesine neden olmuştur. Bu eleştiriler kapsamında dışsal ekonomik büyüme modellerinin eksikliklerinin giderilmesine yönelik içsel büyüme teorileri oluşturulmuştur. İçsel büyüme modellerinde sermayenin tanımı genişletilmiş, fiziksel sermayenin yanında, beşeri sermayeye de önem verilmiştir. Dolayısıyla, içsel büyüme teorilerinde bilgi ve beceri ön plana çıkarılmıştır. İçsel büyüme teorilerinde, dışsal büyüme teorilerinin varsayımından olan azalan verimler yasaının geçersiz olduğu savunulmaktadır. İçsel büyüme teorilerinde fiziksel sermaye, beşeri sermaye üzerinde olumlu etki yapmakta, dolayısıyla fiziksel sermaye de meydana gelen artış beşeri sermayede de artış meydana getirmektedir. Teknolojik gelişim ile fiziki ve beşeri sermaye arasında önemli bir bağ vardır ve beşeri sermaye, teknolojik alt yapı ve araştırma geliştirme çalışmalarına zemin hazırlamaktadır (Özel, 2012: 70).

3.7.2.1.3. Robert Solow'un Dışsal Ekonomik Büyüme Modeli

Neo klasik genel denge modellerini baz alan geleneksel dış ticaret teorisine göre, dış ticarete kapalı olan bir ülkenin dış ticaret sektörü serbestleştirildiğinde, tüketiciler daha geniş bir ürün setine ulaşma olanağı bulurlar kaynak dağılımı uluslar arası fiyatlara göre yeniden dağılır ve artan rekabet yerli üreticileri daha kaliteli ürünler üretmeye yöneltir. Bu durumda dış ticareti kısıtlayıcı politikalar, yanlış kaynak dağılımına yol sebep olarak bazı kayıplara neden olacaktır. Dış ticareti kolaylaştırıcı politikalar ise; etkin kaynak dağılımı sonucu bazı kazançlar sağlayacaktır (Şengönül ve Tuncer, 2004: 163).

Nüfus artış hızı ve teknolojik büyüme oranını sabit kabul eden Robert Slow'un neo klasik büyüme modelinde, izlenen politikalar kişi başına gelirin düzeyini etkilemekte ama büyüme hızını etkilememektedir. Başka bir ifadeyle, dış ticaret ve diğer makro politikaların uzun dönem büyüme hızını etkilemediği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu modelde, nüfus ve teknolojinin büyüme hızları dışsal sabit bir oranda büyüdüğü için, hükümet politikalarına yer yoktur. Kurumsal tartışmalar daha çok ekonomiye bir şok gelmesi durumunda, müdahale ekonominin durağan durum dengesine tekrar dönmesine yardımcı olabilir mi? sorusuna odaklanmıştır (Şengönül ve Tuncer, 2004: 163).

Robert Solow teknolojiyi ekonomik büyümenin önemli bir bileşeni olarak ilk defe ortaya koyduğunda teknolojik gelişmelerin bütün üreticilere eşit uzaklıkta olduğunu varsaymıştır. Solow'un modelinde teknoloji üretim fonksiyonu dışarısında hareket eden dışsal bir değişken olarak tasarlanmıştır ve toplam tasarruflar tarafından finanse edilen bir sermaye birikim sürecinin büyümeyi etkilediği varsayımına dayanmaktadır. Bu süreçte, sermaye işgücü oranı artmakta ve bu artış zamanla sermayenin marjinal üründe düşüşe yol açmaktadır (Dalgıç, 2013: 188).

Slow modelinin iki önemli özelliği vardır (Özlale, 2007: 1):

1. Bu modeldeki temel varsayımlardan biri, teknolojik gelişmenin iktisadi faktörlerden bağımsız olarak hareket edip ekonomik büyümeyi etkilemesidir. Ülkedeki sermaye birikimi ya da işgücü kalitesinin teknolojik gelişme üzerinde etkisi yoktur. Paralel olarak da teknolojik gelişme işgücünü ya da sermaye verimliliğini etkilemez. Teknolojik gelişmeyle yapılan bu varsayımdan dolayı da bu model dışsal büyüme modeli olarak adlandırılmaktadır.
2. Bu modelin önemli bir bölümü, zaman içinde ülkelerin büyüme oranlarının birbirine yakınsayacağını öngörmektedir.

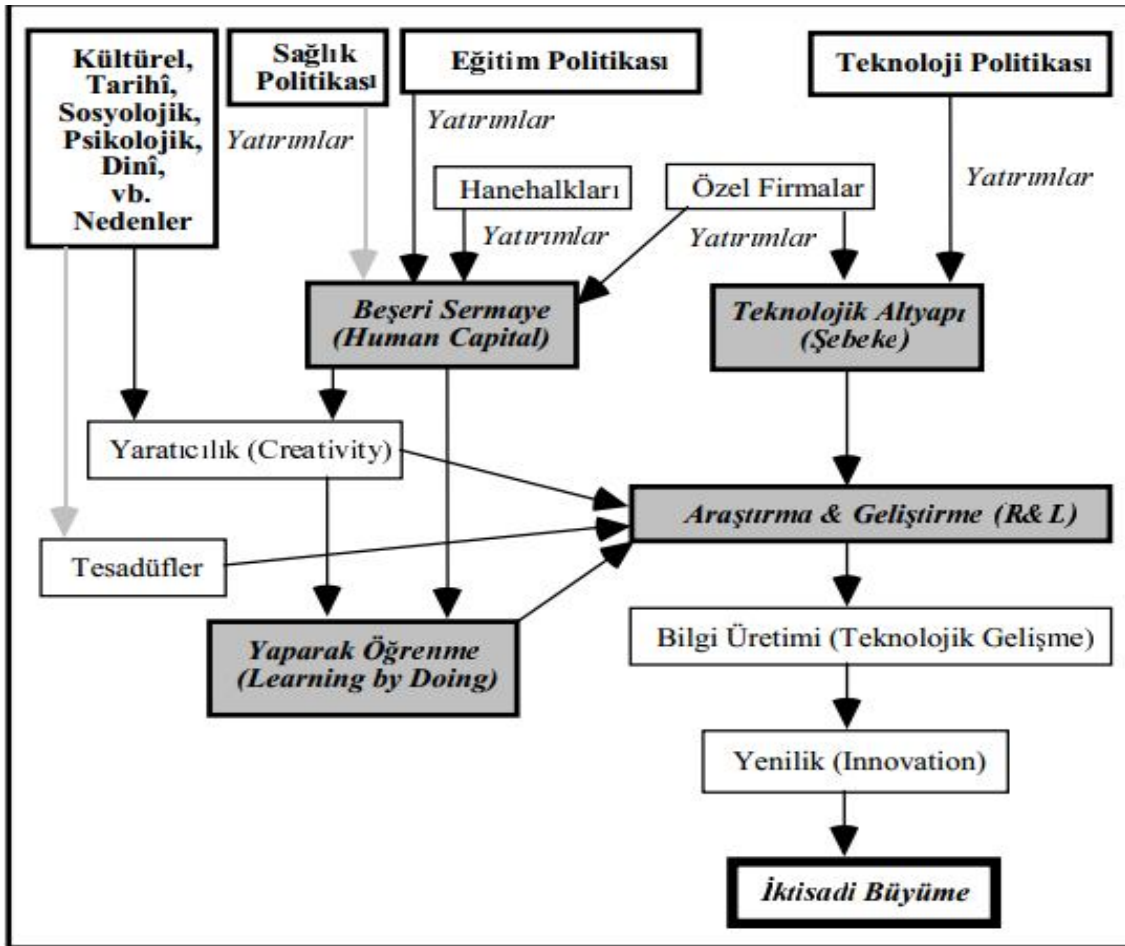
Fakat konuyla ilgili literatürde, yapılan ampirik çalışmalar ülkelerin büyüme oranlarının birbirlerine yaklaştığını kesin olarak reddedip, tam tersine gelişmekte olan ülkelerle sanayileşmiş ülkeler arasındaki uçurumun giderek arttığı yönünde kanıtlar sunmaya başlayınca, teknolojik gelişme sonucundaki temel varsayımların kaldırıldığı içsel büyüme modelleri oluşturulmuştur. Bu modellerin temel özelliklerinden biri teknolojik gelişme, emek sermaye arasında birbirini besleyen bir yapı sunmuş olmalarıdır. İçsel büyüme modellerinin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz (Özlale, 2007: 1-2):

1. Ekonomideki sermaye-emek oranındaki artışın teknolojik gelişmeyi olumlu etkilediği varsayımına dayanır.
2. Daha da önemlisi fiziksel sermayenin yanı sıra beşeri sermaye ve toplumsal sermayenin de ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu vurgulanmaktadır.

3.7.2.1.4. Lucas'ın Beşeri Sermaye Modeli

Yeni veya içsel büyüme modellerinin ortaya çıkış aşamasında, teknolojik bilgi üretimi hakkında birbirleriyle çok yakından ilişkili olan şu noktaların üzerinde daha fazla durulması gerekmektedir (Kibritçioğlu, 1998: 216):

1. Bilgi, kısmen veya bazen tamamen gizli bir kamusal mal niteliğindedir. Başka bir deyişle, bilginin kullanımında tüketiciler açısından birbirine rakip olmama ve kimsenin dışlanmaması söz konusudur.
2. Teknolojik gelişme sonucu ortaya çıkan bilgiden diğer ekonomik birimlerin ne ölçüde yararlanabildikleri (teknolojik dışsallıklar veya taşımaların derecesi) hayati bir öneme sahiptir.
3. Ortada bir dışsallık varsa bilginin üretimine özel kesimin yaklaşmak istemeyeceği ve böylece piyasanın aksayacağı bir gerçektir.
4. Teknolojik gelişme veya bilgi üretimi ile, fiziki ve beşeri sermaye yatırımları arasında bir etkileşim bulunmaktadır.

Şekil 3.5. Yeni Modeller Çerçevesinde İçsel Büyüme ve Belirleyicileri (Kibritçioğlu, 1998: 217).

Bütün ekonomilerin büyümesini tek modelle açıklamamanın mümkün olmayacağını kabul eden Lucas, dünyada gerçekleşen büyüme ve gelir farklılıklarıyla uyumlu, durgun duruma girmeyen, mekanik yapıya genel geçer bir model kurmak istemiştir. Modelde standart neo klasik piyasa şartlarının geçerli olduğu, parasal faktörlerin analize

katılmadığı bir ekonomide çıktı düzeyinin (Y), fiziki sermaye (K) ve etkin emek (N^e) girdisi tarafından belirlendiği kabul edilmiştir (Demir, 2002: 3).

$Y = F(K, N^e)$. Bir ekonomide ortalama (h) yetenek düzeyinde (N) adet işçi varsa ve her bir işçi (u) kadar zamanını cari üretim için harcarsa etkin emek arzı $N^e = uhN$ ve çıktı fonksiyonu aşağıdaki gibi olmaktadır: $Y = F(K, uhN)$

Bu fonksiyona göre, çalışıla süre (u) ve işçilerin ortalama yetenek düzeyi (h) arttıkça çıktı düzeyi artmaktadır. Diğer yandan, sosyal olduğu kabul edilen ve daha çok okullaşma oranına bağlanan beşeri sermaye birikimi, çalışmadan arta kalan zamanla ($1-u$) ile ilişkilendirilmektedir.

$$h(t) = h(t) \delta [1 - u(t)]$$

Bu fonksiyona göre, $u(t) = 1$ olması halinde zamanın tamamı mevcut ürünü geliştirmeye gitmekte, işçilerin yeteneklerini geliştirmelerine hiç zaman kalmamakta ve beşeri sermaye birikimi sıfır olmaktadır. $u(t) = 0$ olması halinde ise, zamanının tamamı yeteneklerini geliştirmeye gitmekte ve beşeri sermaye birikimi maksimum olmaktadır. Bu iki uç durum arasında mevcut yetenek düzeyinde azalan getiri olmayacağı kabul edilmektedir.

Modelde, sosyal bir aktivite olduğu kabul edilen beşeri sermaye birikimi fiziki sermayenin doğal bir parçası olarak görülmemiş, daha çok okullaşma oranı ile bazı özel çaba ve harcamalara bağlanarak çalışma dışı zamanla ilişkilendirilmiştir. Oysa, beşeri sermaye birikimi, bütün bunlarla birlikte, yaparak öğrenme ve hizmet içi eğitim ve fiziki sermaye gibi çalışma içi faktörlerle de yakından ilgilidir. Örneğin yaparak öğrenme modelinde, üretimde geçen süre $u(t)$ arttıkça, beşeri sermaye birikimi artarken, Lucas'ın modelinde çalışma dışı süre $1 - u(t)$ arttıkça beşeri sermaye birikimi artmaktadır. Y yaparak öğrenme ile çalışma dışı öğrenme arasındaki bu çelişkidenden ve $1 - u(t) + u(t) = 1$ olmasından hareketle beşeri sermaye birikimi denklemi $h(t) = \delta h(t)$ şeklinde yazılabilir. (Demir, 2002: 4)

3.7.2.1.5. Romer'in Ar-Ge Modeli

Bu model üç dayanak noktası üzerine inşa edilmiştir. Birincisi, ekonomik büyümenin merkezinde teknolojik gelişme yatmaktadır. İkinci dayanak noktası, teknolojik gelişme piyasa teşvikleri tarafından uyarılan firmaların almış oldukları bilinçli kararlarla gerçekleşir. Üçüncü ve en önemli dayanak noktası ise, bilginin bir üretim faktörü olarak üretimde kullanılması ile diğer üretim faktörlerinin kullanılması arasında çok önemli farklar olmasıdır. Üretilmesinde kullanılan bir seferliğe mahsus maliyet dışında bilgi, üretimde ne ölçüde kullanılırsa kullanılsın üretim maliyetlerinde bir artışa neden olmaz. Bu durum, modelde teknolojinin temel özelliğini tanımlamaktadır (Özer ve Çiftçi, 2008: 221).

Modelin en önemli özelliği mal farklılaştırılması ve ülkeler arası ticaret yoluyla oluşan piyasa büyüklüğündeki artışın, gelir ve servet etkisi yanında büyüme etkisi yaratmasıdır. Daha geniş bir piyasa daha fazla araştırma ve daha hızlı bir büyümeye neden olur. Romer modelinde piyasa büyüklüğünün ölçütü nüfus değil, beşeri sermaye stokudur (Özer ve Çiftçi, 2008: 221).

Bu model büyümeyi, karlarını maksimize etmeye çalışan firmaların bilinçli yatırım kararlarında açığa çıkan teknolojik gelişmeye bağlamaktadır. Modelde teknoloji, ne geleneksel bir mal ne de kamusal bir mal değildir. Teknoloji rekabete konu olmayan bir maldır ve dolayısıyla da teknoloji piyasası, tekeli rekabet piyasası unsurlarına sahiptir. Modelde teknolojik gelişme büyümenin temel dinamiğidir. Bu anlamda, Romer'in modeli içsel bir büyüme modeli olarak değerlendirilebilir.

Teknolojik gelişme, iktisadi karar birimlerini daha çok sermaye birikimine teşvik eder ve her ikisi birden, işgücü başına üretimin artmasını sağlar. Ayrıca modelde teknolojik gelişme, piyasa teşviklerini yakından izleyen iktisadi teşebbüslerin girişimleriyle oluşmaktadır. Teknolojiyi içsel hale getiren, bu teşvik edilen girişimlerdir. Ancak tüm teknolojik gelişim bir teşvikten kaynaklanmamaktadır. Teknolojinin en açık kullanımı bilgi stokunda kendini göstermektedir. Bilgi bir kez üretildikten sonra, üretim sürecinde maliyetsiz bir şekilde tekrar kullanılabilen bir mal niteliğindedir. Bununla birlikte, Romer'a göre yenilikler üzerinde sahiplik hakları korunduğundan, bilgi kamu malı haline gelmemektedir. Bu durum, Ar-ge ve yenilikleri özendirilmektedir. Tekelci rekabet şartları altında çalışan firmalar araştırma geliştirme faaliyetleri sonucunda sürekli yeni bilgi ve ürün ortaya koymaktadırlar. Mal farklılaştırılması ve serbest piyasa gelir etkisi değil, büyüme yaratacağı düşüncesini ortaya koymuştur (Çiftçi ve Aykaç, 2011: 163-164).

3.7.2.1.6. Dış Ticaret ve Büyüme: Rivera-Batiz ve Romer Modeli

Dış ticaret ve büyüme arasındaki ilişkilerin incelendiği model, Rivera-Batiz ve Romer tarafından geliştirilen modeldir. Bu modelde, yeni fikirlerin yayılması ve mal ticareti üzerine odaklanmıştır. Rivera Batiz ve Romer modelinin temelinde girdilerin yatay farklılaşması yatmaktadır. Girdi çeşitliliğindeki artış nihai mal sektöründe verimliliği üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Girdi çeşitliliği ise, Ar-ge faaliyetleri sonucunda üretilmektedir. Herhangi bir mal üretimi için piyasada ne kadar fazla sayıda girdi mevcut ise firmalar o ölçüde kendilerine uygun girdi bileşimini seçme konusunda tercih yapabileceklerdir. Modelde, teknolojik bilgi iki yolla yayılmaktadır. Birincisi, Romer modelindeki, uluslar arası bilgi ve fikir akımları yoluyla olmaktadır. İkincisi ise, yeni fikir ve yeni teknolojileri içerecek şekilde mal ticaretiyle gerçekleşen ve Laboratuvar Gereçleri (Lab Equipment) adı verilen bir model ile olmaktadır (Özer ve Çiftçi, 2008: 228).

Birinci modelde, bilginin kamusal bir mal olma özelliği ön plana çıkmakta ve bilginin yayılması sıfır maliyetle gerçekleşmektedir. Laboratuvar gereçleri modelinde ise, bilginin yayılması için girdi ve ara malı ticaretinin olması gerekmektedir. Yeni bilgi ve teknolojileri içeren mal ve girdi ticareti, verimliliği artırırken aynı zamanda büyüme oranını da artırmaktadır.

3.7.2.1.7. Grossman ve Helpman'ın Modeli: Ürün Çeşitlendirmesi ve İçsel Teknolojik Gelişme

Modelin varsayımları şöyledir (Ateş, 1998: 35):

- Zamanın her anında üretilen yeni ürün miktarı $n(t)$ 'dir.
- Kar beklentileri, piyasadaki firma sayısını belirler.
- Ürün çeşidi miktarı $n(t)$ ve firmanın toplam karlarına dayalı değeri $v(t)$ veri iken, statik dengenin sağlanacağı fiyatlar ve kaynak dağılımı çözülebilir.
- Serbest giriş koşulu, ücret oranını belirler.
- Ürünlerin fiyatları, ücret oranını bir fonksiyonudur.
- Toplam harcamalarının normalleştirilmesinin nedeni, nominal piyasa faiz oranının sabit varsayılmasındandır.

4. TÜRKİYE'DEKİ FİNANSAL LIBERALİZASYON VE BORÇLANMA İLİŞKİSİ ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR UYGULAMA

Ekonomik büyümenin sürekliliği için gerekli tasarrufların sağlanabilmesi, gelişmiş bir finansal sistemi gerekli kılmaktadır. Tasarruf sahipleri, güvenilir bir yatırım ortamı ve getiri ile tasarruflarını finansal sisteme, finansal sistem ise bu tasarrufları büyüme için gerekli olan yatırımların fonlanması için ekonomiye aktarır. Yurtiçi tasarrufların yetersiz olması durumunda yatırımlar için gerekli tasarruflar için dış kaynaklara ihtiyaç duyulacaktır. Dış kaynakların temini için, 1970'lerden sonra küreselleşme süreci ile birlikte gündeme gelen deregülasyon, finansal ve ticari liberalizasyon gibi neo-liberal politikalar yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Bu politikalarından özellikle finansal liberalizasyon ile bankacılık ve diğer finansal araçlar üzerindeki kontroller kalkmış, ülkeler küresel dünya ekonomisi ile bütünleşmeye başlamış, dolaşımdaki fon miktarı büyük ölçüde artmıştır (Mercan ve Peker, 2013: 188).

Ülkeler açısından karşılıklı kazançların söz konusu olduğu uluslararası sermaye akımlarında, sermaye daha verimli ve etkin kullanılacak alanlara yönelmektedir. Finansal dışa açıklık, yoksul ülkeler için yatırım olanaklarının artırılması ve sermaye maliyetlerinin düşürülmesi için uygulanması gereken bir ekonomi politikası olarak görülmektedir (Fischer, 1998). Sermaye hareketlerinin dışa açıklığının bu etkileri yanında, finansal sektörünün rekabetçi bir piyasa yapısına dönüşmesini sağlayarak; kredi piyasalarında daha uygun koşullarda işlem yapılabilmesi olanağını doğurmaktadır. Finansal hizmetlerin derinleşmesi anlamına gelen bu süreçte, artan uzmanlaşma, uluslararası ekonomik kazanımların büyümesine yol açmaktadır (Mathreson ve Liliana, 1992: 41). Bu ise, paraya çevrilebilir menkul değerlerin artışına ve borçlanma maliyetlerinin düşmesine neden olmaktadır (Mercan ve Peker, 2013: 188). Diğer bir ifadeyle sermaye hareketlerinin serbestleşmesi özellikle dış kaynak bulmayı kolaylaştırmış ve hükümetler için kolay finansman olanağı sağlamıştır. Bu açıdan ampirik çalışmaların yapılması önemlidir. Çalışmanın bu bölümünde finansal liberalizasyon sürecinin borçlanmayı nasıl etkilediğini görmek için iç ve dış borçlanma açısından Türkiye için ekonometrik bir inceleme yapılmaktadır.

4.1. Literatür Taraması

Kolçak (1998), "Türkiye'de Kamu Açıkları ve İç Borç İlişkisi" adlı makalede, 1984-1996 verilerini kullanarak Granger Nedensellik Testi yapmıştır. İç Borç Stoku ile Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonucunda; kamu açıklarının iç borçları artırdığı, ancak kamu açıklarının iç borçları artırdığını ortaya çıkarmıştır.

Sakal (2002), "Türkiye'de Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği Sorunu: 1988-2000 Dönem Analizi" adlı makalede, 1988-2000 verilerini kullanarak Granger Nedensellik Testini uygulamıştır. İç Borç Stoku ile Konsolide Bütçe Geliri, Konsolide Bütçe Harcamaları ve Konsolide Bütçe Açığı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırmanın sonucunda; iç borçlar uzun dönemde bütçe açığına neden olmaktadır yargısına ulaşmıştır.

Yurdakul (1999), "İç Kamusal Borçların Fiyatlar Üzerindeki Etkileri" adlı makalede, 1989-1996 verilerini kullanarak Regrasyon analizi yapmışlardır. İç Borç Stoku ile Fiyatlar Genel Düzeyi, Bütçe Açığı, Bütçe Açığındaki Değişim, Bir Önceki Dönem Bütçe Açığı, Para Arzındaki Değişim, Faiz Haddi, Bir Önceki Dönem Fiyatlar

Genel Düzeyindeki Değişim arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın sonucunda; t dönemindeki iç borçlar fiyatları negatif yönde etkilerken, (t-1) dönemindeki iç borçlar pozitif yönde etkilemektedir.

Çolak ve Atan (2001), “Bütçe Açıklarının Finanse Etmeye Yönelik Politikaların Etkileri” adlı makalede, 1989-2000 verilerini kullanarak Regrasyon analizi yapmışlardır. İç Borç Stoku ile Bütçe Açığı Para Arzı, Toptan Eşya Fiyat Endeksi, 12 Aylık Bono Faiz Oranı arasındaki ne tür bir ilişki olduğunu araştırmışlardır. Yaptığı araştırmaların sonuçlarında; para arzı bütçe açığı ve iç borç stoku arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur ve iç borç stoku ile bono faiz oranı arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Yavuz (2003), “Türkiye’de İç Borç Stoğundaki Değişimin Analizine Yönelik Bir Regrasyon Analizi Çalışması” adlı makalede, 1985-2001 verilerini kullanarak Regrasyon ve Korelasyon analizlerini yapmıştır. İç Borç Stoku ile Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi, İç Borç Servisi, İç Borç Faiz Oranı, Ticari Mevduat Faiz Oranı, Yıllık Enflasyon Oranı, Kamu Giderleri, Kamu Gelirleri, Döviz Kuru arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yaptığı analizin sonucunda; iç borç stoku artışını belirleyen en önemli faktörlerin kamu kesimi borçlanma gereksinimi, mevduat faiz oranı, kamu gelirleri, tüketici fiyatları endeksi olduğu görülmüştür.

Yılmaz ve Yerdelen (2002), “1995-2001 Döneminde Türkiye Ekonomisinde İç Borç Stoku ile Faiz Oranı İlişkinin Analizi” adlı makalede, 1995-2001 verilerini kullanarak Granger Nedensellik Testini uygulamışlardır. İç Borç Stoku ile Faiz Oranı, Enflasyon Oranı, Büyüme Oranı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yaptıkları testin sonucunda; iç borç stokunun faiz oranları fazla etkilemediği sonucuna ulaşmışlar, enflasyon oranının iç borç stoku üzerinde faizden daha çok etkili olduğu görülmüştür ve iç borç stoku reel gayri safi milli hasılayı 3-7 ay gecikmeli olarak artırıcı yönde etkilemektedir.

Özgen ve Güloğlu (2004), “Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi” adlı makalede, 1988-2003 verilerini kullanarak VAR Analizi yapmışlardır. İç Borç Stoku ile Enflasyon Oranı, Mevduat Faiz Oranı, Döviz Kuru, Sanayi Üretim Endeksi, Para Arzı, Merkez Bankası Parası, Toplam Konsolide Bütçe Harcamaları, Faiz Dışı Bütçe Harcamaları, Vergi Gelirleri, Bütçe Dengesi arasındaki ilişkileri incelemiştir. Analizinin sonucunda; Türkiye’de iç borç artışını etkileyen en önemli değişkenin merkez bankası parası olduğu sonucuna ulaşılmıştır, faiz oranı, faiz dışı bütçe harcamaları ve döviz kuru iç borçlar üzerinde etkili diğer değişkenlerdir. Araştırmanın sonucunda bulunan diğer bir bulgu ise; Türkiye’de iç borçların parasallaştırıldığı ve böylece enflasyonun hızlandırıldığı düşüncesinin geçerli olmadığını ortaya koymuştur.

Taban ve Kara (2006), “Türkiye’de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkisi” adlı makalede, 1989-2004 verilerini kullanarak Regrasyon Analizi yapmışlardır. İç Borç Stoku ile Özel Yatırım Harcamaları, Kamu Kesimi Sabit Sermaye Yatırımları, Reel Gayri Safi Milli Hasıla, Devlet İç Borçlanma Senetleri, Faiz Oranları ve Enflasyon Oranları arasındaki ilişkileri incelemiştir. Analizin sonucunda; kamu iç borçlanmasının özel sektör yatırımları üzerinde dışlama etkisi yarattığı sonucuna varılmıştır.

Susam (2005), “Türkiye’de Devlet İç Borçlarının Devlet İç Borçlanma Senetleri Faiz Oranları ile İlişkisi: 1990-2004 Granger Nedensellik Testi”, adlı makalede, 1990-2004 verilerini kullanarak Granger Nedensellik Testini yapmıştır. İç Borç Stoku ile Devlet İç Borçlanma Senedi Faiz Oranı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Test sonucunda;

devlet iç borçlanma senedi faiz oranlarındaki artış eğiliminin iç borç stokunu artırdığını sonucuna varılmıştır.

Demir ve Sever (2008), “Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri” adlı makalede, 1987-2007 verilerini kullanarak Johansen Ortak Bütünleme Testi yapılmıştır. İç Borç Stoku ile Gayri Safi Milli Hasıla, Devlet İç Borçlanma Senetleri Faiz Oranları, Toptan Eşya Fiyat Endeksi ve Kamu İç Borcu arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Test sonucunda; iç borçlanma miktarları ile faiz oranı ve fiyatlar genel düzeyi arasında doğru orantı vardır, büyüme ters yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Çoban, Doğanalp ve Uysal (2008), “Türkiye’de Kamu İç Borçlanmasının Makroekonomik Etkileri” adlı makalede, 1987-2007 verilerini kullanarak Granger Nedensellik Testi ve Eşbütünleme Analizi uygulanmıştır. İç Borç Stoku ile Enflasyon Oranı, Büyüme Oranı, Faiz Oranı, İç Borç Stokundaki Değişim arasında nasıl bir ilişki olduğunu araştırmışlardır. Yapılan testin ve analizin sonucunda; iç borçlanma ile büyüme arasında bir eş bütünleşmenin olduğu buna karşın iç borçlanma-faiz oranı ve iç borçlanma-enflasyon arasında bir eş bütünleşmenin olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca iç borç ile büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Çiçek, Özegir ve Çevik (2010), “Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi” adlı makalede, 1990-2009 verilerini kullanarak Regrasyon analizi yapmışlardır. İç Borç Stoku ile Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Toplam İç Borç Stoku, Toplam Dış Borç Stoku arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analizin sonucunda; iç borç stokundaki herhangi bir artışın gayri safi yurt içi hasılda pozitif bir etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yılmaz ve Cural (2010), “Türkiye’de İç Borçlanmadaki Değişimi Belirleyen Faktörlere Yönelik Bir Regrasyon Analizi Çalışması: 1975-2010” adlı makalede, 1975-2010 verilerini kullanarak Regrasyon analizi yapılmıştır. İç Borç Stoku / Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ile Reel Logaritmik Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Tüketici Fiyatları Endeksi, t dönemindeki Bütçe Açığı / Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, t-1 dönemindeki Bütçe Açığı / Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Yurt İçi Tasarruf / Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Reel Faiz Dışı Fazla / Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Kamu Dış Borç Stoku / Gayri Safi Yurt İçi Hasıla arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bağımlı değişken olarak; İç Borç Stoku / Gayri Safi Yurt İçi Hasıla diğer değişkenler bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Bağımlı değişkendeki bir birimlik bağımsız değişkende artma mı yoksa bir azalma mı meydana getirdiğini incelemişlerdir. Analizin sonucunda; modelde otokorelasyon değişen varyans sorununun olmadığı anlaşılmıştır.

Bilginoğlu ve Aysu (2008), “Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, adlı makalede, 1968-2005 verilerini kullanarak Regrasyon analizi yapmışlardır. Yapılan regrasyon analizi sonucunda; Türkiye’deki dış borçların ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir ve dolayısıyla borç fazlası sorunu ile karşı karşıya kalındığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, ekonomik büyümeyi hızlandırmak için ülkenin dış borçlarının azaltılması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.

Kara (2001), “Türkiye’nin Ekonomik Büyüme Sürecinde Dış Borç Çıkmazı” adlı makalede, 1980 sonrası Türkiye’de dış borç kaynaklı ekonomik büyüme stratejisi incelenmiştir. Dış borçların ekonomik büyümeyi sağlayabilmesi için, bunların sermaye-hasıla katsayısının düşük olması, döviz getirisi yüksek olan üretken alanlarda kullanılması gerekmektedir. Türkiye’de ise alınan dış borçların çoğunlukla hammadde ve tüketim malları ithalatında, getirisi dolaylı ve düşük olan alt yapı yatırımlarında refinansman amaçlı kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bunun önlenmesi için verimsiz olan

kamu harcamalarının en aza indirilmesi, kamu harcamaların savurganlığın önlenmesi, özel sektörün ihracata özendirilmesi ve ülkede ekonomik istikrarın sağlanması gerektiğini vurgulamıştır.

Bayraktutan ve Arslan (2009), “Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlık Kaynakları” adlı makalede, 1990-2008 verilerini kullanarak Regrasyon analizi uygulamışlardır. Analizin sonucunda; bir ekonomideki temel istikrarsızlık göstergeleri, büyüme, enflasyon, işsizlik, dış borç oranı, faiz oranı vb. değişkenlerdir. Enflasyonu kontrol altına alma amacı, Türkiye’de uygulanan istikrar programlarının temelini oluşturur. Türkiye’de enflasyon, faiz oranı, dış borç stoku ve ekonomik büyüme ilişkisini bu çalışmada incelemek amaçlanmıştır. Enflasyon, faiz oranı, dış borç stoku ve ekonomik büyümenin zaman serileri durağanlığı ADF birim kök testleriyle araştırılmış ve daha sonra da enflasyon, faiz oranı, dış borç stoku ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir.

Karaca (2003), “Türkiye’de Enflasyon Büyüme İlişkisi: Zaman Serileri Analizi” adlı makalede, 1987-2002 yılının verilerini kullanan çalışmada, enflasyondan büyümeye doğru negatif bir ilişki olduğunu ve enflasyon oranında meydana gelecek bir artışın büyüme oranını düşüreceği yönünde bir tahminde bulunulmuştur.

Terzi ve Oltular (2004), “Türkiye’de Kısa ve Uzun Dönemde Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi” adlı makalede, 1987-2005 verileri kullanılarak gayri safi milli hasıla ile enflasyon arasında kısa ve uzun dönemde negatif bir ilişkinin olduğu yargısına varılmıştır.

Koyuncu ve Tekeli (2010), “1990 Sonrası Dönemde Türkiye’de Dış Borç Stoku Üzerinde Etkili Olan Ekonomik Faktörlerin Analizi” adlı makalede, Türkiye’de dış borçlanma üzerinde etkili olan faktörleri incelemişlerdir. Bu çalışmada, 1990-2009 dönemine ait verileri kullanmışlardır. Cari işlemler açığı, yurtiçi tasarruf miktarı, iç borçlar ve kamu harcamalarının dış borç stoku üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Çalışmada 1990 sonrasında günümüze kadar gelen dönemde Türkiye’de dış borç stoku üzerinde etkili olan ekonomik göstergeler ve bunların etki dereceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Analizin sonucuna göre; cari işlemler açığı ve yurtiçi tasarruflar dış borç üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Bunlardan yurtiçi tasarruf düzeyinin dış borç stoku üzerinde çift yönlü bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte kamu harcamaları ve iç borç stokundaki değişimin dış borç stoku üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi olmadığı ortaya çıkarılmıştır. Özellikle 2000’li yıllardan sonra cari açığın dış borç üzerinde daha fazla etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Kozalı (2007), “Dış Borç Sorunu ve Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi” adlı tezde, bu tezde iki farklı model oluşturulmuştur. İlk model; dış borç stokunun kamu ve özel yatırımlarının büyüme üzerine etkisi incelenmiştir. İkinci modelde ise; dış borç servisinin, kamu ve özel yatırımlarının büyüme üzerine etkisi analiz edilmiştir. Çalışmada Gayri Safi Milli Hasıla bağımlı değişken, dış borç stoku, dış borç servisi, kamu ve özel yatırımlar bağımsız değişken olarak ele alınıp incelenmiştir. Türkiye’nin 1970-2005 dönemi yapısal değişimlerinin göz ardı edildiği durumda ve yapısal kırılmaların varlığı durumunda dış borç stoku, dış borç servisi, özel ve kamu yatırımları ile büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca, analiz için kök testleri ve farklı eşbütünleşme analizleri de kullanılmıştır. Yapılan kırılmanın göz ardı edildiği eşbütünleşme testleri sonucunda hem dış borç stokunun hem de dış borç servisinin büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Yapısal kırılma göz önüne alındığında ise her iki değişkenin büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna

ulaşmıştır. Elde bilgiler ışığında, Türkiye'de dış borçların verimli kullanılmadığını ve büyüme olumsuz yönde etkilediği kanısına varılmıştır.

4.2. Ekonometrik Model Uygulaması

Çalışmanın bu kısmında borçlanma ve finansal liberalizasyon arasındaki ilişki Türkiye ekonomisi açısından ele alınmıştır. Bu bölümde ekonometrik analizde kullanılan modele, değişkenlere, birim kök analizine, eşbütünleşme analizine, varyans ayrıştırması ve elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

4.2.1. VAR Modeli

Vektör hata düzeltme modelleri, durağan olmayan değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini içeren kısıtlı VAR modelleridir (Oktayer, 2007: 176). VAR modeli zaman serisi modelleri içinde, son dönemde en fazla kullanılanıdır. Sims (1980), Dijk ve Franses (2000), Johansen (2000), Kilian ve Chang (2000), Lutkepohl (2000), VAR modellemesi ve analizi konusunda son dönemdeki literatüre örnek gösterilebilir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 96).

İlk olarak Sims (1980) tarafından ortaya konulmuş olan VAR, tüm değişkenlerin içsel olarak modelde yer aldığı, herhangi bir denklemde modeldeki tüm değişkenlerin kullanıldığı, bir başka ifadeyle, herhangi bir değişkenin katsayısının belirli bir birlikte, teorinin öne sürdüğü varsayımların, kısıtlamaların model tanımını bozmasına müsaade edilmez (Özgen ve Güloğlu, 2004: 96).

Engle ve Granger (1987), iki değişkenin eşbütünleşik olması durumunda, kısa dönemde dengesizlikleri gideren bir hata düzeltme mekanizması olduğunu göstermektedir. Bu, bağımlı değişkendeki değişmelerin, açıklayıcı değişkenlerdeki değişimle eşbütünleşik regresyondaki gecikmeli hata teriminin bir fonksiyonu olduğu anlamına gelir (Oktayer, 2007: 176).

Pagan (1987), VAR modelini dört adımda özetlemektedir.

- Veriler VAR'a uygun bir forma dönüştürülür (durağanlaştırılır).
- Nedensellik testi yardımıyla gecikme değerleri ve değişkenler seçilir.
- Gecikme değerleri azaltılarak ve katsayılar düzleştirilerek VAR basitleştirilmeye çalışılır.
- Ortogonalizasyon işlemiyle şoklar elde edilir.

İki değişkenli VAR modeli, standart şekilde şöyle ifade edilebilir:

$$y_t = a_1 + \sum_{i=1}^p b_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i} x_{t-i} + v_{1t}$$

$$x_t = c_1 + \sum_{i=1}^p d_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p d_{2i} x_{t-i} + v_{2t}$$

Yukarda verilen modelde v normal dağılıma sahip, ortalaması sıfır ve kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit hata terimini, ρ ise gecikmelerin uzunluğunu ifade etmektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 96).

Makroekonomik modellerde yer alan değişkenler arasında genellikle dinamik bir geri besleme mevcuttur. Sistemde yer alan herhangi bir zaman serisinin, zaman içinde izlediği trendin, sistemdeki başka bir zaman serisinin trendinden bağımsız olup olmadığı tam olarak bilinmemektedir. Bu tür simetrik bir etkileşimin söz konusu olduğu zaman serilerini içeren çok denklemlilerde VAR yöntemi kullanılmaktadır (Kazdağlı, 1996:42; Özgen ve Güloğlu 2004: 96).

VAR modeli öngörülerini, tüm değişkenlerin gelecekteki davranışlarının örneklem dönemi ile aynı kalacağı varsayımı üzerine yapılmaktadır. VAR modeli ile öngörülerde, model kullanıcıları tarafından önceden sahip olunan ilave bilgilerin, öngörü başarısını arttırmaya yönelik olarak kullanılması mümkün değildir. VAR modelinin bu ilave bilgileri kullanabilmesi için modelde yer alan değişkenlerin gerçekleşen değerlerinin biliniyor olması ve bu değerlerin modele yansıtılması gerekmektedir.

Yıllık, üç aylık gibi uzun dönemli gözlemler söz konusu olduğunda, ekonomideki yapısal değişimlerin VAR modeline dahil edilebilmesi oldukça uzun bir süreyi gerektirmektedir. Ancak, günlük, haftalık gibi gözlenme dönemi yüksek frekanslı veriler için ilave bilgilerin VAR modeli tarafından kullanılması çok daha kısa bir sürede mümkün olabilecektir (Aksoy vd., 2000: 39).

VAR analizi üç kısımdan oluşur; Etki-Tepki analizi, Varyans Ayırıştırması ve Granger nedensellik analizi. Etki-Tepki analizi ve Varyans ayırıştırması ile ilerisi için tahmin yapılırken, nedensellik analizi ile veri aralığının ait olduğu dönem hakkında yorum yapılır. VAR analizinde kullanılan verilerin durağan olması gerekmektedir. Bu nedenle, öncelikle değişkenlerin durağan olup olmadığının belirlenebilmesi gerekmektedir (Doğan vd., 2012: 372-373).

Varyans ayırıştırması değişkenlerin kendilerinden ve diğerlerinde meydana gelen şokların kaynaklarını yüzde olarak ifade eder. Kullanılan değişkenlerde meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden, yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösterir. Bir değişkende meydana gelen değişimlerin büyük bölümü kendisindeki şoklardan kaynaklanıyorsa, bu değişkenin dışsal olarak hareket ettiğini gösterir. Varyans ayırıştırması değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin derecesi hakkında bilgi verir (Enders, 1995: 311).

Bu tez çalışmasında Türkiye'de borç ilişkisi 1980-2010 döneminde yıllık veriler kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler; toplam iç borç stokunun GSYH içindeki payı, toplam dış borç stokunun GSYH içindeki payı, reel GSYH, para arzının GSYH içindeki payı, ticari dışa açıklık oranı, finansal dışa açıklık oranı, enflasyon oranı, yurtiçi tasarruf oranı, reel döviz kuru ve faiz oranıdır. Model içinde yer alan verilerin derlenmesinde, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi ve World Development Indicator 2011 (WDI 2011)'den yararlanılmıştır. Türkiye'deki finansal liberalizasyon sürecinin borçlanmayı nasıl etkilediğini görmek için yapılacak analizde iki model kullanılacaktır. İlk modelimiz Model 1'de iç borçlanmanın etkisini, ikinci model Model 2'de ise dış borçlanmanın etkisini inceleyeceğiz. Bu doğrultuda modellerin değişken vektörü;

Model 1 için

$$IB = f(GSYH, M2, TA, FA, ENF, FO)$$

Model 2 için

$$DB = f(GSYH, KUR, TA, FA, YIT)$$

Şeklinindedir. Bu değişkenlerin belirlenmesi için de teorik yapı tezin başında tartışılan literatür bölümünden yola çıkılarak oluşturulmuştur.

Bu çerçevede modelde kullanılan değişkenler ve bu değişkenler için kullanılan semboller aşağıda kısaca özetlenmiştir:

- Toplam İç Borç Stokunun GSYH İçindeki Payı IB
Araştırmanın bağımlı değişkeni olup, t dönemdeki İç Borç Stoku / Gayri Safi Yurt İçi Hasıla verilerinden oluşmaktadır.
- Toplam Dış Borç Stokunun GSYH İçindeki Payı DB
Araştırmanın bağımlı değişkeni olup, t dönemdeki İç Borç Stoku / Gayri Safi Yurt İçi Hasıla verilerinden oluşmaktadır.

- Gayri Safi Yurt İçi Hasıla GSYH
Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ekonomik performansı ve gelir düzeyini yansıtan temel bir göstergedir.
- Para Arzı M2
Bir ekonomide dönen toplam para miktarıdır. Para arzı M1 ve M2 denen iki araçla ölçülür. M1 ekonomideki nakit parayı gösterirken, M2 ise; vadesiz mevduat ve çeklerin toplamıdır.
- Ticari Dışa Açıklık Oranı TA
Bir ülkenin dış alemle olan ticari ilişkilerinin büyüklüğünün göstergesidir. İhracatın toplam gelir içindeki payıdır.
- Finansal Dışa Açıklık Oranı FA
Bir ülkenin dış dünya ile finansal ilişkisi sonucu ortaya çıkan dış varlık ve yükümlülük toplamının ülke gayri safi yurt içi hasılasına oranı olarak ifade edilir.
- Enflasyon Oranı ENF
Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve hissedilir artışını ifade eden bir durumdur. Nominal milli gelirin, bu gelirle satın alınan mal miktarına nazaran artması demektir.
- Yurtiçi Tasarruf YIT
Yurt içi tasarrufların ve sermaye piyasalarının gelişim düzeyinin küçük olduğu ülkeler, dış borç kullanmaya zorlanır. Ülkelerin finansal piyasalarının yeterince gelişmemiş olması nedeniyle yerel paralarıyla dış piyasalarda ihraç yapamaması ya da yurt içi piyasada uzun vadeli ve sabit faizli borçlanamaması olarak ifade edilir.
- Reel dolar döviz kuru KUR
Bir birim ülke parasının diğer bir ülke parası cinsinden değerine denir.
- Mevduat faiz oranı FO
Faiz oranı, nominal faiz oranı ve reel faiz oranı diye ikiye ayrılabilir. Nominal faiz oranı, bankalar gibi organizasyon ve kurumlar tarafından açıklanan faiz oranıdır. Reel faiz oranı ise; enflasyona göre düzeltilmiş faiz oranıdır ve nominal orandan enflasyon oranının çıkarılması ile bulunur.
Aizenman (2004) tarafından yapılan çalışma baz alınarak, iktisat literatüründe genel kabul görmüş olan şekliyle analizde kullanılan ticari dışa açıklık oranı; [(ihracat + ithalat)*100 / GSMH] ve finansal dışa açıklık oranı; [(gayri safi özel sermaye girişi + gayrisafi özel sermaye çıkışı)*100 / GSMH] şeklinde hesaplanmıştır. Değişkenlerle ilgili verilerin zaman serisi özelliklerinin belirlenmesinde ve modelin tahmin edilmesinde E-Views 6.0 ekonometri programından yararlanılmıştır.

4.2.2. Birim Kök Testleri

Ekonomik serilerin durağanlığını tespit etmede birim kök testleri yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Birim kök testleri, serilerin önceki dönem değerlerine göre regresyonlarından yola çıkılarak uygulanmaktadır (Tarı, 2010: 393).

Ekonometrik modellerde kullanılan değişkenler arasında anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için serilerin durağan olması gerekmektedir. Durağanlık genel bir tanımla, sabit ortalama, sabit varyans ve seriye ait iki değer arasındaki kovaryansın incelenen zamana değil, yalnızca iki zaman değeri arasındaki farka bağlı olması şeklinde ifade edilmektedir (Berber ve Artan, 2004: 11).

Durağanlığın daha biçimsel bir tanımlaması yapılacak olursa, veri bir y_t zaman serisi için durağanlık şartları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Gujarati, 2001: 713).

1. Ortalama : $E(y_t) = \mu$

$$2. \text{ Varyans : } \text{Var} (y_t) = E (y_t - \mu)^2 = \sigma^2$$

$$3. \text{ Kovaryans : } \gamma_k = E [(y_t - \mu) (y_{t+k} - \mu)]$$

Burada γ_k ; aralarında k dönem fark olan iki Y değeri (y_t, y_{t+k}) arasındaki kovaryanstır. Durağan olmayan seriler ile yapılan analizlerden elde edilen sonuçlar sorunlu olarak nitelendirilmektedir.

İktisadi değişkenlerin varlığı maruz kaldıkları şoklarla ilişkilidir. Bu şoklar değişkenler üzerindeki etkileri birkaç dönem içerisinde yok olan geçici şoklar olabileceği gibi etkileri uzunca bir süre devam eden kalıcı şoklarda olabilir. Kullanılan seriler bu şokların karakterlerine göre trend veya mevsimsel dalgalanma özellikleri gösterebilmektedirler. Trend ve dalgalanma gösteren seriler durağan değildirler (Yurdakul, 2000: 2).

Bir zaman serisinin birim kök içerip içermediğini tespit etmek için kullanılan yöntemlerden en yaygın olanı, Dickey-Fuller (1979-1981) tarafından geliştirilen Dickey-Fuller birim kök testidir. Bu çalışmada serilerin durağanlıklarının belirlenmesinde kullanılan Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi için geliştirilmiş regresyon denklemleri aşağıdaki gibidir:

$$\Delta Y_t = \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_2 trend + \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Yukarıdaki denklemlerde Y_t ; durağanlık testinin uygulandığı değişkeni, Δ ; fark işlemcisini, α_0 ; sabit terimi, α ve β ; katsayıları, ε_t ; hata terimini ve $i = 1, 2, 3, \dots, k$ ise değişkenler arasındaki otokorelasyon sorununu engelleyen optimal gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Çalışmada, otokorelasyon sorununun giderilmesi için denklemlerin sağ tarafına eklenecek gecikme uzunluklarının neler oldukları, Modified Akaike kriteri kullanılmıştır.

Birim kökü belirlemek üzere sıfır hipotezi ($H_0 : \delta = 0$) veya ($H_0 : \rho = 1$) şeklinde olur. Eğer sıfır hipotezi kabul edilirse, birim kök sorunu söz konusu olacak ve serinin durağan olmadığı ortaya çıkacaktır. Burada uygulanacak test Genişletilmiş Dickey-Fuller istatistikleridir. Eğer (τ) istatistiğinin mutlak değeri, belirlenen anlamlılık düzeyinde Mac Kinnon kritik değerlerinin mutlak değerinden küçük (büyük) ise, serinin durağan olmadığı (durağan olduğu) sonucuna ulaşılır (Ertek 1996, 387; Tari 2006: 395). Uygulamada serilerin durağanlık özelliklerinin test edilmesinde en çok kullanılan yöntemler Dickey ve Fuller (1979), Genişletilmiş Dickey/Fuller (ADF) (1981), Phillips/Perron (PP) (1988) ve KPSS (1992) testleridir. Bu çalışmada Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi kullanılmıştır.

Değişkenlerin durağan olup olmadığının belirlenebilmesi için seriler mevsimsel etkilerden hareketli ortalamalar yöntemiyle (Moving Average Methods) arındırılarak testler gerçekleştirilmiştir. Tablo 4.1'de ADF birim kök testi sonuçları gösterilmiştir. ADF birim kök testi sonuçlarına göre, IB, DB, GSYH, M2, KUR, ENF, FO, FA, TA, YIT değişkenleri düzeyde durağan olmadıkları, birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri için bütünleşme derecesi I(1)'dir.

Tablo 4.1. Tablo ADF Birim Kök Test Sonuçları

<i>Değişkenler</i>		<i>ADF t istatistiği (Düzy)</i>		<i>ADF – t istatistiği (Birinci Fark)</i>	
		<i>Trendsiz</i>	<i>Trendli</i>	<i>Trendsiz</i>	<i>Trendli</i>
IB		-1.852(4)	-2.026(1)	-6.518(0)*	-6.479(0)*
DB		-1.885(0)	-1.270(0)	-4.745(0)*	-5.002(0)*
GSYH		-0.873(0)	-2.806(0)	-6.062(0)*	-6.030(0)*
M2		2.377(1)	0.626(0)	-3.786(0)*	-5.148(0)*
KUR		-1.209(0)	-2.328(0)	-6.227(0)*	-6.190(0)*
ENF		-0.704(0)	1.326(1)	-6.350(0)*	-6.808(0)*
FO		-1.879(0)	-2.935(0)	-8.262(0)*	-8.830(0)*
FA		-2.533(0)	-2.484(0)	-7.257(0)*	-7.248(0)*
TA		-1.869(0)	-3.011(0)	-5.272(0)*	-5.187(0)*
YIT		-0.221(1)	-0.902(1)	-6.718(0)*	-4.508(2)*
Anlamlılık Düzeyi	% 1	-3.670	-4.296	-3.679	-4.309
	% 5	-2.963	-3.568	-2.967	-3.574
	% 10	-2.621	-3.218	-2.622	-3.221

Not: Parantez içindeki değerler Modified Akaike Kriteri kullanılarak seçilen gecikme uzunluklarıdır. Maksimum gecikme uzunluğu 11 olarak alınmıştır. *, ** ve *** işaretleri sırasıyla % 10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

4.2.3. Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme durağan olmayan zaman serileri arasındaki ilişkiyi analiz etmek için geliştirilmiş bir testtir. Bu test, tek başına durağan olmayan ancak doğrusal kombinasyonu durağan olan zaman serilerini ele almaktadır. Bu nedenle eşbütünleşme testi, tek başına durağan olmayan zaman serilerinin, doğrusal kombinasyonunun durağan olup olmaması durumunun araştırılmasına dayanmaktadır.

Eşbütünleşme tekniğini kullanmanın temelde iki noktada avantajı olduğu bilinmektedir: Birincisi, kısa ve uzun dönem etkileri arasında ayırım yapmaya imkan tanımaktadır. İkincisi, uzun dönem değerlerine doğru ayarlama hızının doğrudan tahmin edilebilmesidir. Aynı dereceden bütünsel değişkenler arasındaki eşbütünleşmenin varlığı araştırılırken kullanılacak yöntem seçiminde, değişken sayısı belirleyici olmaktadır. Değişken sayısının ikiden fazla olduğu durumlarda birden fazla eşbütünleşme ilişkisi olabilir. Eşbütünleşme testlerinden Engle-Granger Yöntemi ile bu durumu tespit etmek mümkün değildir. Bu sorun, Johansen-Juselius tarafından “En Çok Benzerlik” (Maximum Likelihood) yönteminden yararlanılarak oluşturulan Johansen-Juselius Yöntemi (JJ) kullanılarak aşılmaktadır (Kızılgöl, 2006: 5-6).

Gecikme seviyesi araştırılan konunun niteliğine ve araştırmacının isteğine göre keyfi belirlenebileceği gibi tahminlerin güvenilirliği açısından bir kısım seçim kriterlerine başvurularda da belirlenebilmektedir. Son Tahmin Hatası (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Hannan Quinn (HQ) ve Schwartz (SC) kriterleri gecikme seviyesinin tespitinde kullanılan kriterler arasında yer almaktadır (Bozkurt, 2007:103-105).

Aşağıda Model 1 ve Model 2 için gecikme uzunluğu test sonuçları yer almaktadır. Tablo 4.2’de Model 1 VAR modeli için SC 3 gecikme uzunluğunu, LR ve HQ için 2 gecikme uzunluğunu, AIC ve FPE içinse 1 gecikme uzunluğunu vermektedir. Optimal gecikme seviyesi için AIC ve FPE kriterinin 1 gecikmeye işaret etmesi nedeniyle analizde Model 1 için gecikme seviyesinin 1 olmasına karar verilmiştir. Tablo

4.3'de Model 2 VAR modeli için FPE ve HQ için 3 gecikme uzunluğunu, LR için 2 gecikme uzunluğunu, AIC ve SC içinse 1 gecikme uzunluğunu vermektedir. Optimal gecikme seviyesi için AIC ve SC kriterinin 1 gecikmeye işaret etmesi nedeniyle analizde Model 1 için gecikme seviyesinin 1 olmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu gecikme uzunluğunda kurulan modelin otokorelasyon ve değişen varyans içermediği LM ve White testi kullanılarak saptanmıştır.

Tablo 4.2. Model 1 İçin Gecikme Uzunluğu Test Sonuçları

<i>Lag</i>	<i>LogL</i>	<i>LR</i>	<i>FPE</i>	<i>AIC</i>	<i>SC</i>	<i>HQ</i>
0	-214.6675	NA	0.282207	15.76197	16.04744	15.84924
1	-46.43763	252.3449	2.38e-05*	6.316974*	8.315281	6.927876
2	9.081992	59.48531*	8.78e-06	4.922715	8.633856	6.057248*
3	75.16982	42.48503	3.81e-06	2.773584	8.197560*	4.431748

* Kriterler tarafından belirlenen gecikme seviyesini göstermektedir.

Not: Gecikme seviyesine 3 gecikme ile başlanmıştır. Zaman boyutunun uzun olmaması nedeniyle, daha uzun (6 ve 12 gecikme gibi) gecikme seviyeleri hesaplanamamıştır.

Tablo 4.3. Model 2 İçin Gecikme Uzunluğu Test Sonuçları

<i>Lag</i>	<i>LogL</i>	<i>LR</i>	<i>FPE</i>	<i>AIC</i>	<i>SC</i>	<i>HQ</i>
0	-813.7301	NA	1.08e+18	58.55215	58.83762	58.63942
1	-673.6788	210.0770	6.83e+14	51.11991*	53.11822*	51.73082
2	-642.7823	33.10345*	1.46e+15	51.48445	55.19559	52.61898
3	-546.0198	62.20445	7.09e+13*	47.14427	52.56824	48.80243*

* Kriterler tarafından belirlenen gecikme seviyesini göstermektedir.

Not: Gecikme seviyesine 3 gecikme ile başlanmıştır. Zaman boyutunun uzun olmaması nedeniyle, daha uzun (6 ve 12 gecikme gibi) gecikme seviyeleri hesaplanamamıştır.

Aşağıdaki Tablo 4.4' de Model 1 için 1 gecikme değeri kullanılan JJ eşbütünlük test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 4.4. Model 1 için Johansen-Juselius Eşbütünlük Testi Sonuçları

<i>Değişkenler: IB, GSYH, FA, TA, M2, YIT, ENF</i>							
<i>Gecikme Sayısı:1</i>							
<i>İz (Trace) İstatistiği</i>				<i>Maksimum Özdeğer İstatistiği</i>			
<i>Sıfır Hipotez (H₀)</i>	<i>Alternatif Hipotez (H₁)</i>	<i>Test İstatistiği</i>	<i>Kritik Değer (%5)</i>	<i>Sıfır Hipotez (H₀)</i>	<i>Alternatif Hipotez (H₁)</i>	<i>Test İstatistiği</i>	<i>Kritik Değer (%5)</i>
$r = 0$	$r \geq 1$	83.60156*	76.97277	$r = 0$	$r = 1$	32.04247	34.80587
$r \leq 1$	$r \geq 2$	51.55909	54.07904	$r \leq 1$	$r = 2$	25.31213	28.58808
$r \leq 2$	$r \geq 3$	26.24696	35.19275	$r \leq 2$	$r = 3$	14.88884	22.29962
$r \leq 3$	$r \geq 4$	11.35813	20.26184	$r \leq 3$	$r = 4$	6.628733	15.89210
$r \leq 4$	$r \geq 5$	7.28734	9.164546	$r \leq 4$	$r = 5$	4.729392	9.164546
$r \leq 5$	$r \geq 6$	4.705396	5.841166	$r \leq 5$	$r = 6$	2.705396	3.841466
$r \leq 6$	$r = 7$	0.60156	76.97277	$r \leq 6$	$r = 7$	0.04247	1.80587

Tablo 4.4'de JJ test sonuçlarına göre, 7 değişken arasında eşbütünlük olmadığını ($r=0$) ifade eden boş hipotezi yüzde 5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir.

Aşağıdaki Tablo 4.5' de Model 2 için 1 gecikme değeri kullanılan JJ eşbütünlük test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 4.5. Model 2 için Johansen-Juselius Eşbütünlük Testi Sonuçları

<i>Değişkenler: DB, GSYH, FA, TA, KUR, FO</i>							
<i>Gecikme Sayısı:1</i>							
<i>İz (Trace) İstatistiği</i>				<i>Maksimum Özdeğer İstatistiği</i>			
<i>Sıfır Hipotez (H_0)</i>	<i>Alternatif Hipotez (H_1)</i>	<i>Test İstatistiği</i>	<i>Kritik Değer (%5)</i>	<i>Sıfır Hipotez (H_0)</i>	<i>Alternatif Hipotez (H_1)</i>	<i>Test İstatistiği</i>	<i>Kritik Değer (%5)</i>
$r = 0$	$r \geq 1$	118.6948*	95.75366	$r = 0$	$r = 1$	45.70481*	40.07757
$r \leq 1$	$r \geq 2$	72.99003*	69.81889	$r \leq 1$	$r = 2$	30.73545	33.87687
$r \leq 2$	$r \geq 3$	42.25458	47.85613	$r \leq 2$	$r = 3$	21.34556	27.58434
$r \leq 3$	$r \geq 4$	20.90902	29.79707	$r \leq 3$	$r = 4$	11.87771	21.13162
$r \leq 4$	$r \geq 5$	9.031313	15.49471	$r \leq 4$	$r = 5$	8.918480	14.26460
$r \leq 5$	$r = 6$	0.705396	3.841166	$r \leq 5$	$r = 6$	0.112833	3.841466

Tablo 4.5. 'de JJ test sonuçlarına göre, 6 değişken arasında eşbütünlük olmadığını ($r=0$) ifade eden boş hipotezi yüzde 5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir.. Karar kuralına göre hem λ_{trace} hem de λ_{max} istatistikinde test istatistiği tablo değerinden büyük olursa sıfır hipotezi red edilir. λ_{max} sınavının λ_{iz} sınavına göre üstün olduğu düşünülür. Ancak bu sınavı güvenilir olması bakımından büyük örneklem çapını (yaklaşık 300 gözlem) gerektirir. Küçük örneklem problemi Reimers (1992) tarafından da dile getirilmiş ve böyle bir durumda Johansen testlerinin sıfır hipotezini aşırı red ettiğini belirtmiştir. Buna önlem olarakta hem iz hem de en büyük öz değer istatistikinde serbestlik derecesi düzeltilmesi yapılması gerektiğini vurgulamıştır.

Bu bakımdan Model 1 için bir tane Model 2 için iki eşbütünlük vektörünün bulunduğu anlaşılmaktadır. Yukarıdaki JJ yöntemiyle elde edilen normalize edilmiş eşbütünlük vektörü sonuçları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 4.6. Model 1 için Normalize Edilmiş Eşbütünlük Vektörü

<i>IB</i>	<i>GSYH</i>	<i>FA</i>	<i>TA</i>	<i>M2</i>	<i>YIT</i>	<i>ENF</i>	<i>C</i>
1.000000	-0.951943	0.044329	0.026233	-0.011976	-0.112155	0.356881	17.34693
	(0.13351)	(0.00861)	(0.00614)	(0.00695)	(0.03398)	(0.03398)	(2.45909)

Not: Parantez içindeki değerler standart hatayı göstermektedir.

$$IB = f(GSYH, FA, TA, M2, YIT, ENF, C)$$

$$IB = 0.951943 * GSYH - 0.044329 * FA - 0.026233 * TA + 0.011976 * M2 + 0.112155 * YIT + 0.356881 * ENF - 17.34693 * C$$

Yukarıdaki Tablo 4.6. incelendiğinde, $IB = f(GSYH, FA, TA, M2, YIT, ENF, C)$ modelde uzun dönemde, GSYH, para arzı ve tasarruflar iç borçlanmayla pozitif bir ilişki içindedir. Yani GSYH, para arzı ve tasarruflar arttığında iç borçlanmada artmaktadır. Finansal açıklık ve ticari açıklık ile iç borçlanma arasında negatif bir ilişki vardır. Yani ticari açıklık ve finansal açıklık arttığında iç borçlanma azalmaktadır.

GSYH ve tasarruflar ülkelerin ekonomik performansı ve gelir düzeyini yansıtan temel bir göstergedir. Bu verilerin yüksek olduğu ülkeler genel olarak finansal açıdan daha gelişmişlerdir. Bu nedenle daha yüksek tasarruf havuzuna ve iç borçlanmada daha yüksek güvene sahiptirler. Bu nedenle iç borçlanma GSYH ve tasarruflarla pozitif bir ilişki içindedir.

Tablo 4.7. Model 2 için Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Vektörü

<i>DB</i>	<i>GSYH</i>	<i>FA</i>	<i>TA</i>	<i>KUR</i>	<i>FO</i>	<i>C</i>
1.000000	0.000000	- 0.012207	-0.016720	0.562294	-0.004357	-0.340577
		(0.01100)	(0.00683)	(0.10052)	(0.00101)	(0.07379)
0.000000	1.000000	0.059646	-0.034086	0.830027	-0.007094	0.230144
		(0.01281)	(0.01070)	(0.14680)	(0.00123)	(0.01783)

Not: Parantez içindeki değerler standart hatayı göstermektedir.

DB=f(GSYH, FA, TA, KUR, FO)

$$D = 0.012207*FA + 0.016720*TA - 0.562294*KUR + 0.004357*FO + 0.340577*C$$

$$GSYH = 0.059646*FA + 0.034086*TA - 0.830027*KUR + 0.007094*FO - 0.230144 *C$$

Yukarıdaki Tablo 4.7 incelendiğinde, $DB=f(GSYH, FA, TA, KUR, FO, C)$ modelde uzun dönemde, finansal açıklık, ticari açıklık ve faiz oranı dış borçlanmayla pozitif bir ilişki içindedir. Kur ise dış borçlanma ile negatif bir ilişki içindedir. GSYH ise finansal açıklık ve kur ile pozitif, ticari açıklık ve faiz oranı ise negatif ilişki içindedir.

4.2.4. Varyans Ayırıştırması

VAR modeli parametrelerinin doğrudan yorumu pek anlamlı olmamaktadır. Bu yüzden, varyans ayırıştırması (variance decomposition) analizi yapılarak bir takım sonuçlar çıkarılmaya çalışılmaktadır. (Pindyck ve Rubinfeld, 1991: 385-386).

Öngörü hatalarının özelliklerinin bilinmesi, sistemde yer alan değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkilerin açığa çıkarılmasında önemli bir fayda sağlamaktadır. Varyans ayırıştırması, her bir değişkenin öngörü hata varyansının, sistemdeki her bir değişkene yüklenebilecek bileşenlerine ayırıştırma oranı olarak tanımlanmaktadır. Her bir değişkenin öngörü hata varyansını değişkenlerin her birine paylaştırarak şokların değişkenler üzerindeki etkilerini oransal olarak ölçmede kullanılmaktadır. Varyans ayırıştırması analizi, değişkenlerin varyanslarının birbirini nasıl etkilediğini göstermektedir. Varyans ayırıştırması analizi ile, bir değişkendeki değişimin yüzde kaçının kendi, yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığı araştırılmaktadır (Tarı, 2010: 435-457).

Varyans ayırıştırması, içsel değişkenlerden birisindeki değişimi, tüm içsel değişkenleri etkileyen ayrı ayrı şoklar olarak ayırır. Bu anlamda varyans ayırıştırması, sistemin dinamik yapısı hakkında bilgi verir. Varyans ayırıştırmasının amacı, her bir rassal şokun, gelecek dönemler için öngörünün hata varyansına olan etkisini ortaya çıkarmaktır.

Öngörünün hata varyansı, h uzunluktaki bir dönem için, her bir değişkenin hata varyansına katkısı olarak ifade edilebilir. Daha sonra bu şekilde elde edilen her bir varyans, toplam varyansa oranlanarak, yüzde olarak nispi ağırlığı bulunur.

Tablo 4.8. Model 1 için IB'nin Varyans Ayrıştırması (%)

<i>Dönem</i>	<i>IB</i>	<i>GSYH</i>	<i>FA</i>	<i>TA</i>	<i>M2</i>	<i>YIT</i>	<i>ENF</i>
1	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	93.05394	0.456663	4.413840	0.783553	0.826420	0.187261	0.278328
3	89.21600	0.504859	7.087536	0.949339	1.504253	0.505839	0.232175
4	86.89818	0.459240	8.506394	1.043193	2.232906	0.636768	0.223317
5	85.52921	0.473247	8.999915	1.087819	3.005499	0.635278	0.269027
6	84.50543	0.626244	8.982579	1.098012	3.809524	0.615735	0.362474
7	83.42800	0.934268	8.772409	1.087110	4.624448	0.661367	0.492402
8	82.10334	1.370625	8.572488	1.065307	5.428666	0.811555	0.648014
9	80.48207	1.888380	8.492714	1.038416	6.203402	1.073965	0.821051
10	78.59215	2.438394	8.581082	1.009001	6.933991	1.439256	1.006126

Tablo 4.8'de görüldüğü gibi ilk dönemde iç borçlanma değişkeninin varyansındaki değişimin tamamı kendisinden kaynaklanmaktadır, bu oran 5. dönemin sonunda % 83,52, 10. ayın sonunda ise %78,59 olmaktadır. 10. dönemin sonunda iç borçlanma varyansındaki değişimlerin % 2,43'ünü GSYH, %8,49'unu finansal açıklık, %1'ini ticari açıklık, % 6'sını para arzı, % 1,4'ünü tasarruflar ve %1'ini enflasyon açıklamaktadır.

Tablo 4.9. Model 2 için DB'nin Varyans Ayrıştırması (%)

<i>Dönem</i>	<i>DB</i>	<i>GSYH</i>	<i>FA</i>	<i>TA</i>	<i>KUR</i>	<i>FO</i>
1	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	62.73870	1.413556	2.025063	4.548413	0.509284	28.76498
3	44.89212	1.966760	2.619025	12.94185	0.723523	36.85672
4	36.88454	2.126230	2.536447	20.55976	0.878568	37.01445
5	33.09322	2.116468	2.335924	25.93202	1.055114	35.46725
6	31.26145	2.048667	2.200547	29.13599	1.262484	34.09086
7	30.36970	1.989438	2.143400	30.79602	1.483437	33.21801
8	29.92719	1.968098	2.131197	31.55012	1.692788	32.73060
9	29.69747	1.985333	2.135803	31.84764	1.870337	32.46342
10	29.56941	2.028001	2.143743	31.94318	2.007003	32.30867

Tablo 4.9'da dış borç oranı 1. dönemde % 100 ile hata varyansının tamamını kendisi açıklamaktadır. 5. dönemde % 33,09' ünü 10. Dönemde ise % 29,5'ini yine endeksin kendisi tarafından açıklandığı görülmektedir. 10. dönemde ise değişimin % 2'si GSYH, finansal açıklık ve kur, %31,9'u ticari açıklık, %32,3'ü faiz oranı tarafından açıklanmaktadır.

5. SONUÇ ve TARTIŞMA

Klasik liberalizm, iç ve dış güvenliğin sağlanması, mahkemelerin işletilmesi ve belki çok sınırlı alanda bazı ekonomik görevlerin yerine getirilmesi fonksiyonlarıyla donatılmış ve sınırlandırılmış bir gece bekçisi devlet isteyen; bireyi temel bir gerçeklik olarak gören ve bireyin alanını olabildiğince geniş tutulmasını, devletin bireysel hayata müdahalesinin mümkün suretle azaltılmasını isteyen, kendiliğinden ortaya çıkan bir sosyal sistem olan liberal düzene ve piyasa ekonomisinin işleyişine, işlerin doğal akışının devlet organlarıncı düzenlememesini talep eder, bu klasik liberalizm için somut bir gerçeklik değil, bir idealdir.

Liberal demokratik ülkelerde hüküm süren sistemler, genelde “refah devletçi” sistemlerdir. Bu sistemde, devlet, klasik liberalizmin öngördüğünden daha geniş fonksiyonları olan, fakat özgürlükleri ve hakları yok etmeyen; piyasa sistemine belli müdahalelerde bulunan, ama bu müdahaleleri sisteminin bütünlüğünü engelleyecek, dinamikleri durduracak boyutlara ulaştırmayan bir organdır. Bu devlet klasik liberallerin öngördüğü gibi nötr değildir; baskı gruplarının etkilerine göre belirli kesimleri kayırcı eylemlerde bulunmaktadır. Sosyal adalet adını veya daha başka gerekçelerle bireyler ve sınıflar arasında belli ölçülerde kaynak ve gelir aktarımı gerçekleştirerek, kısmi ve yeniden dağıtımcı bir rol oynamaktadır.

Bütçe açıkları, dış borçlanma oranlarının yüksekliği, yüksek enflasyon, yüksek işsizlik oranları gibi yapısal sorunlar nedeniyle, devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması, özelleştirme ve finansal baskıların kaldırılmasına yönelik Neo Liberal politikaların 1980 sonrasında tüm dünyada uygulanması, ülkelerin yapısal sorunlarını çözmekten öte, bütünleşme ve ortak yönetim ve eş ekonomi politikalarının uygulanması sonucu finansal krizler yaygınlaşmaktadır. Tüm dünya ülkeleri finansal krizden etkilenirken, Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler bu finansal krizden daha derinden etkilenmiş olup, bu ülkelerde daha kalıcı hasarlar meydana gelmiştir. Bu durumun temele nedeni, Neo liberalizm'de esen özgürlük rüzgarlarının ekonomide finansal anlamda yeni bir gücün, kurumsal düzeyde sistemleşen bankaların ve borsanın yapısal güçsüzlüğü ile kendini göstermesiyle açıklanmaktadır.

Bugün karşı karşıya kalınan çok sayıdaki ekonomik darboğazların karmaşık bir yapı arzettiği bellidir. Enflasyon, gelir dağılımının bozukluğu ve işsizliğin yanı sıra şu konularda sıkıntılar yaşanmaktadır.

1. Dış ticaret ve ödemeler dengesi açıkları büyümektedir. 1980'li yıllarda günlük kur uygulamalarının sürekli hale getirdiği devalüasyon ile artırılan ihracatı artık aynı yöntemle geliştirmek kolay değildir. Bunun nedenleri arasında öncelikli iki konu ön plana çıkmaktadır. İran-İrak savaşı nedeniyle büyüyen Ortadoğu pazarı eski etkinliğini yitirmiştir. Körfez savaşı bu konuda son noktayı koymuş gibidir. Sürekli devalüasyon içerde ürün fiyatlarına yansımakta bu da rekabet etme şansının yitirilmesi anlamına gelmektedir.

2. Dış borçlar gittikçe artmakta, ihracat gelirleri gittikçe düşmekte ve iç borç da giderek artmaktadır.

3. Ne serbest piyasa koşulları, ne de karma ekonominin gereği olan araçlar etkin bir şekilde işlememektedir.

4. Özelleştirme aşamasında, bazı kurumlar hisse senetlerinin satışına yönelik bu müdahaleler hem banka sisteminin, hem de borsa üzerinde olumsuz etkileri olan faktörlerdir.

5. Merkez Bankası birpara politikasını uygulamak istemesine karşın bunu başaramamaktadır. Bu da enflasyonla banka sisteminin çalışmalarını olumsuz etkilemektedir.

Finansal sistem, tasarruf sahiplerinin fonlarını yatırımcılara aktaran kurumların oluşturduğu bir organizasyon şeklidir. Bu özelliğin bir sonucu olarak iktisadi kalkınma sürecinde finansal sistem, merkezi sinir ağ gibi önemli işlevleri yerine getirmektedir. Merkezi sinir ağına benzetilmesinin nedeni ise; çok önemli işlevleri yerine getirmesidir. Finansal sistem, modern bir ekonominin ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin üretim ve tüketimine katkıda bulunmaktadır. Örneğin, endüstriyel ve tarımsal çıktı yalnızca

yatırımlar için yeterli kaynağın varlığına değil, aynı zamanda da bu fonları yatırımlara kanalize edecek mekanizmaların varlığına da bağlıdır.

Finansal sistemin diğer fonksiyonları ise şu şekilde özetlenebilir: Finansal sistemde riski çeşitlendirerek risk yönetiminin kolaylaştırılmasını sağlar, fon akışını sağlanmasını kolaylaştırır, bilgi işlem maliyetinin düşürülmesini sağlar, tasarrufların mobilizasyonu (risk dağıtılarak likiditenin güçlendirilmesini ve kaynak dağılımının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır), firma yöneticilerini izleyerek maliyetlerin düşürülmesi amaçlanır, mal ve hizmetlerin değişiminin kolaylaştırılması ve finansal aracılık maliyetlerinin düşürülmesi amaçlanmaktadır.

Finansal piyasalar, ekonomi içerisinde çok önemli fonksiyonlar yerine getirmektedirler. Finansal piyasalar küçük tasarruf sahiplerinden topladıkları tasarrufları, yatırıma kanalize etme ve çeşitli finansal enstrümanlar sunarak tasarruf düzeyini artırmaktadır. Bunun sonucu olarak artan tasarruf ve yatırımlar, ekonomik büyümeyi olumlu şekilde etkilemektedir. Bunlara ek olarak, finansal piyasaların tasarrufları en verimli oldukları alanlara tahsis etmesi, son zamanlarda içsel büyüme modelleri tarafından vurgulanmaktadır.

1980 öncesi Türk finans piyasasının yapısı aşağıdaki gibiydi:

- Mevduat ve kredi faiz oranları kontrol altındaydı, yüksek ve dalgalı enflasyon ortamında kredi ve reel mevduat faiz oranları negatifti.
- Bankaların ve mevduat sahiplerinin döviz işlemlerine kısıtlamalar getirilmiştir.
- Kişiler portföylerinde döviz bulunduramazlardı.
- Kredi yoluyla birçok sektöre sübvansiyon sağlanmaktaydı.
- Mali piyasalarda gerçekleşen işlemler ve buradan elde edilen gelirler görece olarak daha fazla vergilendirilmekteydi.
- Kurumsallaşmış bir mali sistem yapısı mevcut değildi.
- Yabancı ve yerli bankaların mali sisteme katılmalarına önemli kısıtlamalar getirilmişti.
- Şirketlerin tek finansman kaynağı banka kredileriydi.
- Zorunlu karşılıklar oranı yüksekti.
- TL piyasası yok denecek kadar azdı.
- Şirket ve banka sahipliği iç içe geçmişti

1980 sonrası Türk finans piyasasının yapısı aşağıdaki gibiydi:

- Mal piyasasında fiyat denetimleri kaldırılmıştır.
- Faiz hadleri üzerindeki sınırlamalar kaldırılmıştır.
- İthalat serbestleştirilmiştir.
- Sermaye Piyasası Kurulu oluşturulmuştur.
- Döviz alım satımı serbestleştirilmiştir.
- Bankalar kanunu yürürlüğe girmiştir.
- Bankalar arası para piyasası kurulmuştur.
- Açık piyasa işlemleri başlamıştır.
- Döviz-Efektif piyasası açılmıştır.
- Altın piyasası kurulmuştur.
- Sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır.

İktisadi faaliyetlerin amacı, insan ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmetlerin üretilmesidir. İnsan ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmetler serbest piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ya özel kesim ya da kamu kesimi tarafından üretilir. Günümüzde modern devlet anlayışı içerisinde, artan nüfus ve ihtiyaçlar yüzünden kamusal ihtiyaçlar sürekli olarak artma eğilimindedir. Bu soruya bağlı olarak, insan ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı ve bu ihtiyaçların nasıl finanse edileceği konusu çok önemlidir. Piyasa ekonomisinde, üretilen mal ve hizmetlerin finansmanı, mal ve hizmetleri satın alanların ödedikleri fiyatlarla karşılanmaktadır. Buna karşılık, kamu kesiminde üretilen mal ve hizmetlerin finansmanı ise vergiler ve diğer kamu gelirleridir. Devletin artan olağan giderleri ve olağanüstü giderleri gerçekleştirdiği bir ortamda normal kamu gelirleri bunların finansmanını karşılamakta yetersiz kalmakta ve devlet iç ve dış borca başvurmaktadır.

Borcun etkisi öncelikle iktisadi alanda oluşur, sonra siyasal, sosyal ve kültürel alana yansır. Borçlanma başlangıçta devlete bir rahatlık sağlamakla birlikte zaman içinde istenmeyen ekonomik sonuçları ortaya çıkarabilir. Bu nedenle, kamu borçlarının gayrisafi milli hasıla içindeki oranının azaltılması gerekmektedir. Aynı zamanda, alınan borçlar verimli üretim alanlarında kullanılmalıdır. Böylelikle, hem borçlar kendi kendini finanse etmiş olacak hem de geri ödenmeme aşamasındaki olumsuz etkilerin ortaya çıkması engellenmiş olacaktır.

Dış borçların temelinde, genellikle ithalat harcamalarının ihracat gelirlerini aşmasıyla ortaya çıkan dış ödeme açıkları yatar. Az gelişmiş ülkelerde, dış ödeme açıkları süreklilik gösteren kronik bir problemdir. Bu ülkeleri bekleyen tercih; ödemeler dengesi kısıtlamalarını göğüslemek veya ülke içi büyüme ve istihdam hedeflerine ulaşmanın hangisinin daha hayati önemde olduğunun kararlaştırılmasıdır. Gerçi bu türden tercih yapma zorunluluğu her ülkede ortaya çıkmasına rağmen; az gelişmiş ülkelerde daha düşük büyüme hızı, daha yüksek işsizlik ve daha hızlı enflasyonun ekonomilerde yol açtığı belirsizlik, gelişmiş ülkelere göre daha ağır sonuçlar vermektedir.

Fakir ülkeler giderek büyüyen sosyal problemlerini denetim altında tutabilmek için, eskisine göre daha dar ölçüde de olsa yeniden borçlanmak zorunda olduklarının bilincindedirler. Bu ülkelerin yeniden borçlanmasının temel şartı, üretimi büyük ölçüde sınırlamayacak şekilde ithalatı daraltıp, ihracatı uyaran istikrar politikalarını uygulamaya koyarak döviz dengesi sağlayabilmesi çok önemlidir. Dış borcu azaltıp, dışa dönük sanayileşme politikalarını sürdürebilmeleri, döviz gelirlerini artırabilmelerine bağlı olacaktır. Böylece de ortaya kısır bir döngü çıkmış oluyor. Fakir ülkeler döviz dengelerini kurabilmek için çabaladıkça büyüme hızları düşerek sosyal problemleri giderek artıyor.

Hemen tüm ülkelerde, farklı düzeylerde de olsa, bir kamu borçlanması söz konusudur. Bununla birlikte, ülkeler arasında kamu iç borçlarını artıran faktörler farklılık göstermektedir. Türkiye’de yaşanan siyasi ve makroekonomik istikrarsızlıklar yanında, etkin ve sürdürülebilir bir borçlanma politikasının olmayışı ve kamu harcamalarının genellikle kamu gelirini aşması, iç borç stokunun hızla artması sonucunu beraberinde getirmiştir. Nitekim Türkiye’de kamu iç borçlanmasının, özellikle 1990’lı yıllardan itibaren, bir maliye politikası olmaktan ziyade ekonomik ve siyasi faktörlerin bir sonucu olduğu söylenebilir.

1980’li yıllardan sonra sıklıkla başvurulana bir finansman kaynağı olan iç borçlar günümüzde gelişmekte olan ekonomilerde önemli bir sorun haline gelmiştir. Özellikle son yıllarda iç borçlanmayla elde edilen kaynakların yeniden iç borçların anapara ve faiz ödemelerinde kullanılması kısır bir döngü olan iç borç – faiz sarmalına girildiğinin bir göstergesidir (Çoban vd., 2008: 252).

Türkiye’de iç borçlara ilişkin düzenlemelerin ve yeniden gözden geçirmelerin yapılması, istikrarlı ve sağlam bir altyapı için son derece önem arz etmektedir. İç borçlanmada borcun vade yapısının yanı sıra reel faiz yükü de önemlidir. Borçlanmayla finansmanın yüksek reel faiz oranlarına veya artan finansal baskılara yol açtığını ortaya çıkarılmıştır. Diğer taraftan, faiz oranlarındaki bir artışın kamu borçlarının da büyüme oranını azaltacağını ifade etmektedir (Çoban vd., 2008: 252-253).

Türkiye’deki dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bir ülkede eğer dış borçlar ekonomik büyümeyi negatif etkiliyorsa o ülkenin dış borç fazlası sorunu ile karşı karşıya olduğu ileri sürülebilir.

Dış borç yönetimi, Türkiye gibi yüksek borç stoklarına sahip ve borçlanma koşullarının ağır olduğu ülkelerde oldukça önemli bir yere sahip olmalıdır. Etkin bir dış borç yöntemi sayesinde dış borçlanma yapısı geliştirilebilir, dış borç servisi yükü azaltılabilir, dış borç göstergeleri dikkate alınarak risklilik seviyesinden uzak durulabilir ve ekonomik kalkınma finanse edilebilir. Özel sektörün dış borçlanması ile ilgili birtakım yasal düzenlemeler ve kontroller yapılabilir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, aldıkları dış borç koşullarının ekonomik yapılarına uygun olmasına ve uzun

dönemde ekonomik dengelerini bozmamasına dikkat etmelidirler. Söz konusu ülkeler, cari harcamalarını finanse etmek için değil, kalkınmaya yönelik yatırımlarını finanse etmek için dış borçlanmaya başvurmalıdırlar (Bilginoğlu ve Aysu, 2008: 20).

KAYNAKLAR

- ACAR, 2010. "Avusturya İktisadının İktisadi Düşünceye Katkıları Üzerine", Ed: Y. Şahin, *Liberal Düşünce Dergisi*, 15(59-60), ss. 203-214.
- ACAR, M., 2008a. "Tarım ve Kalkınma", *Kalkınma Ekonomisi*, Ed: S. Taban, M. Kar, Ekin Kitabevi, Bursa, 430s.
- ACAR, M., 2008b. "Kriz Kimin Krizi, Piyasanın mı, Devletçiliğin ve Kumandacılığın mı?", Ed: A. Yayla, *Liberal Düşünce Dergisi*, 13(51-52), ss. 5-24.
- AĞIR, H., 2010. *Türkiye'de Finansal Liberalizasyon ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi*, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ankara, 210s.
- AĞIR, H., ve PEKER, O., 2010. "Türkiye'de Finansal Liberalizasyon Finansal Gelişmeye Katkı Yaptı mı?", *Küresel Krizler ve Ekonomi Yönetişim*, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi, ss. 455-483
- AIZENMAN, J., 2004. "Financial Opening and Development: Evidence and Policy Controversies", *American Economic Review*, 92(2), ss. 65-70.
- AKSOY, S., KÖSE, N., ve UÇAR, N., 2000. "Alternatif Modellerinin Öngörü Performansı: Türkiye Örneği", *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3), ss. 37-52.
- AKSU, M., 2004. *Türk Dış Politikası, Karar Alma Mekanizmasının İşleyişi: İkinci Körfez Krizi Örneği: 2003*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 268s.
- AKTAN, C.C., 1995. "Klasik Liberalizm, Neo Liberalizm ve Libertarianizm", *Amme İdaresi Dergisi*, 28(1), ss. 3-32.
- AKTAŞ, S., 2001. "David Hume'un Anti Rasyonalist Epistemolojisi Üzerine Dayalı Ahlak ve Adalet Teorisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(4), ss. 11-36.
- AKYILDIZ, H., ve EROĞLU, Ö., 2004. "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.BF. Dergisi*, 9(1), ss. 43-62.
- ALP, S., ve KARAKAŞ, A., 2008. "Asimetrik Bilgi Teorileri Karşısında Hayek'in Ekonomik Yaklaşımları: Karşılaştırmalı Bir Analiz", Ed: A. Yayla, *Liberal Düşünce Dergisi*, 13(51-52), ss. 215-230.
- ALTUNÇ, Ö.F., 2008. "Türkiye'de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(2), ss. 113-127.
- ARSLAN, Z., 2005. "Türkiye'de Liberal Düşüncenin Önündeki Engeller", *Liberalizm* Ed: T. Bora ve M. Gültekingil, İletişim Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 740s.
- ATAMTÜRK, B., 2007. "Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye'de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi", *Marmara Üniversitesi İ.İ.BF. Dergisi*, 23(2), ss. 75-89.
- ATEŞ, S., 1998. *Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Doktora Tezi, Adana, 217s.
- BASTIAT, F., 2003. "Görünen ve Görünmeyen", (Çev. E. Akkurt), Ed: A. Yayla, *Piyasa Dergisi*, 2(6-7), ss. 101-103.
- BAŞTÜRK, E., 2011. "Demokratik Devletin Gereklere ve Türkiye", Ed: Y. Şahin, *Liberal Düşünce Dergisi*, 16(61-62), ss.49-60.
- BAYRAKTUTAN, Y., ve ARSLAN, İ., 2009. "Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlık Kaynakları (1990-2008)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), ss. 199-213.
- BAYTAL, Y., 2007. "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (40), ss. 545-567.

- BERBER, M., ARTAN, S., 2004. "Türkiye'de Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teori, Literatür ve Uygulama", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(13), ss. 1-17.
- BERKMAN, A.N., 2011. Finansal Liberalizasyonun Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Üzerindeki Etkileri, Çukurova Üniversitesi, Doktora Tezi, Adana, 190s.
- BİLGİNOĞLU, M. A., ve AYSU, A., 2008. "Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, (31), ss. 1-23.
- BÖLÜKBAŞI, M., 2012. "Milli Görüşten Muhafazakar Demokrasiye: Türkiye'de 28 Şubat Süreci Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1(2), ss. 166-187.
- CEYLAN, Ş.Ş., 2006. "Francis Fukuyama ve Tarihin Son Tezi", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (10), ss. 233-252.
- CONWAY, D., 2011. "Klasik Liberalizm", (Çev. A. Yayla), Ed: Y. Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, 16(64), ss. 85-90
- ÇAĞIL, G., ve HOSSEINI, S.R., 2011. "Türkiye'de Kurulan Hedge Fonlar ve Performans Analizi Uygulaması", Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü E-Dergisi, (1), ss. 1-22.
- ÇAKMAK, U., 2007. "Kriz Modelleri Çerçevesinde Türkiye 2001 Finansal Krizinin Değerlendirilmesi", Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 9(1), ss. 81-101.
- ÇALIK, Ü., 2012. "Demokrat Parti Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım", Ed: Ş. Bican, Liberal Düşünce Dergisi, 17(65), ss. 187-197.
- ÇAVDAR, T., 1992. Türkiye'de Liberalizm, İmge Kitapevi, Ankara, 239s.
- ÇAVUŞOĞLU, H., 2009. "Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi" Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(2), ss. 265-278.
- ÇELİK, F., ve USTA, S., 2010. "Klasik Liberalizmde Özgürlük ve Liberalizmin Yerel Yönetimlere Bakışı", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24), ss. 121-135.
- ÇETİN, Ü., 2008. "Finansal Krize Yakından Bakış", Ed: A. Yayla, Liberal Düşünce Dergisi, 13(51-52), ss. 25-31.
- ÇINAR, Y., 2011. "Turgut Özal ve Ak Parti Dönemi Türkiye Dış Politikasına Teorik Bir Bakış Örneği: Liberal Düşüncenin Türk Dış Politikasına Etkisi", Akademik Bakış Dergisi, (26), ss. 1-19.
- ÇİÇEK, H., GÖZEGİR, S., ve ÇEVİK, E., 2010. "Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 11(1), ss. 141-156.
- ÇİFTÇİ, C., ve AYKAÇ, G., 2011. "İçsel Büyüme Modelleri ve Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerin Konumları", Sosyo Ekonomi Dergisi, (14), ss. 159-180.
- ÇOBAN, O., DOĞANALP, N., ve UYSAL, D., 2008. "Türkiye'de Kamu İç Borçlanmasının Makroekonomik Etkileri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (20), ss. 245-257.
- ÇOLAK, Ö.F., ve ALTAN, M., 2001. "Bütçe Açıklarını Finanse Etmeye Yönelik Politikaların Etkileri", VI. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Adana.
- DALGIÇ, B., 2013. "Teknoloji, Büyüme Etkisi ve Teknoloji Yayılımı Üzerine Notlar", Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, (24), ss. 185-203.
- DAVIES, S., 2011. "Liberteryenizme Tarihi ve Güncel Açından Kısa Bir Bakış", (Çev. A. Yayla), Ed: Y. Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, 16(64), ss. 107-127.
- DELİCE, G., 2003. "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif", Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, (20), ss. 57-81.
- DELİCE, G., DOĞAN A., ve UZUN A.M., 2004. "Finansal Regülasyon ve Piyasa Disiplini", Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 5(1), ss. 101-130.
- DEMİR, Ö., 2002. "Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye", Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 1(3), ss. 1-16.
- DEMİREL, T., 2005a. "Demokrat Parti", Liberalizm, Ed: T. Bora ve M. Gültekingil, İletişim Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 740s.

- DEMİREL, T., 2005b. "Adalet Partisi", Liberalizm, Ed: T. Bora ve M. Gültekingil, İletişim Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 740s.
- DEROSA, D.F., 2006. Serbest Sermaye Piyasalarını Savunmak, (Çev. G. Delice ve H.M. Uzun), Liberte Yayınları, Ankara, 275s.
- DİNLER, Z., 2010. "Cumhuriyetimizin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajansları", Türkiye'de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri Kalkınma Ajansları, Ed: B. Akgül ve N. Uzay, Ekin Kitapevi, Bursa, 768s.
- DOĞAN, İ., 2011. Ekonomi Türk, Liberte Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 198s.
- DOĞAN, Ç., KOÇYİĞİT, A., VE KILIÇ, E., 2012. "Merkez Bankası Rezervleri ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye İçin VAR Analizi", İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, ss. 367-382.
- DORN, J.A., 2012. "Para Politikasının Sınırları", (Çev. S.D. Şeşetyan), Ed: Ş. Bican, Liberal Düşünce Dergisi, (17)65, ss. 151-161.
- ENDERS, W., 1995. Applied Econometric Time Series, New York: Lova State University, ss. 292-315.
- ERDOĞAN, M., 2008. "Bankacılık Sektöründe Asimetrik Bilgi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (20), ss. 1-20.
- ERDOĞAN, M., 2009. "Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri", Ed: Y. Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, 14(56), ss. 7-31.
- ERDOĞAN, M., 2012. Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset, Liberte Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 287s.
- ERGEZEN, B., 2006. Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Piyasalar ve Türkiye Örneği, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 99s.
- Erkan, H., 2008. "Entegre Sistemler Bağlamında Türkiye'nin Ekonomik Dönüşüm Süreçleri ve Geleceğe Yönelik Gelişimi", 2. Ulusal İktisat Kongresi - Türkiye'nin İktisadi Dönüşüm Süreci, İzmir, ss. 1-22.
- EROĞLU, M., 2010. "John Locke'un Devlet Teorisi", Akademik Bakış Dergisi, (21), ss. 1-15.
- ERTEN, B., 2005. "Liberal Demokrat Parti", Liberalizm, Ed: T. Bora ve M. Gültekingil, İletişim Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 740s.
- EŞTÜRK, Ö., 2006. Türkiye'de Liberalizm: 1983-1989 Turgut Özal Dönemi ve Örneği, Mustafa Kemal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 128s.
- FİSTİKÇİ, N., 2007. Döviz Piyasası ve Kur Riskinden Korunma Yöntemleri: Türev Enstrümanlar ve Türkiye'de Kullanılabilirliği, Gaziantep Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 88s.
- FISCHER, S. (1998). Capital Account Liberalization and the Role of the IMF, Princeton. <http://www.iie.com/Fischer/pdf/Fischer141.pdf> (20.07.2013)
- FREEMAN, S., 2011. "İlliberal Liberteryenler: Liberteryenizm Niçin Liberal Bir Görüş Değildir? (Çev. A. Yayla), Ed: Y. Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, 16(64), ss. 5-39.
- FRIEDMAN, M., 2012. "Bir Parasal Tarih Üstüne Düşünceler", (Çev. M. Sungur), Ed: Ş. Bican, Liberal Düşünce Dergisi, (17)65, ss. 57-59.
- GÖKÜŞ, M., 2000. "Tek Parti Döneminde Türk Kamu Bürokrasisinin Gelişimi", Amme İdare Dergisi, 33(2), ss. 23-33.
- GÜLOĞLU, B., ve ALTUNOĞLU, E., 2002. "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, (27), ss. 107-134.
- GÜNDEM, F., ve TUNÇ, R., 2010. "Finansal Liberalizasyon Politikaları ve Küresel Krizin Türkiye Üzerine Etkileri: S&P 500 ve İMKB Üzerinden Bir Analiz", Küresel Krizler ve Ekonomi Yönetişim, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi, ss. 1325-1355.

- GÜRBÜZ, R., 2006. Finansal Serbestleşme Sürecinde Türkiye’de Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri, Mersin Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 127s.
- GÜVEL, E.A., 2002. “Piyasa Ekonomisine Biyolojik Bir Yaklaşım: Biyonomik”, Ed: A. Yayla, Piyasa Dergisi, 1(4), ss. 67-72.
- HANKE, S., ve SCHULER, K., 2001. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Para Kurulları, (Çev. B.B. Özipek ve M. Toprak), Liberte Yayınları, Ankara, 145s.
- HAZLITT, H., 2003. “Piyasa Ekonomisinin ABC’si”, (Çev. F. Erdal), Ed: A. Yayla, Piyasa Dergisi, 2(6-7), ss. 11-15.
- HETZEL, R.L., 2012. “Milton Friedman’ın İktisat Bilimine Katkıları”, (Çev. Ü. Çetin), Ed: Ş. Bican, Liberal Düşünce Dergisi, 17(65), ss. 29-56.
- HOLDEN, B., 2007. Liberal Demokrasiyi Anlamak, (Çev. H. Bal), Liberte Yayınları, Ankara, 235s.
- İMKB, İMKB’nin Görünümü ve Gelecek Vizyonu, 2012, İstanbul. 30s.
- İNAN, S., 2007. “Demokrat Parti Dönemi”, Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Ed: S. İnan ve E. Haytoğlu, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 378s.
- İNECİ, S.G., 2006. “Finansal Piyasalarda Yeni Riskler ve AB Entegrasyon Sürecinde Türk Bankacılık Sistemi”, Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi – Politik Tezler, Ed: İ. Kalaycı, Beta Kitapevi, 1. Baskı, İstanbul, 512s.
- İŞGÜDEN, T., ve KÖNE, A.Ç., 2002. “Ortodoks İktisat Üzerine Notlar”, Doğuş Üniversitesi Dergisi, (5), ss. 97-108.
- KAR, M., AĞIR, H., ve TAŞ, S., 2008. “Finansal Sistem ve Kalkınma”, Kalkınma Ekonomisi, Ed: S. Taban ve M. Kar, Ekin Kitapevi, Bursa, 430s.
- KARA, M., 2001. “Türkiye’nin Ekonomik Büyüme Sürecinde Dış Borç Çıkmazı”, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 6(1), ss. 95-110.
- KARABULUT, K., 2010. “Özal Dönemi Türkiye’nin Ekonomi Politikası”, Küresel Krizler ve Ekonomi Yönetişim, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi, ss. 978-1008.
- KARACA, O., 2003. “Türkiye’de Enflasyon Büyüme İlişkisi: Zaman Serileri Analizi”, Doğuş Üniversitesi Dergisi, (4), ss. 247-255.
- KARAHAN, Ö., 2006. “Asimetrik Bilgi ve Para Politikasının Etkinliği”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 13(2), ss. 151-163.
- KARAKÖK, T., 2011. “Menderes Dönemi’nde Türkiye’de Eğitim”, Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi, 1(2), ss. 89-97.
- KARATEPE, Y., 2000. Türev Piyasaları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 174s.
- KARLUK, R., 1996. Uluslararası Ekonomi, Beta Kitapevi, 4. Baskı, İstanbul, 583s.
- KAYA, E.A., 2004. “Ekonomik Büyümenin Belirleyici ve Dışsal Büyüme Kuramları”, İktisadi Kalkınma ve Büyüme, Ed: E. Kutlu, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 319s.
- KAZDAĞLI, H., 1996. “Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın Kuruluş Tarihçesi ve 1934-1938 Dönemindeki Para Politikasının VAR Yöntemiyle Analizi”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(2), ss. 35-52.
- KEPENEK, Y., ve YENTÜRK, N., 2000. Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitapevi, 11 Baskı, İstanbul, 559s.
- KESİCİ, H., 2010. “Adam Smith ve Ahlak Teorisi”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (58), ss. 89-97.
- KESKİN, 2008. Finansal Serbestleşme Sürecinde Uluslar arası Sermaye Hareketleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, İzmir, 304s.
- KIRAN, E., 2006. Türkiye’de Sabit Getirili Menkul Kıymetler Piyasasının Etkinliği, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul, 146s.

- KIZILGÖL, Ö., 2006. “Türkiye’de İhracata ve Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin Analizi: Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi”, Türk Dünyası Celalabad İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Akademik Bakış Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi Akademik Bakış, (10), ss. 1-19.
- KİBRİTÇİOĞLU, A., 1998. “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, ss. 207-230.
- KİRZNER, İ.M., 2010. “Mises ve Onun Kapitalist Sistem Anlayışı”, (Çev. T. Yay), Ed: Y. Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, 15(59-60), ss.7-19.
- KOÇ, A., 2006. “Ekonomik Büyüme ve Kalkınmada Ekonomik Özgürlüklerin Rolü ve Önemi”, Ed: M. Erdoğan, Liberal Düşünce Dergisi, 11(43), ss. 43-74.
- KOLÇAK, M., 1998. “Türkiye’de Kamu Açıkları ve İç Borç İlişkisi”, Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, (1-2), ss. 27-37.
- KORALTÜRK, M., ve ÇETİN, C., 2005. “Türkiye’de Liberal İktisadi Düşünce”, Liberalizm, Ed: T. Bora, M. Gültekingil, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 740s.
- KOYUNCU, F. T., ve TEKELİ, S., 2010. “1990 Sonrası Dönemde Türkiye’de Dış Borç Stoku Üzerinde Etkili Olan Ekonomik Faktörlerin Analizi”, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2(1), ss. 123-130.
- KOZALI, J., 2007. Dış Borç Sorunu ve Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 135 s.
- LEVINSON, M., 2007. Finansal Piyasalar, (Çev. C. Yavilioğlu, İ. Ege ve G. Kurt), Liberte Yayınları, Ankara, 339s.
- MANGIR, F., 2006. “Finansal Deregülasyonun (1989-2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (16), ss. 459-473.
- MATHRESON, D. and LILIANA, R. S. (1992). “Liberalizing the Capital Account”, Finance and Development, (11), ss. 1-60
- MERCAN, M., ve PEKER, O., 2013. “Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (36), ss. 187-201.
- MISES, L.V., 2005. “Lord Keynes ve Say Yasası”, (Çev. N. Uslu), Ed: A. Yayla, Piyasa Dergisi, 4(15-16), ss. 113-119.
- MURRAY, J., 2010. “Bir Empirik Analiz Eleştirisi” (Çev. Ü. Çetin), Ed: Y. Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, 15(59-60), ss.163-168.
- OKTAYER, A., 2007. Finansal Derinleşmenin Ekonomik Performans Üzerine Etkileri: Teori ve Türkiye Uygulaması, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 210 s.
- ÖKTEM, B., 2006. “Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP’nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul’un Kentsel Dönüşüm Projeleri”, Planlama Dergisi, (36), ss. 53-63.
- ÖZATAY, F., 2011a. Finansal Krizler ve Türkiye, Doğan Kitapevi, 3. Baskı, İstanbul 205s.
- ÖZATAY, F., 2011b. Parasal İktisat Kuram ve Politika, Efil Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 604s.
- ÖZAVCI, H.O., 2011. “Düşünce Tarihi Merceğinden: Türkiye’de Liberalizm”, Türk Liberalizminin Eleştirisi, Ed: C.Ö. Özmen, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Cantekin Matbaacılık, 1. Baskı, Ankara, 252s.
- ÖZEL, H., 2002. “Liberalizmin Ütopyacı Toplum Tasarımı”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26(1), ss.101-123.
- ÖZEL, H.A., 2012. “Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 2(1), ss. 63-72.
- ÖZEL, S., ve SARIKAYA, A., 2005. “Türkiye’de Liberalizm Prangaları”, Liberalizm, Ed: T. Bora ve M. Gültekingil, İletişim Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 740s.

- ÖZER, H.G., 2006. Finansal Liberalizasyon Politikaları ve Kriz İlişkisi, Sermaye Piyasası Kurulu, Doktora Tezi, Ankara, 293s.
- ÖZER, M., ÇİFTÇİ, N., 2008. "Ar-ge Tabanlı İçsel Büyüme Modelleri ve Ar-ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi", Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (16), ss. 219-240.
- ÖZGEN, F.B., ve GÜLOĞLU, B., 2004. "Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi", Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi, (31), ss. 93-114.
- ÖZKAZANÇ, A., 2005. "Türkiye'de Neo-Liberal Düşünce ve Liberal Düşünce", Liberalizm, Ed: T. Bora ve M. Gültekingil, İletişim Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 740s.
- ÖZLALE, Ü., 2007. "Sağlıklı Ekonomik Büyüme", Makro Bakış Dergisi, ss. 1-10.
- ÖZTÜRK, N., 2010. "Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü", Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, (1), ss. 59-90.
- ÖZTÜRK, N., BARIŞIK, S., ve DARICI, H.K., 2010. "Gelişmekte Olan Piyasalarda Finansal Derinleşme ve Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 6(12), ss. 95-119.
- RAICO, R., 2011a. "Klasik Liberalizm Nedir?", (Çev. A. Yayla), Ed: Y. Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, 16(64), ss. 69-73.
- RAICO, R., 2011b. "Klasik Liberalizmin Yükselmesi, Çökmesi ve Rönesansı", (Çev. A. Yayla), Ed: Y. Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, 16(64), ss. 75-84.
- RAWLS, J., 2007. Siyasal Liberalizm, (Çev. M.F. Bilgin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 534s.
- SAKAL, M., 2002. "Türkiye'de Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği Sorunu: 1988-2000 Dönem Analizi", Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, (1), ss. 35-60.
- SARTORI, G., 2011. "Demokrasi Teorisine Geri Dönüş", (Çev. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan), Ed: Y. Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, 16(61-62), ss. 39-48.
- SELGİN, G., 2010. "Finansal İstikrarsızlık Kaynakları Olarak Merkez Bankaları", (Çev. Ü. Çetin), Ed: Y. Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, 15(59-60), ss. 169-182.
- ŞENGÖNÜL, A., ve TUNCER, İ., 2004. "Dış Ticaret Politikaları ve Uzun Dönem Büyüme", Ekonomik Yaklaşım Dergisi, ss. 161-184.
- SEYİDOĞLU, H., 2003. "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", Doğu Üniversitesi Dergisi, 4(2), ss. 141-156.
- SEZGİN, Ş., 2010. "Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi, 5(2), ss. 154-171.
- SKOUSEN, M., 2012. "Adam Smith Görünmez Elini Açığa Çıkıyor", (Çev. M.Y. Bilgili), Ed: Ş. Bican, Liberal Düşünce Dergisi, 17(65), ss. 197-201.
- SPK, SPK'nın 2007 Faaliyet Raporu, 2007a. Ankara, 99s.
- SPK, Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmeleri, 2007b. Ankara, 11s.
- SUSAM, N., 2005. "Türkiye'de Devlet İç Borçlarının Devlet İç Borçlanma Senetleri Faiz Oranları İle İlişkisi: 1990-2004 Granger Nedensellik Testi", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, ss. 88-105.
- TABAN, S., ve KARA, A., 2006. "Türkiye'de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkisi", Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 1(2), ss. 11-26.
- TAYHANI, İ., 2007. "İçeride – Dışarıda Kemalizm Tartışmaları ve Dış Dünyanın Kemalizm Çözümlemesi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 6(15), ss. 325-346.
- TAYLOR, J.B., 2010. "Finansal Kriz ve Politik Yanıtları: Neyin Yanlış Gittiğine Dair Empirik Bir Analiz", (Çev. Ü. Çetin), Ed: Y. Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, (15)59-60, ss. 141-162.
- TERZİ, H., ve OLTULULAR, S., 2004. "Türkiye'de Kısa ve Uzun Dönemde Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", 2004 Türkiye İktisat Kongresi, İzmir, ss. 1-5.

- TOPRAK, H.H., 2004. Türkiye’de Liberalizasyon ve Türkiye’de Sermaye Akımları, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 56s.
- TUNÇAY, M., 2012. Eleştirel Tarih Yazıları, Liberte Yayınları, 3. Baskı, Ankara 324s.
- TÜĞEN, K., 2010. Devlet Bütçesi, Bassaray Matbaası, 9. Baskı, İzmir, 500s.
- TÜKEL, Ö., 2007. Finansal Serbestleşmenin Türkiye’nin Ekonomik Performansı Üzerine Etkileri, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 136s.
- TÜRKER, M.T., 2009. “İçsel Büyüme Teorilerinde İçsel Büyümenin Kaynağı ve Uluslararası Ticaret Olgusuyla İlişkisi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (25), ss. 87-93.
- URAL, M., 2003a. Liberalizasyon Dönemlerinde Mali Piyasalardaki Kırılganlığın Oluşturduğu Krizler, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 322s.
- URAL, M., 2003b. “Finansal Krizler ve Türkiye”, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 18(1), ss. 11-28.
- USLU, C., 2009. Doğal Hukuk ve Doğal Haklar, Liberte Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 408s.
- VERGARA, F., 2006. Liberalizmin Felsefi Temelleri, (Çev. B. Arıbaş), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 216s.
- WILLIAMSON, J., ve MAHAR, M., 2002. Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme, (Çev. G. Delice), Liberte Yayınları, Ankara, 119s.
- YALTA, A.Y., 2011. Para Teorisi ve Politikası Ders Notları, Türkiye Bilimler Akademisi ve Ulusal Açık Ders Malzemeleri Konsorsiyumu, Ankara, 212s.
- YAPRAKLI, S., 2007. “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, (5), ss. 67-89.
- YAVUZ, A., 2003. “Türkiye’deki İç Borç Stoğundaki Değişimin Analizine Yönelik Bir Regrasyon Analizi Çalışması”, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi (1), ss. 339-356.
- YAVUZ, S., ve TOKUCU, E., 2006. “Post Keynesyen İktisat ve Belirsizlik”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 21(1), ss. 147-161.
- YAY, G.G., 2001. “Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarizm”, Ed: M. Erdoğan, Liberal Düşünce Dergisi, 6(24), ss. 196-207.
- YAY, T., 2010. “Avusturya Okulu Mikroiktisadi: Dinamik Rekabet ve Girişimsel Keşif Süreci Olarak Piyasa”, Ed: Y. Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, 15(59-60), ss. 25-50.
- YAYLA, A., 2001. Devletçi Zihniyet ve Piyasa Ekonomisi, Liberte Yayınları, Ankara, 144s.
- YAYLA, A., 2003. Liberalizm, Plato Film Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 246s.
- YAYLA, A., 2005. “Piyasa Ekonomisi: Efsaneler ve Gerçekler” Ed: A. Yayla, Piyasa Dergisi, 4(15-16), ss. 83-86.
- YAYLA, 2007a. İki Cumhuriyetin Kavgası, Liberte Yayınları, Ankara, 363s.
- YAYLA, A., 2007b. İktisat ve Hayat, Liberte Yayınları, Ankara, 282s.
- YAYLA, A., 2011a. Liberalizm, Liberte Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 228s.
- YAYLA, A., 2011b. Siyasi Düşünce Sözlüğü, Adres Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 231s.
- YAYLA, A., 2011c. “Amerikan Liberalizmi Ne Kadar Liberal”, Ed: Y. Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, 16(64), ss. 41-68.
- YAYLA, A., MAHÇUPYAN, E., 2008. Liberallik Demokratlık Tartışması, Liberte Yayınları, Ankara, 137s.
- YILMAZ, S., ve YERDELEN, F., 2002. “1995-2001 Döneminde Türkiye Ekonomisinde İç Borç Stoku İle Faiz Oranı İlişkisinin Analizi”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, ss. 49-66.
- YILMAZ, F., 2005. “Türkiye’de Çağdaş İslamcı Düşünce ve Liberalizm”, Liberalizm, Ed: T. Bora ve M. Gültekingil, İletişim Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 740s.
- YILMAZ, B.E., ve CURAL, M., 2010. “Türkiye’deki İç Borçlanmadaki Değişimi Belirleyen Faktörlere Yönelik Bir Regrasyon Analizi Çalışması: 1975-2010”,

- İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, ss. 1-22.
- YURDAKUL, F., 1999. “İç Kamusal Borçların Fiyatlar Üzerindeki Etkileri”, Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, (3), ss. 9-24.
- YURDAKUL, F., 2000. “Yapısal Kırılmanın Varlığı Durumunda Geliştirilen Birim Kök Testleri”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), ss. 21-34.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Necdet SEZAL
Doğum Yeri ve Tarihi : Kahramanmaraş, 18.03.1984

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : KSÜ İİBF İşletme Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Aytemiz Petrol ve Sezallar Otomotiv

İletişim

E-Posta Adresi : necdetsezal@hotmail.com
Tel. : 0530 583 26 55
Tarih :